T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

FELSEFE

11. SINIF

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

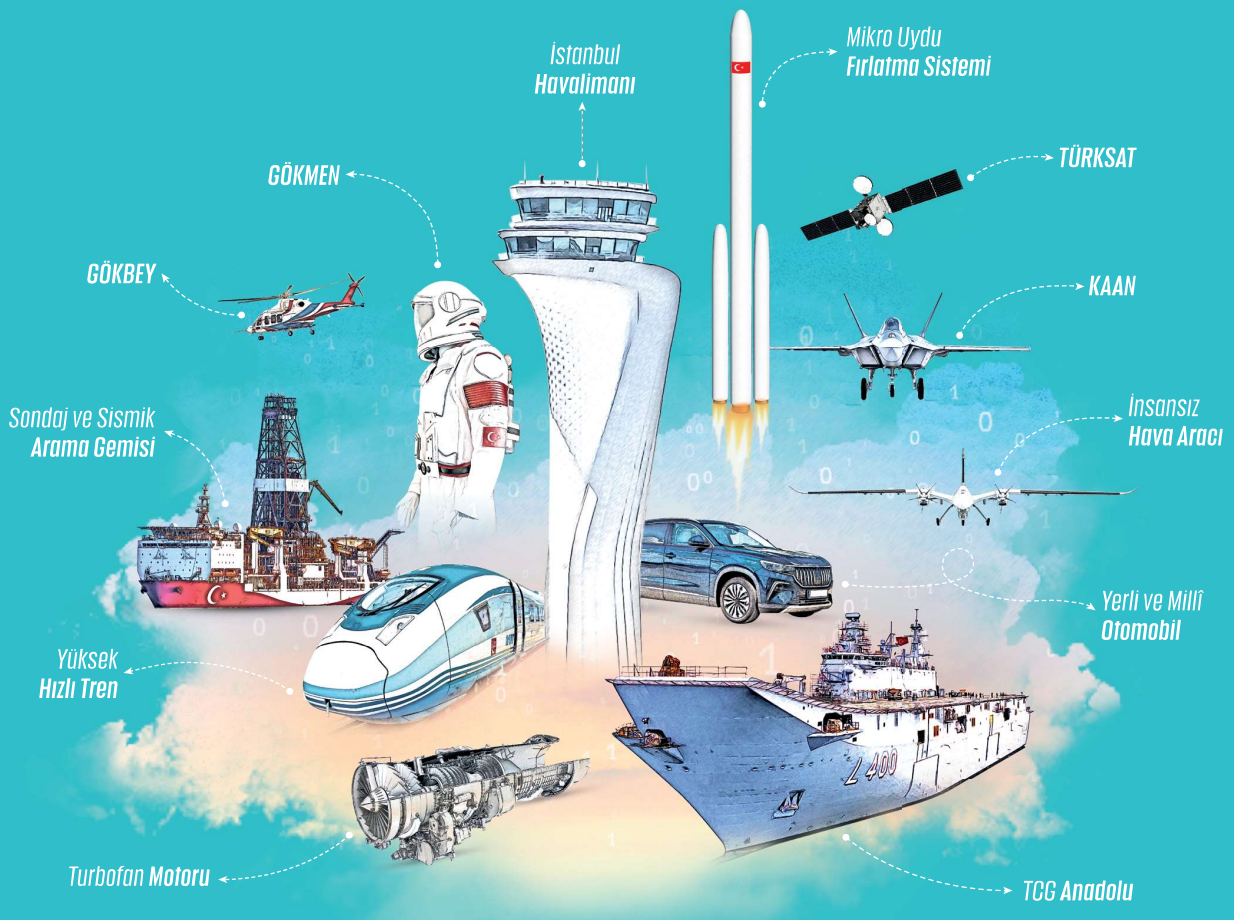

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM

FELSEFE

11. SINIF

DERS KİTABI

Yazarlar
Esin KÖKMEN GÖZÜKÜÇÜK
Güler ÖZKALKAN
Ramazan SARIKAYA
Sibel KAYALI

DEVLET KİTAPLARI
……., 2023

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI .....: 6744
YARDIMCI VE KAYNAK KİTAPLAR DİZİSİ.....: 1007

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör
Haluk DOĞAN

Dil Uzmanı
Soner ÖZKAN

Program Geliştirme Uzmanı
Emine SELMANOĞLU

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı
Handegül ARSLAN

Rehberlik Uzmanı
Hasan ÜSTÜN
Muhammet Aygün ÇARIKCİ

Görsel Tasarımcılar
Cenk Özgür BAŞKAYA
Elif IŞIK

ISBN 978-975-11-7701-8

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 18.08.2023 tarih ve 8173748376 sayılı Kurul kararı ile 2024-2025 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile Ders Kitabı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

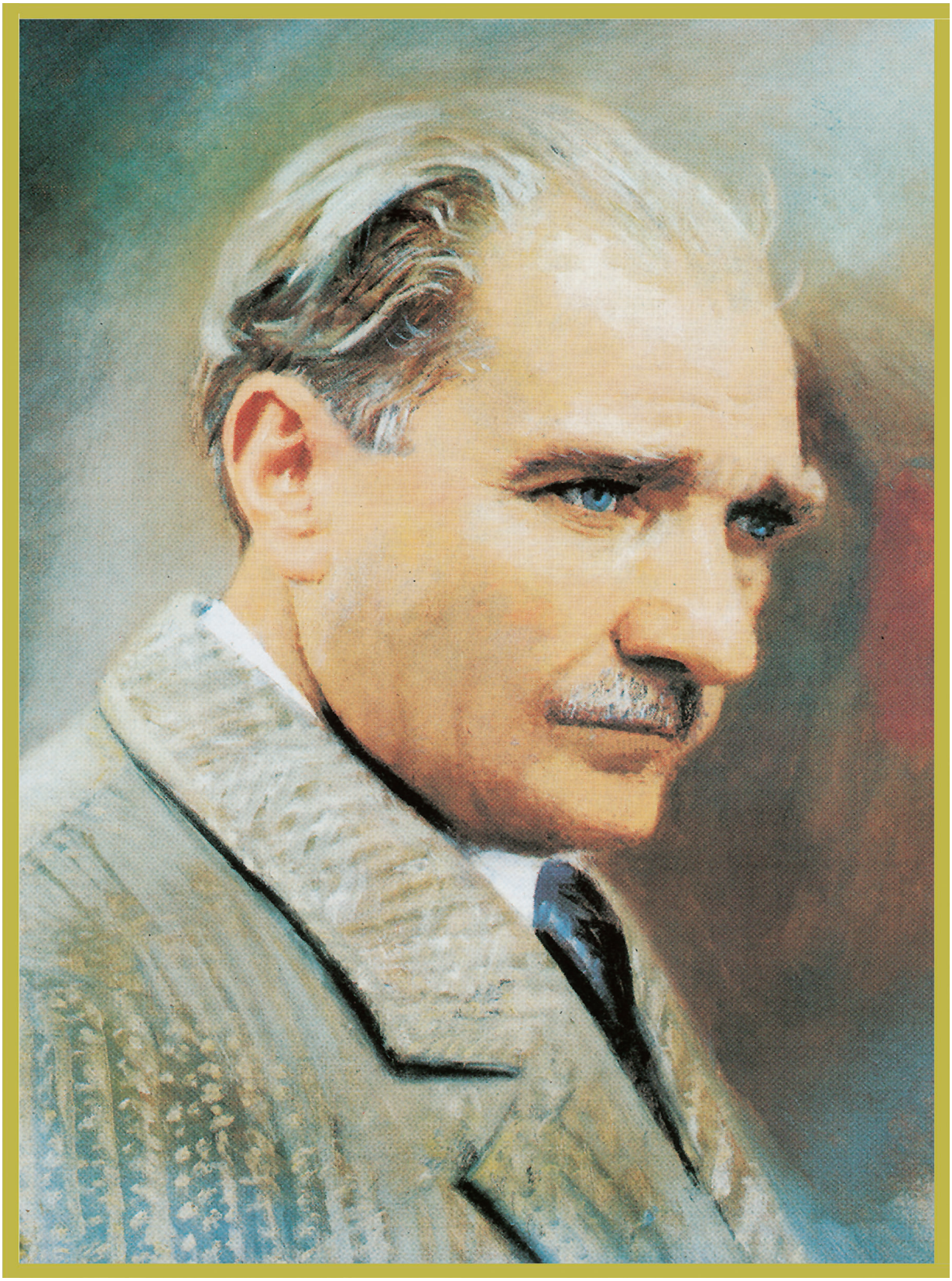

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

KİTABIN TANITIMI 9

1. ÜNİTE: MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİ **10**

1.1. FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI 12
Farklı Medeniyetlerin Felsefenin Doğuşuna Etkileri 12
MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Arasında Anadolu'da Yaşamış Filozoflar 15
1.2. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ 16
İlk Neden (Arkhe) ve Değişim Problemleri 16
Sofistler ile Sokrates'in Bilgi ve Ahlak Anlayışları 19
Platon ve Aristoteles'in Varlık, Bilgi ve Değer Anlayışları 23
1.3. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ 29
Konuşmalar 29
Sokrates'in Savunması 31
Devlet 33
Nikomakhos'a Etik 35
1.4. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 37
1. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 38

2. ÜNİTE: MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİ **44**

2.1. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI 46
2.2. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ 47
Hristiyan Felsefesinin Temel Özellikleri ve Problemleri 49
İslam Felsefesinin Temel Özellikleri ve Problemleri 56
MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesinde İnanç ve Akıl İlişkisi 65
MS 8-12. Yüzyıllar Arasındaki Çeviri Faaliyetleri 68
2.3. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ 70
İtiraflar 70
Erdemli Şehir 72
Hay bin Yakzan 74
Kalp Gözü 76
Tutarsızlığın Tutarsızlığı 77
2.4. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 78
2. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 80

3. ÜNİTE: 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİ **86**

3.1. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI 88
12. Yüzyıldaki Çeviri Faaliyetlerinin 15-17. Yüzyıl Felsefesi Üzerindeki Etkileri 88
MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl ve MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesinin 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesine Etkileri 90
3.2. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ 92
Skolastik Düşünce ile Modern Düşüncenin Temel Farkları 92
15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesindeki Temel Konular ve Görüşler 94
Bilimsel Çalışmaların 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesine Etkisi 102

3.3. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ 106
İnsan Bilgisinin İlkeleri 106
İnsanın Esareti ya da Duyguların Kuvveti 108
Devlet Üzerine 110
3.4. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 112
3. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 114

4. ÜNİTE: 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİ 120

4.1. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI 122
15-17. Yüzyıl Felsefesinin 18-19. Yüzyıl Felsefesi Üzerindeki Etkileri 122
4.2. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ 124
18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Temel Özellikleri 124
18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Temel Problemleri 126
18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Dönemin Dil ve Edebiyatıyla İlişkisi 138
4.3. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ 140
İdeler Üzerine 140
Ödev Ahlakı 142
Diyalektik İdealizm 144
4.4. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 145
4. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 146

5. ÜNİTE: 20. YÜZYIL FELSEFESİ 152

5.1. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI 154
18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin 20. Yüzyıl Felsefi Akımları Üzerindeki Etkileri 154
5.2. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ 157
20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Özellikleri 157
20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Problemleri 158
Türkiye'de Felsefi Düşünceye Katkıda Bulunan Felsefeciler 169
5.3. 20. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ 171
Kendini Aşmak Üzerine 171
Bilincin Doğrudan Verileri 173
Varoluşçuluk 174
Olağan Bilime Giden Yol 176
5.4. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 178
5.5. 20 VE 21. YÜZYIL FELSEFECİLERİNİN YAŞADIKLARI COĞRAFYALAR 180
5. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 182

SÖZLÜK 188
DİZİN 190
KAYNAKÇA 191
CEVAP ANAHTARI 192
GÖRSEL, GENEL AĞ VE E İÇERİK KAYNAKÇASI 192

KİTABIN TANITIMI

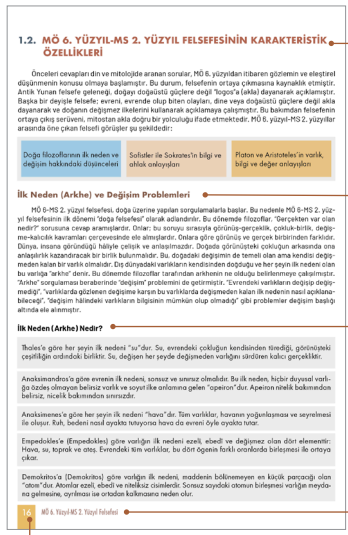

Ünitede adı geçen düşünürlerin kronolojik olarak sıralandığı bölüm

Ünitede geçen temel kavramların sıralandığı bölüm

Ünite konularının sıralandığı bölüm

Ünite numarası ve adının bulunduğu bölüm

Ünitedeki konulara ön hazırlık yapılması amacıyla düzenlenen bölüm

Ünite hakkında genel bilgi veren giriş metninin bulunduğu bölüm

Sayfa numaralarının bulunduğu bölüm

Sayfalarda ünite adının bulunduğu bölüm

Alt konu başlıkları

Konu başlığı

SORGULAMA — Öğrenmeyi pekiştirecek, eleştirel ve analitik düşünme becerilerini kazandıracak etkinliklerin bulunduğu bölüm

UYGULAMA — Öğrenilen konuların pekiştirilmesini sağlayacak sınıf içi uygulamaların bulunduğu bölüm

TARTIŞMA — Konuyla ilgili görüş geliştirilip bu görüşlerin ifade edileceği tartışmaların yer aldığı bölüm

ARAŞTIRMA — Güvenilir kaynaklardan bilgiye ulaşmak için yapılacak ders dışı araştırmaları içeren bölüm

EBA — Karekod okuyucu ile taratılarak ilave içeriklere ulaşılabilecek barkod bölümü

Filozof Der ki — Ünitede görüşleri verilen filozofların konu ile ilgili sözlerinin yer aldığı bölüm

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME — Her ünitenin sonunda ünitenin kazanımlarına yönelik soruların bulunduğu bölüm

MERAKLISINA — Ünitedeki konular ile ilgili daha fazla içeriğin karekodda verildiği bölüm

▶▶▶ — İki sayfa olan etkinliklerde birinci sayfanın sonunda ve ikinci sayfanın başında etkinliğin devam ettiğini gösterir simge

* — Metnin yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alındığını ve metinde günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmadığını gösterir simge

1. ÜNİTE

MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİ

Ünite ile ilgili EBA içeriklerine ulaşmak için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

Celsus Kütüphanesi, Efes Antik Kenti-Selçuk (İzmir)

ÜNİTE KONULARI

1.1. Felsefenin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Düşünce Ortamı
1.2. MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Felsefesinin Karakteristik Özellikleri
1.3. MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Filozoflarının Felsefi Görüşlerinin Analizi
1.4. MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Felsefesinin Örnek Düşünce ve Argümanlarının Değerlendirilmesi

TEMEL KAVRAMLAR

- İlk Neden (Arkhe)
- Değişim
- Sofist
- Görelilik
- İdea
- Form
- Erdem
- Altın Orta

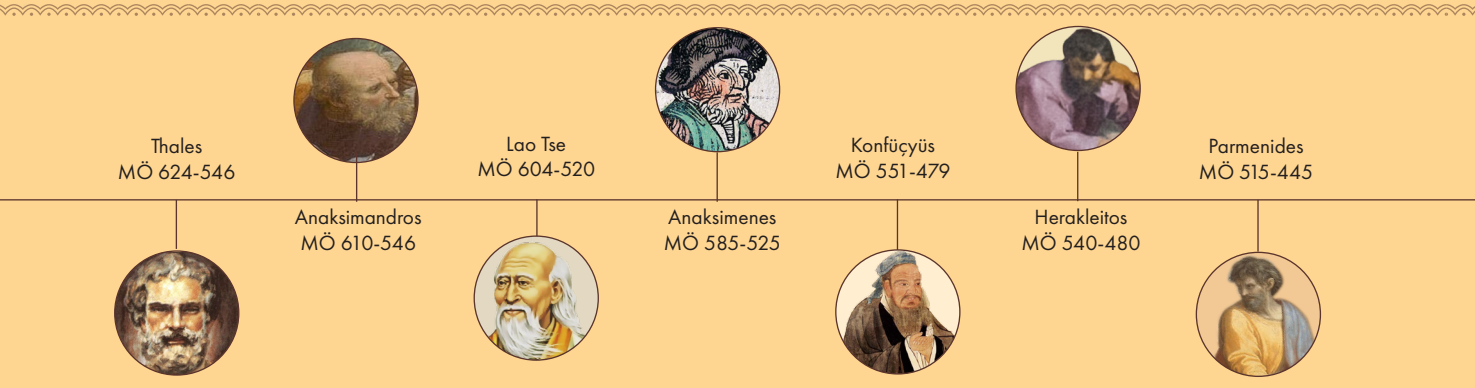

ÜNİTEYE GİRİŞ

Felsefe, pek çok uygarlığın ortak eseri olarak ortaya çıkmıştır. Tarihteki medeniyetler hem bilgi üretmiş hem de başka medeniyetlerin bilgi birikimlerinden yararlanmıştır. Medeniyetlerin bu birikimleri, insanlığın düşünsel gelişimi için elverişli bir zemin oluşturmuştur. Bu bakımdan felsefenin ortaya çıktığı iddia edilen Antik Yunan'da yaşanan düşünsel atılım da birdenbire oluşmamıştır. MÖ 6. yüzyılda Antik Yunan şehir devletlerinden İyonya'daki düşünürler; Mısır, Babil, Hint, Çin ve Mezopotamya gibi birçok uygarlığın birikimlerinden etkilenmiştir.

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar evrene ve insan yaşamına dair çeşitli sorular sorarak bunlara cevap aramıştır. Bilgi birikiminin yeterli olmadığı dönemlerde insanlar, doğaüstü güçlere dayalı olan mitolojiler ile bu soruları cevaplamaya çalışmışlardır. Zaman içinde bu cevaplar yetersiz kalınca Antik Yunan düşünürleri, mitoloji yerine akıl yoluyla bu sorulara cevaplar vermiştir. Böylece Antik Yunan'da felsefe sistematik bir faaliyete dönüşmüştür. Antik Yunan'ın ilk filozofu kabul edilen Miletli Thales (Tales), aklı kullanarak evrenin ilk nedenini sorgulamıştır. Kendisinden sonra gelen düşünürlerin de aynı tavırla evrene yönelmesini sağlamıştır. Bu düşünürler, konuya yaklaşımlarıyla bilimsel ve felsefi düşüncenin temellerini atmıştır. Sonraki filozofların "bilginin imkânı ve kaynağı", "erdemin ne olduğu", "iyi bir yaşamın nasıl mümkün olabileceği" gibi konular üzerinde düşünmesiyle felsefenin kapsamı genişlemiştir. Bu filozoflardan biri olan Sokrates, doğayı bir kenara bırakıp önce insan yaşamının sorgulanması gerektiğini savunmuştur. Sokrates'in öğrencisi Platon ve Platon'un öğrencisi Aristoteles, ilk felsefi sistemleri oluşturan düşünürler olarak tarihteki yerlerini almıştır.

ÜNİTEYE HAZIRLIK SORULARI

1. **Sizce uygarlıklar, düşünsel faaliyetler açısından birbirini nasıl etkiler?**
2. **İlk medeniyetlerde yaşayan insanların günümüzdeki çoğu bilgiye sahip olmadıklarını düşünürsek bu insanlar, doğa olaylarını nasıl açıklamış olabilirler?**
3. **Çevrenizdeki varlıkların gerçek varlıklar olduğunu nereden biliyorsunuz? Açıklayınız.**
4. **Ne tür bilgilerinizin doğruluğundan şüphe etmezsiniz? Nedenleriyle birlikte açıklayınız.**

Ünite sunumu için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

1.1. FELSEFENİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Farklı Medeniyetlerin Felsefenin Doğuşuna Etkileri

Felsefe, MÖ 6. yüzyılda Antik Yunan Dönemi'nde Batı Anadolu'nun kıyı bölgesi olan İyonya'da sistematik bir faaliyet hâline gelmiştir. Böylece felsefi düşüncenin ortaya çıkışı pek çok medeniyetin katkısı ile gerçekleşmiştir. Mezopotamya (Sümerler, Babiller), Mısır, Çin, Hint ve İran medeniyetlerinde kozmoloji ve bilim, bireysel ve toplumsal yaşam, ahlak ve erdem gibi alanlara dair yapılan sorgulamalar felsefenin ortaya çıkışında ve gelişiminde etkili olmuştur.

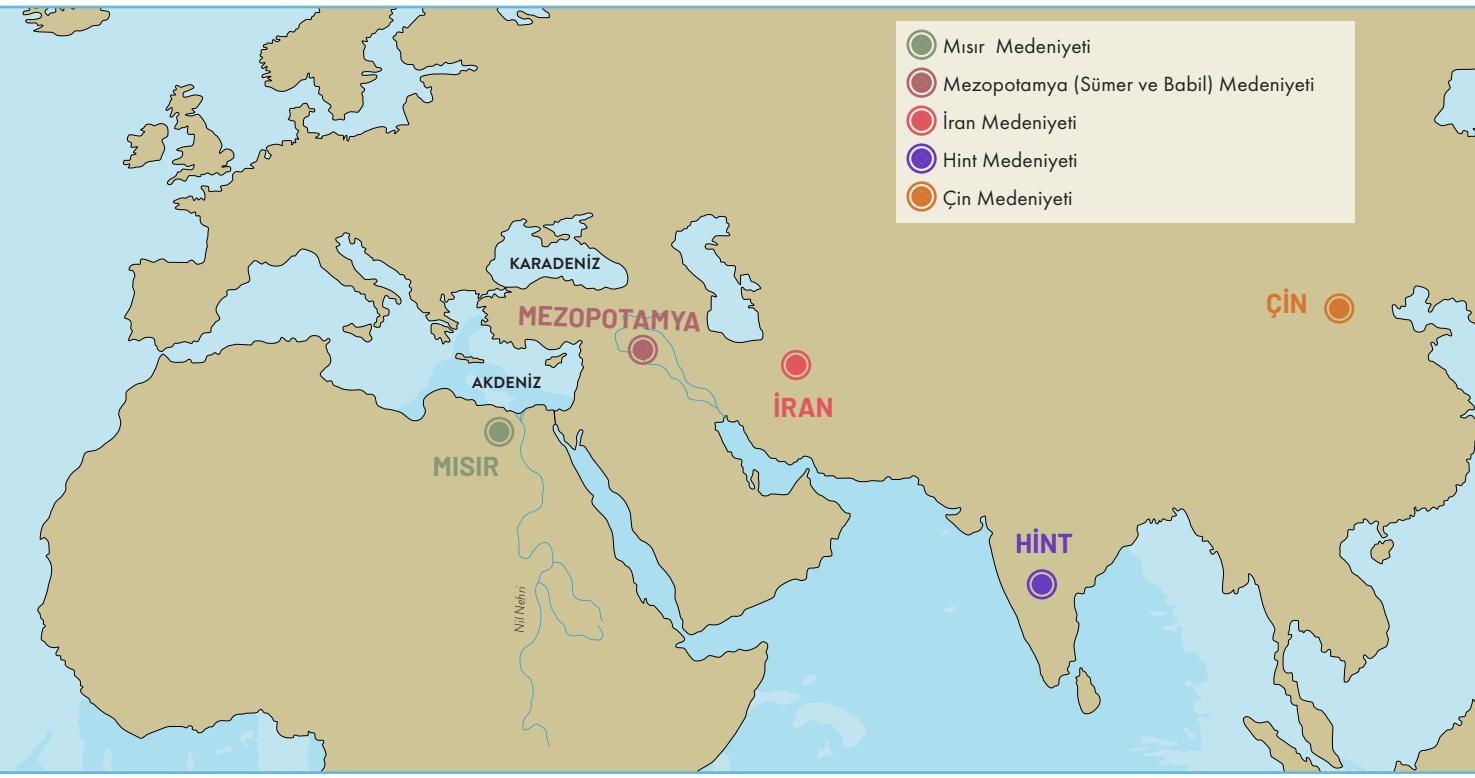

MEZOPOTAMYA MEDENİYETLERİ

Sümerler

Medeniyetin temeli olan yazı (çivi yazısı) MÖ 3500 yıllarında Sümerler tarafından icat edilmiştir. Sümerlerin Gılgamış Destanı (Görsel 1.1); ölümsüzlük, bilgelik arayışı ve evrenin nasıl meydana geldiği gibi konulara açıklık getirmiştir. Varlıkta, evrende, toplumda ve insanda bir düzen olduğuna inanılmış; bu düzenin bilinmesi amaçlanmıştır.

Gılgamış Destanı'nda yer alan "Tanrılar 'su'dan meydana gelmiştir." düşüncesiyle tüm varlıkların kökü veya ana maddesinin su olduğu anlayışı dile getirilmiştir. Bu anlayış, Antik Yunan felsefesindeki "ilk neden" (arkhe) arayışını etkilemiştir.

Görsel 1.1: Gılgamış kabartması [Louvre (Lur) Müzesi-Fransa]

Babiller

Mezopotamya medeniyetlerinden Babillerin tapınakları aynı zamanda birer gözlemevi (rasathane) olduğundan buralarda yapılan gözlemlerden hareketle Güneş ve Ay tutulmalarının çizelgeleri ilk kez hazırlanmıştır. Böylece bilgiyi elde etmede gözlemin önemi fark edilmiştir. Bu durumun Antik Yunan filozoflarının bilgiye ulaşmada "sistemli gözlem"in önemini kavrayarak bilim yapmalarının önünü açtığı düşünülür.

Babil medeniyetinde evrenin "su"dan yaratıldığı düşüncesi egemendir. Bu düşünce, Antik Yunan felsefesindeki ilk neden arayışında etkili olmuştur.

MISIR MEDENİYETİ

Mısır'da hiyeroglif (Görsel 1.2) yazısı icat edilmiş, yazı yazmak için papirüs (Görsel 1.3) adı verilen bitki yaprakları kullanılmıştır.

Nil Nehri'nin taşma zamanının önceden bilinmesi amacıyla rasathaneler kurulmuştur. Nil Nehri'nin taşması sonucu tarla sınırlarının bozulması, matematik ve geometri alanındaki gelişmelerin önünü açmıştır. Ondalık sayılar ve pi sayısı bulunmuş, dört işlem kullanılmıştır.

Evrenin temelinin su olduğu, her şeyin sudan meydana geldiği anlayışı hâkimdir. Bu görüşler, başta Thales olmak üzere birçok Antik Yunan filozofunun varlık anlayışını etkilemiştir.

Görsel 1.2: Hiyeroglif (British Museum-İngiltere)

Görsel 1.3: Hunefer papirüsü (British Museum-İngiltere)

HİNT MEDENİYETİ

İlk Çağ Hint medeniyetinde Brahmanizm dini etkili olmuştur. Bu dinin kuralları, "Veda" (Görsel 1.4) adı verilen kutsal metinlerde toplanmıştır. "Veda"-larda bu kuralların yanında birtakım felsefi düşüncelere de rastlanır. Bu metinlerde evren, varlık, yokluk gibi kavramlar tartışılmış; "Tanrılar ve insanlardan önce evrende ne vardı?", "Evren nasıl meydana gelmiştir?", "Evreni meydana getiren ilk sebep nedir?" gibi sorulara cevap aranmıştır. Gerek cevap aradığı bu sorular gerekse "boşluğun evrenin varlık nedeni olarak kabul edilmesi" anlayışı ile Hint medeniyeti, Antik Yunan felsefesi üzerinde etkili olmuştur.

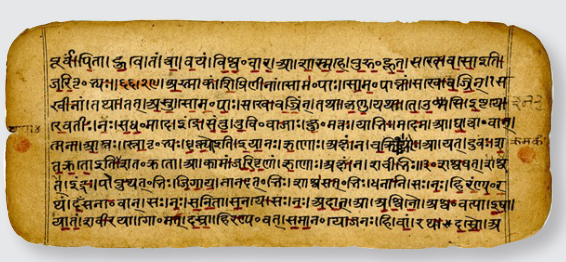

Görsel 1.4: "Veda"ların ilk örneği (Rigveda)

ÇİN MEDENİYETİ

Görsel 1.5: Konfüçyüs (Temsilî)

Görsel 1.6: Lao Tse (Temsilî)

Çin'de Konfüçyüsçülük ve Taoizm olmak üzere iki felsefi anlayış ortaya çıkmıştır.

Konfüçyüs'ün (Görsel 1.5) dinî, ahlaki, sosyal, politik ve ekonomik konularla ilgili görüşleri önemlidir. Ona göre ideal bir devlet, ancak ahlaki eğitiminin en üst seviyesine yükselmiş olan bir yönetici tarafından yönetilmelidir. Konfüçyüs'ün bu görüşleri Antik Yunan filozoflarının siyaset, ahlak gibi konulardaki düşüncelerinin oluşmasında etkili olmuştur.

Taoizmin kurucusu Lao Tse'dır [Lao Zı (Görsel 1.6)]. Lao Tse, monizm anlayışını ilk kez ortaya koyan ve metafizikle ilgili görüşler öne süren bir düşünürdür. Lao Tse'ya göre sadece bir şey vardır: Tao. Her şeyin varlık nedeni olan Tao, tanımlanamaz ve insanın kavrayış gücünün ötesindedir. Tao hem evreni meydana getiren temel varlık hem de Tao'ya giden yol olarak kabul edilir. Taoizmin bu görüşleri, Antik Yunan felsefesinin varlık anlayışında etkili olmuştur.

İRAN MEDENİYETİ

MÖ 6. yüzyılda İran'da yaşayan Zerdüşt; evren, ahlak, ölümden sonraki yaşam gibi konuları tartışması bakımından felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Zerdüştçülüğe göre evrendeki her şeyi yaratan, doğanın işleyişinin ilkelerini belirleyen Ahuramazda'dır. Kötülüklerin kaynağı ise Ehrimen'dir. Evrenin amacı, yalanın ve kötülüğün (Ehrimen) hakikat (Ahuramazda) tarafından yok edilmesidir. Zerdüştçülükte "İnsanlar alın yazılarını kendileri belirler, yaptıkları iyilik ya da kötülükler karşılığında cennet ya da cehenneme giderler." anlayışı savunulmuştur. Bu görüşler, Antik Yunan'da karşıtların çatışması anlayışının oluşmasında, ölümden sonra yaşamın devam ettiği ve irade özgürlüğü gibi konuların felsefeye girmesinde etkili olmuştur.

UYGULAMA

Aşağıda bazı medeniyet adları harflerle verilmiştir. Tablodaki ifadelerin karşısına ilgili olduğu medeniyete ait harfi yazınız.

A-Sümerler B-Babiller C-Mısır Ç-Çin D-Hint E-İyonya F-İran

1	Ortaya koydukları "İyi bir yönetici, ahlaklı ve bilge kişi olmalıdır." görüşü; Antik Yunan filozoflarının siyaset, ahlak gibi konulardaki düşüncelerini etkilemiştir.	
2	Boşluğu evrenin varlık nedeni olarak kabul etmesi ve evrenin nasıl meydana geldiğine dair sorularıyla Antik Yunan felsefesinde varlık anlayışını biçimlendirmiştir.	
3	"Her şeyin temelinde bir düzen vardır." anlayışıyla Antik Yunan'da tanrıların müdahalesi dışında doğanın bir düzene sahip olduğu, bilginin de bu düzenin açıklanmasına ilişkin olduğu görüşünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.	
4	Hiyeroglif yazıyı kullanarak bilginin farklı medeniyetlere aktarılmasına katkı sağlamıştır.	
5	Astronomik olayları sistematik olarak gözlemlemeleri, felsefede yöntemli bilgi edinmenin öneminin kavranmasını sağlamıştır.	
6	Ortaya koyduğu iyi ve kötünün çatışması anlayışı, Antik Yunan felsefesinde karşıtların çatışması görüşünün oluşmasında etkili olmuştur.	

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Antik Yunan'da felsefi düşünce mitolojinin içinde oluşup gelişti. Çeşitliliklerle dolu mitoloji, felsefenin ilk güçlü atılımlarına imkân verdi. Antik Yunan felsefesi, büyük bir kültür atılımının meyvesidir. Bu meyve, bir ülkenin verimi olmaktan çok bütün eski medeniyetlerin ortak ürünü olarak düşünülmelidir. Tüm eski dünya, Yunan düşüncesini hazırlamış ve onun gelişmesini istemişti. Mısır'ın, Mezopotamya'nın ve başka toprakların duyarlılıkları, Antik Yunan'da yeni bir sezişe dönüştü. Yeni bir anlatım kazandı, giderek imgelemin belirleyiciliğinden çıkıp ussal düşünceye doğru gelişti. Felsefe, mitolojinin kıvrımlarında doğup büyüdü ve onun büyülü ortamından uzun süre kendini kurtaramadı. Felsefenin "İnsan nedir?", "Evren nedir?", "Evren nasıl meydana gelmiştir?", "İnsanın evrendeki yeri nedir?", "İnsanın evrenle ilişkisi nedir?" gibi temel soruları mitolojide örtülü olarak ortaya koyulmuştu. Bu bağlamda felsefeyi mitolojiden ayıran başlıca özellik, felsefenin imgesel ögelerden uzaklaşıp her soruyu akla dayanarak yanıtlama eğilimidir.

Afşar TİMUÇİN, *Düşünce Tarihi* (Düzenlenmiştir.)

1. Mitoloji, felsefi düşüncenin ortaya çıkışını nasıl etkilemiştir?

.....

.....

.....

2. Sizce metindeki altı çizili ifade ile ne anlatılmak istenmiştir?

.....

.....

.....

TARTIŞMA

Mezopotamya, Mısır, Hint, Çin, İran gibi İlk Çağ medeniyetleri ve onların ortaya koyduğu bilgi birikimi olmasaydı günümüzde bilim, teknik gibi alanlarda ne gibi farklılıklar olurdu? Tartışınız.

MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Arasında Anadolu'da Yaşamış Filozoflar

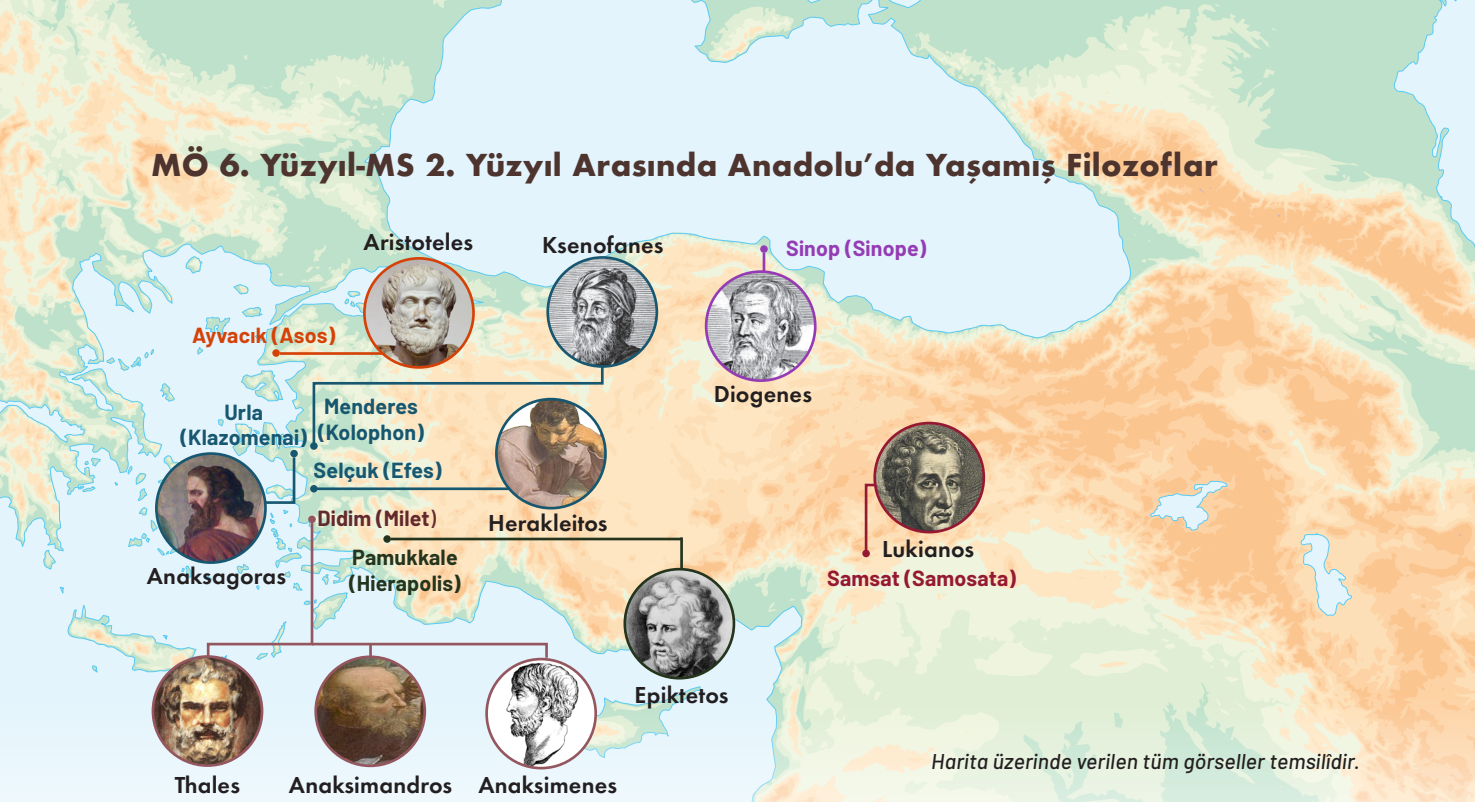

Harita üzerinde verilen tüm görseller temsilîdir.

Thales (MÖ 624-546): Aydın'ın Didim ilçesi sınırlarındaki Milet antik kentinde yaşamıştır. Filozof, devlet adamı, mühendis, matematikçi ve astronomdur.

Anaksimandros [Anaksimandros (MÖ 610-547)]: Milet'te yaşamıştır. Filozof, matematikçi, devlet adamı, astronom, doğa bilgini ve kartografıtır. Thales'in öğrencisi, sonra da ardılı (halefi) olmuştur.

Anaksimenes [Anaksimenes (MÖ 585-528)]: Miletli bir filozoftur. Anaksimandros'un öğrencisidir. Astronomi ve meteoroloji alanlarında da çalışmalar yapmıştır.

Aristoteles [Aristoteles (MÖ 384-322)]: Yunanistan'da Stageira (Stagira) kentinde doğmuş, yaşamının bir kısmını Çanakkale'nin Ayvacık ilçesindeki Asos'ta geçirmiştir. Felsefenin yanında mantık, fizik, biyoloji, astronomi gibi pek çok alanda da eserler vermiştir.

Diogenes [Diyojen (MÖ 412-323)]: Sinope (Sinop) kentinde doğmuştur. Kinizm olarak bilinen felsefi öğretiyi benimsemiş, dünya nimetlerinden uzak durmuş ve kendine yeter olmayı amaç edinerek bu öğretinin gereklerine göre yaşamıştır.

Ksenofanes [Ksenafon (MÖ 570-478)]: İzmir'in Menderes ilçesinde bulunan Kolophon (Kolophon) antik kentinde doğmuştur. Çağdaşları gibi varlık veya doğa sorunları üzerine değil daha çok insan ve kültür sorunları üzerine düşünmüştür.

Herakleitos [Herakliytos (MÖ 540-480)]: İzmir'in Selçuk ilçesindeki Efes'te yaşamıştır. Kendisinden önce gelen filozoflardan farklı yönü, bilimle ilgilenmemesi ve kendisini yalnızca felsefeye adamış olmasıdır. Varlık, bilgi, ahlak, siyaset ve din konularını ele almıştır.

Anaksagoras [Anaksagoras (MÖ 500-428)]: İzmir'in Urla ilçesindeki Klazomenai (Klazomenai) antik kentinde doğmuştur. Filozof, doğa bilimcisi ve matematikçidir.

Epiktetos [Epiktetos (MS 50?-135?)]: Denizli'nin Pamukkale ilçesi sınırlarındaki Hierapolis'te (Hiyerapolis) bir köle olarak doğmuştur. Ahlak, irade, özgürlük ve doğaya uyum konularındaki düşünceleriyle öne çıkmıştır.

Lukianos [Lukiyanos (MS 2. Yüzyıl)]: Adıyaman'ın Samosata (Samsat) ilçesinde doğmuş, Atina'ya giderek sofistlere katılmıştır. Ahlak alanında verdiği eserlerle tanınmıştır.

ARAŞTIRMA

MÖ 6-MS 2. yüzyıllar arasında Anadolu'da yaşamış filozofların felsefeye katkılarını güvenilir kaynaklardan ve "gov.tr", "edu.tr" uzantılı genel ağ adreslerinden yararlanarak iş birlikli çalışmayla araştırınız. Bu araştırmalarınızın sonucunu sunum hâline getirerek sınıfta paylaşınız.

1.2. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Önceleri cevapları din ve mitolojide aranan sorular, MÖ 6. yüzyıldan itibaren gözlemin ve eleştirel düşünmenin konusu olmaya başlamıştır. Bu durum, felsefenin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Antik Yunan felsefe geleneği, doğayı doğaüstü güçlere değil "logos"a (akla) dayanarak açıklamıştır. Başka bir deyişle felsefe; evreni, evrende olup biten olayları, dine veya doğaüstü güçlere değil akla dayanarak ve doğanın değişmez ilkelerini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Bu bakımdan felsefenin ortaya çıkış serüveni, mitostan akla doğru bir yolculuğu ifade etmektedir. MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıllar arasında öne çıkan felsefi görüşler şu şekildedir:

Doğa filozoflarının ilk neden ve değişim hakkındaki düşünceleri	Sofistler ile Sokrates'in bilgi ve ahlak anlayışları	Platon ve Aristoteles'in varlık, bilgi ve değer anlayışları

İlk Neden (Arkhe) ve Değişim Problemleri

MÖ 6-MS 2. yüzyıl felsefesi, doğa üzerine yapılan sorgulamalarla başlar. Bu nedenle MÖ 6-MS 2. yüzyıl felsefesinin ilk dönemi "doğa felsefesi" olarak adlandırılır. Bu dönemde filozoflar, "Gerçekten var olan nedir?" sorusuna cevap aramışlardır. Onlar; bu soruyu sırasıyla görünüş-gerçeklik, çokluk-birlik, değişme-kalıcılık kavramları çerçevesinde ele almışlardır. Onlara göre görünüş ve gerçek birbirinden farklıdır. Dünya, insana göründüğü hâliyle çelişik ve anlaşılmazdır. Doğada görünüşteki çokluğun arkasında ona anlaşılırlık kazandıracak bir birlik bulunmalıdır. Bu, doğadaki değişimin de temeli olan ama kendisi değişmeden kalan bir varlık olmalıdır. Dış dünyadaki varlıkların kendisinden doğduğu ve her şeyin ilk nedeni olan bu varlığa "arkhe" denir. Bu dönemde filozoflar tarafından arkhenin ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. "Arkhe" sorgulaması beraberinde "değişim" problemini de getirmiştir. "Evrendeki varlıkların değişip değişmediği", "varlıklarda gözlenen değişime karşın bu varlıklarda değişmeden kalan ilk nedenin nasıl açıklanabileceği", "değişim hâlindeki varlıkların bilgisinin mümkün olup olmadığı" gibi problemler değişim başlığı altında ele alınmıştır.

İlk Neden (Arkhe) Nedir?

Thales'e göre her şeyin ilk nedeni "su"dur. Su, evrendeki çokluğun kendisinden türediği, görünüşteki çeşitliliğin ardındaki birliktir. Su, değişen her şeyde değişmeden varlığını sürdüren kalıcı gerçekliktir.

Anaksimandros'a göre evrenin ilk nedeni, sonsuz ve sınırsız olmalıdır. Bu ilk neden, hiçbir duyusal varlığa özdeş olmayan belirsiz varlık ve soyut ilke anlamına gelen "apeiron"dur. Apeiron nitelik bakımından belirsiz, nicelik bakımından sınırsızdır.

Anaksimenes'e göre her şeyin ilk nedeni "hava"dır. Tüm varlıklar, havanın yoğunlaşması ve seyrelmesi ile oluşur. Ruh, bedeni nasıl ayakta tutuyorsa hava da evreni öyle ayakta tutar.

Empedokles'e (Empedokles) göre varlığın ilk nedeni ezelî, ebedî ve değişmez olan dört elementtir: Hava, su, toprak ve ateş. Evrendeki tüm varlıklar, bu dört ögenin farklı oranlarda birleşmesi ile ortaya çıkar.

Demokritos'a (Demokritos) göre varlığın ilk nedeni, maddenin bölünemeyen en küçük parçacığı olan "atom"dur. Atomlar ezelî, ebedî ve niteliksiz cisimlerdir. Sonsuz sayıdaki atomun birleşmesi varlığın meydana gelmesine, ayrılması ise ortadan kalkmasına neden olur.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruyu cevaplayınız.

Thales'ten önce insanlar, doğa olaylarını açıklamak amacıyla efsanelere başvuruyordu. Efsanelerde doğa olaylarının, tanrılara veya tanrılar arasındaki ilişkilere bağlı olarak ortaya çıktığı kabul ediliyordu. Thales, bu yaklaşımı kökten sarsacak bir biçimde doğayı yine doğadaki unsurlara dayanarak açıklama yoluna gitti çünkü doğada tanrıların bile müdahale edemeyeceği bir düzen ve yapı vardır. Üçgenin iç açıları toplamı, tanrıların isteğine göre değişmeyeceği gibi tanrılar, yazdan sonra kışın gelmesine ve gecenin sonunda güneşin doğmasına engel olamaz. Thales, doğadaki tüm varlıkların "su"dan meydana geldiğini iddia ederken gözlemlerinden hareket etmiştir. Her canlının suya ihtiyaç duyduğunu ve bilinen dünyanın büyük kısmının sularla kaplı olduğunu gören Thales, varlıkların ana maddesinin "su" olması gerektiğini iddia etmiştir. Thales'in bu yaklaşımı, düşünce tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Thales'in görüşlerinin düşünce tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmesinin nedenleri nelerdir?

.....

.....

.....

.....

SORGULAMA

Metni okuyup soruyu cevaplayınız.

Geçmişten Günümüze Arkhe Problemi

"Arkhe nedir?" sorusu felsefenin cevap aradığı ilk sorudur. Thales'in başlattığı arkhe tartışmasıyla görünür dünyadaki çokluğun ardındaki birlik bulunmaya çalışılır. "Her şeyin kendisinden meydana geldiği ana madde nedir?", "Varlıkların ilk nedeni nedir?" gibi sorulara cevap aranır. İlk Çağ doğa filozoflarından Thales bu soruya su, Herakleitos ateş, Anaksimenes hava, Anaksimandros apeiron ve Demokritos atom şeklinde cevap vermiştir. Bunlardan Demokritos'un atomculuk düşüncesi, tarihsel süreçte birçok bilim insanının çalışmalarına konu olmuştur. Bu düşünce, 19. yüzyılda John Dalton (Can Daltın) tarafından yeniden modern bilime kazandırılmıştır. 20. yüzyılın başlarında Ernest Rutherford (Örnist Radırfurt) tarafından yapılan bilimsel çalışmalar sonucu, atomun yapısı anlaşılmış ve atomun temel parçacık olmadığı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl ortalarında yeni atom altı parçacıklarının bulunması ile temel madde arayışları devam etmiş, bunun sonucunda lepton ve kuarklar temel madde olarak ortaya konmuştur. Günümüzde ise CERN'de (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) yapılan çalışmalar ile kuarkları oluşturan ve kuarkların ötesinde olduğu düşünülen temel madde arayışları sürmektedir.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

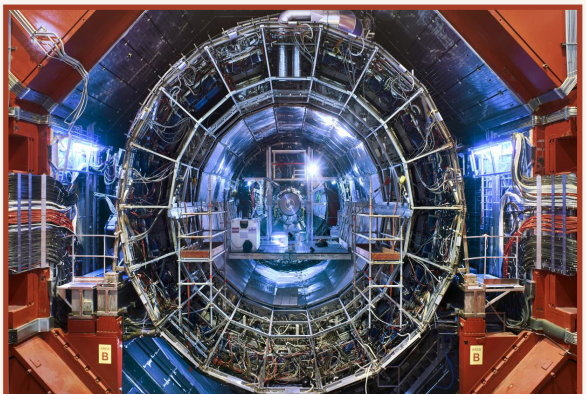

Büyük Hadron Çarpıştırıcısı, CERN (İsviçre)

İlk Çağ'da yapılan arkhe tartışmasının günümüzdeki bilimsel arayışlar ile benzer yönleri neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

Değişim Mümkün müdür?

Lao Tse'ya göre gerçekte her şey birdir ve bir olan Tao'dur. Evrende kaynağı Tao olan döngüsel bir değişim vardır. Bu değişim; gece ve gündüz, yaz ve kış gibi sürekli biri diğerinden çıkan bağlantılar şeklinde gerçekleşir. Birbirini tamamlayıcı özelliğe sahip olan bu bağlantılar, bir olanın görünüşleridir. Dünyayı oluşturan çokluk ise değişimin neden olduğu görünüşlerdir.

Herakleitos'a (Görsel 1.7) göre evrende her şey sürekli bir değişim ve oluş içindedir. Değişmeden kalan hiçbir şey yoktur. Bu görüşünü Herakleitos, "Aynı nehre iki kez girilemez." sözleriyle ifade eder. Evrendeki oluş ve değişim, diyalektik bir süreç içinde karşıtların çatışması ile gerçekleşir. Her şey karşıtıyla vardır ve kaçınılmaz olarak karşıtına dönüşecektir. Buna "karşıtların birliği" adı verilir. Bu değişim ve dönüşüm, bir ilkeye ve düzene göre gerçekleşir. Değişmenin uyduğu bu kural "logos" yani akıldır. Logos, var olan her şeyi düzene sokan yasadır; her şeyi yöneten güçtür. Herakleitos'a göre varlığın arkhesi ateştir. Evrendeki her şey gibi ateş de bir değişim hâlindedir. Başka bir deyişle ateş, evrendeki değişimi ve oluşu sağlayan temel unsurdur.

Görsel 1.7: Herakleitos (Temsilî)

Parmenides'e [Parmenides (Görsel 1.8)] göre "Varlık vardır, yokluk yoktur." Bu nedenle hiçbir şeyin var olmadığı bir durum imkânsızdır. Bu durumda hiçbir şey yokluktan gelemez. O hâlde varlığın hep bir şekilde var olmuş olması gerekir. Değişim, bir şeyin o şey olmaktan çıkıp başka bir şey hâline dönüşmesidir. Başka bir deyişle varlığın var olma durumundan çıkması demektir. Oysa varlık; ezelî, ebedî, değişmez ve "bir"dir. Evrenin değişim ve çokluk hâlinde algılanması, duyu organlarının insanı yanıltmasıdır. "Bir"den "çok" çıkamayacağı gibi varlığın değişimi de mümkün olamaz.

Görsel 1.8: Parmenides (Temsilî)

MERAKLISINA

"İlk Çağ Doğa Felsefesi Okulları" ile ilgili daha fazla bilgi için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Nobel ödüllü fizikçi Werner Heisenberg (Verner Haysınberg), Antik Yunan filozofu Herakleitos'un düşüncelerini modern bilimle ilişkilendirmiştir. Herakleitos'a göre evrenin temelinde "ateş" vardır. Heisenberg ise bu "ateş" kavramının günümüzdeki "enerji" kavramına çok benzediğini iddia eder. Heisenberg şöyle der: "Eğer Herakleitos'un anlattıklarında 'ateş' kelimesi yerine 'enerji' kelimesini koyarsak onun düşünceleri bugünkü bilimsel anlayışla neredeyse aynıdır. Çünkü enerji, atomları ve tüm varlıkları oluşturan temel bir güçtür. Aynı zamanda değişimi ve hareketi sağlar. Enerji; ışığa, ısıya, harekete ya da elektrik gerilimine dönüşebilir ama yok olmaz. Bu yönüyle enerji, 'töz' yani değişmeyen bir öz gibi düşünülebilir." Bu yorum, Herakleitos'un "karşıtların çatışması" ve bu çatışmadan doğan "uyum" fikrine bilimsel bir dayanak kazandırır. Enerjinin sürekli dönüşüm içinde olması; Herakleitos'un evrende gözlemlediği değişim, zıtlık ve denge anlayışıyla örtüşür. Böylece antik felsefe ile modern fizik arasında güçlü bir bağ kurulur.

1. Herakleitos'un değişim konusundaki görüşlerinin günümüze etkileri neler olabilir?

.....

.....

.....

2. Değişim zorunlu mudur? Değişmeyen bir şey olabilir mi? Tartışınız.

Sofistler ile Sokrates'in Bilgi ve Ahlak Anlayışları

MÖ 5. yüzyılın ortalarında felsefe, insanın sadece bilme ve anlama ihtiyacını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda insan yaşamındaki pratik sorunlara da yönelmiştir. Bundan sonra felsefenin temel konusu doğa değil "insan" olmuştur. Bu dönemde sofistler ve Sokrates, bilgi ve ahlakla ilgili görüşleriyle öne çıkmıştır.

Sofistler

Sofistler; kentten kente gezip para karşılığı siyaset, hitabet, mantık vb. konularda ders veren öğretmenlerdir. Sofistlere göre bilginin doğruluğu, kişiden kişiye değişir. Onlara göre mutlak ve değişmez bir hakikat yoktur. Doğru; bireyin algılarına, toplumsal, kültürel ve kişisel eğilimlerine göre şekillenir. Doğru bilgi, bireye fayda sağlayan bilgidir. Sofistlerin bilgi konusundaki bu rölativist (göreceli) tutumları, ahlak anlayışlarında da geçerlidir. Ahlak kuralları insan ürünüdür. Ahlaki değerler de kişilerin onları nasıl algıladıklarıyla ilgili bir konudur. Bu nedenle herkesin uymak zorunda olduğu genelgeçer bir ahlak yoktur. Protagoras (Protagoras) ve Gorgias (Gorgiyas) sofistlerin en önemli temsilcileridir.

Protagoras'a göre varlık, sürekli bir değişim hâlindedir. Bu nedenle hiçbir nesne için "Bu, şudur." denemez. Protagoras için duyu algısı, biricik bilgi kaynağıdır. Duyumlar ise bireyin ve nesnenin o anki durumuna bağlıdır. "Üşüyen biri için rüzgâr soğuk, üşümeyen biri için soğuk değildir." Bu durumda bilgi, kişiden kişiye farklılık gösterir. Protagoras'ın deyişiyle "İnsan her şeyin ölçüsüdür." Bu nedenle ahlaki değerler de bireylerin algılarına ve kültüre göre farklılık gösterir.

Gorgias ise "hiçbir şeyin var olmadığını, var olsa bile bilinemeyeceğini, bilinebilse bile başkalarına aktarılamayacağını" savunmaktadır. Bu görüşüyle Gorgias, varlık alanında nihilist, bilgi alanında da kuşkucu bir tutum takınmaktadır. Ona göre insanlar bilgiden yoksundur. Bilgilerin doğruluğu insanlara ancak ikna yoluyla kabul ettirilebilir. Bununla birlikte Gorgias, tüm insanlar için geçerli ahlaki değerlerin de olamayacağı iddasındadır.

TARTIŞMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyiniz. "Doğru veya yanlışın kişiden kişiye değişip değişemeyeceği" sorununu tartışınız.

Madrid'deki El Escorial (El Eskoriyel) Kütüphanesinde sergilenen, ünlü ressamlar Bartolomeo Carducci (Bartolemeo Karduçi) veya Pellegrino Tibaldi (Pelegrino Tibaldi) tarafından 1588-1595 yılları arasında yapıldığı düşünülen bu freskte Elealı Zenon (Zenon), gençlere doğruya ve yanlışa açılan kapıları göstermektedir.

Elealı Zenon'un öğrencilerine doğruya ve yanlışa açılan kapıları gösterdiği fresk
(1588-1595, El Escorial Kütüphanesi-Madrid)

UYGULAMA

Protagoras'ın görecelik anlayışına ilişkin savları aşağıda verilmiştir. Bu savları okuyup size en uygun gelen değerlendirmeyi (✓) işareti koyarak gösteriniz. Değerlendirmenizin gerekçesini yazınız.

Varlıklar, insanlara göründüğü ve insanlar tarafından algılandığı gibidir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Bir şeyi farklı gören iki insandan biri, diğerine yanıldığını söylese de onu bu konuda ikna edemez.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Doğruluk, algılananla özdeş olup algılayanın fiziki durumuna ve koşullarına göre değişir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Farklı duyu organları ve koşullar söz konusu olduğunda algılanan ve doğru görünen şey de farklı olacaktır.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Doğruluk tümüyle görelidir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Doğruluk algılayan kişiden bağımsız değildir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Kırmızı bir elma, renk körü olan birinin gözüne kırmızı görünmüyorsa gerçekten de kırmızı değildir ve hiç kimsenin ona elmanın kırmızı olduğunu söyleme hakkı yoktur.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Algı ve bilgi için geçerli olan bu durum değerler için de geçerlidir. Örneğin bir insan hırsızlık yapmanın iyi olduğuna gerçekten inanıyorsa bu bilgi, o insan için doğrudur.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	

Ahmet CEVİZCİ, *Felsefe Sözlüğü* (Düzenlenmiştir.)

Sokrates

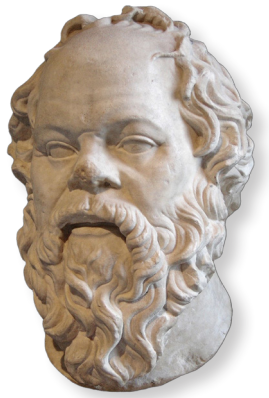

Görsel 1.9: Sokrates (Büst, Louvre Müzesi)

Sokrates (Görsel 1.9), önceki filozoflardan farklı olarak felsefenin bakışını doğadan insana yöneltir; "Kendini tanı!" iddiasıyla ortaya çıkar. Ona göre insan, önce kendini bilmeli ve tanımalıdır. Bu bakımdan Sokrates, insani konuları tartışmaya açan ve felsefe tarihinde ahlak konusundaki görüşleriyle öne çıkan bir filozoftur. Hiçbir yazılı eseri olmamasına rağmen felsefe tarihinin en tanınan isimlerindendir. Bunun nedeni, Sokrates'in kendinden sonra gelen birçok filozofu etkilemiş olmasıdır.

Sokrates, aynı dönemde yaşadığı sofistlerin bilgi ve ahlak konusundaki göreceli yaklaşımlarına karşı çıkar. Ona göre ahlaki davranış da doğru bilgi de kişilere ya da şartlara göre değişmez. "Erdem ile bilginin özdeş olduğu" görüşünden yola çıkan Sokrates'e göre yalnızca iyinin ne olduğunu bilen insan ahlaklı davranır. Bu nedenle erdemli olmak, bilgiye bağlıdır. İnsanın kendini tanıması ve bilmesi, ahlaklı olması bakımından zorunludur çünkü kendini bilen insan, kendisi için yararlı olan şeyi yapacaktır. Ona göre hiç kimse bilerek kötülük yapmaz. Kötülüğün nedeni, insanların iyiyi kötüden ayıramaması yani bilgisizliktir. İnsanın kendini bilgili sanması, gerçek bilgiye ulaşmada büyük bir engeldir. Bu nedenle Sokrates, insanlara neleri bilmediklerini göstermeye çalışır. O, insan zihninde zaten doğuştan var olduğuna inandığı bilgileri açığa çıkarmak için karşılıklı konuşmaya dayanan iki aşamalı bir yöntem kullanır. İlk aşamada karşısındakine sorduğu sorularla onun bildiğini sandığı şeyleri aslında bilmediğini gösterir. Böylece onun sahip olduğu yanlış bilgilerin farkına varmasını sağlar. Bu aşama "ironi" (alay) olarak adlandırılır. "Maiotik" (doğurtma) adı verilen ikinci aşamada ise insanda zaten var olan bilgilerin açığa çıkmasını sağlar. Bu yönteme "Sokratik yöntem" denir.

Filozof Der ki

"Bilmediğimiz bir şeyi bildiğimizi sanmak gerçekten utanılacak bir bilgisizlik değil midir?"
Sokrates

SORGULAMA

Adımları izleyerek drama etkinliğini gerçekleştiriniz.

Tiyatro metnine ve öykü haritasına ulaşmak için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

1. Adım

- Karekodda yer alan "Sokrates Savunuyor" adlı tiyatro metnini sınıfta sesli okuyunuz.

2. Adım

- Metni tartışınız. Karekodda yer alan örnek şablonu kullanarak metindeki başlıca karakterleri, mekânı, olayları ve sonuçları kapsayan bir öykü haritası oluşturunuz.

3. Adım

- Karakterleri tartışınız. "Her karakter nasıl oynayacak, ne hissedecek, öyküdeki olaylara ve sonuçlara nasıl tepki verecek?" sorularını cevaplayınız.

4. Adım

- Almış olduğunuz görevi yerine getirerek tiyatro metnini sınıfta canlandırınız.

5. Adım

- Tiyatro metniyle ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Sokrates'in mahkemedeki ve hapishanedeki tutumunu haklı buluyor musunuz? Tartışınız.
2. Sokrates'in hapishaneden kaçması hangi sonuçlara yol açardı? Tartışınız.

UYGULAMA

Adımları izleyerek uygulamayı gerçekleştiriniz.

1. Adım

Sokrates'in bilgiye ulaşma yöntemi ile ilgili açıklamaları okuyup örneği inceleyiniz.

Sokrates'in Yöntemi

Sokrates, insanlara bir konu ile ilgili düşüncelerini sorar; sonra da zekice sorular yönelterek onların kendi söyledikleriyle çatışmalarını sağlardı. Buna "Sokratik yöntem" adı verilir. Bu yöntem, mutlak gerçeklere ulaşmak için eldeki bilgileri elemeyi gerektirir. Sokratik yöntem, aşağıdaki basamaklar takip edilerek uygulanır.

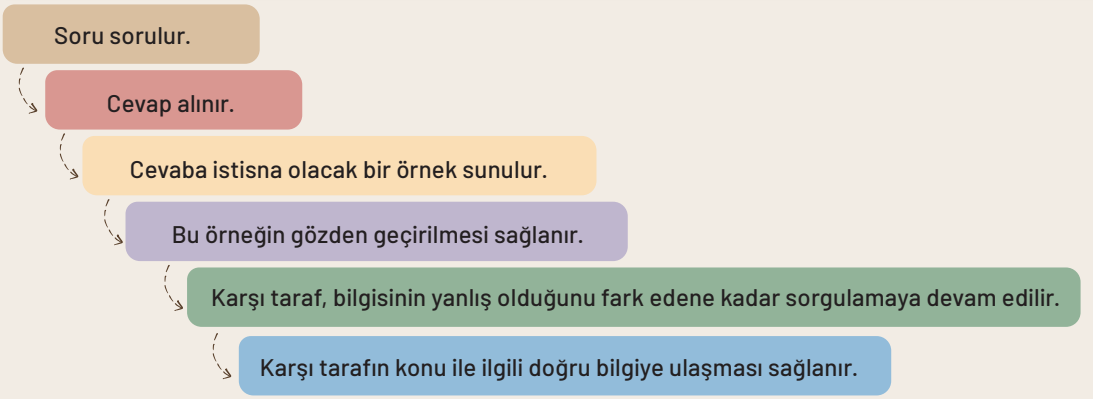

Bu basamakların işleyişi şu şekilde örneklendirilebilir:

Sokrates: Cesaret nedir?

Menon: Cesaret, tehlikeye rağmen korkmadan savaşmak ya da zorluklara göğüs germektir.

Sokrates: Bu her durumda geçerli midir yani korkmamak her zaman cesaret midir?

Menon: Elbette, cesur bir insan korkmaz.

Sokrates: Bir kişi; karşılaştığı durumun farkında olmadan, neyle karşı karşıya olduğunu bilmeden ve düşünmeden yalnızca gözü kara bir şekilde tehlikeye atılıyorsa böyle birine de gerçekten cesur diyebilir miyiz?

Menon: Anladım. Düşünmeden hareket ediyorsa bu cesaret değil, delilik olur.

Sokrates: Öyleyse cesaret sadece korkusuzluk değil aynı zamanda neyle yüzleştiğini bilerek hareket etmek midir?

Menon: Evet, sanırım öyle. Bilinçli bir şekilde tehlikeyi göze almak cesarettir.

Sokrates: O hâlde cesaret, sadece korkmamaktan değil ne zaman korkulması gerektiğini bilmekten de geçer, değil mi?

Menon: Evet, doğru söylüyorsun. Bazen adalet, kişinin hakkını kişiye vermemeyi gerektirebilir.

2. Adım

Homojen gruplara ayrılarak aşağıdaki soruları paylaşınız. Seçtiğiniz soruyu Sokratik yöntemin basamaklarını kullanarak cevapladığınız bir diyalog oluşturunuz ve bu diyaloğu sınıfta paylaşarak değerlendiriniz.

Sevgi nedir? Dostluk nedir? Dürüstlük nedir? Fedakârlık nedir? Mutluluk nedir?

Platon ve Aristoteles'in Varlık, Bilgi ve Değer Anlayışları

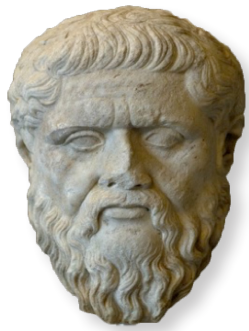

Görsel 1.10: Platon [Büst, Capitoline (Kapitoline) Müzesi]

Platon

İlk Çağ'ın sistemli felsefe yapan ilk düşünürü olan Platon (Görsel 1.10), asıl varlığın maddi olmayan ve duyularla algılanamayan idealar olduğunu savunarak idealizmin öncülüğünü yapmıştır. Platon, tüm felsefi sistemini idealizm üzerine kurmuştur. Bunun yanı sıra maddi olmayan ideaların duyularla değil ancak akılla kavranabileceğini savunduğundan bilgide rasyonalizmin (akılcılık) ilk temsilcisi kabul edilmiştir. Varlık ve bilginin yanı sıra ahlak, siyaset, sanat gibi konulardaki felsefi görüşleri ile felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Varlık Anlayışı

Varlıklar, duyusal varlıklar ve idealar olmak üzere ikiye ayrılır. Duyusal varlıklar, insanın içinde yaşadığı duyular dünyasında bulunur. Duyularla algılanan bu varlıklar; değişime, oluş ve yok oluşa tabidir; çoktur ve maddi özelliklere sahiptir. Maddi bir yapıya sahip olmayan idealar ise idealar dünyasında bulunur. Değişmez, akılsal, mükemmel, bir, nesnel, zaman ve mekân dışı ve ezelî-ebedî olan idealar asıl gerçekliktir (Şekil 1.1). Duyular dünyasındaki varlıklar, ideaların bir kopyası ve gölgesi olduğu için gerçekliğe sahip değildir. Platon, "idealar teorisi" adı verilen bu görüşüyle idealizm anlayışını savunmaktadır.

Şekil 1.1: Platon'un felsefi sisteminin temelinde yer alan "idea" kavramının başlıca özellikleri

Bilgi Anlayışı

Duyularla algılanan maddi varlıklar, ideaların birer kopyasıdır. Bu varlıklar, sürekli bir değişim hâlinde olduğundan bunların bilgisine ulaşılamaz. Bu varlıklarla ilgili olarak "doksa" denilen ve kesinliği olmayan sanılara ulaşılabilir. Gerçek olan idealardır ve onların bilgisi kesinlik değeri taşır. "Episteme" adı verilen bu bilgiler akılda doğuştan vardır. Bu görüşüyle Platon rasyonalizmin öncülüğünü yapmaktadır.

Değer Anlayışı

Ahlak

Bilgi ile ahlak arasında yakın ilişki olduğundan erdem bilgidir. Erdem tüm eylemlerin temel amacı olmalıdır. Eylemin iyi ya da kötü olduğunu ayırt etmenin yolu, eylemle amaçlanan şeyin erdem olup olmadığına bakmaktan geçer. İnsan yaşamının amacı mutluluktur. Mutluluk da ancak bilgi ile mümkündür. Bu bilgi iyi ideasının bilgisidir. İyi ideasının bilgisine sahip olan kişi, aynı zamanda iyi olanı yapacaktır. Böylece Platon'un ahlak anlayışının ideaya dayandığı görülür.

Siyaset

İnsanların tüm ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamaması ve birbirine gereksinimleri olması sonucunda devlet ortaya çıkmıştır. Platon'un tasarladığı devlette filozof olan yönetici, bilgece bir yönetimle ideal devletin gerçekleşmesini sağlar. Bu ideal devlet, insan organizmasına benzer. İnsandaki akla karşılık devlette yönetici, kalbe karşılık asker, ayaklara karşılık işçi sınıfı vardır. Her sınıf, görevini yerine getirdiği sürece mükemmel bir toplum ortaya çıkar.

Sanat

Asıl gerçeklik idealardır, duyular dünyasındaki varlıklar ise idealaın taklidi ve kopyalarıdır. Sanatçı, sanat eserini ortaya koyarken içinde bulunduğu duyular dünyasındaki varlıkları taklit ettiğinden sanat, taklidin taklididir. Bu nedenle gerçeği vermesi bakımından sanatın değeri yoktur. Sanat ancak duyusal varlıkları değil ideaları taklit ettiği ölçüde gerçekliğe yaklaşır ve değerli olur.

UYGULAMA

Karekodda verilen videoyu izlemeden önce "idea" kavramı hakkında bildiklerinizi aşağıda "Neler Biliyorum?" bölümüne, videoyu izledikten sonra öğrendiklerinizi de "Neler Öğrendim?" bölümüne yazınız.

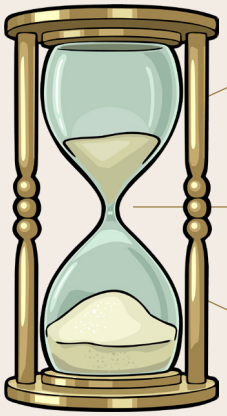

Neler Biliyorum?

İDEA

Neler Öğrendim?

Videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

Mağara Benzetmesi

Platon'un mağara benzetmesi, insanın gerçeği ve bilgiyi bulma sürecini anlatan etkileyici bir hikâyedir. Bu benzetmede insanlar, doğduklarından beri karanlık bir mağarada yaşarlar. İnsanların sırtları, duvara dönüktür ve insanlar, sadece önlerindeki duvara yansıyan gölgeleri görebilirler. Onlar için bu gölgeler, gerçek dünyanın kendisidir. Ama içlerinden biri, bir gün mağaradan çıkarsa önce gözleri, parlak ışıktan kamaşır; insanın güneş ışığına alışması zaman alır. Başta hiçbir şey göremez ama yavaş yavaş etrafındaki gerçek nesneleri, doğayı ve en sonunda da her şeyin kaynağı olan güneşi görür. Bu kişi, artık anlar ki mağarada gördükleri, sadece gerçeklerin soluk yansımalarıdır. Gerçek dünya dışarıdadır. Sonra mağaraya geri dönüp diğer insanlara gerçeği anlatmak ister ama içeride kalanlar, ona inanmaz. Hatta onunla alay ederler, onu tehdit bile edebilirler çünkü onlar, hâlâ sadece gölgelerin gerçek olduğunu sanmaktadırlar.

Mağara benzetmesi

1. Mağara benzetmesine göre aşağıdaki kavramların temsil ettiklerini karşılarına yazınız.

   Mağara .....

   Gölgeler .....

   Mağaradaki insanlar .....

   Mağaradan çıkan kişi .....

   Güneş .....

2. Mağaradan çıkarak hakikati arayan insanlar olmasaydı yaşamımızda neler değişirdi? Tartışınız.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Gerçeklik Nedir? Mağaradan Sanal Dünyaya

Platon'un mağara benzetmesi, "Gerçek olan nedir?" sorusunu binlerce yıldır tartışmaya açmıştır. Mağaradaki insanlar, sadece duvarda gördükleri gölgeleri gerçek sanırlar. Günümüzde bu benzetmeyi farklı bir şekilde düşünebiliriz. Artık mağarada zincire vurulmuş olmak, hayal gücümüze uzak gelebilir ama şu anda bizim bir bilgisayar simülasyonunun içinde olduğumuzu varsayamaz mıyız? Daha somut düşünelim. Sanal gerçeklik gözlüğü taktığınızı hayal edin. Bu gözlükle sizi çevreleyen yapay bir dünyaya girersiniz. Gözlüğü çıkardığınızda gerçek dünyaya döndüğünüzü sanırsınız ama ya o "gerçek dünya" da aslında başka bir simülasyonun parçasıysa? Bu durumda gördüğünüz, duyduğunuz ve hissettiğiniz her şey -fiziksel ya da duygusal- bir bilgisayar programı tarafından üretilmiş olabilir. Başka bir ifadeyle yaşadığınız dünya, aslında sahte ve yapay olarak yaratılmış bir gerçeklik olabilir. Burada iki önemli soru ortaya çıkar:

1. Eğer bir simülasyonda yaşıyorsanız ancak bunu fark etmiyorsanız yaşadığınız şey, daha az mı gerçektir?
2. Bir gün simülasyon içinde olduğunuzu fark ederseniz inandığınız her şey değişir mi?

Bu sorular, bizi gerçekliği hem felsefi hem de bilimsel açıdan yeniden düşünmeye davet eder. Belki de asıl önemli olan, yaşadığımız şeyin "gerçek" olup olmaması değil bizim onu nasıl deneyimlediğimizdir.

1. Fiziksel gerçeklik ile sanal gerçeklik arasındaki ilişkiyi değerlendiriniz.

.....

.....

.....

2. Yaşadığımız dünyanın sanal bir dünya olma ihtimali var mıdır? Tartışınız.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruyu cevaplayınız.

Platon, bilgi konusunda öncelikle "Bilgi nedir?" sonra da "Bilgiye nasıl ulaşılabilir?" sorularını sorar. Onun bilginin ne olduğu konusundaki görüşleri, varlıkta gerçeklik olarak kabul ettiği idealara dayanır. Platon, varlıkları varlık derecelerine göre hiyerarşik olarak sıraladığı gibi bilgileri de bilgi ve doğruluk derecelerine göre sınıflandırmıştır. Platon, bilgi ile ilgili olarak dört farklı ayrım yapar: Buna göre en altta tahmin adını verdiği ve yanılsamalara, düşlere dayalı bilgi (eikasia) vardır. İkinci sırada duyulara dayanarak maddi varlıklarla ilgili olarak elde edilen inanç (pistis) vardır. Bu bilgi tahmine göre biraz daha güvenilirdir. Üçüncü bilgi türü matematiksel bilgidir. Matematiksel bilgiler idealar kadar kesin olmayan, apaçık ilkelere değil birtakım hipotez ve kabullere dayanan çıkarsamacı bilgilerdir (dianoia). Kesin ve doğru bilgi sıralamasında ise en üstte akılla ulaşılan ideaların bilgisi (episteme) bulunur. Platon, ideaların bilgisinin de ancak akılla mümkün olduğunu iddia ederek bilginin kaynağı konusundaki soruya da cevap vermiş olur.

Platon'un sıraladığı bilgi türlerine örnekler veriniz. Bu bigilerin doğruluğunu belirleyen ölçütlerin neler olduğunu yazınız.

.....

.....

.....

Aristoteles

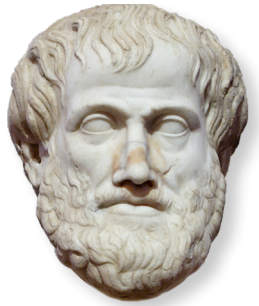

Görsel 1.11: Aristoteles
(Büst, Ulusal Roma Müzesi)

Aristoteles (Görsel 1.11), öğretmeni Platon gibi felsefe tarihinin en önemli filozoflarındandır. Görüşleriyle kendisinden sonraki dönemlerde yaşamış olan filozof ve bilim insanlarını etkilemiş hatta Orta Çağ'a damgasını vurmuştur. Bilgi, varlık, ahlak, siyaset, sanat, metafizik, mantık ve doğa bilimleri ile ilgili görüşlerinden meydana gelen bir felsefi sistem oluşturmuştur. Aristoteles hem felsefi görüşleri hem de bilime katkıları bakımından düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir. Aristoteles, filozof kimliğinin yanı sıra bilim insanı olarak da görülmektedir. Aristoteles'in varlık, bilgi ve değer anlayışı şu şekildedir:

Varlık Anlayışı

Aristoteles, varlık konusunda Platon'dan hem etkilenir hem de onun görüşlerini eleştirir. Aristoteles'e göre asıl varlık olan form; Platon'un ideaları gibi değişmeyen, duyularla algılanmayan, ezelî, ebedî, bir ve mükemmeldir ancak bu asıl varlık, Platon'daki idealar dünyası gibi bilinemeyen bir yerde değil varlıkların içindedir. Her varlık, madde ve formdan meydana gelir. Madde değişir, meydana gelir, yok olur ancak form aynı kalır. Örneğin insanlar doğar, değişir, ölür ama insanlık formu aynı kalır. İnsanlar tek tek birbirlerinden farklıdır ancak tümüne insan denmesinin nedeni taşıdıkları insanlık formudur. Her varlığın içinde değişime ilişkin belli birtakım olanaklar vardır. Koşullar sağlandığında bu olanaklılık gerçekleşmiş olur. Örneğin elma çekirdeği toprağa ekilip su ve güneş temin edilirse elma ağacı olur. Bunlar sağlanmazsa çürüme olasılığı gerçekleşmiş olur. Bu nedenle varlıklar, gelişigüzel değil belli bir ereğe göre değişir. Aristoteles bu değişimi "dört neden teorisi" ile açıklar.

Bilgi Anlayışı

Doğru bilgiye ulaşmada hem aklın hem de duyuların rolü vardır ancak duyular, belli bir varlığın belli bir zamandaki tikel bilgisini verdiği için doğru bilgiyi vermede yeterli değildir. Doğru bilgi olan tümelin bilgisini elde etmek için aklın kullanılması gerekir. Varlıkların maddesi duyularla algılanır ancak asıl varlık olan form sadece akılla kavranabilir. Duyular, hiçbir zaman varlıkların nedenleri hakkında bilgi veremez. Bir şeyin gerçek anlamda bilinmesi, onun nedenlerinin bilinmesi demektir. O hâlde bilmek, varlıkların özsel niteliklerinin kavranmasıdır. Bu hem o varlığı kendisi yapan zorunlu niteliklerin hem de o varlığın diğer varlıklar içindeki yerinin bilinmesiyle olur. Böylece varlığa ilişkin bir tanıma ulaşılır. Tanım, bireysel varlıklar hakkında zorunlu, tümel ve doğru bilgi sunar. Bu bilgi, tümdengelimsel bir kanıtlamanın sonucudur. Bu görüşüyle Aristoteles, Platon gibi rasyonalizmi savunmakta ancak ondan farklı olarak aklın bilgiyi hatırlamadığını, bizzat bilgiyi elde ettiğini iddia etmektedir.

Değer Anlayışı

Ahlak Anlayışı

İnsanın eylemlerinin amacı mutluluktur. İnsanı mutlu eden her şey iyidir. Mutluluğun koşulu bilgili olmaktır ancak bilgili olmak, iyi olmak için yeterli değildir. Aynı zamanda insanın davranışlarında aşırı uçlardan kaçınıp ölçülü olması da iyidir çünkü bu durumda insan mutlu olur. Örneğin para harcamada savurgan veya cimri olmak insanı mutsuz eder. Burada ölçü cömert olmaktır. İyi olan da budur.

Siyaset Anlayışı

Devlet doğal bir kurumdur. Devletin görevi, yurttaşlarının özgürlüklerini yasalarla güvence altına almak ve adaleti sağlamaktır. Yönetim biçimi demokrasi değil aristokrasi olmalıdır fakat yönetici, soyuna göre değil sahip olduğu erdeme göre belirlenmelidir.

Sanat Anlayışı

Sanatçı, doğayı taklit eden bir taklitçi değildir. Tam tersine insanlara doğada bulunmayan ancak olabilir dünyalar ve güzellikler bulup sunan kişidir. Sanatçı, bu güzellikleri ifade ederken kendini de ifade eder. Güzel, bir denge unsurudur. Güzelin olabilmesi düzen, oran ve sınırlılığa bağlıdır. Bu bakımdan güzellik, matematiksel bir nitelik taşır.

UYGULAMA

Aristoteles'in dört neden teorisine yönelik aşağıdaki metni okuyunuz. Metni kullanarak görseli verilen varlığın nedenlerini ilgili yerlere yazınız.

Aristoteles'in Dört Nedeni

Aristoteles varlıktaki değişimin nedenlerini "dört neden teorisi" ile açıklar.
Formel neden: Bir şeyin değişme süreci sonunda aldığı şekil, kazandığı formdur. Masanın şekli formel nedene örnektir.
Maddi neden: Bir şeyin hangi maddeden yapıldığını gösteren ve değişime uğrayan nedendir. Masanın yapıldığı malzeme, maddi neden olarak ifade edilebilir.
Fail neden: Hareket ettirici neden olarak da bilinen fail neden, maddede değişimi başlatıp maddenin biçim kazanmasını sağlayan nedendir. Masayı yapan marangoz, masanın fail nedenidir.
Ereksel neden: Bir maddenin biçim kazanmasındaki amacını gösteren neden, değişimin yöneldiği hedeftir. Masanın yapılış amacı ereksel nedeni örneklendirmektedir.

Formel neden
.....
.....
.....

Fail neden
.....
.....
.....

Truva atı, Çanakkale

Maddi neden
.....
.....
.....

Ereksel neden
.....
.....
.....

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyiniz. Platon ve Aristoteles'in elleriyle işaret ettiği yönler, onların varlık anlayışı ile ilgili olarak size ne ifade ediyor? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Atina Okulu, ünlü İtalyan ressam Raffaello Sanzio (Rafello Sanzio) tarafından 1509-1511 yılları arasında Vatikan Sarayı'nda yapılmış bir fresktir. Tabloda filozof figürleri bulunmaktadır. Raffaello, tablonun tam merkezine İlk Çağ filozoflarından Platon'u ve Aristoteles'i yerleştirmiş, bu iki filozofun etrafına ise diğer filozofları ve bilim adamlarını resmetmiştir. Varlık anlayışını temsilen Platon, sağ eli ile gökyüzünü göstermektedir. Aristoteles ise avuç içi ile aşağıyı gösterir biçimde elini ileriye uzatmıştır.

Atina Okulu (Yağlı boya tablo, Raffaello Sanzio, 1509-1511)

Platon (Temsilî)

Aristoteles (Temsilî)

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Altın Orta

Aristoteles, erdemin aşırılık ve eksiklik arasında bulunan bir "orta" olduğunu söyler ancak bu "orta", gelişigüzel bir şekilde belirlenmez. Aksine akıl ve düşünme yoluyla bulunur. Aristoteles'in erdem felsefesinin temelini oluşturan bu anlayışa "altın orta" denir. Bu öğreti, bazen yanlış anlaşılabilir. İnsanlar, her durumda "orta yolu tutmak" ya da "ölçülü olmak" gerektiğini düşünürler fakat Aristoteles'in kastettiği bu değildir. "Orta", her durumda aynı noktada bulunmaz. Kişiye, duruma ve koşullara göre değişir yani doğru olanı bulabilmek için akıl yürütmek ve sağduyuyla karar vermek gerekir. Örneğin cesaret erdemini ele alalım. Cesaret, korkaklıkla gözü karalık arasında bir yerde bulunur. Cesaret sadece tehlikeden kaçmamak değildir. Aynı zamanda düşüncesizce bir saldırıya ya da pervasızca bir kahramanlığa da karşı durmaktır. Gerçek cesaret, kişinin içgüdülerine değil aklına ve sağduyusuna kulak verdiği bir denge durumudur. Aristoteles'e göre önemli olan, bir eylemin koşullara uygun olmasıdır. Bu uygunluğu belirleyen ise pratik akıldır, başka bir ifadeyle gerçek durumu doğru şekilde anlayıp ona göre doğru olanı seçme yeteneğidir.

1. Sizce açıklamadaki altı çizili ifade ile anlatılmak istenen nedir?

2. "Altın orta"ya yaşamınızdan örnekler veriniz.

3. İyi bir arkadaş olmak için sahip olmanız gereken nitelikler nelerdir? Görüşlerinizi Aristoteles'in "altın orta" kavramı ile ilişkilendirerek açıklayınız.

UYGULAMA

Tabloda Aristoteles'in erdem olarak nitelediği kavramlar verilmiştir. Altın orta kuralına göre kişinin sahip olduğu bu erdemlerin aşırılık ve eksikliği durumunda kişi nasıl nitelendirilir? Belirlediğiniz nitelikleri tablodaki ilgili yerlere yazınız.

Aşırılık	Erdemler	Eksiklik
	Cesaret	
	Cömertlik	
	Dostluk	
	Sakinlik	

1.3. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde ünite boyunca görüşlerini öğrendiğiniz filozoflardan bazılarının eserlerinden alıntılanan metinler yer almaktadır. Dönemin felsefi anlayışını daha iyi anlamak için bu metinleri analiz ediniz.

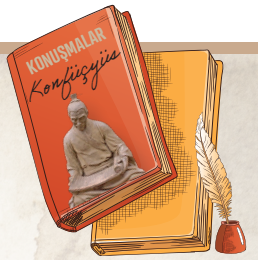

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

KONUŞMALAR*

4. Bölüm: Muhit ve İyilik [İnsanlık]

(...)

4.1. Konfüçyüs der ki: "Ancak yaşanan yerde iyilik ve ahlâk varsa orası iyidir. İyilik ve ahlâkın olmadığı bir yeri yaşamak için seçen kişi bilgili olabilir mi?"
4.2. Konfüçyüs der ki: "İyiliği [İnsanlığı] olmayan kişi, uzun süre mahrumiyete dayanamaz; huzur ve mutluluğu bulamaz. Ahlâklı kişi huzuru iyilikte bulur. Bilgili insan iyiliği kullanır. [O, iyilik ve ahlâkın uzun vadede kendisine fayda getireceğini anlamış kişidir, bu nedenle iyi ve ahlâklıdır.]"
4.3. Konfüçyüs der ki: "Ancak iyiliği bilen kişiler bazılarını sevmeyi ve bazılarından nefret etmeyi bilir."
4.4. Konfüçyüs der ki: "İyi ve ahlâklı olmanın hiçbir zararı yoktur."
4.5. Konfüçyüs der ki: "Zenginlik ve itibar sahibi olmak herkesin istediği şeylerdir; doğru yoldan elde edilmemişse Üst İnsan bunları kabul etmez. Fakirlik ve itibarsızlık herkesin nefret ettiği şeylerdir. Üst İnsan doğru olmayan yollarla bunlardan kurtulmaya çalışmaz. Üst İnsan iyilikten ayrılırsa nasıl itibarı olabilir? Üst insan bir öğün yemeğin yenebileceği kadar kısa süre için bile iyilik ve ahlâktan ayrılmaz; telaş ve zorluklar içinde olduğunda da iyilik ve ahlâkı bırakmaz."

(...)

4.11. Konfüçyüs der ki: "Üst İnsan ahlâkı, Küçük İnsan toprağı; Üst İnsan kanunları, Küçük İnsan ise faydayı düşünür."
4.12. Konfüçyüs der ki: "Sadece kendi faydasının peşinden gidenlere karşı duyulan kin hiç tükenmez."
4.13. Konfüçyüs der ki: "Törenlerle beyliği yönetmek mümkün müdür? Bunda herhangi bir zorluk var mıdır? Eğer törenle beylik yönetilemez ise törenin ne anlamı kalır?"
4.14. Konfüçyüs der ki: "Bir makama sahip olmamaktan dolayı endişelenme, sadece o makama layık olmaya çalış; başkalarının seni tanımamasından endişelenme, seni tanımaları için gerekenleri yap."

(...)

4.16. Konfüçyüs der ki: "Üst İnsan sadece doğruluğu, Küçük İnsan sadece çıkarını düşünür."
4.17. Konfüçyüs der ki: "Ahlâklı birini gördüğünde onun gibi olmaya özen; ahlâklı olmayan birini gördüğünde kendini gözden geçir."
4.18. Konfüçyüs der ki: "Ana babanıza destek olun ve hizmet edin, eğer doğru olmadığını düşündüğünüz yönleri varsa onlara hafifçe ve dolaylı yoldan tavsiyelerde bulunun. Sizin fikirlerinizi kabul etmezlerse bile onların karşısına geçmeyin. Üzülseniz de onlara kin beslemeyin."
4.19. Konfüçyüs der ki: "Ana baba hayattayken uzak yerlere gitme; gitmek zorundaysan mutlaka yerin belli olsun."

(...)

4.23. Konfüçyüs der ki: "Sınırlarını bilen bir kişinin hataya düştüğü neredeyse hiç görülmemiştir."
4.24. Konfüçyüs der ki: "Üst İnsan konuşurken yavaş ve dikkatli, iş yaparken hızlı ve çalışkandır."
4.25. Konfüçyüs der ki: "Ahlâklı olan yalnız kalmaz, mutlaka yanında bir yoldaşı olur."

(...)

12. Bölüm: Yan Yuan [Yan Hui]

12.1. Yan Hui erdemi sordu. Konfüçyüs şöyle dedi: "Kendini dizginlemek, konuşma ve davranışlarının adaba uygun olması, işte bu erdemdir. Bir kez böyle olmayı başarırsa kişi, herkes onu erdemli insan olarak över. Erdemi hayata geçirmek için insan sadece kendine dayanır; bu bir başkasının yardımı ile olacak şey midir?"

Yan Hui şöyle dedi: "Bu davranışların prensiplerini sorabilir miyim?"

Konfüçyüs cevap verdi: "Adaba uygun olmayan şeylere bakma, dinleme ve yapma!"

Yan Hui şöyle dedi: "Ben oldukça yavaşım ama sizin söylediklerinizi hayata geçireceğim."

12.2. Zhong Gong erdemi sordu. Konfüçyüs şöyle dedi: "Kapıdan çıkınca [çalışmaya gidince] tıpkı önemli bir misafiri karşılamaya gider gibi çık; halkına adeta büyük kurban törenindeymişsin gibi hizmet et; kendine yapılmasını istemediğin şeyleri başkalarına yapma. Böylece çalıştığın yerde sana karşı kin olmayacaktır."

Zhong Gong şöyle cevap verdi: "Ben oldukça yavaşım ama sizin söylediklerinizi hayata geçireceğim."

12.3. Si Maniu erdemli olmayı sordu.

Konfüçyüs şöyle dedi: "Erdemli insan yavaş konuşur."

Si Maniu şöyle sordu: "Yavaş konuşmak erdemli olmak mıdır?"

Konfüçyüs cevap verdi: "Bunu yapmak kolay değildir."

12.4. Si Maniu nasıl Üst İnsan olunacağını sordu.

Konfüçyüs cevap verdi: "Üst İnsan kaygı duymaz ve korkmaz."

Si Maniu şöyle dedi: "Kaygı duymamak ve korkmamak; böylece Üst İnsan olunabilir mi?"

Konfüçyüs şöyle dedi: "Eğer hatası yoksa neden kaygı duysun ve korksun ki?"

Konfüçyüs, *İdeal Bir İnsan ve Topluma Dair Konuşmalar* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Sizce metinde hangi sorulara cevap aranıyor olabilir?

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. Bu metinden Konfüçyüs'ün ahlak anlayışıyla ilgili ulaştığınız sonuçlar nelerdir?

4. Bu metinden günümüze ait ne tür dersler çıkarılabilir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

SOKRATES'İN SAVUNMASI*

Atinalılar! Önce bana yönelmiş olan daha eski suçlamalara ve beni çok daha eskiden beri suçlayanlara yanıt vermek isterim. Bundan sonra daha yenilerini yanıtlayacağım. (...)

"Sen benim için en bilgili demişsin." Bunun üzerine bilgisi ile ün almış birine gittim, kendisine iyi baktım. Adı gerekmez, denemek için seçtiğim bu adam devlet işleriyle uğraşır. Vardığım sonuç şu oldu: Bu adam çok kimselere ve hele kendisine bilgin gözüküyor ama gerçekten hiçbir bilgisi yok. Bunun üzerine kendisini bilgin sandığını, gerçekte ise olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun sonucu, onun da, üstelik orada bulunup beni dinleyen birçok kimsenin de düşmanlığını kazanmam oldu. Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki: doğrusu belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiğimiz yok; gene de ben ondan bilgiliyim; çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor; ben ise bilmiyorum ama bildiğimi de sanmıyorum. Daha doğrusu bilmediğimi bilmiyorum; demek ki ondan biraz daha bilgeyim. (...)

İyi insanlar yanlarındakilere hep iyilik, kötüler de kötülük ederler, değil mi?

– Kuşkusuz.

– Şimdi, bir arada yaşadığı kimselerden faydadan çok zarar görmek isteyen var mı? (...)

– Kesinlikle yoktur.

– Peki, gençleri doğru yoldan çıkarıyor, kötülüğe götürüyor diye beni suçluyorsun; Sence ben bu suçu bilerek mi, bilmeyerek mi işliyorum?

– Bilerek, diyorum.

– Demek ki, Meletos, iyilerin, yanlarındakilere iyilik, kötülerin ise kötülük ettikleri, şu genç yaşında senin yüksek zekanca bilinen bir gerçek olduğu halde, ben bu yaşımda, birlikte yaşamak zorunda olduğum bir kimseyi doğru yoldan ayırırsam, ondan bana zarar geleceğini bilmeyecek kadar karanlık ve bilgisizlik içindeyim; hem de bunu, savına göre, bile bile yapıyorum. Meletos, buna ne beni inandırabilirsin, ne de başkalarını. Öyleyse ya ben onları doğru yoldan çıkarmıyorum yahut da çıkarıyorsam, bunu bilmeyerek yapıyorum; her iki halde de yalan söylüyorsun. Bundan başka, işlediğim suç bilmeyerek işlenmişse, yasa onu suç saymaz; beni bir kenara çekerek ayrıca anımsatman ve öğüt vermen gerekirdi; çünkü öğütle, bilmeyerek işlediğim suçu herhalde işlemekten vazgeçerdim; oysa sen benimle konuşmaktan, bana öğretmekten kaçındın; bunu istemedin; beni mahkemeye, yasanın, aydınlatılması gerekenleri değil, cezalandırılması gerekenleri gönderdiği mahkemeye sürükledin.

(...) Atinalılar, biri hemen hemen yetişmiş, erkek olmuş, ikisi henüz çocuk, üç oğlum var; böyle olduğu halde, sizden aklanmamı dilemeleri için, hiçbirini buraya getirmeyeceğim. (...) Bence böyle bir davranış, kendimin, sizin ve devletin onuruna aykırıdır. Benim yaşıma gelmiş, bilgeliği ile tanınmış bir kişinin böyle bir aşağılığa düşmemesi gerekir. (...) Aranızda bilgeliği, yürekliliği ya da herhangi bir erdemi ile sivrilmiş olduğu söylenen kimselerin, böyle aşağılık bir davranış göstermeleri ne kadar utanılacak bir şeydir! Cezaya çarptırıldıkları zaman birtakım garip davranışlarda bulunan nice tanınmış adam gördüm; bunlar, sanki ölümle korkunç bir acıya düşeceklerini, sanki yalnızca yaşamalarına izin verilmekle ölümsüz olacaklarını sanıyorlar. Kanımca bu gibi şeyler devlete karşı saygısızlıktır. (...)

Bu gibi şeyleri hiç olmazsa bizim gibi ünlü kişilerin yapmaması gerekir; tersi durumda, sizin de onlara göz yummamanız; soğukkanlılık göstereceği yerde, acıklı sahneler yaratarak kenti gülünç duruma sokan bu gibi kişileri daha fazla cezalandıracağınızı göstermeniz gerekir.

Mahkeme huzurunda son sözler

(...) Cezalandırılmama neden olan eksiklik, sözlerimde değil. Sizin istediğiniz gibi; ağlayarak, sızlayarak, haykırarak, bence bana yakışmayan, fakat başkalarından sürekli duymaya alıştığınız birçok şeyi söylememde ve yapmamamdadır. Fakat ben, tehlikeye düştüğüm zaman, ne böyle aşağılık davranışlara, alçaklıklara saparım, ne de kendimi böyle savunmadığım için pişman olurum. Asla! Böyle bir şey yapmaktansa, sizin alıştığınız gibi kendimi savunmaktansa, kendi alıştığım gibi konuşarak ölmeyi üstün görürüm. Çünkü, savaş alanında olduğu gibi adalet karşısında da, hiç kimse -ben de- kendini ölümden kurtaracak araçları kullanmaya kalkışmamalıdır. Evet çok kez, bir kimse savaşta silahlarını bırakmakla, düşmanlarının önünde diz çökmekle ölümden kurtulabilir; her şeyi söylemeyi, her şeyi yapmayı kabul eden bir kimse için her türlü tehlike karşısında ölümden kurtulmanın daha birçok yolu vardır. Yalnızca, şuna iyice inanın, yargıçlarım, asıl sorun, ölümden sakınmak değil, haksızlıktan sakınmaktır; çünkü kötülük ölümden daha hızlı koşar. Ben yaşlı ve ağır olduğumdan, bana yavaş koşan ölüm yetişti; oysa beni suçlayanlar güçlü ve çevik olduklarından, onlara da çabuk koşan kötülük yetişti. Şimdi ben, tarafınızdan ölüm cezasına, onlar da gerçek tarafından kötülüğün ve haksızlığın cezasına çarptırılarak ayrılıyoruz. Ben cezama boyun eğerim, onlar da cezalarına boyun eğsinler. (...)

Platon, *Sokrates'in Savunması* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi felsefi kavramlar kullanılmıştır?

2. Metinde en çok desteklediğiniz ve karşı çıktığınız görüşler nelerdir? Görüşlerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

3. Sokrates'in düşüncelerinden yola çıkarak bilgi ile erdem arasında nasıl bir ilişki olduğu söylenebilir?

4. Sizce Sokrates'in mahkemeye son sözleri neler olmalıydı?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

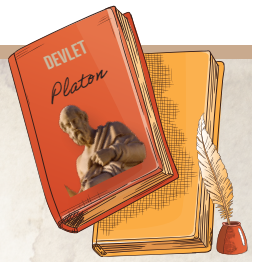

DEVLET*

İkinci Kitap

(...) "Bir devlet, aramızdan kimsenin kendi kendine yetememesinden, başka pek çok şeye (ve kişiye) ihtiyaç duymasından doğar. (...) Türlü türlü ihtiyaçları olan insanlar bunları karşılayabilmek için birbirlerinin yardımına başvururlar; ancak çok çeşitli ihtiyaçları olduğundan, çok sayıda insanı yurttaş ve yardımcılar olarak bir yerleşimde toplarız; bu yerleşim topluluğuna devlet adını veririz."

Üçüncü Kitap

(...) "Şüphe yok ki, yönetenler yaşlı, yönetilenler ise genç olmalı. (...) Ve yaşlılar arasından da en iyi olanlar yönetici olmalı.

Beşinci Kitap

(...) "Devletlerde filozoflar kral olmazsa ya da bugün şu kral dediklerimiz ve yöneticiler (hükümdarlar) sahici, iyi filozoflar olmaz, politik güç (iktidar) ile felsefe tek bir elde toplanmazsa ve bugün doğal yetenekleri sayesinde, iki ödevden sadece birine kendini adamış olan çok sayıda kimse, zorla bundan (tek görevle uğraşma durumundan) men edilmezlerse sevgili Glaukon, devletlerin, hatta bütün bir insanlığın mutsuzluğunun sonu yoktur ve düşüncelerimizde tasarladığımız düzen (anayasa), hani gerçekleşme imkânı varsa bile, bunlar olmadan önce gerçekleşip güneş ışığını göremeyecektir."

Altıncı Kitap

(...) Hakikatin (doğrunun) ve varlığın aydınlattığı şeye dayandığında ruh (gerçeği) kavrar ve bilgiye ulaşır ve aşikâr bir şekilde düşünme gücüne sahip olur. Oysa karanlık ile karışmış, olmakta-olan ve geçen (değişen) dünyaya (yukarıdan) baktığında sadece salt sanıya (kanaatlere) sahip olur ve körleşir; görüşlerini kâh şöyle kâh böyle değiştirir ve akıl'sız (anlama yetisini yitirmiş) izlenimi uyandırır." "Aynen öyle olur!"

"Demek ki düşünmenin nesnelerine hakikati (doğruyu), bilgi edinen özneye bilgi edinme gücünü veren şu kuvveti, iyi İdea'sı olarak belirle kafanda. Gerçi akıl iyi İdea'sını bilgi'nin ve hakikatin nedeni olarak kavrar; ancak bu ikisi, anlayacağın hakikat ve bilgi, her ne kadar güzelseler de, iyi İdea'sını bunlardan daha güzel başka bir şey olarak görsen isabetli davranmış olursun. Nasıl ki orada haklı olarak ışığı ve görme gücünü güneşimsi (güneşe aynen benzer) saymakla birlikte güneşin yerine koymuyorsan, burada da bilgiyi ve hakikati 'iyiye aynen benzer' şeyler olarak kabul etsen de, ne birini ne de ötekini iyi'nin yerine koymasan iyi edersin; özü gereği daha yüksek bir yere yerleştirmek gerekir iyi'yi."

(...)

İki âlem var; görülebilir olan ve bilinebilir olan. (...) Bunu eşit olmayan iki parçaya bölünmüş bir doğru çizgi gibi düşün; bu parçaları al ve gene kendi aralarında aynı oranda böl; parçalardan biri görülebilir, ötekisi bilinebilir olanın alanını temsil etsin. Şimdi (çizginin görünebilir şeyleri temsil eden yanını ele alacak olursak) nispeten çok ya da az belirgin (net) görünme durumuna göre bu parçada karşımıza imgeler (yansılar, kopyalar) çıkar; bundan önce gölgeleri anlıyorum, sonra sudaki ve bütün katı, düz, parlak şeyler üzerindeki yansıları ve benzer her şeyi anlıyorum, söylediklerimi anlıyorsan eğer?"

"Anlamaz olur muyum!"

"Çizginin üzerindeki öteki parçayı, resimlere benzeyen nesnelere ayır; örneğin çevremizdeki canlı varlıklara, bitkiler dünyasına ve de insan elinin ürettiği o sayısız araç gerece, alete!"

"Peki!"

"Şunu da kabul ediyor musun? Hakikat ile hakikat olmayan (gerçek ile gerçek olmayan) ilişkisinde imgenin (yansının/kopyanın) orijinalle (asılla) oluşturduğu ilişki neyse, sanma'nın (sanının, öyle olduğunu düşünmenin, kanaatin) bilmeye (bilgiye) olan ilişkisi de odur!" ▸▸▸

Yedinci Kitap

(...) İnsanları yerin altındaki, mağaraya benzer bir mekânın içinde kafanda ve gözünde canlandır; bu mekânın, ışığın geldiği yönde, mağaranın kendisi kadar geniş bir ağzı (girişi) bulunmaktadır. Bu mağaranın içinde insanlar, çocukluktan itibaren orada yaşamak mecburiyetinde kalmış ve sadece karşılarına (ön tarafa) bakabilecekleri, ama zincirlerden ötürü başlarını (sağa sola) çeviremeyecekleri şekilde boyunlarından ve bacaklarından zincirlenmiş halde yaşamaktadırlar; çok uzaklardan, arkalarından ve yüksekten bir ateşin ışığı parlamaktadır; bu ışık ve zincirlenmiş insanların arasında, bir yol yukarılara gitmektedir; bu yolun üzerinde, tıpkı kukla oynatanların seyircinin önüne çekmiş oldukları ve üzerindeki sahnede sanatlarını icra ettikleri tahta perdeye benzeyen alçak bir duvar düşün. (...) Bu duvarda, bunu da canlandırmaya çalış, insanlar (uçları duvar hizasından taşan) çeşitli araç gereci, insanların ve başka yaratıkların tahtadan ve taştan heykellerini, kısaca sanat yoluyla (yapay yoldan) imal edilmiş her şeyi taşıyarak geçsinler ve (duvarın arkasından yürüyüp giderken) yer yer konuşup, yer yer suskun olsunlar. (...) Bu zincirlenmiş insanlar kendi aralarında konuşabilecek olsalar, gördükleri gölgelerden söz ederken, gerçek (hakiki) nesnelerden söz ettiklerini sanacaklardır, öyle değil mi? (...) Bu insanlar o araç gerecin gölgelerinden başka hiçbir şeyi gerçek (sahici) yerine koymayacaklardır. (...) Aralarından birinin zincirleri çözülüp hemen ayağa kalkmaya ve başını sağa sola çevirmeye, yürüyüp ışığa bakmaya mecbur tutulduğunu; bütün bunları yaparken, daha önce gölgelerine bakmak durumunda kaldığı nesnelere, bunların ışığı yansıtıp göz kamaştırmaları yüzünden bakamadığını düşün –daha önce sadece boş şeyler görmüş olduğu, şimdi ise oluş'a daha yakın durduğu ve gerçek (sahici) nesnelere yöneldiği için daha doğru (hatasız) gördüğü kendisine söylenecek olsa ne yapar sanıyorsun? (...) Şaşkınlığa uğrayıp daha önce gördüklerinin şimdi kendisine gösterilenden daha gerçek (sahici) olduğunu düşünmeyecek midir? (...) Peki, onu ışığa bakmaya zorlasalar gözleri acıyacak ve bakması gerekene şöyle kaçamak bir şekilde bir göz atacaktır; bu gördüğünün, ona son gösterilenden daha açık seçik (belirgin) olduğunu düşünecektir. (...) Mağaranın dışındaki (üst) dünyayı incelemesi gerekiyorsa, önce (gözlerinin ışığa) alışması gerekir diye düşünüyorum; başlangıçta en rahat fark ettiği şeyler gölgeler olacaktır, ardından insanların ve öteki nesnelerin sudaki yansılarını. Sonra da onların kendilerini; bunun ardından gündüzleri güneşi ve ışığını değil de özellikle geceleyin gökteki nesneleri çok daha kolay inceleyebilecek, yıldızların ve ayın ışığına başını kaldırıp bakabilecektir."

Platon, *Devlet* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Sizce metinde hangi sorulara cevap aranıyor olabilir?

2. Metinden Platon'un varlık, bilgi ve değer görüşleri ile ilgili ne tür çıkarımlar yapılabilir?

3. Platon'un, yöneticilerin filozoflar arasından seçilmesi gerektiği düşüncesine katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

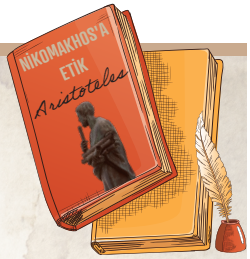

NİKOMAKHOS'A ETİK*

Erdemleri düşünce ve karakter erdemleri olarak ikiye ayırdık. Düşünce erdemleri eğitim sayesinde gelişeceklerinden zamana ihtiyaç duyulur. Karakter erdemleri ise alışkanlıkla elde edilir, bu nedenle adı da alışkanlıktan gelmektedir. Aynı nedenle karakter erdemleri doğal olarak bizde olamaz, çünkü doğal olarak var olan şeyler alışkanlıkla elde edilemezler. (...)

Arzu, öfke, korku, yüreklilik, kıskançlık, sevinç, sevgi, kin, özlem, hırs ve acımanın, genel olarak da haz ya da acının izlediği şeylere 'etkilenim' diyorum; bunlardan etkilenebilmemizi sağlayanlara, sözgelişi öfkelenebilmemizi, acı duyabilmemizi ya da acıyabilmemizi sağlayanlara 'olanak' adını veriyorum. 'Huylar' diye de etkilenimlerle ilgili olarak iyi ya da kötü durumumuza diyorum, örneğin öfkelenmeyle ilgili olarak, aşırı ya da gerekenden az öfkeleniyorsak kötü, orta şekilde öfkeleniyorsak iyi durumdayız. Öteki etkilenimlerde de bu böyledir. Demek ki erdemler de kötülükler de etkilenim değildir, çünkü erdemler ile kötülüklere göre bize iyi ya da kötü denir ve etkilenimlere göre değil, erdemler ile kötülüklere göre övülür ya da kınanırız (nitekim korkan ya da öfkelenen övülmez; sırf öfkelenen de yerilmez, belli bir şekilde öfkelenen yerilir). Ayrıca kendi tercihimizle öfkelenmez ya da korkmayız, oysa erdemler bazı tercihlerdir ya da tercihsiz olmuyorlar. Üstelik etkilenimlerle ilgili olarak 'harekete getirildiğimiz', oysa erdemlerle ilgili olarak 'harekete getirildiğimiz' değil, belli bir şeye 'yatkın olduğumuz' söylenir. Bu nedenle erdemler olanak da değildir; nitekim sırf etkilenme olanağına sahip olduğumuz için iyi ya da kötü olmayız; övülmeyiz de yerilmeyiz de. Ayrıca olanaklar bizde doğal olarak var, oysa doğal olarak iyi ya da kötü olmayız; bundan ise daha önce söz etmiştik. Öyleyse erdemler etkilenim ya da olanak değilse, geriye onların 'huy' olması kalıyor. Böylece erdemin cins bakımından ne olduğunu ortaya koymuş bulunuyoruz.

(...)

Her erdem neyin erdemi ise, onun iyi durumda olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlar. Sözgelişi gözün erdemi gözü ve onun işini erdemli kılar; çünkü gözün erdemi sayesinde iyi görürüz. Aynı şekilde atın erdemi atı erdemli kılar; iyi koşmasını, binicisini iyi taşımasını ve düşmanların karşısında kaçmamasını sağlar. Bu her şeyde böyleyse, insanın erdemi insanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan huy olmalı. Bunun nasıl olacağını söylemiştik, ama bu, erdemin doğal yapısının nasıl olduğunu araştırırsak, başka bir yoldan da açıklığa kavuşur. Sürekli ve bölünebilir olan her şeyi bölüp daha çoğunu, bize göre yapabiliriz; eşit olan ise aşırılık ile eksikliğin bir ortasıdır. Bir şeyin ortası iki ucundan eşit uzaklıkta olana diyorum, ki bu herkes için bir ve aynı şeydir; bize göre orta ise, ne fazla ne de eksik olana diyorum; bu ise tek değildir, herkes için de aynı değil. Örneğin bir şeyin çoğu on, azı iki ise, şeye göre alındığında ortası altı olur; çünkü eşit bir şekilde birini aşıyor, diğeri tarafından aşılıyor; bu ise matematiksel oranlamaya göre ortadır. Oysa bize göre ortayı böyle almamak gerekir; nitekim biri için on beş kilo yemek çok, üç kilo yemek az ise, beden eğitimcisi dokuz kilo yemeği gerekli bulmayacaktır; çünkü bu da bunu yiyecek olan için az da olur çok da. Nitekim Milon için az, beden eğitimine yeni başlayan biri için çok olur. Koşu ve güreşte de bu böyle. Demek her bilen kişi aşırılık ile eksiklikten kaçar, ortayı arar, onu tercih eder; bu orta ise şeyin ortası değil; bize göre orta olandır. Demek ki, eğer her bilim kendi işini ortaya bakarak ve işlerine buna göre yön vererek iyi biçimde gerçekleştiriyorsa (bu nedenle, aşırılık ve eksiklik olumluyu bozduğu, 'orta olma' ise onu koruduğu için, kendilerine eklenecek ya da onlardan alınacak bir şey olmayan işlere iyi işler deriz; dediğimiz gibi iyi sanatçılar bunu gözeterek çalışır), erdem de, eğer doğa gibi her sanattan daha kesin ve iyi ise, ortayı hedef edinmek olsa gerek. Kastettiğim karakter erdemidir, çünkü o etkilenimlerle ve eylemlerle ilgili; aşırılık, eksiklik ve orta ise bunlarda olur. Örneğin korkma, cesaret etme, arzu etme, öfkelenme, acıma ve genelde haz alma ya da acı duymada daha az ve daha çok olur; her ikisi de iyi değil. Oysa gerektiği zaman, gereken şeylere, gereken kişilere karşı, gerektiği için, gerektiği

▶▶▶

gibi bunları yapmak orta olandır ve en iyidir, bu da erdeme özgüdür. Aynı biçimde eylemlerde de aşırılık, eksiklik ve orta söz konusudur. Erdem ise aşırılığı yanlış olan, eksikliği yerilen, ortası övülen ve isabetli olan etkilenimlerle ve eylemlerle ilgili; övülmek ve isabetli olmak da erdeme özgü. Demek erdem bir tür orta olmadır, ortayı amaç edinir. Ayrıca yanlışa düşmek pek çok biçimde (Pythagorasçıların düşündüğü gibi, kötü sınırsızın, iyiyse sınırlının özelliğidir), isabetli olmak ise tek biçimde olur (dolayısıyla ilki kolay ikincisi zordur; hedefe isabet etmemek kolay, isabet etmek ise zordur); bu nedenle de aşırılık ile eksiklik kötülüğe, orta olma ise erdeme özgüdür:

"İyiler bir çeşittir, kötüler ise çeşit çeşit."

O halde erdem, tercihlere ilişkin bir huy: Akıl tarafından ve aklı başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur. Bu, biri aşırılık, öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır; kötülük etkilenimlerde ve eylemlerde gerekenden aşırısı ya da eksiğidir, erdem ise ortayı bulma ve tercih etmedir. Bunun için varlığı bakımından ve ne olduğunu dile getiren söz bakımından erdem orta olmadır; en iyi ile iyi bakımından ise uçta olmadır. Ama her eylem ile her etkilenimin orta olması söz konusu değildir; nitekim bunlardan kimi adlarında kötülüğü içerir: Sözgelişi hasetlik, arsızlık, kıskançlık; eylemler içinde de zina, hırsızlık, adam öldürme. Çünkü bütün bunların ve bu gibi şeylerin aşırılıklarının, eksikliklerinin değil, kendilerinin kötü olduğu söylenir. O halde bunlarda isabetli olmak olanaklı değildir, hep yanlışa düşmek söz konusu. Bunların iyi olması-olmaması, zina konusunda olduğu gibi, kimle, ne zaman yapmak gerektiği söz konusu değildir; bunlardan birini yalnızca yapmak yanlış yapmak olur. Aynı şekilde haksızlık yapmak, korkak olmak, haz peşinde koşmak konusunda da orta olma ve aşırılık-eksiklik olduğunu ileri sürmek söz konusu değildir; çünkü bu şekilde aşırılığın ve eksikliğin ortası diye aşırılığın aşırılığı ile eksikliğin eksikliği olacak. Buna karşın orta, bir bakıma uç olduğu için, ölçülülük ile yiğitlikte nasıl aşırılık ya da eksiklik yoksa onların da ortası, aşırılığı-eksikliği yok; nasıl yapılırsa yapılsın yanlışa düşülür. Genel olarak söylenirse, ne aşırılığın, eksikliğin bir ortası, ne de ortanın eksikliği ya da aşırılığı vardır.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde altı çizili kavramlar hangi anlamlarda kullanılmıştır?

2. Aristoteles'in "altın orta" düşüncesiyle ilgili ne gibi sonuçlara ulaşılabilir?

3. Bu metinden günümüze ait ne tür dersler çıkarılabilir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

1.4. MÖ 6. YÜZYIL-MS 2. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TARTIŞMA

MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin önemli isimlerinden olan sofist düşünür Protagoras, aynı konuda karşıt iki iddia ortaya atıldığında bu iddiaların ikisinin de doğru olabileceğini belirterek "İnsan her şeyin ölçüsüdür." demiştir. Bu sözün dayandığı temel argümanların neler olabileceği konusunda sınıf içi bir tartışma gerçekleştiriniz. Bu tartışma sonucunda elde ettiğiniz bilgileri tartışma notları bölümüne yazınız.

Tartışma Notları:

UYGULAMA

Ünite genelinde filozofların "bilgi erdem ilişkisi" konusundaki yaklaşımları ile ilgili pek çok şey öğrendiniz. Siz de "bilgi erdem ilişkisi"ni günlük hayatla ilişkilendirdiğiniz özgün bir metin yazınız.

1. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-9. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. Felsefenin ortaya çıktığı Antik Yunan düşüncesi, hangi bakımdan kendisinden önceki düşüncelerden ayrılır?

2. MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin ilk döneminin doğa felsefesi olarak adlandırılmasının nedeni nedir?

3. Herakleitos ve Parmenides'in değişim konusundaki görüşleri hangi açılardan farklılık gösterir?

4. Sofist düşünürler, bilginin imkânı konusunda hangi görüşleri savunurlar?

5. Sokrates'in ahlak anlayışı, hangi temel varsayımlara dayanmaktadır?

6. Platon'a göre asıl varlık nedir, bu varlık hangi özelliklere sahiptir?

7. Platon, bilgi ile siyaset arasında nasıl bir bağ kurmaktadır?

8. Aristoteles için erdem nedir?

9. Aristoteles, "Nikomakhos'a Etik" eserinde "Erdem, akli erdem ve karakter erdemi olmak üzere iki türlüdür. Bilgi, akıl yürütme, erdem gibi akli erdemlerin hem öğrenilmesi hem de geliştirilmesi büyük ölçüde alınan eğitime bağlıdır. Bu nedenle akli erdemler deneyime ve zamana bağlı olarak gelişir. Aksine cesaret, cömertlik, adil olma gibi karakter erdemleri alışkanlığın ürünüdür." der.

Bu parçadan yola çıkarak akli erdeme ve karakter erdemine günlük yaşamınızdan örnekler veriniz.

.....

.....

.....

10 ve 11. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

Platon, ideaların bilgisine insanın doğuştan sahip olduğunu ve bu bilgilerin zamanla hatırlandığını savunur. İnsanda var olan ruh, bedene girmeden önce idealar dünyasında bulunur. Burada bulunduğu sürece ruh, tüm ideaların bilgisini edinir. Ruh, insanın doğumuyla bir bedene girdiği anda her şeyi unutur ancak zamanla, duyularıyla dış dünyayı algılayan insanın ruhu, ideaların bilgisini hatırlar. Örneğin çam, kavak ve meşe ağacını gören ruh "ağaçlık" ideasını hatırlar. Ahmet, Ayşe ve Ali'yi gören ruh "insanlık" ideasını hatırlar. Güzel insan, güzel çiçek ve güzel manzara gören ruh "güzellik" ideasını hatırlar. O hâlde bilgi öğrenilmez, hatırlanır.

10. **Platon'a göre bilgi nasıl elde edilir? Açıklayınız.**

.....

.....

.....

11. **Aşağıdaki ifadelerden doğru olanları (✓) işareti koyarak gösteriniz.**

a) Asıl bilgi ideaların bilgisidir. ( )
b) Tek bilgi kaynağı duyu organlarıdır. ( )
c) Ruh ölümsüzdür. ( )
ç) Doğru bilgi her insana göre değişir. ( )
d) İnsanın her tür bilgisi doğuştandır. ( )
e) Bilgi sezgi yoluyla elde edilir. ( )
f) Varlıklara ait her bilgi öğrenilir. ( )
g) Bilmek hatırlamaktır. ( )

12 ve 13. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

Babillerin yaşadıkları dönemde göksel olayları özellikle Ay ve Güneş tutulmalarını gözlemledikleri, kaydettikleri, gezegenlerin hareketlerini inceledikleri, Zodyak işaretlerini belirledikleri ve bu kaydedilmiş gözlemlere dayanan devreler sayesinde öndeyiler yapma imkânına sahip oldukları bilinmektedir. Buna karşın gene de gerçek anlamda bir bilim olarak Babil astronomisinden bahsetmek zordur çünkü Babiller, göksel olayları bilimsel bir merakla değil onlardan astrolojik sonuçlar çıkarmak amacıyla incelemişlerdir. Yunanlar ise gündelik kaygılarla değil "bilmek için bilmek" arzusunu ve merakını tatmin etmek, olayları rasyonel ve sistemli bir şekilde düzenlemek amacıyla bilim yapmışlardır.

12. **Yunan düşüncesini Babillerin düşünme sisteminden ayıran temel özellik nedir?**

.....

.....

13. "Bilmek için bilmek" **ne demektir?**

.....

.....

14-18. cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun filozof isimleriyle tamamlayınız.

Herakleitos, Anaksimandros, Anaksimenes, Empedokles, Thales, Demokritos

14. Çokluğun kendisinden türediğini ve çeşitliliğin gerisindeki birliğin "su" olduğunu öne süren filozof ..... olmuştur.

15. Apeiron adını verdiği sonsuz kavramını ilk olarak açıkça belirleyip bunu maddeye yükleyen filozof ..... olmuştur.

16. Klasik arkhe anlayışını terk eden ....., varlıkların sürekli değiştiğini savunmuştur.

17. Evrenin hava, su, toprak ve ateşten oluşan dört ögeden meydana geldiğini ..... savunmuştur.

18. Algılama ve düşünmeyi, vücuttaki en ince, en hafif ve en düzgün ateş atomlarının hareketi olarak savunan ....., materyalist bir yaklaşıma sahiptir.

19-21. uygulamaları gerçekleştiriniz.

19. Aşağıda bazı filozof isimleri ve Antik Dönem yerleşim yerlerinin günümüzde hangi ilimiz sınırları içinde olduğunu gösteren bir harita verilmiştir. Tablodaki ilgili kısımlara ismi verilen filozoflar ile bu filozofların yaşadıkları yerleri yazınız.

Thales, Aristoteles, Herakleitos, Anaksimenes, Diogenes, Ksenofanes, Anaksimandros, Anaksagoras, Epiktetos, Lukianos

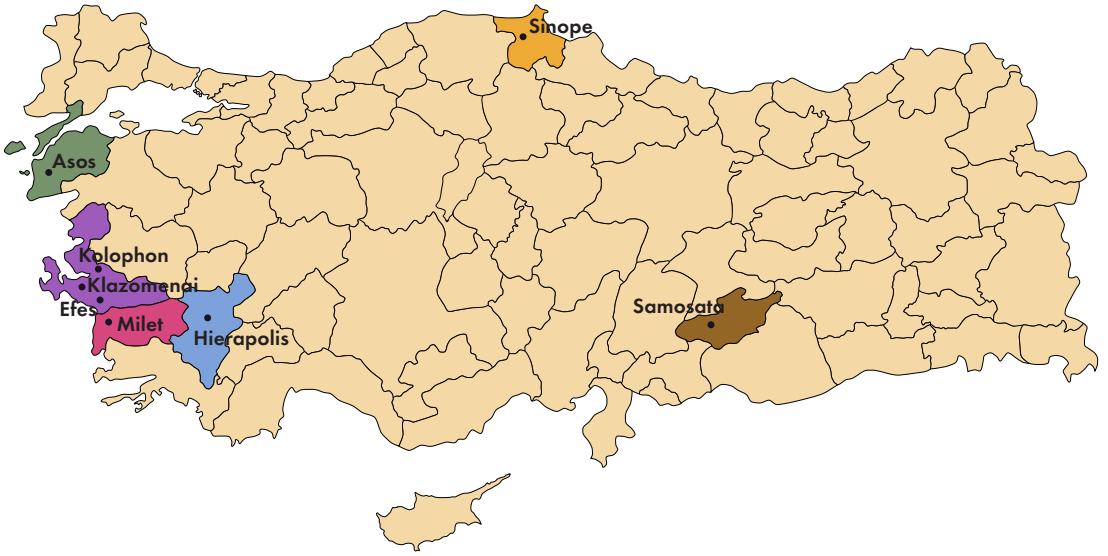

İller	Antik Dönem'deki Yerleşim Yerleri	Filozoflar
Çanakkale		
İzmir		
Aydın		
Denizli		
Sinop		
Adıyaman		

20. Aşağıda yapılandırılmış gridde bazı filozof adları numaralı olarak verilmiştir. Bu numaraları uygun ifadelerin karşısına yazınız *(Aynı numarayı bir veya birden fazla ifade için kullanabilirsiniz.)*.

1 Parmenides	2 Aristoteles	3 Anaksimenes	4 Konfüçyüs
5 Empedokles	6 Protagoras	7 Demokritos	8 Herakleitos
9 Sokrates	10 Thales	11 Gorgias	12 Epiktetos

a	İnsanın bile bile kötü davranmayacağını düşünür.	
b	İnsanı bilginin ve ahlaki değerlerin ölçüsü olarak görür.	
c	Sofistler olarak bilinen gezgin öğretmenlerdir.	
ç	Arkhe problemine çözüm arayan filozoflardandır.	
d	Varlıkların atomlardan meydana geldiğini savunur.	
e	İlk Çağ'da Anadolu'da yaşamış filozoflardandır.	
f	Herakleitos'a karşı çıkarak varlığın değişiminden söz edilemeyeceğini iddia eder.	
g	İnsanın aşırı uçlar arasında denge kurarak ölçülü davranması gerektiğini savunur.	
ğ	Varlığın ana maddesini hava olarak kabul eden filozoftur.	
h	Ahlaki konular ve devletle ilgili görüşleriyle Antik Yunan filozoflarını etkileyen Çinli düşünürdür.	
ı	Varlığın hava, su, ateş ve topraktan meydana geldiğini savunur.	
i	Değişim konusundaki düşünceleriyle ön plana çıkan filozoflardandır.	

21. Aşağıda birbiriyle bağlantılı doğru/yanlış ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç verilmiştir. İlk ifadeden başlayıp her doğru (D) ya da yanlış (Y) cevabınıza göre okları takip ederek çıkışa ulaşınız.

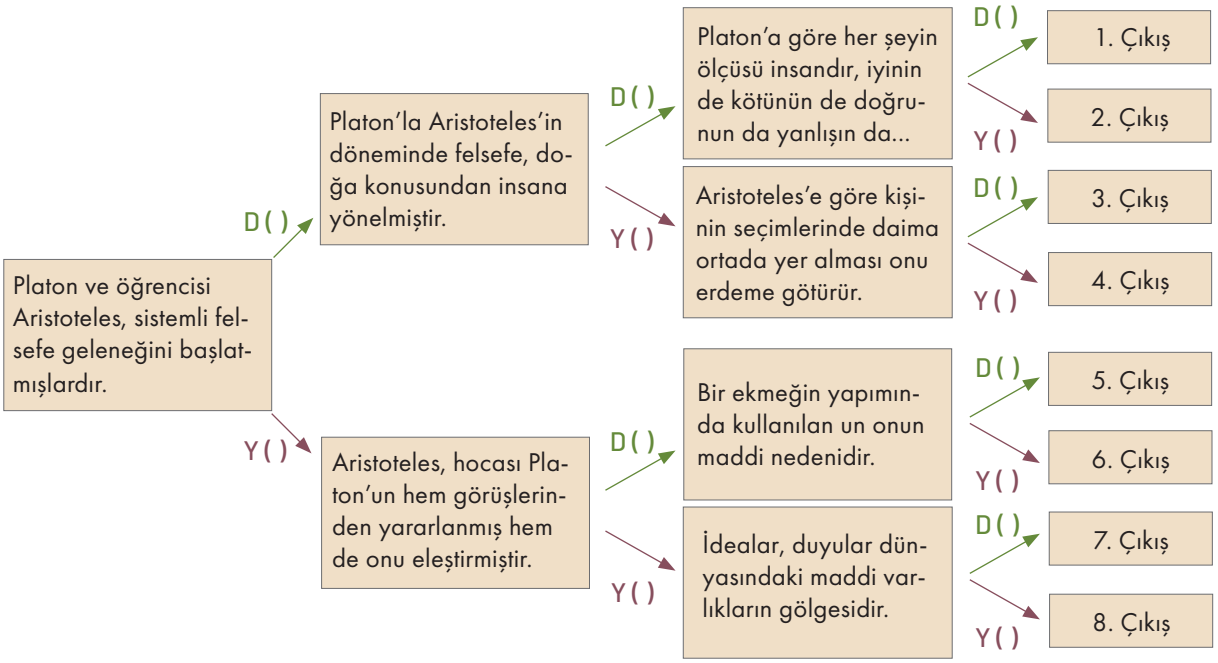

22-35. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

22. **Aşağıdakilerden hangisi Anadolu'da yaşamış filozoflardan biri değildir?**

A) Aristoteles B) Diogenes C) Herakleitos D) Platon E) Thales

23. İlk ahlak filozofu olduğu iddia edilen Sokrates, yaşamını sofistlerin bilgi ve ahlak konusundaki göreceli yaklaşımlarını eleştirmekle geçirmiştir.
Buna göre aşağıdakilerden hangisi Sokrates'in eleştirdiği bir görüş olamaz?

A) Bilgi, bireyin o anki durumuna bağlıdır.
B) Duyu algısı bireysel farklılıklar gösterir.
C) Mutlak hakikate akıl yoluyla ulaşılır.
D) Doğru bilginin ölçütü kişisel yarardır.
E) Ahlaki değerler toplumsal farklılıklar gösterir.

24. Platon'a göre ideal toplum öyle bir toplum olacaktır ki içindeki her sınıf ve birey, yaradılışına ve eğilimine en uygun olan işi yapacaktır. Hiçbir sınıf ya da birey, başkalarının işine karışmayacak; herkes, mükemmel ve uyumlu bir bütün meydana getirmek için el ele verecektir. Devletin yöneticisi olan kişi bilge, askerler cesur, işçiler ise çalışkan olacaktır. Doğru devlet dediğimiz de budur zaten.
Buna göre Platon'un devlet anlayışı için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Toplumu oluşturan herkes eşit olmalıdır.
B) Herkes bir diğerinin görevini üstlenebilir.
C) Toplumun her kesimi istediği işi yapabilir.
D) Herkes kendi çıkarlarını düşünmelidir.
E) Herkes yeteneğine uygun işi yapmalıdır.

25. **Felsefe tarihinin karşıt görüşlere sahip ilk filozofları olarak tanınan Parmenides ve Herakleitos'un sorguladıkları temel problem aşağıdakilerden hangisidir?**

A) İlk neden
B) Değişimin imkânı
C) Bilginin imkânı
D) Ahlakın göreliliği
E) Evrenin yaratılışı

26. Felsefenin ele aldığı ilk soru, "evrenin ilk nedeni"nin ne olduğudur. Thales ve onun öğrencileri, bu sorunun cevabını arayarak gerçekten var olanın ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. Thales'ten sonra gelen filozofların her biri de bu soruya farklı cevaplar vermişlerdir.
Aşağıdakilerden hangisi filozofların "ilk neden" görüşlerinden biri değildir?

A) Apeiron B) Ateş C) Atom D) Boşluk E) Hava

27. **Aşağıdaki ifadelerden hangisi Protagoras'ın görecelik anlayışına uygun değildir?**

A) Ahlaki kurallar evrenseldir.
B) Gerçeklik insanın algıladığı gibidir.
C) Doğru bilgi kişiye göre değişim gösterir.
D) Ahlaki değerler bireylerin algılarına bağlıdır.
E) Ne kadar insan varsa o kadar doğru vardır.

28. Anaksimandros, nihai gerçekliği deneyde karşılaştığımız herhangi bir özel maddeye özü itibarıyle benzer bir şey olarak düşünmemiştir. O, bu en son gerçekliği daha soyut olarak "sınırsız olan" diye adlandırdığı bir şey olarak tasarlamıştır.
Buna göre filozofun "sınırsız olan" diye tanımladığı temel gerçeklik aşağıdakilerden hangisidir?

A) Apeiron B) Ateş C) Atom D) Hava E) Tao

29. Üstat dedi ki: "Büyük ve üstün insan dünyada bir şeye karşı ne düşkünlük gösterir ne de onu küçümser. O, doğru olan şeyi izler. Büyük ve üstün insan erdemi, küçük insansa rahatını düşünür. Üstün insan, yasalar konusunda kafasını çalıştırır; küçük insansa kendi çıkarını aramaya bakar."
Konfüçyüs'ün "Konuşmalar" eserinden alınan bu parçaya göre üstün insanın aşağıdakilerden hangisini gerçekleştirmesi beklenir?

A) Nefsinin arzularına göre hareket etmesi
B) Erdeme aykırı davranışlardan kaçınması
C) Kendini başkalarından üstün tutması
D) Yaptığı iyiliklerden karşılık beklemesi
E) Dünyevi isteklerine yenik düşmesi

30. Protagoras "İnsan her şeyin ölçüsüdür." sözüyle bilgi alanında göreliliği savunur. Bu göreliliği etik ve estetik alana yani değerler alanına da yansıtır. Protagoras'a göre tüm ahlaki değerler, kişilerin onları nasıl algıladıklarıyla ilgili bir konu olmak durumundadır.

Bu parçada ifade edilen görüşe göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) Ahlaki ilkeler tartışmaya açık değildir.
B) Evrensel ahlak ilkelerinden söz edilemez.
C) Ahlaki eylemin amacı insanın mutluluğudur.
D) İnsanın amacı en yüksek iyiyi bulmaktır.
E) Ahlaki değerler insana hazır olarak sunulur.

31. İlk Çağ'ın en büyük doğa araştırıcısı sayılır. "Var olan" ona göre de meydana gelmemiştir, yok olmayacaktır, değişmezdir, hep kendi kendisiyle aynı kalır. Ama "var olan"ın dışında bir de "var olmayan" yani "boşluk" vardır. Boşluk yüzünden "var olan", kendisine atom adı verilen artık bölünmeyen, görülemeyen varlıklara ayrılır.

Bu parçada görüşleri verilen filozof aşağıdakilerden hangisidir?

A) Anaksimandros
B) Aristoteles
C) Demokritos
D) Herakleitos
E) Platon

32. Platon "Devlet" isimli eserinde "Her hâkimiyet biçimi de yasaları kendi çıkarlarına uyacak biçimde çıkarır. Demokraside demokratik yasalar, tiranlıkta tiranca yasalar çıkarılır vesaire. Bu yasaları koyarken yönetici konumunda olanlar, kendi çıkarlarına olan bu yasaların halkın da çıkarına olduğunu öne sürerler. Bu yasaları ihlal edenleri de yasaya ve adalete karşı geliyor diye suçlu bulurlar. Yani Sokrates Efendi, demek istiyorum ki her devlette adil olan aynıdır: Kurulu hükûmetin çıkarına olan şey adalete, hakka uygundur." der.

Bu parçadan aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılabilir?

A) Demokrasi tiranlıktan daha iyidir.
B) Güçlülerin çıkarına olan şeyler adildir.
C) Yönetenlerin çıkarı halkın çıkarıyla çelişir.
D) Adalet, güçsüzün yanında olmayı gerektirir.
E) Devletin çıkarına uygun düzenlemeler adaleti sarsar.

33. Hint felsefesi kaynaklarından Rigveda'da "Evren var olmazdan önce ne var olan ne de yok olan yani varlık ile yokluk arasında bir şeyin bulunması gerekir. Bu ne var olan ne de yok olan şey, yaratıcı bir güçtür." anlayışı savunulmaktadır. Evrende boşluğun en üstün şey olduğu ve her şeyin esasını bu boşluğun oluşturduğu iddiası, Antik Yunan düşünürü Anaksimandros'un varlığın ana maddesinin "apeiron" olduğu anlayışına kaynaklık etmektedir.

Bu parçaya göre Hint felsefesi ile ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

A) Evrendeki boşluğun varlığını reddetmiştir.
B) Evreni ve varlıkları ilgi alanı dışında bırakmıştır.
C) Antik Yunan felsefesi üzerinde etkili olmuştur.
D) Anaksimandros'un felsefesinden etkilenmiştir.
E) Varlığın yokluktan doğduğunu iddia etmiştir.

34. Milet felsefesinin özelliğini teşkil eden şey, onda efsanenin rasyonelleşmiş olmasıdır. O, dünyanın meydana gelişini artık doğaüstü bir olay değil doğal bir olay kılmıştır. Milet felsefesi evrenin başlangıcında yer alan olay ve süreçlerin işleyişini bir yağmur yağması kadar alışılmış ve doğal bir olay olarak takdim etmiştir. Milet felsefesinin evrenle ilgili daha önceki açıklamalardan temel farkı, mitolojileri rasyonelleştirmesi ve doğaüstünü doğallaştırmasıdır.

Bu parçaya göre aşağıdakilerden hangisi Milet felsefesinin özelliklerinden biridir?

A) Evrenle ilgili irrasyonel açıklamalar yapması
B) Evreni tanrıların yarattığını savunması
C) Evreni ve varlıkları aklı kullanarak açıklaması
D) Doğa olaylarını doğaüstü güçlerle anlatması
E) Olayları açıklamada mitolojiyi kullanması

35. Miletli doğa filozofları, mitolojik açıklama tarzına alternatif bir açıklama tarzı geliştirmiş ve böylelikle felsefenin ortaya çıkmasını sağlamışlardır.

Aşağıdakilerden hangisi bu açıklamada sözü edilen filozoflardan biridir?

A) Anaksimenes
B) Aristoteles
C) Demokritos
D) Empedokles
E) Platon

Daha fazla içerik için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

2. ÜNİTE

MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİ

Ünite ile ilgili EBA içeriklerine ulaşmak için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

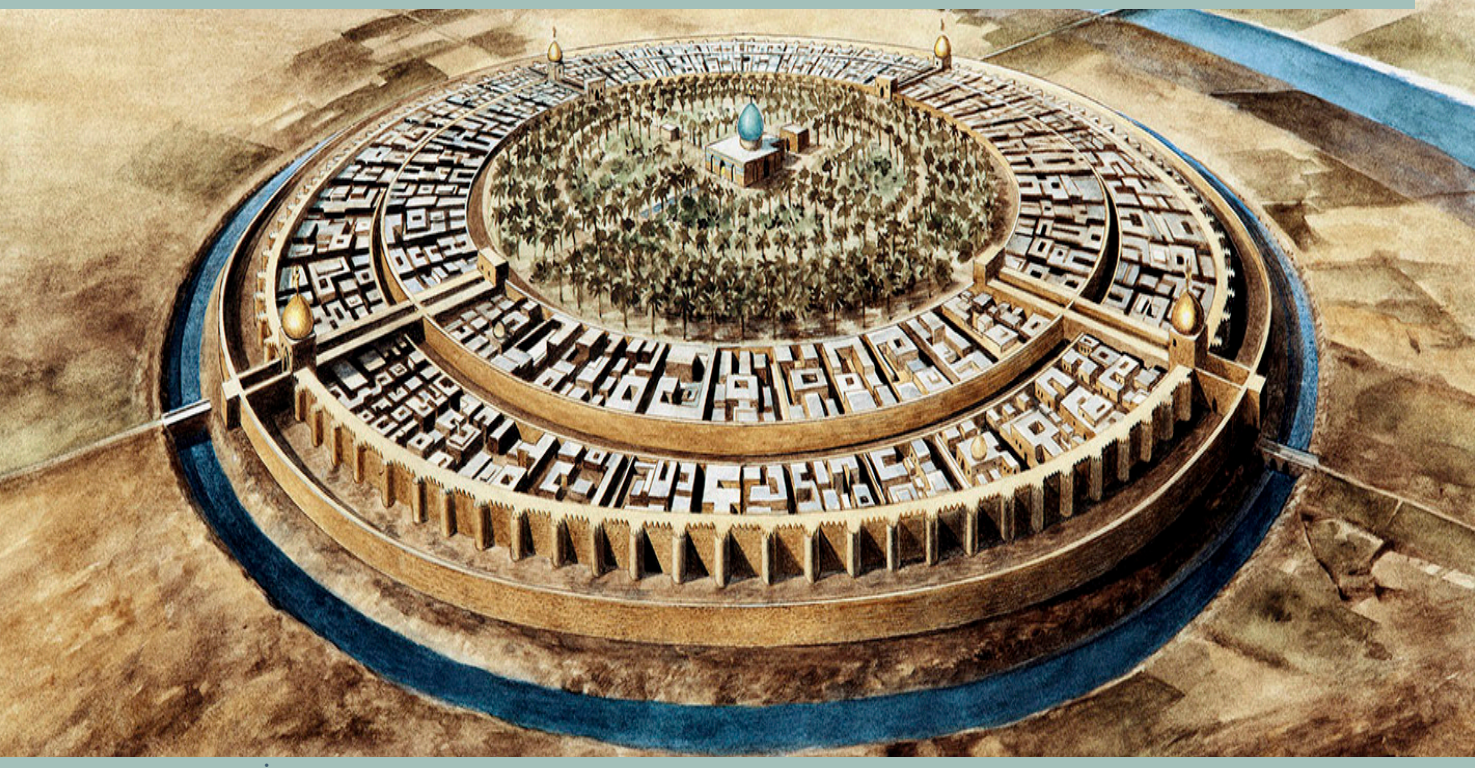

Beytülhikme (İllüstrasyon, Bağdat)

ÜNİTE KONULARI

2.1. MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesini Hazırlayan Düşünce Ortamı
2.2. MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesinin Karakteristik Özellikleri
2.3. MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Filozoflarının Felsefi Görüşlerinin Analizi
2.4. MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesinin Örnek Düşünce ve Argümanlarının Felsefi Açıdan Değerlendirilmesi

TEMEL KAVRAMLAR

- Teoloji
- Patristik
- İnanç
- Hristiyan Felsefesi
- Skolastik
- Akıl
- İslam Felsefesi
- Apolojetik
- Sudûr

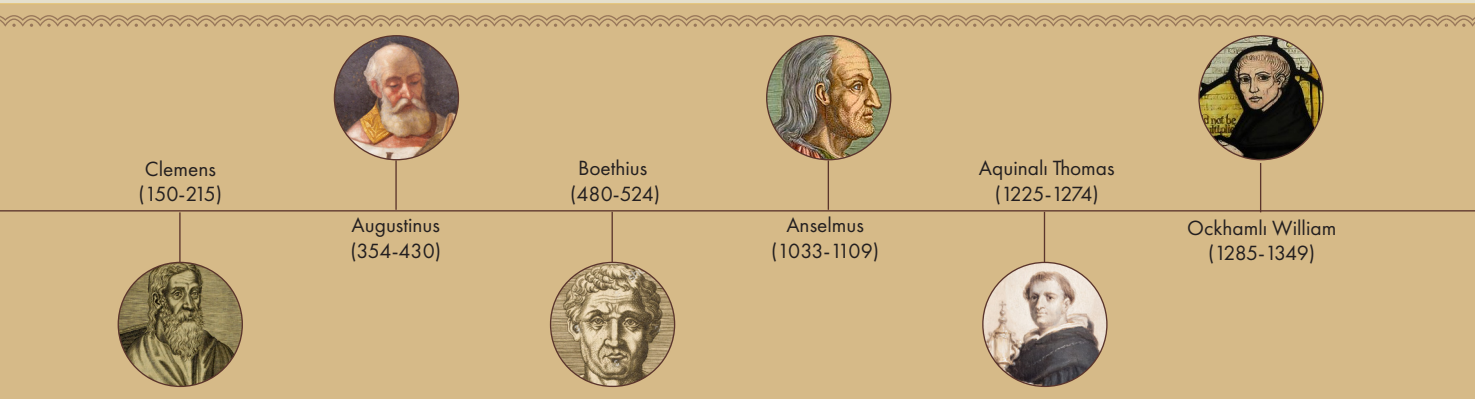

ÜNİTEYE GİRİŞ

MÖ 1. yüzyılda önce Platon'un ardından Aristoteles'in okulları kapanmıştır. Sonraki birkaç yüzyıl boyunca Yunan kültürü ve felsefesi zayıflamıştır. Bundan dolayı Antik Yunan'da MS 3. yüzyıla kadar kayda değer bir filozof yetişmemiştir. Bu dönemde Plotinos'un (Plotinos) Yeni Platonculuk Okulunun kurulmasıyla felsefi faaliyetler canlanmaya başlamıştır. Bunda İskenderiye Kütüphanesinde başlayıp Beytülhikmede devam eden çeviri faaliyetleri sayesinde Antik Yunan felsefesinin gün yüzüne çıkarılarak sonraki dönemlere tanıtılmasının büyük bir önemi vardır. Hristiyanlık ve İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan dinî problemler, Antik Yunan felsefesine ait düşünme araçları kullanılarak çözülmeye çalışılmıştır. Hristiyan ve İslam filozofları, Antik Yunan felsefesine ilişkin birbirinden farklı tutumlar geliştirmişlerdir. Kimileri dinle çeliştiği gerekçesiyle Antik Yunan felsefesini reddetmiş, kimileri ise Antik Yunan felsefesine temkinli yaklaşmak gerektiğini ileri sürmüştür. Kimileri de dinle felsefenin farklı köklere ve yaklaşımlara sahip olsa da birbiriyle çelişmediği tam aksine büyük ölçüde uzlaştığı görüşünü benimsemiştir. Bu farklı yaklaşımlar MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin temellerini oluşturmuştur.

ÜNİTEYE HAZIRLIK SORULARI

1. **MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıllar arasındaki toplumsal ve siyasal koşullar hakkında neler biliyorsunuz?**
2. **Sizce felsefe ile din arasında nasıl bir ilişki olabilir?**
3. **Sizce inanç ile akıl, birbirinin tamamlayıcısı mıdır yoksa birbirine karşıt mıdır? Düşüncelerinizi günlük yaşamınızdan örneklerle açıklayınız.**
4. **Felsefenin dinî nitelik kazanması ne anlama gelebilir?**

Ünite sunumu için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

2.1. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

Antik Yunan felsefesi, MS 2. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir. MS 2. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın güç kazanması ve filozofların Hristiyan öğretilerini kabul etmeye başlamasıyla felsefe dine yönelmiştir. MS 8. yüzyıldan itibaren İslam dünyasında felsefe, dinî problemleri ele almıştır. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi, Antik Yunan felsefesine, özellikle de Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin ve Epikürcülük, stoacılık, Yeni Platonculuk gibi okulların felsefesine dayanmaktadır (Şekil 2.1). MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi, inancı anlamak ve açıklamak için ihtiyaç duyduğu kavramları, terimleri ve yöntemi Antik Yunan felsefesinden almıştır.

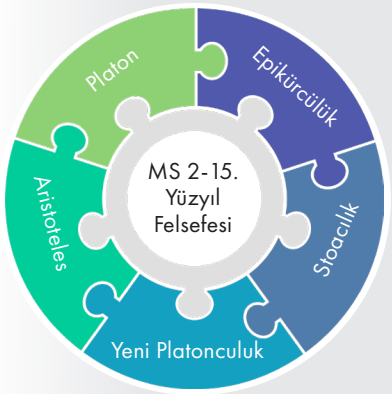

Şekil 2.1: MS 2. yüzyıl-15. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olan filozoflar ve düşünce sistemleri

Platon'un idealar anlayışı, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyılda gerek Hristiyan gerekse İslam dünyasında felsefi öğretilerin temellendirilmesine kaynaklık etmiştir. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyılda imanı temellendirmede ve sistemleştirmede aklı kullanan filozoflar, bunun için Aristoteles'in mantığını ve tümdengelimli çıkarımını kullanmışlardır.

Epikürcülük okulunun kurucusu Epiküros (Epikür), insanın yaşamdaki amacının mutluluk olduğunu ve bunun için de gerçek anlamda bir irade özgürlüğüne sahip olması gerektiğini söyler. Dünyevi hazlardan, korku ve acılardan uzak durarak insanların ruh dinginliğine ulaşabileceğini savunur. Epiküros'ün bu düşünceleri MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesini etkilemiştir. Antik Çağ'ın bir diğer felsefe okulu olan stoacılık; evrende gözlenen güzelliğin, her şeyi insan için en iyi şekilde düzenleyen bir Tanrı'nın varlığına işaret ettiğini, her şeyin Tanrı'dan doğup yine Tanrı'ya döndüğünü ifade eder. Kötülüğün, iyiliğin gerçekleşmesi için bir araç olduğunu savunur. Stoacıların bu görüşleri, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesindeki Tanrı kanıtlarına ve kötülük problemine yönelik karşıt argümanlara dayanak olmuştur. Ayrıca mutluluğu tanrısal yasalara uygunlukla açıklayan stoacıların bu kaderci yaklaşımı, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyılın ahlak anlayışına temel hazırlamıştır.

Antik Çağ'ın sonlarında ortaya çıkan ve Platon ile Aristoteles'in görüşlerini uzlaştırmayı amaçlayan bir düşünce akımı olan Yeni Platonculuk da MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesine yaptığı etkiler bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu akımın öncüsü Plotinos'un felsefesinde "öte dünya" , ruhun ölümsüzlüğü, sudûr (her şeyin Tanrı'dan taşması), Tanrı'ya yükseliş ya da "Bir" olanla birleşme gibi görüşler yer almaktadır. Bu görüşler, MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

UYGULAMA

Tablodaki açıklamaların hangi filozofa ya da düşünce akımına ait olduğunu boş bırakılan yerlere yazınız.

Platon, Aristoteles, Stoacılık, Sokrates, Epiküros, Plotinos

1	İdea görüşüyle MS 2-15. yüzyıl felsefesindeki ruhun ölümsüzlüğü, bu dünyanın gelip geçici olduğu gibi konuların temellendirilmesine kaynaklık etmiştir.	
2	"Dünyevi hazlar, insana mutluluk getirmez." görüşüyle MS 2-15. yüzyıl filozofları üzerinde etkili olmuştur.	
3	Tek tanrı anlayışı, varlıkların Tanrı'dan nasıl ortaya çıktığı, Tanrı ve evren ilişkisi, ruhun ölümsüzlüğü konularındaki görüşleriyle MS 2-15. yüzyıl felsefesini etkilemiştir.	
4	Kaderci bakış açısıyla ve kötülük konusundaki görüşleriyle MS 2-15. yüzyıl felsefesindeki birçok problemin temellendirilmesine dayanak olmuştur.	
5	Geliştirdiği akıl yürütme yöntemleri, MS 2-15. yüzyıl felsefesinde inancın temellendirilmesinde kullanılmıştır.	

2.2. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl, felsefenin dinî temellere dayandığı bir dönemdir. Felsefenin bu dönemdeki amacı, dinî öğretileri temellendirebilmektir. Filozoflar da bu nedenle düşüncelerini, dinî dogmalarla uzlaştırarak ortaya koymuşlardır. Bu dönemde Hristiyan felsefesi, İslam felsefesi gibi farklı düşünce gelenekleri ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Hristiyan ve İslam felsefesinin merkezinde din varsa da İslam düşünce dünyasında felsefenin yanında matematik, tıp, astronomi gibi alanlarda da çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle Hristiyan felsefesinde filozofların birçoğu din adamı olmasına karşın İslam felsefesi için böyle bir genelleme yapılamamaktadır. Birbirleriyle etkileşim içinde olan Hristiyan ve İslam felsefesi, Antik Yunan düşünürlerinden etkilenmeleri nedeniyle ortak bir mirası paylaşmaktadır. Her iki düşünce geleneğinde de filozoflar, dini anlaşılır kılmak amacıyla ihtiyaç duydukları yöntem, kavram ve kategoriler için özellikle Platon, Aristoteles ve Plotinos'un görüşlerinden faydalanmışlardır. MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesi ile MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi arasındaki temel farklılıklar şu şekilde ifade edilebilir:

MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl Felsefesi	MS 2. Yüzyıl - MS 15. Yüzyıl Felsefesi
Felsefe, bütün bilimlerin üstünde bir yere sahiptir.	Felsefe teolojinin hizmetindedir.
Felsefenin konusu, evren ve insan gibi dünyevi problemlerdir.	Felsefe, bu dünyadan sonraki yaşamla ilgili problemleri ele alır.
İnsan, temelde bir olan ve birlik içinde bulunan evrenin bir parçası olarak onun gibi anlaşılabilir bir öze sahiptir.	İnsan, doğal bir varlık değil Tanrı tarafından yaratılmış bir varlıktır.
Felsefi düşünce, rasyonel ve seküler bir yapıya sahiptir.	Felsefi düşünce inanca, inanç da vahye tabidir.
Dinî açıklamayı ya da mitolojiyi reddederek oluşan ve gelişen özerk bir felsefedir.	Dine, dinî dogmaya veya teolojiye bağlı olan bir felsefedir.
Felsefesinin merkezinde doğa ve insan vardır.	Felsefenin merkezinde inanç vardır.
Eleştirel düşünceye dayalıdır.	Otoriteye duyulan inancı temele aldığı için eleştiriye ve şüpheciliğe kapalıdır.
İnsan eylemleri; eylemin kişiyi mutlu etmesi, iyiye ulaştırması ve ona haz vermesi gibi etik ölçütlere göre değerlendirilir.	İnsan eylemleri, Tanrı'nın emirlerine uygunluğuna göre değerlendirilir.

UYGULAMA

Metinde boş bırakılan yerleri uygun filozof isimleriyle ve kavramlarla tamamlayınız.

Hristiyan, din, bilim insanı, Plotinos, idealar kuramı, akıl, kutsal, kilise mensubu, temellendirme, eleştiri, İslam, Antik Yunan, dört neden, Epiküros

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi, ... temelli bir felsefedir. Bu dönemde felsefe, dinî inançları savunma ya da ..... amacıyla kullanılmıştır. Felsefe, bir hakikat arayışı değil ..... metinlerde bildirilen hakikatlerin açıklanması için kullanılan bir araçtır. Bu nedenle MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinde ..... ve şüpheye yer yoktur. Felsefi düşüncenin inanca ve vahye tabi olduğu bu dönem, ... ve İslam felsefesi gibi farklı düşünce geleneklerini içinde barındırır. Her iki gelenekte de dine dayalı felsefe yapılmasına karşın ..... felsefesinde felsefe, bilimsel faaliyetlerle iç içe bir gelişim göstermiştir. Hristiyan filozofların hemen hepsinin ..... olmasına karşılık bazı İslam filozoflarının ..... olmasının nedeni budur. Her iki düşünce geleneğinin de ..... filozoflarından etkilenmiş olmaları ise diğer bir ortak noktadır. Platon'un ....., ruhun ölümsüzlüğü ile Tanrı'nın varlığının kanıtlanmasına kaynaklık etmiştir. İnancı temellendirmek için Aristoteles'in akıl yürütme yöntemleriyle ..... teorisinden faydalanılmıştır. Manevi hazları maddi hazlardan üstün tutan görüşüyle ....., mutluluğa tanrısal yasalara uymakla ulaşılacağını savunan ahlak anlayışları ile stoacılar, ruhun ölümsüzlüğü ve Tanrı-evren ilişkisine yönelik görüşleri ile ..... MS 2. yüzyıl-15. yüzyıl felsefesinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

Felsefede Tanrı Kavramı

Din felsefesindeki metafiziksel problemlerin en önemlileri, Tanrı problemi ve ruhun ölümsüzlüğü problemleridir. Tanrı problemini incelerken metafizikçiler; zaman zaman en yüksek ve yetkin varlıkları, bu yetkinlikle tutarlı olmayan dinsel görüşleri eleştirirler. Örneğin Yunan filozofları, kendi dinlerinin Tanrı anlayışını eleştirir. MÖ 6. yüzyılda yaşamış bir Yunan filozofu olan Ksenofanes, bunların insanları kendi suretlerinde yaratan tanrılar olmadıklarını tam tersine insanların tanrıları kendi suretlerinde yarattıklarını dile getirir hatta atların da bir din tasarlamış olmaları durumunda atların onların tanrıları olacağını söyleyerek bu anlayışla alay eder. Bu Tanrı anlayışları yerine Yunan filozoflar, başka tanrı anlayışları önermişlerdir. Örneğin Platon "iyi ideası"na tanrı adını verir. Aristoteles ise Tanrı'yı yani en yüksek varlığı, dünyanın "formu"yla özdeşleştirir. Hristiyanlık çağında dinsel problemleri inceleyen filozoflar, geleneksel dine karşı genellikle açıklayıcı ya da yorumlayıcı bir tavır alırlar. Bu, onların geleneksel dinde yer alan tanrı kavramını atmayıp kavramın içeriğini açık seçik hâle getirmeye çalıştıkları anlamına gelir. Örneğin Hristiyan skolastik felsefesi Tanrı'yı her şeyin nedeni, ezelî ve ebedî bir varlık olarak görür. Tanrı'nın dışındaki diğer varlıklar, var olmak için bir nedene ihtiyaç duyarken Tanrı, var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan yegâne tözdür. Hristiyan felsefesi bu görüşü, Aristoteles'in felsefesinden alınmış kavramsal araçların yardımıyla daha belirgin hâle getirmiştir.

Kazimierz ADJUKIEWICZ (Kajimir AYDUKİEVİÇ), *Felsefeye Giriş Temel Kavramlar ve Kuramlar* (Düzenlenmiştir.)

1. **Yunan filozofları ile Hristiyan filozoflarının Tanrı kavramını ele alışları hangi açılardan farklılık gösterir?**

.....

.....

2. **Hristiyan felsefesi, Tanrı ile ilgili görüşlerini temellendirmede hangi düşüncelerden etkilenmiştir?**

.....

.....

Hristiyan Felsefesinin Temel Özellikleri ve Problemleri

MS 2. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar geçen dönemi kapsayan ve Hristiyanlığın temel dogmalarına dayanan Hristiyan felsefesi, iki ana döneme ayrılır (Şekil 2.2). Bu dönemlerin temel özellikleri ve bu dönemlerde ele alınan problemler şunlardır:

Patristik Felsefe

Hristiyan felsefesinin MS 2-8. yüzyılları arasındaki ilk dönemi, "patristik felsefe" olarak adlandırılır. Bu dönemde felsefe, Hristiyan öğretisinin temellerini atmaya çalışan din adamları tarafından yapılmıştır. "Kilise Babaları" olarak bilinen bu ilk Hristiyan filozofların amacı, Hristiyanlığa yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu göstermektir. Bu nedenle patristik felsefe, bir savunma felsefesi (apolojetik) olarak bilinir. Kilise Babaları, Hristiyan inancını anlaşılır hâle getirmek ve onu akla hitap eden kanıtlar sunarak savunmak için Antik Yunan felsefesinin kavramsal araçlarını kullanmıştır. Özellikle Platon ve Plotinos'un görüşleri, dönemin filozoflarına kaynaklık etmiştir. Tertullian (Tertulyan), Clemens (Klemens), Augustinus (Agistinus) ve Boethius (Boyetus) bu dönemin en önemli düşünürleridir.

Skolastik Felsefe

Skolastik felsefe, Hristiyan felsefesinin ikinci dönemini kapsar. MS 8-15. yüzyıllar arasında felsefe, Avrupa'nın çeşitli kentlerinde açılan okullarda yapıldığı için bu dönem felsefesi "skolastik felsefe" başka bir deyişle "okul felsefesi" olarak adlandırılır. Bu dönemde felsefe, inancın akıl yoluyla temellendirmesi için kullanılmıştır. Skolastik filozofların amacı yeni bilgiler edinmek değildir. İnananların inançlarını güçlendirmek ve karşıt görüşleri çürütmek için gerekçeler bulmaktır. Hristiyan inancını temellendirmek ve gerekçelendirmek için de Aristoteles'in argümanlarını kullanmışlardır. Dönemin en önemli özelliği dinî otoriteye bağlı düşünmedir. Skolastik felsefenin temel konusu ise iman ile bilgi arasındaki ilişkidir. Anselmus (Anselmus), Aquinalı Thomas (Akinalı Tamıs) ve Ockhamlı William (Okhamlı Vilyım) skolastik felsefenin önde gelen filozoflarıdır.

Şekil 2.2: Hristiyan felsefesinin iki ana dönemi

Hristiyan Felsefesinin Temel Özellikleri

- Felsefenin merkezinde din, inanç, Tanrı vardır.
- Filozoflar din adamlarından oluşur.
- Teolojiye hizmet eden felsefe, dini temellendirmeyi ve anlaşılır kılmayı sağlayan bir araçtır.
- Antik Yunan düşünürlerinin argümanlarından faydalanılmıştır.
- Felsefi düşünce, dinî otoriteye bağlı olduğu için sorgulamaya ve eleştiriye kapalıdır.
- Felsefe, bu dünyadan sonraki hayatla ilgili problemleri konu edinir.
- Maddi dünyanın, tanrısal gerçekliğin soluk bir gölgesi olduğu düşünülür.
- İnsan, Tanrı tarafından yaratılan ancak tanrısal özünden ayrı düşmüş bir varlık olarak görülür.
- İnancın bilgiyi hem mümkün kıldığı hem de anlaşılır hâle getirdiği düşüncesi hâkimdir.

Hristiyan Felsefesinde Ele Alınan Problemler

- Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması Problemi
- Kötülük Problemi
- Tümeller Problemi

Tanrı'nın Varlığının Kanıtlanması Problemi

Hristiyan felsefesinin öncelikli konularından biri, Tanrı'nın varlığının felsefi argüman ve gerekçelerle kanıtlanmasıdır. Hristiyan felsefesinde filozoflar, Antik Yunan düşünürlerinin görüşlerinden faydalanarak Tanrı'nın varlığını kanıtlayan farklı argümanların gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemde filozofların başvurdukları başlıca kanıtlamalar şunlardır:

Ontolojik Kanıt

Tanrı'nın varlığının, tanrı kavramının kendisinden yola çıkılarak kanıtlanmasıdır. Tanrı, tanımı itibarıyla en yetkin ve kusursuz olandır. Var olmayan bir varlık, en yetkin ve kusursuz olamayacağı için bizzat tanrı kavramının kendisi Tanrı'nın var olduğunun kanıtıdır. En yetkin ve kusursuz varlık olan Tanrı olmasaydı insan zihninde bir Tanrı kavramının bulunması da mümkün olmazdı. Bu nedenle Tanrı'nın var olmadığını söylemek zihinsel bir çelişkidir. O hâlde Tanrı'nın varlığı, deneyimden bağımsız bir biçimde en yetkin varlık olan Tanrı tanımından çıkar.

Kozmolojik Kanıt

"İlk neden kanıtı" olarak da bilinen bu kanıt, dünyadaki her değişmenin bir nedeni olması gerektiği fikrine dayanır. Bu nedenler zinciri sonsuza kadar geriye gidemeyeceği için kendisinin hiçbir nedeni olmayan bir ilk nedenin var olması zorunludur. Bu nedenler dizisini başlatan, kendisine neden olunmamış bu ilk neden ise Tanrı'dır.

Teleolojik Kanıt

Evrende bir düzen ve amaçlılık olduğu düşüncesinden hareketle Tanrı'nın varlığını açıklayan bu argüman, "düzen ve amaç kanıtı" olarak da bilinir. Bu kanıta göre doğa, rastlantısal olaylar bütünü değil düzenli bir varlık alanıdır. Doğada var olan her şeyin de bir işlevi ve amacı vardır. Bu nedenle evrendeki bu düzeni ve amaçlılığı sağlayan bir varlığın olması gerekir. Sınırsız bilgi, güç ve irade sahibi olan bu varlık, Tanrı'dır.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

Isaac Newton'ın (Ayzek Nivtın) "Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri" adlı kitabında kuvvet ve hareket arasındaki ilişkiyi açıkladığı yasalarından biri eylemsizlik yasasıdır. Buna göre bir cisme etki eden kuvvetlerin bileşkesi sıfır ise cisim durur veya sabit hızla hareket eder. Newton'ın bu görüşü kendi adıyla anılan sarkacında gözlenebilir.

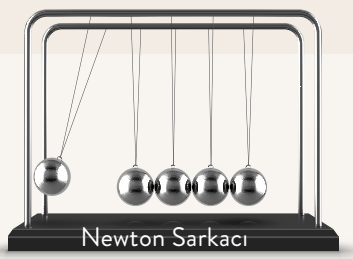
Newton Sarkacı

1. Sizce görseldeki toplar, bir dış etki olmadan hareket edebilir mi? Tartışınız.
2. Newton'ın sarkacındaki hareket olayını Tanrı kanıtlamalarından hangisiyle ilişkilendirebilirsiniz? Görüşlerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

UYGULAMA

Filozofların Tanrı'nın varlığına yönelik bazı açıklamaları aşağıda verilmiştir. Bu açıklamaların Tanrı kanıtlamalarından hangisine yönelik olduğunu tespit ediniz. Kararınızı gerekçesi ile belirterek ilgili alanlara yazınız.

Augustinus

Doğada açıklanması gereken mükemmel bir düzen vardır. Bu düzen ne bir şans ne de tesadüf sonucu oluşabilir. Bu mükemmel düzen ancak mükemmel bir varoluşun niteliği olabilir. Bu düzenin arkasında akıl sahibi bir varlık olmalıdır ki doğanın düzenli ve sürekli devamlılığı, çeşitliliği oluşabilsin. Bu üstün düzen, insanın gücü ve yapabildiklerinin ötesinde olduğu için ondan daha yüksek bir varlığa ait olmalıdır. Bu durum zamanın ötesinde üstün bir yaratıcı varlığın, Tanrı'nın var olduğunu gösterir.

Kanıt: .....

Gerekçesi: .....

Anselmus

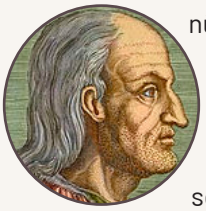

"Tanrı yoktur." diyenlerde bile bir Tanrı kavramı vardır. "Tanrı yoktur." demek için tanrı kavramının düşünülmesi gereklidir. Bu ise o insanın zihninde bir tanrı kavramı olduğunu gösterir. Bu durum çelişkilidir çünkü "Tanrı yoktur." demek için Tanrı'nın var olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bu çelişki zihinsel değil yalnızca dilseldir. Bir varlığın düşünülebilmesi, o varlığın var olduğunun kanıtıdır. Tanrı kavramı herkesin zihninde var olduğuna göre Tanrı vardır.

Kanıt: .....

Gerekçesi: .....

Boethius

Evren, farklı bölüm ve nesnelerden oluşmasına karşın bir birlik ve bütünlük içerisindedir. Bu birlik ve bütünlük, evrende bir düzenin bulunduğunu gösterir. Böyle bir düzen kendi başına oluşamaz. Eğer birlik ve bütünlüğü sağlayacak bir varlık olmasaydı evren, bunca değişik ve karşıt bölümlerden tek bir biçim hâline gelemezdi. Var olanların doğalarının değişikliği, birleştirilmiş şeyleri ayırıp dağıtırdı. O hâlde düzeni sağlayan bir varlık yani Tanrı vardır.

Kanıt: .....

Gerekçesi: .....

Aquinalı Thomas

Doğadaki varlıkların her birinin bir nedeni vardır fakat doğada hiçbir şey kendi kendisinin nedeni değildir. Her varlık, kendisi dışında bir nedene ihtiyaç duyar. Bu fail nedenlerin sonsuza kadar geriye gitmesi mümkün değildir. O hâlde bu nedenler dizisini başlatacak, kendisine neden olunmamış bir ilk neden vardır. Bu ilk neden herkesin Tanrı adını verdiği varlıktır.

Kanıt: .....

Gerekçesi: .....

UYGULAMA

Tanrı'nın varlığına yönelik kozmolojik kanıtın temel argümanları aşağıda verilmiştir. Bu argümanları akıl yürütme kurallarına uygun olarak sıralayınız.

- Bundan dolayı kendisi bir "eser" olmayan bir "ilk neden"in olması zorunludur.
- Nedenler eserlerinden önce gelir.
- Dünya vardır.
- Bu kendi kendisinin nedeni olan ilk neden Tanrı'dır.
- O hâlde Tanrı vardır.
- Var olan her şeyin bir nedeni vardır.
- Her şeyin bir nedeni olduğuna göre bu ilk nedenin, kendi kendisinin nedeni olması gerekir.
- Neden ve eser zinciri, zaman bakımından sonsuza kadar geriye gidemez.

Kötülük Problemi

Tek tanrılı dinlerde Tanrı; her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve mutlak olarak iyi olan bir varlıktır. Kötülük problemi, özü itibarıyla mutlak iyilik olarak görülen Tanrı'nın kötülüğe neden izin verdiği sorusu etrafında şekillenir. Bazı düşünürler, evrende kötülüğün varlığını Tanrı'nın var olmadığının kanıtı olarak görmüştür. Hristiyan filozoflar ise kötülük problemine cevap bulmak için birçok karşıt argüman geliştirmiş; kötülük kavramını daha çok günah, irade özgürlüğü gibi kavramlarla beraber ele almıştır. Kötülüğü iyiliğin noksanlığı ve mutlak iyi olan Tanrı'dan uzaklaşma olarak değerlendirmişlerdir.

Augustinus'a göre mutlak olarak iyi olan Tanrı, her şeyi yaratmış ve önceden belirlemişse yarattıkları için her şeyin en iyisini istemiştir. Bu durumda kötülük olarak adlandırılan şeylerde bile bir iyilik bulunmalıdır. Kötülük, iyiliğin yoksunluğudur çünkü o, doğada olması gereken bir şeyin yokluğu anlamına gelmektedir. Ahlaki kötülük de fiziki kötülükteki gibi gerçek bir töz değildir. İnsanın Tanrı'ya yüz çevirip daha aşağı iyilere yönelmesidir. Bu nedenle kötülüğün sorumluluğu Tanrı'ya değil insana aittir.

Clemens'e göre acı, günahkârları ıslah etmenin bir yoludur. İnsan, özgürlüğünü istismar ederek esas amacından ve Tanrı'yla olan benzerliğinden uzaklaşır. Evrene kötülüğün girmesinin gerçek nedeni budur.

Aquinalı Thomas'a göre kötülük, bir gerçeklik değildir aksine iyiliğin eksikliği yani yeterince olmaması durumudur. Kötülük, iyilik olmasa ne tanınabilir ne de tanımlanabilir. Kötülük dünyada varlığı olan bir şey değil kavramsal bir şeydir. Kendi başına bir töz değil bir görünüştür. Ahlaki kötülük yani günah ise insanın iradesi ile Tanrı'nın iradesinin farklılaşmasının sonucudur.

SORGULAMA

Verilen görüşleri okuyup soruyu cevaplayınız.

"Gözleri sağlıklı birine ışık hoş gelirken hastalıklı gözlere acı verebilir. Aynı şekilde senin hakkaniyetin dürüst olmayan kişilere hoş gelmez. Kötüler, aşağı seviyedeki şeylere daha çok uyum sağlayarak sana olan benzerliklerini yitirirler. Sana daha çok benzemeye çalışanlar ise senin üstün yarattıklarınla daha çok uyum içine girer. Kötünün ne olduğunu aradım ve onun bir töz olmadığını keşfettim. Kötülük; yüce tözden yani Tanrı'm senden yüz çeviren, bu içten zenginlikleri reddeden, daha aşağı seviyedeki şeylere dönerek dışarıda gururla şişinen bir iradenin ahlak bozukluğudur."

Augustinus

"Gecenin gündüzden oluşu gibi biz bir karşıt hakkındaki şeyleri diğer karşıttan öğreniriz. Bu yüzden kötülüğü öğrenmek için iyiliği kavraman gerekir. Şimdi biz, 'Arzu edilen her şey iyidir.' şeklindeki tanımı kabul ediyoruz. Bu durumda her varlık, kendini gerçekleştirmeye ve tamamlamaya eğilimli olduğundan bu tamamlama girişimlerinin bütün durumlarda iyi olduğunu söylemek durumundayız. Bundan dolayı kötülük, belirli bir şeyin varlığını ifade etmemektedir. Sonuç olarak biz kötülüğün belli bir iyiliğin yokluğu anlamına geldiği sonucuna varıyoruz."

Aquinalı Thomas

Augustinus (Temsilî) Aquinalı Thomas (Temsilî)

Augustinus ve Aquinalı Thomas'ın kötülük problemine yönelik görüşlerinde yer alan ortak argümanlar nelerdir?

.....

.....

.....

.....

.....

Tümeller Problemi

Tümeller, varlıkların tümünde bulunan ortak noktaları ifade eden genel kavramlardır. Diğer bir deyişle varlıkların ait oldukları sınıflar ve türlerdir. Hristiyan felsefesinin en önemli problemi olan tümeller problemi, tümellerin ne olduğuna ve nerede bulunduğuna dair sorgulamaları içermektedir. Antik Yunan felsefesinden miras kalan bu problemin kökeni, Platon ve Aristoteles'in varlık anlayışlarına dayanır. Aristoteles; Platon'un ezelî, ebedî ve gerçek varlıklar olarak nitelediği idealların bu dünyanın dışında bir dünyada var olduğu görüşüne karşı çıkar. Gerçekliğin bu dünyadaki bireysel varlıkların özünde bulunduğunu savunur, bu da tümeller probleminin çıkış noktasını oluşturur.

Filozof Der ki

"Felsefe, tümellerin içinde toplandığı Tanrı zihninin seyrine dalmaktır."

Boethius

Tümellerin gerçekliğine dair yapılan sorgulamalar, felsefe tarihinde şu üç farklı bakış açısının ortaya çıkmasına neden olmuştur:

Kavram Realizmi

Tümeller, insan zihninden ve bireysel varlıklardan bağımsız bir gerçekliğe sahiptir. Uzun yıllar kilisenin ve Hristiyanlığın resmî görüşü olarak kabul edilen bu görüşün kökeni, Platon'un varlık anlayışına dayanmaktadır.

Ilımlı Kavram Realizmi (Konseptüalizm)

Tümeller, bireysel varlıkların içinde bulunur. Aristoteles'in varlık anlayışına dayanan bu görüş, 12. yüzyılda skolastik felsefenin en parlak döneminde hâkim olmuştur.

Adcılık (Nominalizm)

Tümeller, gerçek bir varlığa sahip değildir. Onlar yalnızca birer adlandırmadan ibarettir. Skolastik Dönem'in sonlarında etkili olan bu görüş, Hristiyanlığın temel dogmalarını sarsarak Hristiyan felsefesinin çöküşüne neden olmuştur.

UYGULAMA

Aşağıdaki kavramları ilgili oldukları filozofların görüşlerinin karşısına yazınız.

kavram realizmi, konseptüalizm, nominalizm

Augustinus	Tümeller, Tanrı'nın zihninde gerçek bir varoluşa sahiptir.	
Boethius	İnsan zihni, soyutlama yetisiyle tümel kavramları somut varlıklardan çıkarır. Tümeller, algılanabilir nesnelerde bulunur ancak onlardan bağımsız olarak da düşünülebilir.	
Aquinalı Thomas	Zihin, nesneleri bireysel şeylerin dışında değil onların içinde bulur. Çünkü maddeye özünü veren formlar ancak maddeyle birlikte vardır. Onlar gerçekte zihinsel nesneler değildir.	
Ockhamlı William	Tümeller, dil ve yazı imleriyle bir varlık kazanır. Tümellerin gerçek varlıkları yoktur. Onlar yalnızca dilsel sözcük ve isimlerden ibarettir.	

UYGULAMA

Karekodda verilen videoyu izlemeden önce "tümeller tartışması" kavramı hakkında bildiklerinizi aşağıda "Neler Biliyorum?" bölümüne, videoyu izledikten sonra öğrendiklerinizi de "Neler Öğrendim?" bölümüne yazınız.

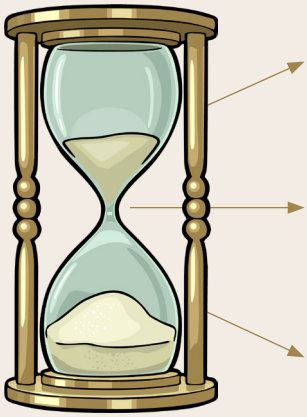

Neler Biliyorum?

TÜMELLER TARTIŞMASI

Neler Öğrendim?

Videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Hristiyan felsefesinde karşıt görüşlerin çatıştığı tek problem "tümeller tartışmasıdır". Tümellerin gerçek bir varlığa sahip olup olmadığı sorusu, sadece ontolojik değil aynı zamanda teolojik bir boyut taşır. Tanrı'nın aşkın ve evrensel bir varlık olduğu inancını benimseyen kilise, uzun süre tümellerin gerçekten var olduğunu savunmuştur. Onlara göre tümellerin reddi; Tanrı'nın mutlaklığına, aşkınlığına ve evrenselliğine olan inancı sorgulamaya açar. Tümelleri tekil varlıklar olarak görmek de Tanrı'nın aşkın doğasına olan inanca zarar verir çünkü bu görüş, Tanrı'yı maddi evrenin sınırlarına indirger. Öte yandan tümel kavramların yalnızca zihinsel ya da dilsel kategoriler olduğu görüşü de Hristiyanlığın inanç esaslarıyla örtüşmediği için teolojik açıdan sakıncalıdır. Bu nedenle Hristiyan düşüncesinde tümellerin varlığı tartışması, sadece felsefi değil aynı zamanda inanç açısından da bir sorun alanı oluşturur.

1. Hristiyan felsefesinde tümellerin varlığı ile Tanrı inancı arasında nasıl bir ilişki kurulmuştur?

2. Tümeller probleminin ontolojik ve teolojik boyutları nelerdir?

3. Tümeller probleminin, Hristiyan felsefesindeki önemi nedir?

İslam Felsefesinin Temel Özellikleri ve Problemleri

İslam felsefesi, geniş bir coğrafya üzerinde 8. yüzyıldan başlayıp yaklaşık 12. yüzyıla kadar süren bir felsefe etkinliğidir. Antik Yunan'a ait bilimsel ve felsefi eserlerin Arapçaya çevrilerek İslam düşünce dünyasına kazandırılması, İslam felsefesinin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır. İslam filozofları; Antik Yunan, Çin, Hint, Mısır gibi uygarlıkların birikimlerinden yararlanarak Tanrı, evren, insan, toplum, siyaset, ahlak vb. konularda dine dayalı olarak doğru bilgiye ulaşmaya çalışmışlardır. Bu çabaların sonucunda İslam düşünce dünyasında felsefi düşünce gelişmiştir. İslam felsefesi, sadece İslami kültür çevresinde gelişmiş olması bakımından değil ele aldığı konu ve problemlerin çoğunu dinden alması bakımından da İslami bir felsefe olarak kabul edilmektedir.

İslam felsefesi; felsefe, kelam ve tasavvuf olmak üzere üç farklı hareketten meydana gelmiştir.

FELSEFE	
Temsilcileri	**Özellikleri**
Meşşâiyye Okulu **(El Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd)**	Antik Yunan felsefesinden alınan yöntemler ve bilgilerle İslam'a özgü sorunların ele alınması sonucu ortaya çıkmıştır. İslam filozofları, İslam dini ile Antik Yunan felsefesi arasında bir uzlaşı sağlama amacındadır. Felsefe, herhangi bir inançlı kişinin yalnızca "iman" ederek ulaştığı "vahyî bilgi"ye düşünce yoluyla ulaşması yani inancın akılla desteklenmesi olarak kabul edilir. Felsefede Platon, Aristoteles ve özellikle Plotinos'un görüşlerinden etkilenilmiştir.

KELAM	
Temsilcileri	**Özellikleri**
Mu'tezile Okulu **Eş'ariyye Okulu** **Mâtürîdiyye Okulu** **Gazâlî**	Kelam, dinî bir bakış açısıyla İslam'a özgü sorunların ele alınması sonucu ortaya çıkmış bir düşünce hareketidir. Kelamın ele aldığı sorunlar, İslam'ın inançla ilgili olan unsurları ve dogmalarıdır. Kelamın amacı, bu dogmaları farklı inançlara hatta felsefeye karşı savunmaktır.

TASAVVUF	
Temsilcileri	**Özellikleri**
İbnü'l-Arabî **Mevlânâ** **Yûnus Emre** **Hacı Bektâş Velî**	Saf bir ahlak, erdemli ve dindarca bir yaşam tarzı olarak ortaya çıkıp zamanla felsefi bir nitelik kazanmıştır. Evrende gerçek bir varlığın var olduğunu savunan tasavvuf anlayışına göre bu gerçekliğin yani Tanrı'nın doğru bilgisine ancak sezgi ile ulaşılabilir. Bunun sonucunda elde edilen bilgi de insanı mutlu eder. Bu bilgiye ulaşan insanın "kâmil insan" olduğu görüşü savunulur. İslam dünyasındaki tasavvufi hareketler, İbnü'l-Arabî'nin etkisiyle vahdetivücut anlayışına yönelmiştir. Vahdetivücut "varlığın birliği" demektir. Buna göre Tanrı ve yaratılanlar arasında gerçek bir ayrım bulunmaz; var olan her şey, Tanrı'nın farklı yansımaları ve tecellileridir.

İbn Haldûn	İslam felsefesi içinde yer alan felsefi hareketlerden herhangi birine mensup olmayıp bağımsız bir yaklaşıma sahiptir. Toplumsal yaşama ve devlete yönelik görüşleri önemlidir.

İslam Felsefesinin Temel Özellikleri

- Felsefenin merkezinde dinî konular (Tanrı, inanç, iman, yaratılış vb.) vardır.
- İslam dininin emirleri ile felsefe uzlaştırılmaya çalışılır.
- Kur'an, hadis, kelam ve Yunan felsefesi başta olmak üzere Hindistan, İran, Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarına ait pek çok eser kaynak olarak kullanılmıştır.
- Platon, Aristoteles, Plotinos gibi filozofların görüşlerinden etkilenilmiştir.
- Antik Yunan felsefesinin Batı düşünce dünyasında tanınması sağlanmıştır.
- Avrupa'da Rönesans'ın temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur.
- Arapça, bilim ve felsefe dili olarak gelişmiştir.

İslam Felsefesinde Ele Alınan Problemler

- Evrenin Yaratılışı Problemi
- Kötülük Problemi
- İrade Özgürlüğü Problemi
- Bilginin Kaynağı Problemi
- Toplumsal Yaşam ve Siyasetle İlgili Problemler

UYGULAMA

Verilen ifadeleri felsefe, kelam ve tasavvuf başlığı altında gruplayınız.

Kanıt, İbn Sînâ, Hangi insan?, Kutsalı yaşama tecrübesi, Hangi inanç?, Mevlânâ, Akla dayalı kanıtlanmış bilgi, Kâmil insan, Bildirme, Hangi kanıt?, Vahye dayalı inanç, Gazâlî

Felsefe	Kelam	Tasavvuf

ARAŞTIRMA

İslam düşüncesinde doğa felsefesi içinde yer alan tabîiyyûn (natüralistler), dehriyyûn (materyalistler), bâtınîlik ve İhvânü's-Safâ akımları hakkında güvenilir kaynaklardan ve "gov.tr", "edu.tr" uzantılı genel ağ adreslerinden yararlanarak iş birlikli çalışmayla araştırma yapınız. Elde ettiğiniz bilgileri sınıfta paylaşıp bu akımların bilgi, varlık, Tanrı ve evrene ilişkin görüşlerini karşılaştırınız. Ulaştığınız sonuçları bir araya getirerek bir sunum hazırlayınız. Sunumunuzu sınıfta paylaşınız.

SORGULAMA

Metinleri okuyup soruları cevaplayınız.

1. Metin

MS 1. yüzyılda yaşayan stoacı filozoflardan Epiktetos'a göre insan, değiştiremeyeceği hâlde doğal olana müdahale ederek kendini sıkıntıya sokmak dolayısıyla mutsuz olmak yerine doğaya uyum sağlayıp sıkıntılardan kurtularak mutlu olmaya çalışmalıdır. Bir tiyatro eserindeki oyuncuya benzeyen insan, hiçbir etkide bulunamayacağı şeyler karşısında kayıtsız kalmak durumundadır. Çünkü insan, Tanrı'nın takdir ettiğine tam bir güven, bağlılık ile rıza ve tevekkül göstermelidir. İnsanın kontrol edebileceği, yalnızca kendi tavrı ve tutkularıdır. Epiktetos'un ahlak felsefesinin elimizde olan ve elimizde olmayan diye iki yönü bulunmaktadır. Elimizde olmayan şeylere itiraz etmeksizin ve direnmeksizin boyun eğilmelidir. Buna karşılık güç yetirebildiğimiz durumlarda irade özgürlüğümüzü ve seçimimizi kullanarak gerçek bilgiye, Tanrı bilgisine ve ahlaki ilerlemeye ulaşabiliriz. Ona göre mutlu olmak için verilenle yetinilmeli, başkalarının elindekilerden dolayı kıskançlık duyulmamalı, Tanrı'nın kendisi için takdir ettiği şeylerden dolayı şikâyetçi olunmamalıdır. Çünkü bu tür duygular, insanı mutsuz etmekten başka bir işe yaramaz. Öyleyse yapılması gereken, insanın tutkularına hâkim olması ve onlar karşısında yenilmeyerek bağımsızlaşmasıdır. Bu ise bilgelikle mümkündür.

Osman ELMALI, *Hellenistik Felsefe ve Roma Felsefesi/Ahlak Felsefesi: Stoacılık* (Düzenlenmiştir.)

2. Metin

Adamın biri, krala yüksek sanat değeri olan pahalı bir şeffaf çardak hediye eder. Bu hediye krala sunulduğu sırada orada bulunanlar arasında kralın özel değer verdiği bir de filozof vardır. Kral, bu hediyeden büyük bir memnuniyet duyar. Huzurunda bulunanlar hediyenin güzelliklerinden söz ederler. Bu arada kral, filozofa "Bu çardak konusunda sen ne dersin?" diye sorar. Filozof, "Bana göre bu şey, sizdeki bir yoksulluğu ortaya çıkarmış ve sizin de bildiğiniz büyük bir musibete neden olmuştur." der. Kral, "Bu nasıl olur?" diye sorunca filozof şöyle cevap verir: "Bu çardağı kaybedersen bir benzerine daha sahip olma imkânından yoksun kalacağın için ebediyen onun eksikliğini hissedeceksin. Seni ondan mahrum bırakacak bir kaza meydana gelecek olursa bu durum senin için büyük bir musibet olacaktır." Sonraki gelişmeler filozofun dediği gibi olur. Bir bahar mevsiminde yakındaki adalardan birine gezintiye çıkan kral, kendisi için götürülen eşyalar arasına çardağın da alınmasını emreder ancak çardağın içinde bulunduğu yük gemisi batar. Kral, bu çardağın bir benzerine sahip olmayı çok istediyse de ölünceye kadar bu isteğini gerçekleştiremez. İşte bu nedenle diyoruz ki musibetlerinin az olmasını isteyen kişi, harici ihtiyaçlarını azaltmalıdır.

El Kindî, *Üzüntüden Kurtulma Yolları* (Düzenlenmiştir.)

1. Epiktetos ve El Kindî'nin görüşlerini karşılaştırınız.

2. Epiktetos'un mutlu olmak, El Kindî'nin üzüntüden kurtulmak konusunda ortaya koyduğu düşüncelerde katıldığınız ve katılmadığınız noktalar nelerdir? Tartışınız.

3. Yaşamınızda sizi mutlu eden şeyler nelerdir? Maddi olanaklar mı yoksa manevi durumlar mı sizi mutlu eder? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

Evrenin Yaratılışı Problemi

İslam felsefesinde evrenin yaratılışı problemiyle ilgili en çok tartışılan konu, yaratmanın zamanı ile ilgilidir. Bu noktada "Yaratma, ezelî midir yoksa sonradan mı olmuştur?" sorusu öne çıkar. İslam felsefesinde Tanrı'nın ezelîliği konusunda bir fikir ayrılığı bulunmamasına rağmen evrenin ezelî olup olmadığı tartışılır. Bu konu, İslam filozofları tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır.

Evrenin yaratılışıyla ilgili görüşlerinde birtakım farklılıklar olsa da Fârâbî ile İbn Sînâ, bu konuyla ilgili temelde benzer görüşler öne sürmüşlerdir. Fârâbî (Görsel 2.1) ve İbn Sînâ'ya göre Tanrı, "ilk sebep" ve "zorunlu varlık"tır. Ondan meydana gelen her şey "mümkün varlık"tır. Zorunlu varlık olan Tanrı yaratılmamıştır, ezelî ve ebedîdir. Tanrı, var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymaz. Tanrı'nın dışındaki tüm varlıklar, Tanrı'nın iradesiyle meydana geldiğinden bunların var olup olmaması Tanrı'ya bağlıdır. Bu nedenle de Tanrı'nın dışındaki tüm varlıklar mümkün varlıklardır.

Görsel 2.1: Fârâbî (Temsilî)

Tanrı, evreni sonradan yaratmamıştır. Evren ezelîdir. Tanrı'nın evreni yaratmasını sudûr teorisiyle açıklayan Fârâbî ve İbn Sînâ'ya göre Tanrı; her türlü iyilik, güzellik ve mükemmelliğin kaynağıdır. Yetkin, güç ve bilgi sahibi olan Tanrı, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığından evreni yaratmak için bir amaç da gütmez. Evren, zorunluluk gereği Tanrı'dan meydana gelir. Bu bakımdan Tanrı, evrenin ilk varlık nedenidir. Nitelikleri gereği mükemmel olan Tanrı'dan ancak "tek bir şey" meydana gelir. Tanrı, kendi kendisini düşünür ve sudûr eder yani taşar. Böylece "ilk akıl" ortaya çıkar. Bu akıldan yine taşma yoluyla diğer akıllar meydana gelir. Tanrıdan taşan bu akıllar "ayüstü âlemi"ni oluşturur. Ayüstü âleminin en son aklı olan "faal akıl"dan (etkin akıl) ise maddi varlıklar evreni olan "ayaltı âlemi" oluşur.

Gazâlî, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın evrenin yaratılışına ilişkin görüşlerini eleştirir. Ona göre zorunlu olarak taşan bir varlık, kendisinden taşan varlıkları bilemeyeceği için onlara müdahale edemez. Bu tür bir Tanrı'nın varlığından söz edilemez. Gazâlî'ye göre Tanrı, evreni bilgisi ve iradesi dâhilinde, belli bir zamanda yaratmıştır. Tanrı ezelî ve ebedîdir ancak evren ezelî ve ebedî değildir.

El Kindî'ye göre evren, sonlu olduğundan belli bir zamanda meydana gelmiştir. Gerçek varlık olan Tanrı ise evrenin yaratıcısı olarak ezelîdir. Bu nedenle evren, ezelî olmadığı için belli bir zamanda Tanrı tarafından yaratılmıştır. El Kindî'nin kullandığı, ezelî olmayan evrenin belli bir zamanda bir yaratıcı tarafından yaratılmış olduğu yönündeki bu kanıta "hudûs kanıtı" adı verilir.

İbn Rüşd'e göre evren, evrene içkin olan Tanrı'nın sürekli bir yaratmasıdır. Başka bir deyişle bir defada olup biten bir yaratılış yoktur. Her an yenilenen bir yaratılış söz konusudur.

SORGULAMA

"Mademki Tanrı ezelîdir o hâlde onun fiili olan yaratmanın da ezelî olması gerekir." **sözü, hangi filozofun evrenin yaratılışı ile ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır? Görüşlerinizi gerekçelendirerek yazınız.**

UYGULAMA

Aşağıdaki filozof adlarını ilgili olduğu açıklamaların karşısına yazınız.

İbn Rüşd, Fârâbî, İbn Haldûn, El Kindî, Gazâlî

1 Tanrı sonsuzdur, Tanrı'nın yarattıkları ise sonludur.	
2 Saf akıl olan Tanrı, kendi kendini düşünerek taşar ve ayüstü âlemini meydana getirir. Ayüstü âleminin son halkası olan faal akıldan maddi varlıklar ortaya çıkar.	
3 Tanrı, evreni belli bir zamanda yaratmamıştır. Evren, Tanrı tarafından sürekli yaratılmaktadır.	
4 Tanrı, evreni belli bir zamanda ve mutlak yokluktan meydana getirmiştir.	

UYGULAMA

Görseli inceleyiniz. Görsele göre evrenin meydana gelişiyle ilgili neler söyleyebilirsiniz? Görselde anlatılmak istenen düşünce, İslam filozoflarından hangisinin evrenin yaratılışı ile ilgili anlayışına uygundur? Görüşlerinizi gerekçelendirerek yazınız.

Kötülük Problemi

İslam felsefesinde kötülük problemi "maddenin her türlü yetkinliği alabilecek ve kabul edebilecek yatkınlıkta olmadığı", "insanın kendi sorumluluk ve yükümlülüğüne sahip olduğu" veya "kötülüğün, iyiliğin bilinmesi için gerekli bir ölçüt olduğu" tezlerinden hareketle ele alınmaktadır. İslam felsefesinde kötülük problemi çerçevesinde "Gerçek anlamda kötülük var mıdır?", "Eğer varsa kötülüğün kaynağı nedir?", "Saf iyi olan Tanrı ile kötülük arasındaki bağlantı nedir?" gibi sorular tartışılmaktadır. Dünyada var olan kötülüklerin kaynağını sorgulayan İslam filozofları, bu konuda farklı düşünceler öne sürmüşlerdir.

Fârâbî ve Mu'tezile'ye göre evrenin dışında, maddi olmayan ve bu nedenle de hiçbir şekilde görülemeyecek olan, her şeyin yaratıcısı tek bir Tanrı vardır. Tanrı akıldır, akıl tanrısaldır. Tanrı, akıllı ve iyi olduğundan evren de mükemmel, akıllıca ve iyidir. Bu dünyada kötülük varsa bunun kaynağı Tanrı değildir. Kötülüğün kaynağı insandır. İnsan sahip olduğu özgür irade ile iyi veya kötü olanı yapar. Böylece diğer dünyada ödül veya cezayı hak eder.

İbn Sînâ (Görsel 2.2), dünyada kötülüğün varlığını kabul etmekle birlikte bu kötülüğün nedeni olarak Tanrı'yı görmez. Filozofa göre bu dünya, mümkün dünyaların en iyisidir. Başka bir deyişle Tanrı, mümkün olan en mükemmel evreni yaratmıştır. Bu bakımdan mutlak kötülük mümkün değildir. Kötülükler insanın özgür iradesinden, maddedeki eksikliklerden veya maddenin yanlış kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Görsel 2.2: İbn Sînâ (Temsilî)

Gazâlî'ye göre her şeye gücü yeten Tanrı, mümkün dünyaların en iyisi olan bu dünyayı yaratmıştır ancak Tanrı, kötülüğün olmasına izin vermektedir. Tanrı, kötülüğü ortadan kaldırma gücüne sahip olsa da bunu yapmamaktadır çünkü insanın kötülük sandığı şey daha büyük bir iyiliğin sebebi olabilir. Bu nedenle kötülük olarak nitelendirilen durumun insan aklının kavrayamayacağı nedenleri vardır.

SORGULAMA

Verilen görüşleri okuyup soruyu cevaplayınız.

"Her şey, Hakk'ın katından olmakla birlikte edebin gereği, kötülüğü Hakk'ın katına mal etmekten sakınmak gerekir. Bu sebeple kâmil edep sâhibi (Hz. Peygamber), şöyle buyurmuştur: 'İyi bütünüyle sana aittir; kötülük, sana ait değildir.' Çünkü iyi ve kötü, Hakk'ın eylemlerinden olmaları bakımından birbirlerinden farklı değildir; bunlar, amacına uygun olup olmamak noktasında kendileriyle sınırlanan kimsede birbirlerinden ayrılır. Dolayısıyla kötülüğün yayılması ve ortaya çıkması, iyinin yok olmasının ta kendisidir."

Sadreddin Konevî

"Her hayır ve iyilik O'na ait
Lakin hiçbir kötülük O'na ait olamaz
O bütünüyle varlık
Varlığın yoksunluğu (kötülük) O'na ait değil
Kendini tanıttığı bilir O'nu
Bildirmediği bilmez
Biz O'nun vasıtasıyla varız
Bütün hâllerimizde O'na aidiz
Sen O'sun ve O değilsin
Bir iş yaparsan fail O'dur
Amel ederken âmil O'dur"

İbnü'l-Arabî

Mutasavvıf düşünürlerden Sadreddin Konevî ile İbnü'l-Arabî'nin görüşlerindeki ortak noktalar nelerdir? Bu ortak noktalardan hareketle tasavvuf düşüncesinin kötülük problemine yaklaşımını tartışınız.

İrade Özgürlüğü Problemi

İslam felsefesinde tartışılan en önemli sorunlardan biri, insan iradesinin özgür olup olmadığıdır. Mutlak varlık olan Tanrı'nın bilgi, irade ve gücünün yanında sınırlı olan insanın eylemlerinde özgür iradeye sahip olup olmadığı sorusu, düşünürler tarafından tartışılmıştır. İslam felsefesinde irade özgürlüğü problemini ele alan iki farklı görüş vardır. Bunlar Cebriyye ve Kaderiyye'dir.

Determinist (belirlenimci) bir yaklaşıma sahip olan Cebriyye'ye göre her şeyi yapan Tanrı'dır. Tanrı'nın bilgisi tek ve mutlaktır. O, olmuş ve olacak her şeyin bilgisine sahiptir. Tanrı'nın iradesi dışında hiçbir şey mümkün değildir, her şeyin sebebi Tanrı'dır. Bu nedenle insan, özgür bir iradeye sahip olmadığı için davranışlarından sorumlu tutulamaz.

Kaderiyye'ye göre ise Tanrı, insanlara nasıl davranması gerektiğini bildirmiştir. İnsanlar, bunlara uyup uymamakta özgürdür. Başka bir deyişle insan, davranışlarında tümüyle özgürdür. Kader sözcüğü burada alın yazısı veya yazgı anlamına değil yapabilme gücü ya da irade anlamına gelmektedir. Sonuç olarak kendi özgür iradesini kullanan insanlar, emredilen şekilde davrandıklarında ödül; yasaklananları yaptıklarında ise ceza alacaklardır.

SORGULAMA

İfadeyi okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Hayat bir tuvaldir, biz ise Tanrı'nın fırça darbeleriyiz. Renkler bizden gelir gibi görünse de resmin bütününü O çizer.

1. İfadenin irade özgürlüğü konusundaki temel savını tespit ediniz.

2. Sizce insan, davranışlarında özgür müdür? Görüşünüzü gerekçelendirerek açıklayınız.

3. İnsan, özgür iradesiyle gerçekleştirmediği eylemlerinden sorumlu tutulabilir mi? Düşüncelerinizi Cebriyye ve Kaderiyye'nin irade özgürlüğü ile ilgili görüşleriyle ilişkilendirerek açıklayınız.

Bilginin Kaynağı Problemi

İslam felsefesinde bilgi; imkânı, kaynağı ve değeri bakımından ele alınmaktadır. Bunun için İslam filozofları, zengin bir terminolojiden yararlanır. Bilgi, aklın eşyayı kavramasıyla ulaşılan soyutlama olarak tanımlanır. Örneğin Gazâlî bilgiyi "eşyayı olduğu gibi bilmek ve tanımak" olarak tanımlar. İslam filozoflarına göre bilgiyi elde etmek mümkündür ancak bu bilgiye nasıl ulaşılacağı konusunda farklı görüşler öne sürülmektedir.

Fârâbî, Platon'un insanın bilgiye doğuştan sahip olduğu görüşünü reddeder. Aristoteles gibi bilgi edinmede aklın yanı sıra duyuların da rolü olduğunu savunur. Ona göre doğuştan zihni bomboş olan çocuk, duyu organlarını kullanarak dış dünyadaki varlıkların tikel ve duyusal bilgisini elde eder. Bu bilgileri akıl yoluyla düzenleyip tümel bilgiye ulaşır. Sonra da bunlar aracılığıyla yeni bilgiler üretir.

Eş'ariyye, insan aklının Tanrı'nın özünü kavrayamayacağını savunur ancak burada aklın tümüyle dışlanmasından yana değildir. Yalnızca aklın yüceleştirilmesine karşıdır. Eş'ariyye'ye göre akıl, bazı şeyleri kavrarken bazı şeyleri de bilemez. Bu nedenle bilgide akıl değil vahiy (nakil) kılavuz olarak alınmalıdır.

Mâtürîdiyye, dinin anlaşılması ve yorumlanmasında akla önem vermiştir. İnsan, akıl sahibi bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu nedenle bilgi edinmede akıl kullanılmalıdır. Bununla birlikte Mâtürîdiyye, dini anlama ve yorumlamada akıl ile vahiy arasında bir denge kurmaya çalışır. Vahiy, dinî bilgilerin kaynağıdır; akıl da bunların doğru olup olmadığını belirler. Bunun yanı sıra akıl; Tanrı'nın varlığı, sıfatları, iman gibi konularda doğru bilgiye ulaşmayı sağlar.

Gazâlî (Görsel 2.3), bilgi anlayışında felsefi düşünceye ve akla karşı çıkar. Bunların yerine dinî düşünceyi ve sezgiyi savunur. Hem akılsal hem de duyusal tüm bilgilerin doğruluğundan şüphe eder. Ona göre bu dünya ve rüyalar âlemi olmak üzere iki âlem vardır. Rüyalar âleminde birtakım şeyleri yaptığımızı görüyoruz. Oysa sabah uyandığımızda bunların hiçbirini yaşamadığımızın farkına varıyoruz ancak yine de bunların gerçekliğinden şüphe etmiyoruz. O hâlde bu dünyanın kendisi bir başka dünyaya göre rüya durumu olabilir ve öldüğümüzde bu dünya olarak düşündüğümüz şeyin kendisinin bir rüya olduğunu görürüz. Başka bir deyişle bu dünyadaki gerçeklikler rüya olabilir. Gazâlî, içine düştüğü bu şüphe durumundan Tanrı'nın kalbine attığı bir nurla yani sezgi ile çıkarak hakikatin bilgisine ulaştığını savunur.

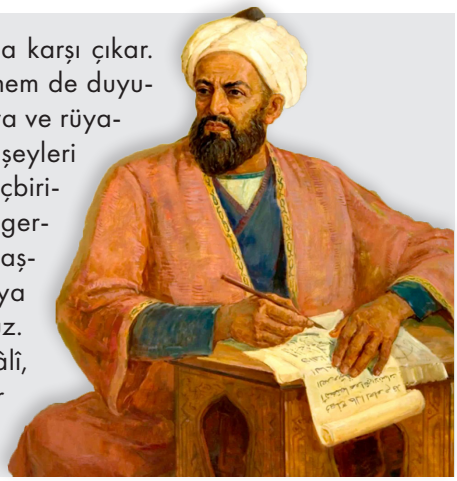

Görsel 2.3: Gazâlî (Temsilî)

UYGULAMA

İslam felsefesinde bilginin kaynağı konusunda öğrendiklerinize göre bilgi haritasındaki boş alanları doldurunuz.

Bilginin Kaynağı Nedir?

	Bilginin kaynağı akıl ve vahiydir.		Bilginin kaynağı akıl ve duyulardır.
Gazâlî		Eş'ariyye	

Toplumsal Yaşam ve Siyasetle İlgili Problemler

İslam filozofları, Platon ve Aristoteles'te olduğu gibi insanı toplumsal bir varlık olarak kabul ederler. İnsanların toplum hâlinde yaşamasının zorunlu olduğunu, ihtiyaçlarını karşılamak için birlikte yaşamaları gerektiğini düşünürler. Bu filozoflar, İslam'ın dinî ve ahlaki öğretilerine dayanarak toplumun nasıl yönetilmesi gerektiği, ideal devletin nasıl olacağı gibi konularda farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

İslam düşünce dünyasında siyaset felsefesi yapan ilk filozof olarak kabul edilen Fârâbî, siyaset konusundaki görüşlerini oluştururken büyük ölçüde Platon'dan etkilenmiştir. Platon gibi o da erdemli bir toplumda filozofun yönetici olması gerektiğini savunur. Fârâbî'ye göre İslamiyet, peygamberlik üzerine kurulduğundan ideal toplumun yöneticisi de peygamber olmalıdır. Filozof, sahip olduğu niteliklerle insanın mükemmelliğe ve mutluluğa nasıl ulaşacağını bilir. Buna göre ideal toplum için gerekli olan yasaları oluşturup bunları kullanarak toplumu yönetir. Fârâbî'nin Platon'dan aldığı ikinci bir unsur da eğitimin ideal bir toplum için önemli olduğudur. Çünkü eğitimli insanlar iyi yöneticinin, iyi bir yönetici de ideal bir toplumun nedenidir.

Gazâlî'ye göre insan, tek başına yaşayamayacağı için daima başkalarına ihtiyaç duyar. Bu nedenle devlet zorunlu bir kurumdur. Toplum hâlinde yaşayan insanlar arasında bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkması mümkündür. Bu anlaşmazlıkları çözmek ve toplumsal düzeni sağlamak için bir yönetim ve hukuk sistemi gereklidir. İyi bir yönetim, insanı iyi olana yönlendiren ahlak ile birlikte olmalıdır. İyi bir yönetici de bilgi sahibi olmalı ve adil davranmalıdır.

İbn Rüşd, siyasetle ilgili konular üzerinde düşünür. Ona göre toplum, insanın mükemmelliğe ulaşması ve mutlu olması için gereklidir. Siyaset felsefesini ahlak ile temellendiren İbn Rüşd'e göre siyasetin temel amacı, adaleti sağlamaktır. Erdemli toplum, adil bireylerin oluşturduğu adaletli devlet ile mümkündür.

İbn Haldûn (Görsel 2.4), gözlemlerine dayanarak tarihteki İslam devletlerini olgusal olarak inceler. Bunun sonucunda toplumsal olayların ve toplumsal olaylara ait tarihsel süreçlerin belli yasaları olduğu görüşünü öne sürer. Bu yasaların da neden-sonuç ilişkileri içerdiğini belirterek düşüncelerini akılcılığa dayandırır. Toplumsal yaşayışın insanlar için zorunlu olduğunu iddia eder, toplum ve devleti birbirinden ayırır. Ona göre devletler canlı bir organizma gibi doğar, büyür ve zamanla yok olur. Devletler, İbn Haldun'un "asabiyet" adını verdiği dayanışmaya bağlı olarak meydana gelir ve belli bir gelişme dönemi yaşadıktan sonra dayanışmayı kaybettiği için yıkılır.

Görsel 2.4: İbn Haldûn (Temsilî)

MERAKLISINA

"İslam Felsefesine Yön Veren Felsefe Okulları ve Filozoflar" ile ilgili daha fazla bilgi için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

UYGULAMA

Sizce iyi bir yöneticide bulunması gereken özellikler neler olmalıdır? Görüşlerinizi İslam düşünürlerinin görüşleriyle destekleyerek açıklayınız.

MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesinde İnanç ve Akıl İlişkisi

MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl filozofları, felsefeyi doğru bilgiye ulaşmada güvenilir bir kaynak olarak kabul etmiştir. Hristiyanlığın ortaya çıkıp yayılması sürecinde ise ilk Hristiyan filozoflar, felsefenin sorgulayıcı tavrını Hristiyanlık için tehlike olarak görmüşlerdir. Ancak felsefe karşısında inançlarını savunmak amacıyla yine felsefenin argümanlarından yararlanmışlardır. Felsefenin dinî hakikatleri ifade etmek için kullanılabileceğini gören filozoflar, onun din karşısındaki konumunu sorgulamışlardır. Bu konu hem Hristiyan felsefesinde hem de İslam felsefesinde inanç ve akıl ilişkisi bağlamında tartışılmıştır. İnanç dinle, akıl ise felsefe ile ilişkilendirilmiştir.

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinde "inanç akıl ilişkisi" konusunda üç ana tavırla karşılaşılır:

İnanç ve akıl birbiriyle çatışır. İnanç, dinî öğretilerin doğruluğunu herhangi bir kanıt beklemeksizin sorgulamadan onaylamayı gerektirir. Akıl ise kanıtlanabilen, mantık kurallarına uygun olan bilgiyi onaylar. Bu nedenle inanç ve akıl bağdaşamaz. Din, insana hakiki bilgiyi sunar. Aklın burada bir işlevi yoktur hatta akıl, insanı dinî hakikatlere götüremediği gibi bu hakikatlerden uzaklaştırabilir.

İnanç ve akıl, aynı hakikatin farklı görünümleridir. Din, rasyonel olduğu için dinî hakikatler ancak akılla anlaşılabilir.

İnanç ve akıl birbirini tamamlar. Tanrı hakkında doğru bilgiyi elde etmede akıl, insanları belli bir noktaya kadar götürür. Aklın ulaştığı bilgi, vahiy bilgisi ile tamamlanır. Vahiy bilgisi de akıl tarafından temellendirilme ve doğrulanma ile tamamlanır.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruyu cevaplayınız.

İman ve bilgi, temellendirilme biçimleri açısından farklıdır. Bir şeyi bilmek, onun doğru olduğuna dair güçlü kanıtların bulunduğunu gösterirken bir şeye inanmak, kesin kanıt gerektirmez. Dinî inançlar, sahipleri tarafından doğru kabul edilse de genellikle duyusal ya da deneysel kanıtlara dayanmaz. Bu durum, inançların doğru ya da yanlış olduğu anlamına gelmez; sadece bunların bilgi değil iman olarak değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Örneğin Dünya'nın yuvarlak olduğu bilgisi, bilimsel gözlemlerle doğrulanabilirken ahiret inancı, bu tür bir doğrulama sürecine tabi tutulamaz. Bu da bilgi ile iman arasındaki farkı açıkça gösterir.

İnanmak ve bilmek arasında nasıl bir fark vardır? Görüşlerinizi günlük yaşamınızdan örneklerle açıklayınız.

UYGULAMA

Hristiyan ve İslam filozoflarının inanç akıl ilişkisine dair görüşlerini okuyarak verilen adımları takip ediniz.

Hristiyan Felsefesi

Tertullian, "Akılalmaz olduğu için inanıyorum!" der. Ona göre inanç kurallarının akıl ile kanıtlanmaya çalışılması yanlıştır çünkü Tanrı'nın sırları insan aklının sınırlarının çok ötesindedir. Bu nedenle inancın kurallarına olduğu gibi inanılmalıdır. Onlara ulaşmaya çalışmak saygısızlıktır.

Clemens, "Anlamak için inanıyorum!" der. Ona göre inanmak bilmekten önce gelmeli, ona yol göstermelidir. Felsefenin ve aklın görevi, inanç ile benimsenmiş olanı kavramak ve anlamaktır.

Augustinus, "İnanabilmek için anla, anlayabilmek için iman et!" der. Ona göre inanç, bilgiyi mümkün kılar ve onu anlaşılır hâle getirir. Bilgi; inanç sayesinde güvenilir, kesin ve doğru olur. Felsefe, inancın akla uygun içeriğini kavrayabilmek için bir araçtır.

Anselmus'a göre insanın hakikati bilmesi ve bütün hakikatlerin kaynağı olan en yüce varlığı anlayabilmesi için öncelikle iman etmesi gerekir. Daha sonra insan, akıl yoluyla inanılanları anlamaya ve temellendirmeye çalışmalıdır.

Ockhamlı William'a göre inanca ilişkin çelişik bir bilgiyle karşılaşıldığında yapılması gereken, imandan uzaklaşmak değil akıl dışı olduğu bilinse bile ona sımsıkı sarılmaktır çünkü dinde temel olan akıl değil inançtır. Aklın inancı anlaşılır kılması mümkün değildir hatta bu çaba, imanın özüne zarar bile verebilir. Aynı şekilde inancın akla müdahalesi de olumsuz sonuçlara yol açar.

Aquinalı Thomas'a göre felsefe, akıl ile kanıtlanabilenlerin meydana getirdiği alanı; teoloji ise vahye dayanan iman hakikatlerinin oluşturduğu alanı kapsar. Bu iki alan birbirinden farklıdır ancak teoloji ile felsefe, akıl ile vahiy birbiriyle çatışmaz. Tersine vahiy aklı desteklemekte, akıl da vahyi anlamlandırmaktadır.

İslam Felsefesi

El Kindî'ye göre felsefenin hakikatleri ile peygamberlerin mesajları arasında içerik bakımından bir fark yoktur. İslam ile felsefe arasında hiçbir tutarsızlık ve karşıtlık bulunmadığı gibi felsefe, Müslümanlara akıl yoluyla hakikati anlama yolunda yeni teknikler kullanma imkânı sunar.

Fârâbî'ye göre felsefe ve din, amaç ve içerik bakımından birdir. Hikmet olarak felsefe; Tanrı'yı bilmek, onun evrenle ilişkisini kavramak, evrenin yapısını ve düzenini Tanrı ile ilişkisi içinde anlamaktır. Din ise bu felsefi hakikatlerin temsilidir. Bu nedenle din, kanıtlarını felsefeden almalıdır.

İbn Rüşd'e göre felsefe ve din, aynı hakikati farklı şekillerde dile getiren disiplinlerdir. Buna karşın konu ve amaç birliğine sahip olan bu disiplinlerin hakikate ulaşmak için kullandıkları araçlar farklıdır. Felsefe hakikati bilimsel bir tarzda, din ise imgesel bir tarzda ifade eder.

Gazâlî'ye göre aklın çözüm getirebileceği konularla inanç konuları, birbirinden farklıdır. Akıl, insana gelip geçici olanın bilgisini verdiği için hakikate ulaşmada güvenilir bir araç olamaz. İnanç ise akla varlığın kaynağı olan en gerçek varlığı göstererek onu hakikatin bilgisine ulaştırır. Bu nedenle vahye dayanan naklî bilgi akli bilgiden üstündür.

Eş'ariyye'ye göre din, insanın kendi aklıyla keşfedemeyeceği hakikatlerden oluşur. Akıl vahye dayalı hakikatleri incelemek ve tasdik etmek için kullanılır.

Mu'tezile'ye göre din ve akıl birbirini tamamlar. Tanrı, evrende akla aykırı hiçbir şey yaratmamıştır. Bu nedenle akli ve naklî bilgi karşı karşıya geldiğinde akla güvenmek esastır ancak ahiret, sevap, günah, namaz, oruç, hac gibi konularda akıl hüküm veremez. Bu konularda naklî bilgi esastır.

Mâtürîdiyye'ye göre Tanrı'nın varlığı ve birliği, insan aklıyla kavranabilir. Vahiy olmasa da insan, bu bilgiye ulaşmakla yükümlüdür ancak Tanrı'nın zatıyla ilgili bilgiye aklıyla erişemeyeceği için vahye muhtaçtır.

▸▸▸

1. Adım

- "İnanç akıl ilişkisi" konusundaki görüşlerin karşısına bu görüşlerin hangi filozoflar tarafından savunulduğunu yazınız.

İnanç ve akıl birbiriyle çatışır.	
İnanç ve akıl aynı hakikatin farklı görünümleridir.	
İnanç ve akıl birbirini tamamlar.	

2. Adım

- Hristiyan ve İslam filozoflarının inanç akıl ilişkisi ile ilgili görüşleri arasındaki farkları yazınız.

3. Adım

- "Vahiy, Eş'ariyye için bir define haritası gibi insana kılavuzluk eder; hakikatin yerini gösterir ancak onu çıkarmak her insanın aklını kullanmasına kalmıştır." **ifadesini inanç akıl ilişkisi bağlamında değerlendiren bir metin yazınız.**

MS 8-12. Yüzyıllar Arasındaki Çeviri Faaliyetleri

MS 8-12. yüzyıllar arasında gerçekleşen çeviri faaliyetleri, İslam dünyasında bilimsel ve felsefi düşüncenin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. İslam'ın altın çağı olarak bilinen bu dönem; İslam uygarlığında bilim, felsefe, tıp, matematik, astronomi, mantık gibi birçok alanda büyük ilerlemelerin yaşandığı bir zaman dilimidir. Bu ilerlemelerin temelinde Antik Yunan, Hint, Çin ve İran kültürlerine ait eserlerin Arapçaya çevrilmesi ve İslam dünyasına aktarılması yer almaktadır. İslam filozofları ve bilim insanları, çevrilen bu eserlerden yararlanarak kendi düşünce sistemlerini geliştirmişler ve önemli keşiflerde bulunmuşlardır. Ayrıca bu dönemdeki çeviri faaliyetleri, Avrupa'da bilim ve felsefenin gelişimine de etki etmiştir. Batı dünyası, İslam dünyasında çevrilen eserleri keşfederek bilim ve felsefe alanında büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Çeviri faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan gelişmeler şunlardır:

- Felsefeye yeni terimler kazandırılarak felsefi terminoloji oluşturulmuştur.
- İslam felsefesi, yeni konu ve problemlerle karşılaşmıştır.
- Antik Yunan düşünce dünyasına ait metinlerin orijinallerinin kaybolmadan günümüze kadar gelmesi sağlanmıştır.
- Batı felsefesi, Yunan felsefi düşüncesinin ele aldığı problemlerle yeniden tanışmıştır.
- Tüm bu çalışmalar, Rönesans'ın temellerini atmıştır.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Yandaki görsel, Mübeşşir b. Fâtik'in (ö. 1087) "Muhtârü'l-hikem ve mehâsinü'l-kelim" (Hikmetli Sözler ve Güzel Deyişler) isimli kitabında yer verdiği ve günümüzde Topkapı Sarayı'nda sergilenen minyatür çalışmasına aittir. Bu görselde Sokrates, Arap kıyafetleri giymiş biçimde ve Müslüman öğrencileriyle sohbet ederken tasvir edilmiştir. Oysa Sokrates, Antik Yunan düşünürüdür ve onun Müslüman öğrencileri olmamıştır.

Sokrates Arap öğrencileriyle
(Minyatür, Mübeşşir b. Fâtik, Topkapı Sarayı)

Sokrates'in bu şekilde resmedilmesinin nedenleri neler olabilir? Çeviri faaliyetlerinin önemi bağlamında yorumlayınız.

.....

.....

.....

ARAŞTIRMA

Güvenilir kaynaklardan ve "gov.tr", "edu.tr" uzantılı genel ağ adreslerinden yararlanarak "Beytülhikme" ile ilgili aşağıdaki sorulara cevap olabilecek bilgiler toplayınız. Bu bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. Beytülhikme ne zaman ve hangi amaçla kurulmuştur?
2. Burada ne tür eserler çevrilmiştir?
3. Bu kütüphanede hangi düşünürlerin eserleri çevrilmiştir?
4. Beytülhikmede yapılan çevirilerin felsefeye katkıları nelerdir?

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

İskenderiye Kütüphanesinden Beytülhikmeye

İskenderiye; MÖ 331 yılında bilgiye ve farklı kültürlere açık bir insan olan Büyük İskender tarafından kurulan, bir süre sonra da dönemin ticaret, kültür ve eğitim merkezi hâline gelen bir kenttir. Kentin ne kadar gelişmiş olduğunun göstergesi, dünyanın en büyük bilgi kaynağı olan İskenderiye Kütüphanesi ve ona bağlı müzedir. Kütüphanenin sakinleri; düşünürler, icada meraklı fizikçiler, edebiyatçılar, tıp uzmanları, astronomi bilginleri, coğrafyacılar, filozoflar, matematikçiler, biyologlar ve mühendislerdir. Burası bir bakıma bilim ve düşüncenin filizlendiği dünyanın ilk araştırma enstitüsüdür. İskenderiye Kütüphanesi, insanların dünyaya ilişkin bilgiyi ilk defa sistematik ve ciddi biçimde ele aldıkları bir merkezdir. Her biri elle yazılmış papirüs tomarı olmak üzere kütüphanede o zamanlar yarım milyon kitap bulunduğu tahmin edilir.

Bu kütüphanenin en önemli sakinleri arasında astronomi bilgini Hipparchus (Hiparkus), geometri teoremleri oluşturan Öklid, dişlileri ve buhar makinesini icat ederek robotlar hakkında ilk kitabı yazan İskenderiyeli Heron (Hiron), fizikte adıyla anılan kanunları oluşturan Arşimet, astrolojiyle ilgili bilgilere ulaşan Batlamyus bulunur. Matematik ve astronomi bilgini olan Hypatia (Hipatia), kütüphanede çalışan bilim insanları arasında farklı bir yere sahiptir. Hypatia; felsefeyle ilgilenmiş, derslerinde Platon ve Aristoteles'in tanıtılmasını sağlamış, Yeni Platonculuğun felsefi görüşlerini temsil etmiştir. Hristiyanların hem Yahudilere hem de pagan inancına sahip olan insanlara yaptığı baskı sonucunda Hypatia, 415 yılında öldürülmüş ve kütüphane yakılmıştır.

Hypatia [Yağlı boya tablo, Alfred Seifert (Alfred Sayfırd), 1888]

Hristiyanlığın dogmalarına aykırı oldukları gerekçesiyle felsefe ve bilim eserleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından kütüphanede çalışan tüm bilginler ve düşünürler, bu baskıdan kurtulmak için Bağdat, Nusaybin, Urfa gibi bilim ve kültür merkezlerine gitmiştir.

Yunanistan, Anadolu, Kıbrıs, Suriye, Mezopotamya, Orta Asya, Mısır ve Hindistan'da ele geçirilen bütün kitaplar toplanarak Bağdat'a taşınmıştır. Bu kitapların çevirileri ile İslam düşünce dünyası zenginleşmiştir. Özellikle 754-775 yıllarında kurulan, dönemin bilimler akademisi niteliğindeki Beytülhikmede yapılan çeviri faaliyetleri ile bilgi ve felsefe alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. İslam düşünce dünyasındaki bu gelişmeler, zamanla Batı dünyasında Rönesans'ın gerçekleşmesine kapı aralamıştır.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

1. **İskenderiye Kütüphanesi ve Beytülhikmenin düşünce dünyası açısından önemi nedir?**

.....

.....

.....

2. **Doğru olan ifadeleri (✓) işareti koyarak gösteriniz.**

a) İskenderiye Kütüphanesinde sadece felsefi değil bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. ( )
b) Bilim merkezi olan Beytülhikmede sadece çeviri yapılmıştır. ( )
c) Felsefe, Antik Yunan'dan başka kaynaklara da sahiptir. ( )
ç) Beytülhikmede farklı alanlarda çeviri faaliyetleri yapılmıştır. ( )
d) Bu kütüphaneler, aynı zamanda birer kültür merkezi olarak kullanılmıştır. ( )
e) İskenderiye Kütüphanesi ve Beytülhikme, halkı eğitmek amacıyla kurulmuştur. ( )

2.3. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde ünite boyunca görüşlerini öğrendiğiniz filozoflardan bazılarının eserlerinden alıntılanan metinler yer almaktadır. Dönemin felsefi anlayışını daha iyi anlamak için bu metinleri analiz ediniz.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

İTİRAFLAR*

Kötülüğün nereden kaynaklandığını, yani kökeninin ne olduğunu araştırıyor.

(...) İşte senin sonlu âleminin tıpkı bu şekilde sonsuz olan seninle dolduğunu düşünüyordum ve şöyle diyordum: "İşte Tanrı, işte Tanrı'nın yarattığı âlem. Tanrı iyidir ve mutlak anlamda, tamamıyla yarattıklarından üstündür. Tanrı iyi olduğundan yarattıkları da iyidir. İşte bak nasıl da yarattıklarını çepeçevre sarıyor ve onları dolduruyor. Öyleyse kötü nerede, nereden kaynaklanıyor? (...) Yoksa kötülük diye bir şey hiç yok mu? O zaman olmayan bir şeyden neden korkuyoruz ve kaçınıyoruz? Boşuna korkuyorsak o zaman korkunun kendisi kötü, çünkü yüreklerimizi hiç yoktan huzursuz edip onlara işkence çektiriyor. Bu durumda kötü korkudan daha büyük, çünkü korkulacak bir şey değilken biz ondan korkuyoruz. O halde ya kötülük var ve biz ondan korkuyoruz ya da kötü olan korkunun kendisi. Peki, Tanrı iyi olduğuna göre ve her şeyi iyi olarak yarattığına göre, kötü nereden kaynaklanıyor? (...)

Varolan her şey iyidir.

(...) Öyleyse varolan ne varsa iyidir ve şu kökenini araştırmaya çalıştığım kötülük bir töz değildir, çünkü bir töz olmuş olsaydı iyi olacaktı. Kötülük ya bozulamaz bir töz olmalı, yani sahiden büyük bir iyilik olmalı ya da bozulabilir bir töz olmalı, yani iyi olmadıkça bozulması mümkün olmamalı. Buradan hareketle açıkça gördüm ve anladım ki, sen her şeyi iyi olarak yarattın ve senin yaratmadığın hiçbir töz mutlak anlamda yok. Sen her şeyi eşit şekilde yaratmadığına göre, varlıklar tek tek ele alındığında iyi, hepsi birden ele alındığında çok iyi. Çünkü bizim Tanrımız her şeyi çok iyi yarattı?

Yaratılan her şey Tanrı'yı yüceltiyor.

Senin için kötülük diye bir şey yok, sadece senin için değil tabii, şu yarattığın evrende de kötülük diye bir şey yok. Çünkü senin dışında hiçbir şey yok ki, senin kurduğun bu düzene saldırıp onu bozsun. İşin aslı, evreni oluşturan parçalardaki bazı öğeler diğerleriyle uyumlu olmadığından biz onlara kötü diyoruz. (...)

Yaratılan âlem yaratan Tanrı'yı haykırıyor.

İşte gök ve yer göz önündeler, yaratıldıklarını haykırıyorlar; çünkü değişiyorlar ve çeşitleniyorlar. Oysa yaratılmamış, ama varolan bir şey kendisinde önceden olmayan hiçbir şey barındırmaz ki değiştirilebilsin ve farklılaştırabilsin. Zaten gök ve yer de kendi kendilerini yaratmadıklarını haykırıyorlar bak: "Varsak yaratıldığımız için varız, çünkü yaratılmadan önce yoktuk ki kendi kendimizi yaratacak gücümüz olsun." İşte bunları söyleyenlerin sesi, apaçık kanıt. O halde sen, ya Rab, sen onları yarattın; sen güzelsin, bu yüzden onlar da güzel; sen iyisin, bu yüzden onlar da iyi; sen varsın, bu yüzden onlar da var. Ne var ki onların Yaratıcısı olan senin kadar güzel, senin kadar iyi, senin kadar gerçek değiller. Seninle kıyaslandığında güzellikleri de, iyilikleri de, varlıkları da hep eksik. Bunları biliyoruz, bu yüzden sana şükrediyoruz; yine de bizim bilgimiz senin bilginle kıyaslanınca baştan sona cahillik.

Dünya hiçlikten yaratıldı.

(...) Nasıl yarattın ya Rab, şu göğü ve yeri? Hiç kuşkusuz göğü ve yeri gökte ve yerde yaratmadın, havada ya da suda da yaratmadın, çünkü hava ve su zaten göğe ve yere ait; şu koskoca evreni de koskoca evrende yaratmadın, çünkü o yaratılmadan önce yaratılacağı bir mekân da yoktu. Elinde de bir malzeme yok ki, göğü ve yeri yaratasın. Çünkü önceden yaratmadıkça bu malzemeyi nereden bulacaksın ki bir şeyler yaratmak için kullanasın? Zaten sen sebep olmadıkça herhangi bir şey olabilir mi? Öyleyse sen söyledin onlar da oldu, senin Sözünle onlar oldu.

Tanrı nasıl söyledi de evren yaratıldı?

(...) O halde işitilen ve geçip giden sözlerle gök ve yer olsun dediysen ve göğü ve yeri böyle yarattıysan, o zaman gök ve yerden önce yaratılmış bir varlık vardı ve bu varlığın zamana bağlı hareketleriyle o ses zamana bağlı olarak titreşti. Ama gök ve yer yaratılmadan önce herhangi bir maddi varlık yoktu ya da olmuşsa, sen onu mutlaka gelip geçici olmayan sesle yaratmış olmalısın ki, sen gök ve yer olsun dediğinde bu gelip geçici sese temel oluştursun. Çünkü gelip geçici bir sese temel oluşturan şey ne olursa olsun sen onu yaratmadıkça asla varolamazdı. O halde kararını bildiren sözlerin döküldüğü o maddi varlığı yaratmak için sen hangi sözü söyledin?

Tanrı'yla ezeli ve ebedi olarak bir arada bulunan Tanrı Sözü.

(...) Seninle ezeli ve ebedi olarak bir arada bulunan Sözünle söylediğin her şeyi aynı anda ve ezeli-ebedi olarak söylüyorsun ve olması için ne söylemişsen oluyor. (...)

Augustinus, *İtiraflar* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Sizce metinde hangi sorulara cevap aranıyor?

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. Sizce bu metnin yazılma amacı nedir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

ERDEMLİ ŞEHİR*

Amir Organ Hakkında

(...) Nasıl ki kalp ilk olarak meydana gelirse, daha sonra bedenin diğer organlarının varlığının, onların kuvvetlerinin meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının nedeni olursa ve bu organlardan biri bozulduğunda bu bozukluğun giderilmesini sağlayan [yine] kalbin kendisi ise, aynı şekilde şehrin yöneticisinin de ilk olarak varlığa gelmesi, sonra onun [şehrin] kısımlarının, bu kısımlarda [yetki organlarının] meydana gelişinin, onların kendilerine has olan varlık sırası içinde ortaya çıkışlarının nedeni olması gerekir. Şehrin herhangi bir parçası bozulduğunda bu bozukluğu giderme vasıtalarını sağlayan da odur. Nasıl ki bedende amir organa yakın organlar, bu amir organın amacına uygun olan tabii fiiller arasında, tabiatları gereği, onların en şereflilerini icra ederse, onların altında bulunan organlar ise daha az şerefli fiilleri gerçekleştirirse ve böylece en aşağı cinsten fiilleri yapan organlara kadar ulaşılırsa, aynı şekilde şehirde yöneticilik (riyâsa) bakımından şehrin yöneticisine yakın olan kısımlar en şerefli iradi fiilleri, onların altında bulunanlar daha az şerefli iradi fiilleri gerçekleştirirler ve böylece en aşağı cinsten iradi fiilleri yapan kısımlara kadar ulaşılır. (...)

(...) Erdemli şehrin yöneticisi, rastgele bulunmuş herhangi bir insan olamaz. Çünkü yöneticilik iki şeyle olur: a) O insan, yaradılışı ve tabiatı bakımından yöneticiliğe istidatlı olmalıdır. b) O insan, yöneticilikle ilgili iradi meleke ve tutumları kazanmış olmalıdır. Bunlar ise tabiatı gereği yöneticiliğe istidadı olan insanda gelişip ortaya çıkacaklardır. (...)

Erdemli Toplumun Yöneticisinin Hasletleri Hakkında

İşte bu kişi, kendisinin üzerinde başka bir insanın hükmünün bulunmadığı hâkim kişidir. O önderdir (imâm), erdemli şehrin birinci başkanıdır, erdemli milletin hükümdarıdır, oturulan dünyanın tümünün hükümdarıdır. Bu duruma ancak kişiliğinde doğuştan sahip olduğu on iki tabii özelliği birleştiren bir insan ulaşabilir: a) Bu özelliklerden biri, onun organları bakımından tam ve eksiksiz olması, bu organların kendisini, kendilerine ait fiillerini gerçekleştirmeye kabiliyetli kılmalarıdır. O, bu organlardan herhangi biri ile yapılacak bir fiili gerçekleştirmek istediğinde bunu kolayca yapmalıdır. b) O, kendisine söylenilen her şeyi iyi anlama ve idrak etme yeteneğine tabiatı gereği sahip olmalı, konudan, kişinin maksadına veya bizzat o şeyin kendi mantığına uygun olan neyse onu anlamalıdır. c) Anladığı, gördüğü, duyduğu, idrak ettiği şeyi zihninde saklama (hıfz) yeteneğine sahip olmalı, hemen hemen hiçbir şeyi unutmamalıdır. d) Uyanık ve çok zeki olmalı, bir şeyle ilgili en ufak bir delil gördüğünde bu delilin işaret ettiği yönde o şeyi kavramalıdır. e) Zihninde bulunan bir şeyi tam bir açıklıkla ifade edebilmesini sağlayabilecek güzel konuşma kabiliyetine sahip olmalıdır. f) Bilgi edinmeyi, öğrenmeyi (ta'allum) sevmeli, ona kendini vermeli, öğrenmenin zahmetlerini yenmeli, içerdiği mihnetlere katlanmalı, bunları yorucu, eziyet verici bulmamalıdır. g) Tabiatı gereği doğruluğu (sıdk) ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancılardan nefret etmelidir. h) Tabiatı gereği yemek, içmek ve benzeri gibi zevklerin peşinde koşmamalıdır. ı) Yüksek ruhlu (kabir al-nafs) olmalı, şerefi, ululuğu (karâma) sevmeli, ruhu tabii olarak çirkin ve aşağılık şeylerin üstünde olmalı, şeyler içinde en yüce olanlarına doğru yükselmelidir. i) Gümüş, altın ve benzeri cinsten dünyevi amaçlı şeyler onun nazarında değersiz olmalıdır. j) Tabiatı gereği adaleti ve adil kişileri sevmeli, baskı (cavr) ve zulümle, bunları yapanlardan nefret etmeli, kendi yönettikleri ve başkaları ile ilgili olarak insaflı olmalı, insanları böyle olmaya yöneltmeli, baskıya maruz kalan insanlara acımalı, güzel, asil ve doğru gördüğü her şeyi desteklemeli, adil olmaya, adaleti uygulamaya davet edildiğinde onu yapmada, gerçekleştirmede isteksiz, inatçı olmamalı, tersine, haksızlık ve kötülük yapması istendiğinde bunu yapmama konusunda dirençli, kararlı ve istekli olmalıdır. k) Sonra, yapılmasını gerekli gördüğü şey konusunda azimli, kararlı olmalı, korku ve zaaf göstermeksizin cesurca onu gerçekleştirmelidir.

Bütün bu özelliklerin tek bir insanda bir araya gelmesi zordur. Bundan dolayı, bu tabii yaradılıştaki insanlara her çağda ancak bir defa tesadüf edilir. Eğer erdemli şehirde böyle bir insan bulunur ve o insan büyüdükten sonra yukarıda zikrettiğimiz şartlardan altısını yerine getirirse veya muhayyile kuvveti aracılığıyla insanları uyarma kabiliyeti dışındaki beş tanesini yerine getirirse, yönetici bu insan olacaktır. Herhangi bir zamanda böyle bir insana rastlanamazsa, ancak daha önce bu şehirde yukarıdaki şartları taşıyan, kayda geçmiş, art arda hüküm sürmüş bir yönetici ve benzerleri olmuşsa, bu insanların koydukları kanunlar, kurallar ve âdetler benimsenir ve muhafaza edilir.

(...) Herhangi bir zamanda felsefe, yönetimin bir parçası olmaktan çıkarsa, bütün diğer şartlar bu yönetimde mevcut olsalar bile, erdemli şehir hükümdarsız kalmış olacak, şehrin yönetimi ile meşgul olan kişi bir hükümdar olmayacak, şehir halkı helak olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Eğer bu şehrin fiilî yöneticisine bağlı olacak bir filozof bulunamazsa, o şehir bir vadede helâk olmaktan kurtulamayacaktır.

Fârâbî, *el-medînetü'l fâzıla* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi konular ele alınmaktadır?

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. Sizce ideal bir toplumda bulunması gereken özellikler nelerdir? Görüşlerinizi Fârâbî'nin ahlak ve siyaset anlayışı ile karşılaştırınız.

4. Bu metinden günümüze ait ne tür dersler çıkarılabilir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

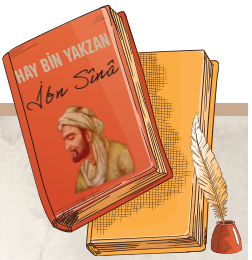

Açıklamayı ve metni okuyup soruları cevaplayınız.

Açıklama: İslam dünyasında alegorik öykü geleneği İbn Sînâ ile başlamıştır. 9. yüzyılda Huneyn bin İshak tarafından Yunancadan çevrilen "Salaman ve Absal" öyküsü, başta İbn Sînâ'nın "Hay b. Yakzan"ı olmak üzere birçok İslam düşünürünün eserlerine kaynaklık etmiştir. İbn Sînâ'nın bu öyküden söz ettiği ve onu özetlediği bilinir fakat bağımsız bir yapıt olarak yeniden yazdığı konusu şüphelidir. Kesin olarak bilinen ise İbn Sînâ'nın "Salaman ve Absal"daki alegorik anlatım tekniğini kullanarak "Hay b. Yakzan" adlı yapıtını yazdığıdır.

"Hay b. Yakzan" alegorik bir öyküdür. Alegorik tarzda yazılan eserlerde yazar, düşüncelerini sembollerle ifade eder ve bir şey söylerken başka bir şey kasteder. Bu nedenle öğrencilerin doğrudan doğruya İbn Sînâ'nın metnini okuduklarında onun neyi kastettiğini anlamalarını sağlamak için paragraf sonlarında parantez içinde İbn Sînâ'nın o paragrafta neyi anlatmak istediğine yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

HAY BİN YAKZAN*

(...) "Adım sanım Yakzan (Uyanık) oğlu Hay'dır (Diri)." (İbn Sînâ burada, Yakzan'ın kendiliğinden var olmayan, Hay'ın ise soyut akıl olduğunu anlatır.)

"Beytülmakdis'tenim." (Kutsal olan akılsal evren)

"İşim, evrenleri gezmektir. Bu gezilerim nedeniyle, bütün evrenin gerçekliğini kavramış, her nesneyi öğrenmiş bulunuyorum. Gezilerim ve öğrenmelerim sırasında, yüzümü sürekli babama, Yakzan'a tutardım." (İbn Sînâ burada, bilme ve öğrenmenin sınırının, kendisinin üstünde bulunan akılları, bu akıllar aracılığıyla ilk ilke ve nedeni bilme isteği olduğunu anlatır.)

"O, bütün bilimlerin anahtarını elime vermiş, evrenlerin yollarını göstermiş olduğundan, iklimlerin ufukları önümde açıldı; tümü, bana bir anda göründü." (İbn Sînâ burada, düşüncelerinin ilk ilkeden geldiğini, etkin aklın bilgisinin aşamalı olarak değil bir anda elde edildiğini anlatır.)

(...)

"Yeryüzünün üç sınırı vardır:

1. Yerin üzerinde ve göğün altında bulunan sınırdır. Bunun bütün gerçekliği (künhü) bilinmiş, içinde bulunan nesnelerin çoğu hakkında tam olarak bilgi elde edilmiş, bunlara ilişkin haberler alınmış ve verilmiştir.

2. Batı tarafında bulunan sınırdır. Bu sınır mağribin arkasındadır.

3. Bu sınır da batı tarafındadır; doğu (meşrik) yönündedir.

Bu son iki sınırın, insanlık evreninden ayrılan bölüm ve yanları vardır. Kazanılmış güçlerle donanmayan, yalnızca doğal güçlerle kalanlar, oralara geçemezler." [İbn Sînâ burada şunları anlatır: Maddi olan doğal varlıklardan oluşan yeryüzündeki birinci sınır, (madde) ile biçimden oluşan cisimleri, genellikle gördüğümüz ve elimizle tuttuğumuz şeyleri ifade eder. Bunlar, doğal bilimlerin konularıdır. Bunların öz ve gerçeklikleri, bu bilimler aracılığıyla öğrenilir. Mağribin arkasındaki sınır ile özdek (insanın bir amaç uğruna biçim verdiği doğal cisim) kastedilmiştir. Bu, doğal cisimlerin asıllarını, tözlerini oluşturur. Doğu yönündeki sınırla da özdeğin aldığı biçimler anlatılır. Bu özdek ve biçimin öz ve gerçekliği gizli olup çok az insan tarafından bilinebilir. Bu konuda yalnızca yaratılıştan gelen güçler yeterli değildir, kazanılmış güçler de gereklidir.]

(...)

"Soldan sağa, doğuya doğru dönecek olursan, yeni bir iklim görürsün. Orada, insan eliyle ortaya konulmuş bir bayındırlıktan iz yoktur. Orada ne dikili bir ağaç, ne yerde biten bir ot, ne de bir taş vardır. Orası geniş bir çöl, büyük bir deniz, dizginlenmiş rüzgârlar ve kızgın bir ateşten oluşmuştur." (İbn Sînâ burada; madde ile biçimin ilk buluşmasından dört temel ögenin oluştuğunu, bu dört temel ögenin toprak, su, hava ve ateş olduğunu anlatır.)

"Burayı geçince, başka bir iklime girersin. Bu iklimde yüksek dağlar, nehirler, rüzgârlar ve yağmur yağdıran bulutlar görürsün; altın, gümüş, değerli-değersiz cevherler bulursun. Ne ki, burada, yerden biten bir bitki yoktur." (İbn Sînâ burada varlıkların ilki olan madeni anlatır.)

"Buradan geçtikten sonra, gireceğin diğer bir iklim ise, bitkilerin her türlüsüyle dopdoludur. Burada saklı-saksız, meyveli-meyvesiz, tohumlu-tohumsuz, yere tane ile ekilen, serpilen ya da yere fidan hâlinde dikilen her türden bitkiler vardır. Yalnız burada da hayvan yoktur." (İbn Sînâ burada varlıkların ikincisi olan bitkiler evrenini anlatır.)

"Buradan sonra gireceğin iklimde ise, bütün hayvanları görürsün. Yüzenler, sürünenler, emekleyerek yürüyenler, uçanlar; erkek ile dişinin çiftleşmesiyle doğanlar, yumurtadan çıkanlar hep buradadırlar. Burada da sana arkadaşlık edecek kimse yoktur." (İbn Sînâ burada varlıkların üçüncüsü olan hayvanlar evrenini anlatır.)

"Buradan sizin yaşadığınız bu dünyaya çıkarsın. Sizin bu dünyanızda ne var, ne yoksa, gözünüzle görmekte, kulağınızla işitmektesiniz."

İbn Sînâ, *Hay bin Yakzan* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi konu ele alınmaktadır?

2. Metinden İbn Sînâ'nın varlık anlayışına ilişkin ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

3. Sizce bu metnin yazılma amacı nedir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

KALP GÖZÜ*

(...) Kesin bilgi, bilinen hiçbir şeyin şüphe taşımayacak, yanılma ve hayale yer bırakmayacak, zihnin (kalb) bunlara imkân ve ihtimal tanımayacak derecede açık seçik hale gelmesidir. (...) O halde öncelikle duyu bilgilerine ve zorunlu bilgilerin hatasız olduğuna dair güvenimin, daha önce geleneğe (taklîd) dayalı bilgilerime olan güvenim türünden mi, çoğu insanın teorik bilgilere olan güveni cinsinden mi, yoksa kapalılık ve tehlikeden uzak mutlak bir güven mi olduğunu anlayıp pekiştirmem gerekir. Bunun üzerine duyu ve zorunlu bilgiler hakkında çok ciddi düşünmeye, bunlardan şüphelenmemin mümkün olup olmadığını incelemeye başladım. Uzun süren şüpheden sonra duyu bilgilerine güvenmeye de aklım (nefs) yanaşmadı. Zihnimdeki bu şüphe gittikçe artmaya ve "Duyulara nasıl güvenilir?!"demeye başladı. Bunların en güçlüsü olan görme duyusu gölgeye bakıp onun hareketsiz durduğuna, dolayısıyla hareketin olmadığına hükmeder. Bir süre sonra deney ve gözlem gölgenin hareket ettiğini, bu hareketin bir anda değil aşamalı olarak yavaş yavaş gerçekleştiğini, hatta hiçbir an durmadığını anlar. Yine yıldıza bakarak onu madenî bir para kadar küçük görür; sonra geometrik deliller onun yerküreden daha büyük olduğunu gösterir.

Kendi kendime dedim ki: "Duyulara olan güven yıkıldı; belki de 'on sayısı, üçten daha büyüktür; aynı şey hakkında hem olumlu hem olumsuz yargıda bulunulamaz; bir şey hem var hem yok, hem zorunlu hem imkânsız olamaz' ifadelerimizdeki gibi ancak akla dayalı önsel bilgilere (evveliyât) güvenilebilir." Bu defa duyular dedi ki: "Akla dayalı bilgilere olan güveninin de duyu bilgisine olan güvenin gibi olamayacağından nasıl emin olabilirsin?! Zira önceleri bana güveniyordun, fakat akıl hâkimi ortaya çıkıp duyu yargısını yalanladığı gibi, o ortaya çıktığında da aklın yargısını yalanlayacaktır. (...)" Bu cevap karşısında akıl (nefs) biraz duraksadı ve problemini uyku olayıyla destekleyip dedi ki: "Görmüyor musun, uykudayken birçok şeyin varlığını kabul ediyor, nice halleri hayalen yaşıyor, bunların sâbit birer değer olduğuna inanıyor ve o hallerin varlığından şüphe etmiyorsun; sonra uyanınca bütün bu hayal ve inançlarının aslı-faslı olmadığını anlıyorsun. O halde uyanıkken, bulunduğun duruma göre gerçek sayılan duyu ve aklın bütün verilerine nasıl güvenebilirsin?!" (...) Bu düşünceler hatırıma gelince ruhumu etkiledi ve bir çare aramaya başladım, fakat kolay olmadı. Çünkü bu gibi düşünceler ancak delille ortadan kaldırılır, delilin ortaya konulması ise yalnız öncel bilgilerle yapılan önermelerle oluşturulur. Doğruluğu kabul edilen bir bilgi bulunmadıkça delili düzenlemek de mümkün değildir. (...) Nihayet yüce Allah beni bu hastalıktan kurtardı ve zihnim tekrar sağlığına ve dengeye kavuştu; bu sayede zorunlu aklî bilgiler tekrar geçerli ve güvenli hale dönerek kesinlik kazandı. Bu durum, mantıki deliller getirmek ve söz düzenlemekle değil, yüce Allah'ın kalbe bıraktığı bir nurla oldu. O nur birçok bilginin anahtarıdır.

Gazâlî, *el-münkız mine'd-dalâl (Dalâletten Kurtuluş)* (Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi problem ele alınmaktadır?

.....

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

.....

.....

.....

3. Gazâlî kalbine atılan nurla neyi kastetmektedir?

.....

.....

.....

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

TUTARSIZLIĞIN TUTARSIZLIĞI*

(...) Felsefe [dinde] yer alan her şeyi araştırır. Eğer felsefe [dini] iyi kavrarsa, felsefenin anlayışı ile [dinin] anlayışı arasında bir fark kalmaz ve dolayısıyla bilgi bakımından daha yetkin bir dereceye ulaşmış olur. Eğer felsefe [dini] iyi bir biçimde kavrayamazsa, insan aklının bu konudaki yetersizliği bilinmiş olur ve onu yalnızca [din] kavrar. (...)

Filozoflara göre, insanın uygulamaya yönelik sanatlar olmadan bu dünyada, kuramsal erdemler olmadan da hem bu dünyada hem de ötekinde yaşaması mümkün değildir; yine ahlaksal erdemler olmadan, bunlardan hiçbiri yetkin bir hale gelmez ve kendilerine ulaşılamaz; ahlaksal erdemlere ancak yüce Allah'ı tanımak ve O'nu her dinde söz konusu din mensuplarına farz kılınmış/kurban, namaz, dua ve benzeri türde yüce Allah'a, meleklere ve peygamberlere övgü biçiminde söylenen sözler gibi ibadetlerle yüceltmek suretiyle ulaşılabilir.

Kısaca filozoflar, [dinlerin], az çok farklılık gösterseler de, özellikle bütün [dinlerde] ortak olan hususlarla ilgili olarak, ilkeleri akıl ve nakilden elde edilen zorunlu siyasal sanatlar olduğu görüşündedirler. Bununla birlikte, filozoflar, sözgelişi, "Allah'a kulluk etmek zorunlu (vâcib) mudur, değil midir?" ve bunun da ötesinde "acaba Allah var mıdır, yok mudur?" gibi [dinin] genel ilkelerinde olumlu ya da olumsuz bir görüş belirtilmesi gerektiği görüşünü benimserler. Yine filozoflar, öteki dünya mutluluğu ve bu mutluluğun nasıl olacağı gibi, [dinin] öteki ilkeleri hakkında da aynı görüşü ileri sürerler; çünkü [dinlerin] hepsi, nasıl olacağı konusunda farklılık gösterseler de, ölümden sonra başka bir yaşamın varlığı üzerinde birleşmişlerdir. (...)

Filozoflara göre, [dinler], bütün insanlar için ortak bir tarzda bilgeliğe yöneldiklerinden, zorunludur; çünkü felsefe ancak bazı akıllı kişileri mutluluğun bilgisine ulaştırmayı amaçlar ve böylece bu kişiler doğal olarak bilgeliği öğrenmeye yönelirler. [Dinler] ise, genel olarak halkı eğitmeyi amaçlar. Bununla birlikte, halkın ortak ihtiyaçlarıyla ilgilenmesinin yanı sıra, bilge kişilerin (filozofların) özel ihtiyaçlarını da gözetmeyen hiçbir [din] yoktur. (...) [Filozofların] varlığı ve hayatı için genel eğitim ve öğretim ya çocukluk ve ergenlik sırasında zorunludur ki, bunda hiç kimsenin kuşkusu yoktur. (...) Dolayısıyla onun, kendisine öğretilen görüşleri en iyi bir biçimde yorumlaması ve kendisine öğretilmiş olan şer'î ilkelerden kuşku duyduğunu açıkladığı ya da bunları peygamberlerin bildirdiklerine aykırı bir biçimde yorumladığı ve onların yolundan saptığı takdirde, kendisinin kâfir denmeye en layık kişi olduğunu ve böyle bir durumun öğrenim gördüğü dinde küfür cezasıyla cezalandırılacağını bilmesi, erdeminin bir gereğidir.

İbn Rüşd, *Tehâfut et-tehâfut el-felâsife (Tutarsızlığın Tutarsızlığı)* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metnin konusu nedir?

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. İbn Rüşd'ün din-felsefe ilişkisi ile ilgili görüşleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

2.4. MS 2. YÜZYIL-MS 15. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TARTIŞMA

Mevlânâ, Yûnus Emre ve Hacı Bektâş Velî'nin eserlerinden derlenen metinleri okuyunuz. Okudukları-nıza dayanarak tasavvuf düşüncesindeki insan anlayışının nasıl olduğuna yönelik sınıf içi bir tartışma gerçekleştiriniz.

Yûnus Emre'den Seçme Beyitler*

Yûnus Emre (İllüstrasyon)

İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen ya nice okumaktır

Okumaktan mana ne kişi hakkı bilmektir
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emektir

(...)

Dünyaya gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köprü gelir geçer cahiller onu bilmez

Gelin tanış olalım işi kolay kılalım
Sevelim sevilelim dünya kimseye kalmaz

Ben bir kitap okudum kalem onu yazmadı
Mürekkep eyler isen yetmeye yedi deniz

(...)

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil

Can odur ki Hakk'a ere ayak odur yola gire
Er odur alçakta dura yüksekte bakan göz değil

(...)

Benim dilim kuş dilidir benim ilim dost ilidir
Ben bülbülüm dost gülümdür bilin gülüm solmaz benim

Ben gelmedim dava için benim işim sevgi için
Dostun evi gönüllerdir gönüller yapmaya geldim

(...)

Bin kez Hacc'a vardın ise bin kez kaza kıldın ise
Bir kez gönül yıktın ise gerekse yüz yıl yol doku

Gönül mü yeğ Kabe mi yeğ eyit bana aklı eren
Gönül yeğdir zira ki Hak gönülde tutar durağı

Şunlardır çoktur malları gör nice oldu halleri
Son ucu bir gömlek giymi onun da yoktur yenleri

(...)

Ne varlığa sevinirem ne yokluğa yerinirem
Aşk ile avunuram bana seni gerek seni

Sofilere sohbet gerek ahilere ahret gerek
Mecnunlara Leyla gerek bana seni gerek seni

Yûnus Emre

Doğan KAYA, *Yûnus Emre ve Seçme Beyitler* (Kısaltılmıştır.)

Hacı Bektâş Velî'de İnsan*

Cömertlik dört çeşittir: İlki mal cömertliği, zenginlerindir. İkinci beden cömertliği, gâzilerindir. Üçüncü can cömertliği, âşıklarındır. Dördüncü gönül cömertliği, ârîflerindir.

Şimdi esas yapılması gereken, kişinin yönünü Tanrı isteğine çevirmesidir. Zira edep dileyen korkuyu sever. Korku dileyen hata yapmaktan sakınmayı sever. Hata yapmaktan sakınmayı dileyen sabrı sever. Sabır dileyen utanmayı sever. Utanmayı dileyen cömertliği sever. Cömertliği dileyen miskinliği sever. Miskinliği dileyen ilmi sever. İlmi dileyen marifeti sever. Marifeti dileyen canı sever. Canı dileyen aklı sever ve aklı dileyen yüce Allah'ı sever. Tanrı buyruğuna müjde on iki çeşit nesnedir. Bu on iki çeşit nesne birbirine vekildir. Ve bunlar iman kumandanının önderleridir. Şimdi çok sakınmak gerekir ki eğer bu on iki türlü nesnenin birisi eksik olsa iman doğru olmaz. O hâlde en üst makam bunlardır. Bunları korumayan Tanrı'dan uzak olur, ve bilmekten dahi uzak olur. Allah'ın cemalini görmekten mahrum kalır.

Maskaralığı dileyen gülmeyi sever. Gülmeyi dileyen çekiştirmeyi sever. Çekiştirmeyi dileyen öfkeyi sever. Öfkeyi dileyen açgözlülüğü sever. Açgözlülüğü dileyen kıskançlığı sever. Kıskançlığı dileyen hased etmeyi sever. Hased etmeyi dileyen büyüklenmeyi sever. Büyüklenmeyi dileyen vücudunu sever. Vücudunu dileyen nefsin istek ve arzularını sever. Nefsin istek ve arzularını dileyen nefsini sever. Nefsini dileyen şeytanı sever ve şeytanı dileyen Yüce Allah'ı sevmez.

Hacı Bektâş Velî,
Makâlât (Kısaltılmıştır.)

Hacı Bektâş Velî (İllüstrasyon)

Mevlânâ'da İnsan*

(...) İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olanıdır. Toplumun hayırlısı, topluma hizmet edenidir. İnsanlara faydalı olan, yeryüzünde kalır. Bir an adalet, altmış yıllık ibadetten hayırlıdır. Adalet, bir şeyi yerli yerine koymaktır. Artık yetimi horlama. Ve bir şey dileyeni boş çevirme, azarlama. Çünkü bu ikisi de mazlumdur. Yoksuldur. Bunları kahretmek, azarlamak, bunlara azab etmek, adâlet değildir. (...)

(...) mal, yel gibi eser-gelir, eser-gider. Mala aldanma, yaşayışa sevinme; çünkü mal, akarsudur; ömürse yelden ibaret (...)

Mevlânâ, ***Mektuplar*** (Kısaltılmıştır.)

Aşk ile birlikte yaşa ki senin madeninin cevheridir. Öyle bir insanı ara ki sonuna kadar senin olsun. Canının gamı olanları canım diye çağırma! Senin ekmeğini de verse onu kendine harâm et!

(...)

Ey Allah'ın kitabının örneği insanoğlu! Ey şahlık cemâlinin aynası mutlu varlık! Her şey sensin, âlemde ne varsa senden dışarıda değil. Sen her ne ararsan kendinde ara, çünkü her varlık sende.

(...)

Mücevher madeni arıyorsan, maden sensin. Bir lokma ekmek hevesinde isen, ekmek sensin. Bu nükte ve işareti bilirsen, iç yüzünü anlarsın bu sözün. Bu o demektir ki, sen her ne arıyorsan ondansın!

Mevlânâ, ***Rubâîler***
(Derlenmiştir.)

Mevlânâ (İllüstrasyon)

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

UYGULAMA

Clemens'in "Anlamak için inanıyorum." **düşüncesine göre** "inanç akıl ilişkisini" **ele alan özgün bir metin yazınız.**

2. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-8. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin ayırt edici özellikleri nelerdir?

2. Hristiyan felsefesinde sorgulanan temel problemler nelerdir?

3. Hristiyan felsefesinde Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için hangi argümanlar kullanılmıştır?

4. Tümeller probleminin Hristiyan felsefesi için neden önemli olduğunu açıklayınız.

5. Gazâlî'nin bilginin kaynağı ile ilgili görüşleri, diğer İslam filozoflarının görüşlerinden hangi bakımdan farklıdır?

6. İslam felsefesinin "irade özgürlüğü problemi"ne getirdiği açıklamalar nelerdir?

7. İslam ve Hristiyan felsefesinin temel problemleri hangi yönlerden farklılaşmaktadır?

8. 8-12. yüzyıllar arasında Antik Yunan felsefesinden yapılan çevirilerin İslam felsefesine etkileri nelerdir? Açıklayınız.

9-11. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

İslam dünyası, Yunan felsefesi ile temasa geçtiğinde Platoncu, Aristotelesçi ve özellikle Yeni Platoncu anlayıştan etkilenir. İslam filozofları, Yeni Platonculukta kendi dünyalarını da derinden ilgilendiren dinsel sorunların ele alındığını ve cevaplandığını fark ederler. Yeni Platonculuğun Tanrı'nın tekliği, birliği, ruhun tinsel ve ölümsüz bir varlık olduğu, madde dünyasına düştüğü, mutluluk ve kurtuluşun tanrısal ilkeye yeniden kavuşmak ve onunla birleşmekten ibaret olduğu tezlerinde İslam'ın kendisine dayandığı evren modelinin benzerini görürler. Böylece onlar, bir yandan felsefeyi Yeni Platoncu tezler yönünde işlemeye ve geliştirmeye çalışırlar diğer yandan bu felsefe ile İslam vahyi arasında bir uzlaşı sağlamaya daha doğrusu onlar arasında var olduğuna inandıkları derin birliği açığa çıkarmaya çalışırlar. Bu, Orta Çağ'ın akılla imanı birbirleriyle uzlaştırma sorunudur. Bunun sonucunda İslam'ın Tanrı'sı, Aristoteles'in kendi kendini düşünen Tanrı'sı ile onların her ikisi de Plotinos'un "bir olan"ı ile birleşir. İslam'ın yaratım kavramı, evrenin "bir olan"dan, onun kendi kendisi hakkındaki bilgisinin sonucu olarak taşmasına (sudûr) dönüşür. Peygamber, Platon'un "İdeal Toplum"unda filozofun oynadığı siyasal ahlaksal rolü yerine getirmek üzere Tanrı tarafından gönderilen kural koyucu olur. Bu tür bir felsefeyi başlatan El Kindî'dir ama asıl kurucusu Fârâbî'dir. İbn Sînâ ise Fârâbî'nin açtığı yolda ilerler ve onun temel tezlerini geliştirir.

9. İslam felsefesi neden Plotinos'un felsefesinden etkilenmiştir?

.....

.....

.....

10. İslam felsefesi Yeni Platonculuğun hangi tezlerinden etkilenmiştir?

.....

.....

.....

11. İslam felsefesi için doğru olan ifadeleri (✓) işareti koyarak gösteriniz.

a) Yeni Platonculuktan farklı bir evren anlayışı vardır. ( )
b) Felsefe akla dayandığından vahyi reddeder. ( )
c) Evrenin yaratılışı problemi, İslam felsefesinde tartışılmıştır. ( )
ç) Akılla iman arasında bir karşıtlık söz konusudur. ( )
d) Yaratımda Tanrı'nın taşması anlayışı, bazı filozoflar tarafından savunulur. ( )
e) Antik Yunan düşüncesine karşı oluş söz konusudur. ( )
f) Felsefeyi vahiyle bağdaştırma amacı güder. ( )

12-16. cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun sözcüklerle tamamlayınız.

Augustinus, Tertullian, El Kindî, Fârâbî, Mu'tezile, Clemens

12. Hristiyan filozoflarından ....., inancın bilgiden önce gelmesi gerektiğini savunur.

13. Vahyin olmadığı durumlarda bile insanın akıl yoluyla Tanrı'nın varlığına ulaşmakla yükümlü olduğu görüşünü ..... savunur.

14. Vahye dayalı bilgiyle felsefi bilgi arasında bir fark olmadığını savunan ..... , felsefenin dinî hakikatleri anlamak için inananlara yeni yollar gösterdiğini düşünür.

15. "Akılalmaz olduğu için inanıyorum!" diyen ..... , insanın aklıyla Tanrı'nın sırlarına erişemeyeceği iddiasındadır.

16. "İnanabilmek için anla, anlayabilmek için iman et!" diyen ....., inancın bilgiyi anlaşılır hâle getirdiğini öne sürer.

17-18. uygulamaları gerçekleştiriniz.

17. Aşağıda yapılandırılmış gridde bazı filozof adları numaralı olarak verilmiştir. Bu numaraları uygun ifadelerin karşısına yazınız *(Aynı numarayı bir veya birden fazla ifade için kullanabilirsiniz.)*.

1 İbn Sînâ	2 Gazâlî	3 Fârâbî	4 İbn Rüşd
5 İbn Haldûn	6 El Kindî	7 Tertullian	8 Anselmus
9 Augustinus	10 Clemens	11 Ockhamlı William	12 Aquinalı Thomas

a	Kötülüğün kaynağı insanın özgür iradesidir.	
b	Tüm varlıklar, evrenin ilk nedeni olan Tanrı'nın sudûr etmesiyle meydana gelmiştir.	
c	Kesin bilgiye sezgi ile ulaşılır.	
ç	Erdemli bir toplumda yaşamak insanı mutlu kılar.	
d	"Tanrı yoktur." demek bile Tanrı'nın var olduğunun kanıtıdır.	
e	Kötülük iyiliğin eksikliğidir.	
f	Tümeller, gerçek varlıklar değil yalnızca birer dilsel ifadedir.	
g	Evren, sürekli olarak her an yeniden yaratılmaktadır.	
ğ	Devletler de canlılar gibi doğar, büyür ve ölür.	
h	Felsefe ve din, aynı hakikatin farklı görünüşleridir.	
ı	Akıl, inancın hakikatlerini kavrayamaz.	
i	Tümeller, insan zihninden ve bireysel varlıklardan bağımsız gerçekliklerdir.	

18. Aşağıda birbiriyle bağlantılı doğru/yanlış ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç verilmiştir. İlk ifadeden başlayıp her doğru (D) ya da yanlış (Y) cevabınıza göre okları takip ederek çıkışa ulaşınız.

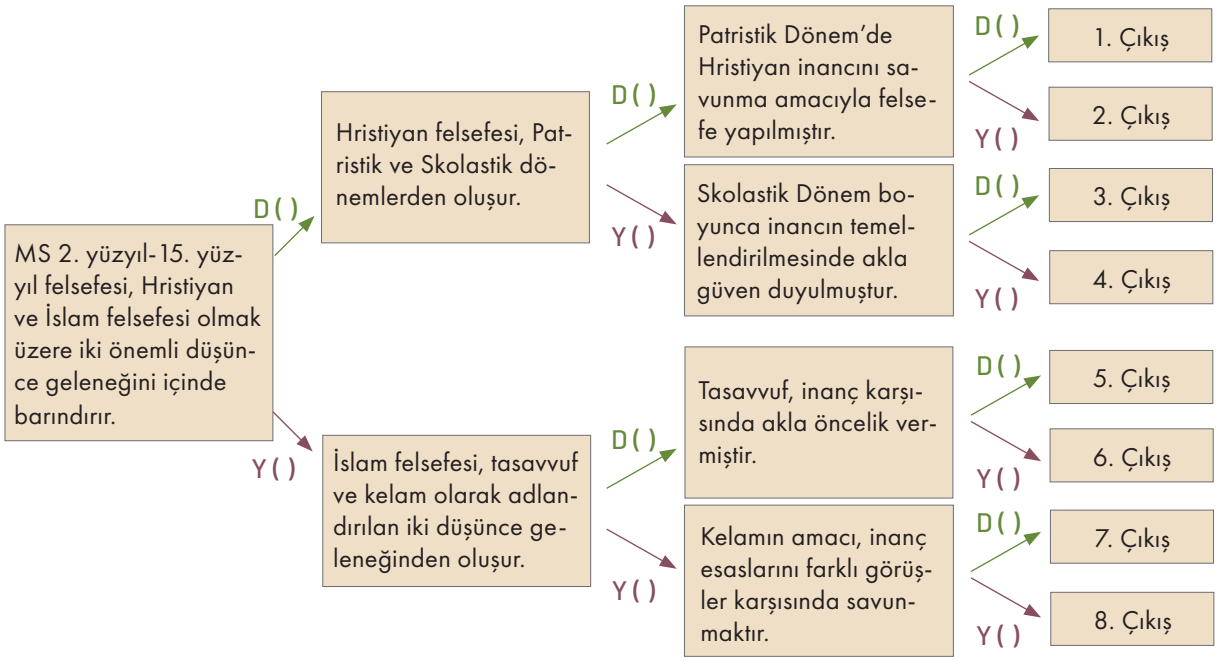

19-40. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

19. Skolastik felsefenin amacı; aklın vahiyle gelenleri kanıtlaması, denetlemesi ve açıklaması için dinin önermelerine felsefi kavram üretmektir.
Buna göre skolastik felsefe için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Dinî temellere dayalı bir felsefedir.
B) İnancı akılla temellendirmeye çalışır.
C) Yeni bilgilere ulaşmak için felsefe yapılır.
D) Felsefe pratik bir amaçla yapılır.
E) Dinî dogmalara bağlı düşünme esastır.

20. Fârâbî, devletleri beş gruba ayırır. Gerçek mutluluğun bilgisine sahip olmayan, kişisel çıkarlarını koruma, servet ve özgürlük peşinde koşma amaçlarını taşıyan vatandaşlar cahil devletleri meydana getirir. Gerçek mutluluğun nasıl elde edileceğini bildiği hâlde bunlara uygun yaşamayanlar, bozuk devleti oluşturur. Bir devlet, halkı başlangıçta gerçeklere uygun yaşarken zamanla ondan ayrılmışsa değişmiş devlettir. İnsanlar, din ve gerçek mutluluk üzerine yanlış bilgiye sahipse şaşkın devlettir. Yetkin idareci yani peygamber tarafından yönetilen ve onların ilettiği bilgileri hem bilen hem de bunlara uygun davranan kişiler erdemli devleti kurar.
Bu parçaya göre erdemli devlet ile ilgili olarak aşağıdaki yargıların hangisi doğrudur?

A) Halkın doğrudan ayrılmasına neden olur.
B) Halkın bireysel çıkarlarını korumasını sağlar.
C) Devleti erdemli yapan temel ölçüt bilgidir.
D) Devleti yönetenler halk tarafından seçilir.
E) Halkın bireysel beklentilerini karşılar.

21. İmam Mâtürîdî, Tanrı'nın akılla bulunabileceğini ve vahiy gelmese bile insanların Tanrı'nın varlığını tasdik etmekle mesul olduğunu savunur.
İmam Mâtürîdî'nin bu görüşü
I. İnanç ve akıl birbiriyle çatışır.
II. Dinî hakikatlere akıl aracılığıyla ulaşılır.
III. İnanç esasları insan aklının sınırlarını aşar.
yargılarından hangileriyle çelişir?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
D) I ve II E) I ve III

22. Anselmus da birçok Hristiyan filozof gibi Antik Yunan düşünürlerinin argümanlarını kullanarak görüşlerini temellendirmiştir. Ona göre dünyada çeşit çeşit iyilik vardır. Bu iyilikleri hiyerarşik bir sıraya koymak mümkündür yani iyi şeyler, iyilikleri bakımından derecelendirilebilir. Her iyi şey, iyiliğini kendisinden daha yetkin bir "iyi"den alır. Tek tek iyiler, "iyi"den pay alarak iyi olurlar. En yetkin ve yüksek "iyi", sadece kendi iyiliğini kendinden alır. İyiliğini bir başka iyiye borçlu değildir çünkü o, en yetkin "iyi"dir. O, hep başkalarını iyi eder. O, hep diğer varlıkları var eder. O hâlde en yetkin "iyi" vardır ve o da Tanrı'dır.
Anselmus bu görüşünde Yunan filozoflarından hangisinin argümanlarını kullanmıştır?

A) Aristoteles B) Demokritos
C) Herakleitos D) Parmenides
E) Platon

23. Platon'un tümellere gerçek ve tözsel varlık yükleyen öğretisine ..... adı verilir. Buna karşın Aristoteles'in tümellerin gerçekten var olduklarını ancak bireysel şeylerden ayrı bir varoluşa sahip olmadıklarını öne süren öğretisi ise ..... olarak adlandırılır. Öte yandan ..... her iki görüşe de karşı çıkar. O, ideaların şöyle ya da böyle gerçek bir varoluşa sahip olmalarını kabul etmez ve onlara yalnızca düşünülen varlık olma statüsü verir. Tümeller var olmaz, yalnızca tümellerin kavramları var olur.
Yukarıda boş bırakılan yerlere sırasıyla hangi kavramlar gelmelidir?

A) Kavram realizmi - Konseptüalizm - Nominalizm
B) Kavram realizmi - Nominalizm - Konseptüalizm
C) Konseptüalizm - Kavram realizmi - Nominalizm
D) Konseptüalizm - Nominalizm - Kavram realizmi
E) Nominalizm - Konseptüalizm - Kavram realizmi

24. "Doğru olan, gerçeğe giden yolu bulmaktı ve bu yol, yaratıcıya duyulan 'aşk' tan geçerdi. Bir bitki de bir hayvan da sevebilir ancak hem bedeniyle hem bilinciyle hem düşüncesiyle hem de belleğiyle sevebilen tek varlık insandır." **görüşünü savunan düşünür aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Augustinus B) Fârâbî
C) İbn Haldûn D) Mevlânâ
E) Tertullian

25. Antik Yunan'da felsefe; din veya mitolojiden bağımsız bir biçimde, akla dayanarak evreni açıklama, bilmek için bilmek amacıyla yapılmıştır ancak MS 2-15. yüzyıllar arasında felsefe, dinin hizmetine koşulmuştur. Bu dönemde felsefenin amacı; duygu ve kanıda sağlam ve tartışmasız olarak elde bulunanı, pekiştirilmiş olanı düşünce ile açıklığa kavuşturmak ve kavramsal olarak dile getirmektir.

Bu parçaya göre MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi için aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

A) Konularına eleştirel yaklaşır.
B) Felsefenin konu alanı geniştir.
C) Evreni anlamak için akla güvenilir.
D) Din merkezli düşünme egemendir.
E) Teorik kaygılarla felsefe yapılmıştır.

26. Tasavvufta Tanrı, ezelî ve ebedîdir. Onun dışındaki varlıklar, zamanla yok olacaktır. Tanrı hem zahirdir hem bâtındır yani hem açıktır hem gizlidir. Açıklığı içinde gizli, gizliliği içinde açıktır. O, baştaki gözle görülmez fakat basiret gözü ile görülebilir. Mutasavvıflar onu kalp gözü ile görürler.

Buna göre insanın Tanrı bilgisi ile ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Tanrı bilinemezdir.
B) Tanrı sezgi ile bilinebilir.
C) Akıl Tanrı'nın bilgisini verir.
D) Tanrı akıl ve sezgiyle bilinir.
E) Duyularla Tanrı'nın bilgisine ulaşılır.

27. MS 2-15. yüzyıl felsefesinde iki bilgi kaynağı vardır. İlki bir konuyu açıklarken din otoritelerinin o konu ile ilgili düşünceleridir. Diğeri de bu açıklamanın Aristoteles'in tümdengelimsel çıkarım kurallarına uyup uymadığıdır. Bu dönem için İtalyan düşünür Andrea Cesalpino "Kuşku yoktur, hakikat tümüyle Aristoteles'in yapıtındadır." der.

Bu parçadan aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılabilir?

A) Bilgi, duyu ve deney ile elde edilir.
B) Dinî bilgiler her zaman doğru değildir.
C) Akılsal çıkarımlar doğru bilgiyi vermez.
D) Aristotelesçi akıl yürütme bilginin kaynağıdır.
E) Doğru bilginin imkânından şüphe edilmelidir.

28. **Augustinus'un** "Zaten gök ve yer de kendi kendilerini yaratmadıklarını haykırıyorlar." **sözünden aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılamaz?**

A) Evren Tanrı'nın varlığına en iyi kanıttır.
B) Göğün ve yerin varlık sebebi Tanrı'dır.
C) Evreni bilmek Tanrı'yı bilmektir.
D) Her şeyin yaratıcısı Tanrı'dır.
E) Evren ezelî ve ebedîdir.

29. I. Kötülük
II. Tümeller
III. Tanrı'nın varlığını kanıtlama
IV. Tanrı'nın var olup olmadığı

Yukarıdakilerden hangileri Hristiyan felsefesinde sorgulanan temel problemlerdendir?

A) I ve II B) II ve III C) III ve IV
D) I, II ve III E) II, III ve IV

30. **Aşağıdakilerden hangisi Hristiyan felsefesinin temel problemlerinden biri değildir?**

A) Tümel varlıkların nerede bulunduğu
B) Tanrı'nın kötülüğe neden izin verdiği
C) İnsan yaşamının anlamının ne olduğu
D) Tanrı'nın varlığının nasıl kanıtlanacağı
E) Tümellerin nasıl bir gerçekliğe sahip olduğu

31. Anselmus'a göre Tanrı, en yüce ve en mükemmel varlık olarak düşünülmelidir. Var olmak, varoluşun bir özelliğidir. Diğer bir ifadeyle bir varlık düşünüldüğünde onun var olma olasılığı vardır. Gerçek varlık, düşünceyle sınırlı kalmaz; düşüncenin ötesinde de var olur. Eğer Tanrı sadece düşünceyle sınırlı kalıyorsa o zaman daha büyük ve daha mükemmel bir varlık düşünülebilir. Gerçek varlık, düşünceyle sınırlı kalmayan bir Tanrı'yı içerir. Dolayısıyla Tanrı düşünceyle sınırlı kalmaz ve gerçekten var olan en yüce varlıktır.

Anselmus bu görüşünde aşağıdaki kanıtlardan hangisini kullanmıştır?

A) İyilik kanıtı B) Kozmolojik kanıt
C) Ontolojik kanıt D) Teleolojik kanıt
E) Yaratma kanıtı

32. **Verilen ifadelerden hangisi MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin özelliklerindendir?**

A) Felsefe, dinî hakikatleri açıklama aracıdır.
B) Akıl, asıl gerçekliği açıklamakta yeterlidir.
C) Gerçekliğin bilgisine duyularla ulaşılır.
D) Hakikati bilimsel bir anlayışla ele alır.
E) Eleştirel bir bakış açısına sahiptir.

33. **Kötülüğü ortadan kaldırmaya gücü olmasına rağmen Tanrı'nın kötülüğe izin verdiğini, bunun nedeninin ise insan tarafından anlaşılmasının mümkün olmadığını savunan İslam filozofu aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Fârâbî B) Gazâlî C) İbn Haldûn
D) İbn Rüşd E) İbn Sînâ

34. **Verilen yargılardan hangisi patristik felsefe için söylenemez?**

A) Hristiyan felsefesinin ilk dönemidir.
B) Bu dönemde savunma amaçlı felsefe yapılmıştır.
C) Bu dönemin filozofları "Kilise Babaları" olarak anılır.
D) Platon'un görüşleri dönemin filozoflarını etkilemiştir.
E) Bu dönemin felsefesi "okul felsefesi" olarak da adlandırılır.

35. **İslam felsefesinde yaratımın bir kerede olup biten bir şey olmadığını iddia ederek** "sürekli yaratma" **kavramını ve teorisini savunan filozof aşağıdakilerden hangisidir?**

A) El Kindî B) Fârâbî C) Gazâlî
D) İbn Rüşd E) İbn Sînâ

36. **Evrende var olan her şeyin birlik ve bütünlük içerisinde olduğu, evrendeki bu düzenin rastlantısal olmadığı görüşünden hareketle Tanrı'nın varlığını temellendiren Boethius'un kullandığı kanıt verilenlerden hangisidir?**

A) İlk neden kanıtı B) Kozmolojik kanıt
C) Ontolojik kanıt D) Paleontolojik kanıt
E) Teleolojik kanıt

37. Gazâlî bütün var olan bilgide; öncelikle kalbi bilmek gerektiğini, oradan hareketle kişinin kendini bilebileceğini, kendini bilme yoluyla da Allah'ı bilebileceğini, oradan da diğer bütün her şeyin bilinebileceğini savunmaktadır.
Bu parçada Gazâlî'nin bilginin kaynağı olarak gördüğü "kalp" **aşağıdakilerden hangisine karşılık gelir?**

A) Akıl B) Akıl ve duyu C) Duyu
D) Sezgi E) Vahiy

38. I. Dinî temellere dayanan bir felsefedir.
II. Tanrı'nın varlığına dair sorgulamalar yapılmıştır.
III. Filozoflar aynı zamanda kilise mensubudur.
Verilenlerden hangileri Hristiyan felsefesinin özelliklerindendir?

A) Yalnız I B) I ve II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

39. **Verilenlerden hangisi Hristiyan felsefesi ve İslam felsefesinin ortak özelliği değildir?**

A) Tanrı'nın var olduğuna dair kanıtlar ortaya koymuşlardır.
B) Filozoflar bilimsel çalışmalara katkıda bulunmuştur.
C) Felsefe dinî öğretileri temellendirme amacındadır.
D) Tanrı merkezli bir felsefe anlayışı hâkimdir.
E) Antik Yunan felsefesinden etkilenmiştir.

40. **Verilenlerden hangisi MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl filozoflarının** "inanç akıl" **tartışmasında savunduğu görüşlerden biri değildir?**

A) Akıl, inancı temellendirmede bir araçtır.
B) Akıl, vahiy bilgisinin kavranmasını sağlar.
C) Aklın doğruları, vahyin doğrularıyla çelişir.
D) Aklın hakikatleri, inanç hakikatlerinden üstündür.
E) Vahiy bilgisi ile akla dayalı bilgi birbirini tamamlar.

Daha fazla içerik için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

3. ÜNİTE

15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİ

Ünite ile ilgili EBA içeriklerine ulaşmak için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

ÜNİTE KONULARI

3.1. 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesini Hazırlayan Düşünce Ortamı
3.2. 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesinin Karakteristik Özellikleri
3.3. 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Filozoflarının Felsefi Görüşlerinin Analizi
3.4. 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesinin Örnek Düşünce ve Argümanlarının Felsefi Açıdan Değerlendirilmesi

TEMEL KAVRAMLAR

- Akıl
- Bilim
- Bilimsel Yöntem
- Modern Düşünce
- Rönesans
- Hümanizm
- Kartezyen Felsefe
- Ütopya

N. Machiavelli
(1469-1527)

N. Kopernik
(1473-1543)

Montaigne
(1533-1592)

F. Bacon
(1561-1626)

ÜNİTEYE GİRİŞ

15-17. yüzyıllar "Rönesans Dönemi" olarak da adlandırılır. Bu dönemde önemli keşif ve icatlar gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda Avrupalılar açık denizlere açılmıştır. Farklı coğrafyalarda farklı kültürler keşfedilmiş, dünyaya ait yeni bilgilere ulaşılmış, dinsel düşünce geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Özellikle matbaanın icadı ile kitaplara erişim kolaylaşmış, kutsal kitapların öğretilerinin kilisenin iddia ettiği gibi olmadığı görülmüştür. Astronomide binlerce yıldır hüküm süren Batlamyus'un Dünya merkezli evren anlayışı; Nikolas Kopernik, Galileo Galilei (Galileo Galile) ve Isaac Newton gibi bilim insanları tarafından yapılan bilimsel çalışmalarla yerle bir edilmiştir. Yapılan bilimsel çalışmalar filozofları bilimsel yöntem arayışlarına yönlendirmiştir. Francis Bacon (Frensis Beykın), bilimde tümevarım yöntemini önermiş ve Aristoteles'in yöntem alanındaki uzun zaman süren egemenliğine son vermiştir. Bu gelişmeler filozofların bilgi, varlık ve değer konularındaki görüşlerini şekillendirmiştir. Bilgide rasyonalizm ve empirizmin (deneycilik), varlıkta Rene Descartes'ın (Röne Dekart) düalizm (ikicilik) anlayışının ön plana çıktığı Rönesans, aynı zamanda toplumsal eleştiri niteliğindeki ütopyaların yazıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönem bilimin, aklın ve hümanizmin egemen olduğu bir çağdır. Rönesans Dönemi'nin insanlığa yeni ufuklar açması ve onu aydınlanmaya doğru götüren bir dönem olması bu anlamda önemlidir.

ÜNİTEYE HAZIRLIK SORULARI

1. **Rönesans'ı hazırlayan koşullarla ilgili neler biliyorsunuz?**
2. **Bilimlerdeki gelişmeler felsefeyi nasıl etkilemiş olabilir?**
3. **Modern düşünce kavramı size neler çağrıştırıyor?**
4. **Sizce devletin varoluş amacı nedir? Devlet olmasaydı insanların yaşantısı nasıl olurdu? Görüşlerinizi açıklayınız.**

Ünite sunumu için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

G. Galilei
(1564-1642)

T. Hobbes
(1588-1679)

R. Descartes
(1596-1650)

B. Spinoza
(1632-1677)

I. Newton
(1643-1727)

3.1. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

15-17. yüzyıllar arası, felsefe tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde yaşanan coğrafi keşifler, icatlar, bilimsel gelişmeler, çeviri faaliyetleri, feodal düzenin yıkılması ve dinî otoritenin zayıflaması; 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin doğmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Rönesans olarak adlandırılan bu dönemde akıl, insan ve bilim değer kazanmıştır. Din ve kilise; düşünce, siyaset, toplum vb. alanlardaki hâkimiyetini yitirmiştir. Buna rağmen tümüyle dinden bağımsız bir toplum ortaya çıkmamıştır. Bu bakımdan Rönesans hem dinin etkisiz de olsa varlığını devam ettirdiği hem de bilimselliğin egemen olduğu bir topluma doğru yol alınan bir geçiş dönemidir. Rönesans felsefesi, ilk dönemlerinde özellikle çeviri faaliyetleri sayesinde öğrenilen Antik Yunan felsefesinin etkisindedir. Zamanla dönemin özgür ve eleştirel yaklaşımının da etkisiyle kendine özgü özelliklere sahip olmuştur. Bu dönem her ne kadar ele alınan konulara sistemli cevap verme konusunda yeterli değilse de bu dönemin sonraki dönemlere etkisi tartışılmazdır. 15. yüzyılın ortalarında yaşanan reform hareketi 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin gelişimini etkileyen unsurlardan biri olmuştur.

12. Yüzyıldaki Çeviri Faaliyetlerinin 15-17. Yüzyıl Felsefesi Üzerindeki Etkileri

7. yüzyılda Emevîler Dönemi'nde başlayan çeviri faaliyetleri, Abbâsîler Dönemi'nde daha da gelişerek Bağdat'taki önemli bir kültür merkezi olan Beytülhikmede 10. yüzyıla kadar devam etmiştir. Burada sadece Antik Yunan, Hint ve İran düşünce dünyasına ait eserler Arapçaya çevrilmekle kalmamış, aynı zamanda yeni bir felsefi anlayış doğmuştur.

Emevîler tarafından İber Yarımadası 8. yüzyılda ele geçirilince İspanya'da Endülüs Devleti kurulmuştur. İslam düşünce dünyasının Beytülhikmenin kuruluşundan itibaren sahip olduğu tüm kültürel birikimleri Endülüs'e aktarılmıştır. Buna bağlı olarak İslam coğrafyasında hız kazanan çeviri faaliyetlerine 12. yüzyılda İspanya sınırları içindeki Toledo'da kurulan çeviri okulunda devam edilmiştir.

Toledo (Görsel 3.1) Çeviri Okulunda farklı dinlere mensup çevirmenler tarafından matematik, astronomi, tıp, kimya, tabiat, tarih, psikoloji, mantık ve siyaset konularındaki önemli eserler Latinceye ve diğer dillere çevrilmiştir. Çeviriler arasında Aristoteles, Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî ve İbn Rüşd gibi filozoflar ile Öklid, Batlamyus, Hârizmî, Fergânî ve farklı bilimlerle ilgilenen daha birçok kişinin eseri vardır. Antik Yunan felsefesi ve bilimi, çeviri faaliyetleri sonucunda Avrupa'da bilinir hâle gelmiştir.

Çeviri faaliyetlerinin bir başka merkezi de Sicilya'dır. Burada özellikle önemli tıp eserleri Arapçadan Latinceye çevrilmiştir. Yapılan çevirilere dayanılarak gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, kısa sürede tüm İtalya'ya daha sonra da Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Tüm bilim alanlarını kapsayan ve 13. yüzyıla kadar süren bu yoğun çeviri faaliyetleri sonucunda akılsal düşünmenin, felsefenin ve bilimin kapıları Batı dünyasına açılmıştır.

Bütün bu gelişmelerle İslam düşünce dünyasının bilgi birikimi, Avrupa'ya taşınmış böylece Batı'da Rönesans'ın doğması için uygun bir zemin hazırlanmıştır. Çeviri okulları zamanla kurumsallaşarak Avrupa'da üniversitelerin temellerini oluşturmuştur. Çevrilen kitaplar, kurulan üniversitelerde okutulmaya başlanmıştır. Çevrilen bilimsel kitaplardan etkilenen bilim insanları, araştırmalara yönelerek yeni bilgilere ulaşmaya çalışmışlardır. 12. yüzyılda hız kazanan bu çalışmalar, Rönesans'ın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Görsel 3.1: Toledo [Gravür, Georg Braun (Georg Bravn)-Frans Hogenberg (Franz Hagınberg), 1572]

SORGULAMA

Haritayı inceleyip açıklamaları okuyunuz. Harita ve açıklamalara göre tablodaki ifadelerden ulaşılabilecek olanları belirleyerek ilgili alanlara (✓) işareti koyarak gösteriniz. Bu sonuçlara nasıl ulaştığınızı sınıfta tartışınız.

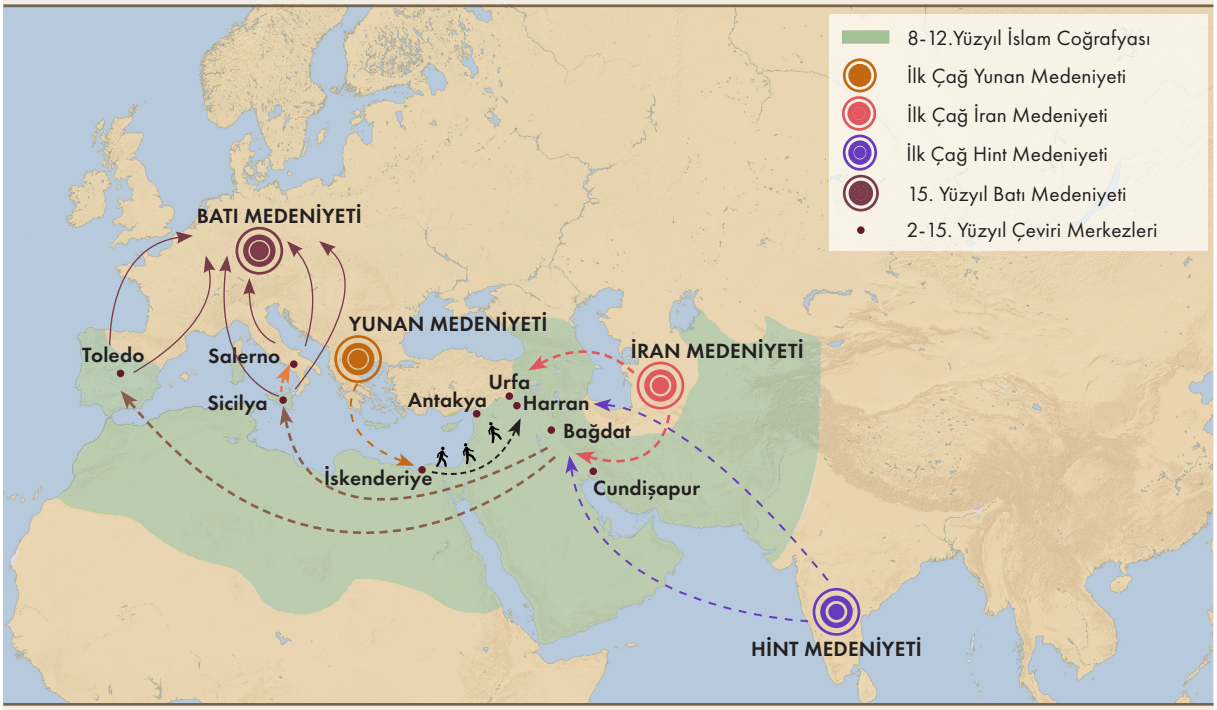

Açıklamalar

- *İlk Çağ'ın önemli bir kültür merkezi olan İskenderiye Kütüphanesinde Yunan filozoflarının eserleri tanınmış ve önemli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. 900 bin civarında eserin bulunduğu düşünülen kütüphane, MS 400'lü yıllarda yıkılmış; buradaki düşünürler Bağdat, Urfa gibi bilim merkezlerine kaçmıştır.*
- *8-10. yüzyıllarda Bağdat (Beytülhikme), Urfa, Harran, Antakya, Nusaybin, Cundişapur gibi kültür merkezlerinde Yunanca, Farsça ve Hintçeden Arapçaya felsefe, tıp, astronomi, kimya, matematik alanlarındaki eserler çevrilmiştir.*
- *12. yüzyılda Toledo, Sicilya ve Salerno çeviri okullarında Aristoteles, Öklid, Batlamyus, İbn Rüşd, İbn Sînâ, Hârizmî ve daha pek çok düşünüre ait birçok eser Latinceye çevrilmiştir. Bu çeviriler, Antik Yunan düşüncesinin Batı'da tanınmasını ve Rönesans'ın alt yapısının oluşturulmasını sağlamıştır.*

İfadeler	
İslam filozoflarının eserlerinden yapılan çeviriler Antik Yunan felsefesini beslemiştir.	
İskenderiye Kütüphanesi'nin yıkılması Batı'da Rönesans'ın yolunu açmıştır.	
Toledo, Sicilya, Salerno gibi çeviri merkezlerinde Arapçadan çeviriler yapılmıştır.	
Batı dünyası, Antik Yunan düşüncesini İslam felsefesi üzerinden öğrenmiştir.	
Hint, İran ve Yunan medeniyetleri İslam felsefesinden yapılan çevirilerle zenginleşmiştir.	
Her medeniyet, diğer medeniyetlerden aldığı bilgi birikimi üzerinde yükselmiştir.	
İslam felsefesinin oluşum ve gelişiminde çeviri faaliyetleri önemli bir yere sahiptir.	
Avrupa'da özgür ve bilimsel düşüncenin ortaya çıkışında çeviri faaliyetlerinin rolü büyüktür.	
Antik Yunan felsefesi, birçok medeniyetin düşünce sistemi üzerinde etkili olmuştur.	
İskenderiye Kütüphanesi, Batı düşüncesinin İslam dünyasında tanınmasında etkili olmuştur.	

MÖ 6. Yüzyıl-MS 2. Yüzyıl ve MS 2. Yüzyıl-MS 15. Yüzyıl Felsefesinin 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesine Etkileri

15. yüzyılda İtalya'da başlayan ve "yeniden doğuş" anlamına gelen Rönesans, 17. yüzyıla kadar tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Rönesans Dönemi felsefesi hem MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesinin izlerini taşımış hem de bazı alanlarda Antik Yunan düşüncesinin yeniden doğuşunu temsil etmiştir. Rönesans'la başlayan 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi, kendinden önceki Antik Yunan, Hristiyan ve İslam felsefesinin düşüncelerinden de beslenmiş ve bu düşünceleri yeni bir anlayışla ele almıştır.

Antik Yunan felsefesinde önemli bir yer tutan sofistlerin bilgi konusundaki görüşleri, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesindeki bazı filozofların şüpheci yaklaşımını etkilemiştir. Özellikle Antik Yunan filozoflarından Demokritos'la başlayan ve daha sonra Epiküros tarafından da ele alınan atomcu yaklaşım, Rönesans'ta "evrenin atomlardan meydana gelen mekanik bir yapıya sahip olduğu" anlayışının doğmasına neden olmuştur. 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesini etkileyen bir diğer Antik Yunan anlayışı ise stoa felsefesidir. 15. yüzyıl-17. yüzyıl düşünürlerinden bazıları, mutluluğu stoacı anlayışa benzer biçimde ruhun özgür ve dingin olmasına bağlamıştır. Bunların yanında 15. yüzyılda Floransa'da Platon Akademisi kurulmuş, bu akademide Antik Yunan filozofu Platon'un görüşleri değerlendirilmiş, bu görüşler de 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olmuştur.

MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl filozoflarından Roger Bacon'ın [Racır Beykın (Görsel 3.2)] doğaya yönelik çalışmalar için deneysel yöntemi önermesi, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesindeki yöntem arayışını hızlandırmıştır. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi içerisinde yer alan inanç akıl ilişkisi tartışmasında Aquinalı Thomas, Ockhamlı William gibi filozoflar tarafından akıl ön plana çıkarılmıştır. Bunun sonucunda insanı değerli bir varlık olarak kabul eden hümanizm anlayışının önü açılmıştır. MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl Hristiyan felsefesinin son dönemlerinde ortaya çıkan ve gerçeğin tümel varlıklarda değil bu dünyadaki tekil varlıklarda olduğunu savunan nominalizm anlayışı ise skolastik düşünceye olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Bu durum, 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozoflarının ilgisini bu dünyaya yöneltmiştir.

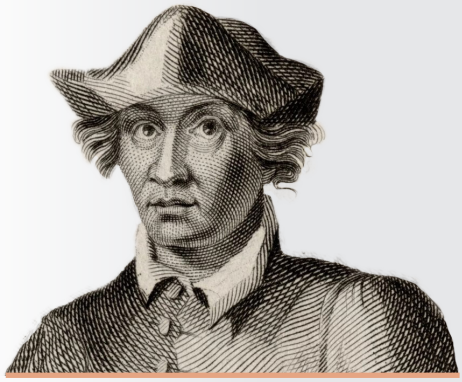

Görsel 3.2: Roger Bacon (Temsilî)

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin şekillenmesinde MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl felsefesi içinde yer alan İslam düşünürlerinin önemli katkıları olmuştur. 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozofları, bilgi anlayışında Gazâlî'nin kuşkucu ve sezgici yaklaşımından, bilimsel yöntem arayışlarında Râzî'nin tümevarım anlayışından, varlıktaki düalizm anlayışının oluşmasında İbn Sînâ'nın zihin-beden ikilemi konusundaki görüşlerinden etkilenmiştir. Diğer bir İslam düşünürü El Kindî, eserleriyle Batı düşünce dünyasını "empirizm" ile tanıştırmış böylece hem Rönesans düşüncesinin oluşumunda hem de modern düşüncenin gelişmesinde rol oynamıştır.

Antik Yunan felsefesinde Platon'la başlayan ve İslam filozoflarından Fârâbî ile devam eden ideal devlet arayışı, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde önemli yer tutan ütopyaların temelini oluşturmuştur. Antik Yunan düşünürü Aristoteles'in fizik, biyoloji gibi bilimlerle ilgili çalışmaları ile MS 2. yüzyıl-MS 15. yüzyıl İslam filozofları Hârizmî ve Sâbit b. Kurre'nin bilimsel eserleri, 15. yüzyıl-17. yüzyıl düşünürlerinin bilim anlayışlarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

ARAŞTIRMA

15-17. yüzyılda edebiyat, resim, heykel ve mimaride öne çıkan sanatçıları ve onların eserlerini güvenilir kaynaklardan ve "gov.tr", "edu.tr" uzantılı genel ağ adreslerinden yararlanarak iş birlikli çalışmayla araştırınız. Bunların dönemin felsefesine etkilerini değerlendiren bir sunum hazırlayınız. Sunumunuzu sınıfta paylaşınız.

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

Her Şeyin Göreceliği

Yaşamı bir düşe benzetenlerin, sandıklarından çok daha fazla hakları var galiba. Düşte ruhumuzun sürdüğü yaşam, gördüğü iş, kullandığı güç uyanık durumumuzdakinden hiç de aşağı kalmıyor. Uykuda gördüklerimiz pek o kadar aydınlık değildir ama uyanıkken de her şeyi pek o kadar pırıl pırıl, apaçık görmeyiz. Evet, derin uykular bazen düşleri siler süpürür ama uyanıkken de hiçbir zaman iyice uyanık değiliz. Madem aklımız ve ruhumuz uykuda düşündüklerimize meydan veriyor, düşte gördüğümüz işleri uyanıkken gördüğümüz işler gibi kabul ediyor; ne diye düşüncemizin, hayatımızın bir çeşit düş olmasını, uyanık hâlimizin bir çeşit uyku olmasını yadırgıyoruz bu kadar?

Gerçeği ilkin duyularımıza sorarsak yalnız kendi duyularımıza başvurmakla iş bitmez. Duyu konusunda hayvanların da bizim kadar belki de daha fazla söz hakkı vardır. Kimi hayvanların kulağı, kiminin gözü, kiminin burnu, kiminin dili insanınkinden daha keskindir. Demokritos, tanrılarda ve hayvanlarda duyma gücünün insandan çok daha yetkin olduğunu söyler. Hayvanların duyularıyla bizimkilerin etkileri arasındaki ayrım da büyüktür. Bizim tükürüğümüz kendi yaralarımızı temizler ve kurutur ama yılanı öldürür. Şimdi tükürüğün ne olduğunu bize göre mi söyleyeceğiz, yılana göre mi? Gerçek özünü ararsak bizim duyularımıza mı başvuracağız, yılanın duyularına mı? Hindistan'da tavşana benzer bir çeşit balıktan bahsedilir. Bu balık bize zehirmiş, biz de ona. İnsan şöyle bir dokundu mu ölüverirmiş. Zehirli olan insan mı, balık mı? Kime inanacağız? Balığın insan için dediğine mi, insanın balık için dediğine mi?

Gözümüze şöyle bir bastırdık mı baktığımız her şeyi daha uzun, daha büyük görürüz. Kulaklarımızı bir şey tıkamış ya da ses borusu sıkışmışsa sesleri her zamankinden başka türlü duyarız. Kulakları tüylü ya da kulak yerine ufacık bir delikleri olan hayvanlar bizim duyduklarımızı duymaz, sesi başka türlü alır. Şenliklerde, tiyatrolarda meşalelerin ışığı önüne renkli bir cam kondu mu bulunduğumuz yerdeki her şey bize yeşil, sarı ya da mor görünür. Demek bizim varlık düzenimiz nesneleri kendine uydurur, her şeyi kendine göre değiştirir, aslında dünyanın ne olduğunu bilemez oluruz çünkü her şey bize duygularımızla bozulmuş, aslından ayrılmış olarak gelir. Pergel, gönye, cetvel bozuk oldu mu onlara dayanan bütün orantılar, onlara göre yapılan bütün yapılar da ister istemez kusurlu, sakat olur. Duyularımız kesin olmadığı için onların ortaya koyduğu hiçbir şey de kesin değildir.

Dünyada gördüklerimizin doğruluğunu ve yanlışlığını anlamak için bir araç olması gerek. Bu aracın doğruluğunu anlamak için bir deneme, denemenin doğruluğunu anlamak için de bir araç gerek. Gel de çık bu işin içinden! Madem duyularımız, kendileri kesin olmadıkları için sorunumuzu kesin olarak çözemez öyleyse akla başvurmalı diyeceksiniz ama hiçbir akıl da başka bir akıl olmadan ortaya çıkamaz. Döndük mü yine gerisin geri?

Montaigne (Monteyn), ***Denemeler*** (Düzenlenmiştir.)

1. **Montaigne'in görecelik anlayışının dayanakları nelerdir?**

2. **Montaigne'in bu görüşleri, Antik Yunan düşünürlerinden hangilerinin görüşleriyle ilişkilendirilebilir?**

3.2. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

15. yüzyıl-17. yüzyıl arası, Batı felsefesi için bir geçiş dönemidir. Bu dönemde eski dünya görüşü yıkılmış ancak bu görüşün izleri henüz kaybolmamıştır. Filozoflar, skolastik düşüncenin etkisinden sıyrılarak Antik Yunan felsefesini yeniden canlandırma çabasına girmiştir. Bu çaba, "modern düşünce" adı verilen yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Felsefenin skolastik düşünceden modern düşünceye geçişi bir anda olmamıştır. 15-17. yüzyıllar, bu anlamda bir köprü vazifesi görmektedir. Çeviri faaliyetlerinin de etkisi ile Antik Yunan filozoflarının orijinal metinlerini keşfeden Batılı filozoflar; bu dönemdeki insan, bilgi ve varlık anlayışlarını kendilerine rehber edinmiştir. Bu nedenle Rönesans, felsefe için Antik Yunan düşüncesinin yeniden doğuşunu simgelemektedir. 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde felsefenin amacı, Antik Yunan'da olduğu gibi gerçekliğe ilişkin doğru bilgiye ulaşmaktır. Bu nedenle 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozofları, bilimsel yöntem arayışlarında bulunmuşlardır. Dönemin ayırt edici özelliği olan insan merkezli hümanist bakış açısı, filozofları toplum ve devlet yönetimi ile ilgili sorgulamalar yapmaya yöneltmiştir.

Skolastik Düşünce ile Modern Düşüncenin Temel Farkları

Skolastik Düşünce	Modern Düşünce
Felsefenin merkezinde din vardır.	Felsefenin merkezinde insan ve doğa vardır.
Felsefe, bu dünyadan sonraki yaşama dair problemleri ele alır.	Felsefenin konusu, yaşanılan dünyaya ilişkin problemlerdir.
Felsefenin amacı dini açıklamak ve temellendirmektir.	Felsefenin amacı; insanı ve doğayı anlamak, açıklamaktır.
İnsan, Tanrı'nın yaratmış olduğu ve onun iradesine tabi bir kul olarak görülür.	İnsan, aklıyla doğaya ve kendi hayatına hükmedebilen bir birey olarak görülür.
Bilgi, Tanrı'nın bilgisine ulaştırıyorsa değerlidir.	Bilgi, insana sağladığı fayda bakımından değerlidir.
Tümdengelim doğru bilgiye ulaşma yöntemidir.	Bilgi edinmede deney ve gözleme dayalı tümevarım yöntemi öne çıkmıştır.
Bilim Tanrı'nın yarattıklarını anlamada bir araçtır.	Bilim, insanın doğayı anlaması ve açıklaması için bir araçtır.
Hukuk kilisenin tekelindedir.	Hukuk devlete bağlıdır.
Düşünürler kiliseye bağlıdır.	Düşünürler otoriteden bağımsızdır.
Devlet dinin hizmetindedir.	Ulus devlet anlayışı güç kazanmıştır.

UYGULAMA

Tablodaki ifadelerin hangi düşünceye ait olduğunu ilgili alanlara (✓) işareti koyarak gösteriniz.

İfadeler	Skolastik Düşünce	Modern Düşünce
Felsefenin amacı, kilisenin öğretilerini temellendirmektir.		
Felsefe, insanı ve doğayı konu edinir.		
Filozoflar kiliseye bağlıdır.		
Kanunları belirleyen kilisedir.		
Bilim, evreni keşfetmek için bir araçtır.		
Doğru bilginin ölçütü akıl, gözlem ve deneydir.		
Kanunların kaynağı devlettir.		
Bilim Tanrı'yı bilmek için bir araçtır.		
Felsefenin amacı insanı ve evreni keşfedebilmektir.		
Felsefenin merkezinde din vardır.		
İnsan, Tanrı'nın yarattığı ve onun buyruğunda olan bir kuldur.		
Dünya, araştırılması gereken bir yerdir.		
Doğru bilginin ölçütü Tanrı'dır.		
İnsan, aklıyla öne çıkan değerli bir varlıktır.		
Dünya, insanın imtihan için gönderildiği gelip geçici bir yerdir.		
Filozoflar otoriteden bağımsızdır.		

UYGULAMA

Metinde boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

insan, kilise, doğa, bilim, birey, ulus, akıl, inanç, deney, araç, egemen

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi, çatışan eski dünya görüşü ile yeni dünya görüşünün bir arada görüldüğü bir felsefe geleneğidir. Modern düşüncenin ortaya çıkıp olgunlaştığı bu dönemde felsefenin odağı, artık din değil ..... ve insandır. Felsefe doğaüstü yerine doğaya, öteki dünya yerine bu dünyaya yönelmiştir. Skolastik Dönem'de etkin olan içinde yaşanılan dünyanın öte dünya için bir basamak olduğu düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir. Bu dünyanın insan için keşfedilmesi gereken yaşanılası bir yer olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde insan, yalnızca Tanrı'nın bu dünyaya imtihan için gönderdiği bir kul olarak değil aynı zamanda bir ..... olarak görülmüştür. Aklıyla doğruları keşfedebilme kapasitesine sahip olması bakımından ..... değerli bir varlıktır. Doğru bilginin ölçütü, kilisenin öğretileri olmaktan çıkmış; inancın bilgiyi mümkün kıldığı düşüncesi geçerliliğini yitirmiştir. Bilgi, ... ekseninden çıkarak kendi başına değer kazanmıştır. Doğru düşünmenin ve doğru bilgiler edinmenin yöntemleri hakkında sorgulamalar yapılmıştır. Bilginin, insanın doğaya ..... olmasını sağlayan bir güç olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Böylece doğa bilimlerine verilen önem artmıştır. Bilimsel bilgi edinmede aklın yanında ..... ve gözleme dayalı bir yöntem geliştirilmiştir. Artık bilim, Tanrı'yı ve onun yarattıklarını kavramada kullanılan bir ..... değildir. Bilimi bu dönemde değerli kılan şey insana sağladığı faydadır. Skolastik Dönem'de felsefenin kılavuzu olan dinin yerini artık ..... almıştır. Ayrıca yönetimde kilisenin söz sahibi olduğu din devletleri güç kaybederek ..... devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Kanunların kaynağı bundan sonra ..... değil hukuk devletidir.

15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesindeki Temel Konular ve Görüşler

Hümanizm

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin ele aldığı ilk konu "insan" olmuştur. Bu dönemde insanın özüne ve bu dünyadaki yerinin ne olduğuna ilişkin yapılan sorgulamalar, yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnsanı merkeze alan ve insanı değerli bir varlık olarak gören bu yeni dünya görüşü, "hümanizm" olarak adlandırılır. Hümanizm, dinden bağımsız bir kültür oluşturmak isteyen Rönesans insanının dünyaya bakış açısıdır. Bu nedenle 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesine yön veren temel eğilim hümanizm olmuştur. Hümanizm anlayışının önemli temsilcileri arasında Petrarca (Petrarka), Dante (Dante), Montaigne, Cervantes (Servantes), Shakespeare (Şekspir) gibi yazar ve şairler sayılabilir.

Hümanizm, 14. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkmış ve zamanla Avrupa'ya yayılmıştır. Bu dönemdeki çeviri faaliyetleri Antik Yunan kültürüne olan ilgiyi artırmış ve bu dönemde Antik Yunan klasikleri incelenerek yeniden yorumlanmıştır. Hümanizm, ilk olarak bu tür çalışmalara verilen ad olmuştur. Bu dönemde Antik Yunan kültürü, en yetkin kültür olarak görülmüş ve insanı geliştirmenin en iyi yolunun bu kültüre ait eserlerin incelenmesi olduğu düşünülmüştür. Bunun sonucunda Antik Yunan felsefesinde tartışılan problemler, yeniden ele alınarak sorgulanmıştır. İnsanın doğası gereği geliştirilebilir bir öze sahip olduğu görüşü, Antik Yunan felsefesinde olduğu gibi bu dönemde de kabul görmüştür. Skolastik Dönem'deki edilgin insan anlayışının yerini aklıyla öne çıkan ve kendi kaderi üzerinde söz sahibi olan bir insan anlayışı almıştır. Bu anlayış Rönesans insanının doğaya, siyasete ve sanata da bakış açısını belirlemiştir.

SORGULAMA

Şiiri okuyup soruları cevaplayınız.

* * *

Olgun, kendine hâkim, öylesine ki
Ne yoksulluk korkutur onu, ne ölüm, ne zindan;
Tutkulardan sıyrılmış, şereflere gözü tok;
İçine kapanmış, toparlanmış, yalın bir küre olmuş
Pürüzsüz yuvarlanır bir başına,
Talihe tutamak vermeden, hiç yenilmeden.
Böylesi bir insan krallıklardan, dukalıklardan beş yüz basamak yukarılardadır.
Kendi başına bir imparatorluktur o.
Bilge kendi mutluluğunun ustasıdır.
İsteyecek nesi kalır öyle bir insanın?
Görmüyor muyuz,
Nedir doğanın istediği bizden, illetsiz bir bedenden,
Varlığının güzel tadını çıkaran
Hiçbir şeyden korkmaz bir ruhtan başka?

Montaigne, *Denemeler* (Düzenlenmiştir.)

1. Şiire göre Montaigne'in insan anlayışı ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?

2. Sizce Montaigne hümanist bir düşünür müdür? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

Hümanizmden Transhümanizme: İnsanın Değişimi ve Teknolojinin Rolü

Günümüzde bilgisayar ve biyoteknoloji alanındaki hızlı gelişmeler, transhümanizm adında yeni bir felsefi akımı ortaya çıkarmıştır. Transhümanizm, teknolojinin getirdiği yeniliklerle şekillenen bir düşünce biçimidir. Bu akımın temelinde insanın doğuştan gelen özelliklerini geliştirmeyi amaçlayan hümanizm felsefesi yer alır. Hümanizm, insanın değerini her şeyin üzerinde tutan ve insan olmanın bilincini temel alan bir düşüncedir. Transhümanizm ise hümanizmin bir sonraki aşaması olarak görülebilir. Teknoloji, doğrudan insan üzerinde uygulanarak insanın daha üstün bir varlığa dönüşmesini hedefler. Bu felsefe, teknolojinin varlığıyla anlam kazanır. Başka bir deyişle hümanizm, bireyi temele alıp insanın hak ettiği gibi yaşamasını savunurken transhümanizm, sadece insanca yaşamayı yeterli görmez. Teknolojik imkânlar el verdiği sürece insanın ve insanlığın daha üst bir seviyeye çıkmasının mümkün olduğunu savunur.

Transhümanizm, insanın fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin teknoloji ve bilim yardımıyla artırılması gerektiğini ve yaşlanma, hastalık gibi olumsuz durumların teknoloji ile ortadan kaldırılabileceği görüşlerine dayanır. Transhümanist düşünürler; insanı geliştirme yöntemlerini, ileri teknolojinin insanlar üzerindeki kullanımını ve bu durumun olası sonuçlarını tartışırlar. Başka bir deyişle transhümanizm; nanoteknoloji, gen klonlama, yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin insan üzerinde detaylı bir şekilde kullanılmasını destekler. Transhümanizme göre insanların ileri teknoloji ile daha da geliştirilmesi, çağın bir gerekliliğidir hatta zorunluluktur.

Transhümanizm fikrinin bağlantılı olduğu üç teknolojik gelişme vardır: maddenin atomik ve moleküler düzeyde kontrol edilerek yeni malzemeler ve cihazlar üretilmesini içeren radikal nanoteknoloji, yaşlanma ve ölümün engellenmesine yönelik çalışmalar ile yapay zekâ ve ileri nanoteknoloji aracılığıyla bilgisayar gücünün insan yetenekleriyle birleştirilmesi böylece üst insan düzeyine ulaşılması. Transhümanizm; fiziksel ve zihinsel olarak insanları geliştirmek, insan hayatını ve insan olmayı daha iyi hâle getirmek ve teknoloji aracılığıyla ölümsüzlüğün mümkün olabileceğini göstermek gibi amaçlar taşır. Her ne kadar hepimiz yeni nesillerimizle bir bakıma ölümsüzlüğün tadını çıkarmak istesek de bunu gerçek anlamda başarmak, şu an için imkânsız görünmektedir. Ancak 21. yüzyılda ileri teknoloji, neredeyse imkânsızı sunarak zihnimizde "Acaba böyle bir şey gerçekten olabilir mi veya oluyor mu?" sorusunu uyandırmaktadır.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

1. **Hümanizmin günümüzde trans-hümanist felsefenin ortaya çıkmasındaki etkileri nelerdir?**

2. **Trans-hümanizmin insanlığa katkıları neler olabilir?**

3. "Trans-hümanizmin öngörülerinin gerçekleşmesi ne gibi sonuçlara yol açabilir?" **sorusunu değerlendiren bir tartışma gerçekleştiriniz.**

Bilimsel Yöntem

Rönesans, birçok alanda olduğu gibi bilim alanında da bir dönüşümün yaşanmasını sağlamış ve modern bilimin başlaması için uygun zemini hazırlamıştır. Bu dönemde bilimsel anlamdaki ilk başarı, skolastik düşüncenin bilim anlayışının gücünü yitirmesi olmuştur. Skolastik bilim anlayışında tek otorite olarak kabul edilen Aristoteles ve onun bilimsel yöntem olarak kullandığı tümdengelimli çıkarım yöntemi, güvenirliliğini yitirmiştir. Bunun sonucunda bilimsel yöntem arayışlarına yönelen düşünürler, modern bilim anlayışının kapısını aralamıştır.

Rönesans insanı, skolastik düşüncenin çözülmesi sonucu doğa karşısında yeni bir tutum takınmıştır. Onun için doğa, araştırılması ve keşfedilmesi gereken bir yerdir. Bu tutumla Rönesans insanı, doğaya yönelmiş ve eleştirel bir gözle onu incelemeye çalışmıştır. İlk dönemde sistemsiz olan bu faaliyetler, 16. yüzyılın sonlarında bilimsel yöntem arayışlarıyla sistematik bir hâle gelmiştir. Günümüzde bilimsel yöntemin bir parçası olan gözlem, hipotez, kontrollü deney ve matematiksel hesaplamalar o dönemin bilimsel çalışmalarında kullanılmıştır.

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin önemli düşünürlerinden olan Francis Bacon'a göre bilgi güçtür. O, bilginin insana doğayı kontrol etme ve doğaya egemen olma imkânı sağladığını savunur. Bu ise ancak doğanın yasalarını bilmekle mümkündür. Doğa hakkında doğru bilgiler edinmek için doğru yöntemin kullanılması önemlidir. F. Bacon, Aristoteles'ten beri kullanılan tümdengelim yönteminin insana ve doğaya ilişkin yeni bilgiler kazandıramayacağını iddia eder. Bu nedenle doğa bilimleri, yeni bilgiler edinmek için deney ve gözleme dayanan tümevarım yöntemini kullanmalıdır. Bilimin amacı olan nedensel açıklamalara ancak tümevarımla ulaşılır. F. Bacon, geliştirdiği bu yöntemle modern bilimin öncülerinden biri olarak kabul edilir.

Modern bilimin kurucularından biri de 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin önemli düşünürlerinden Rene Descartes'tır. R. Descartes da F. Bacon gibi skolastik düşünceye ve geleneksel ön yargılara karşı çıkar ancak o, F. Bacon'ın aksine bilimsel yöntem olarak tümdengelimi önerir. R. Descartes'a göre bilimin amacı, doğruluğu kesin olan genel ilkelere ulaşmaktır. Doğruluğu kesin olan bilgiler ise genel ilkelerden yapılan çıkarımlarla elde edilir. Bu yöntem, matematiğin kullandığı yöntemdir. R. Descartes, doğadaki mekanik işleyişin de matematiksel yöntem kullanılarak açıklanabileceğini düşünür. Deneye ise tümdengelimin ileri bir evresinde seçeneklerin sınanması için sınırlı bir rol verir.

Bilimsel araştırmanın modern anlamdaki ilk örneğine Galileo Galilei'nin (Görsel 3.3) çalışmalarında rastlanır. O, geliştirdiği yöntem anlayışıyla deney ve matematiksel düşünmeyi birleştirerek bir senteze ulaşmıştır. G. Galilei'ye göre evren, matematiksel ilişkiler üzerine kuruludur. Doğa, matematiksel ifadelerle daha iyi açıklanabilir. Bu nedenle G. Galilei, gözlem ve deneye dayalı araştırmalarında elde ettiği sonuçları matematiksel bir biçimde ortaya koymaya çalışmıştır.

Görsel 3.3: Galileo Galilei teorilerini açıklarken [Yağlı boya tablo, Felix Parra (Feliks Parra), 1873, Ulusal Resim Müzesi, Meksika]

Deney ve gözlemi çalışmalarında kullanarak modern bilime yön veren diğer bir düşünür de Isaac Newton'dır. Ona göre bilimsel araştırma üç aşamalı bir süreçten oluşur. İlk aşama gözlem ve deneydir. Bu aşamada amaç, araştırılan olguyu oluşturan unsurların belirlenmesi için ayrıntılı bir inceleme yapmaktır. İkinci aşamada gözlenen ve deney aracılığı ile sınanan olgu hakkında bir açıklama yapılarak kuram oluşturulur. Üçüncü aşamada ise elde edilen bilgilerden hareketle gelecekte meydana gelebilecek benzer durumlara ilişkin öndeyide bulunulur.

SORGULAMA

Açıklamaları okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

"Doğru yolda giden ayağı yaralı bir kişi, yoldan çıkan süratli bir kişiyi yarışta geçer. Doğru yolda koşmayan kişinin ustalığı ve hızı, onun hatasını artırmaktan başka bir işe yaramaz. Bizim bilimleri keşfetme yöntemimiz, anlayışın keskinliğine ve gücüne çok az yer bırakarak anlayış ile aklı gerçekte aynı düzeye getirmeyi hedefler. Bu yöntem, tıpkı eli ve cetveli kullanarak doğru bir çizgi çizmeye benzer çünkü burada elin ve cetvelin yaptığı iş, hemen hemen aynı düzeydedir. Oysa sadece el kullanılsaydı doğru bir çizgi çizmek için birçok pratik yapmak gerekecekti."

F. Bacon

"Hakikati yöntemsiz aramaktansa hiç aramamak daha hayırlıdır zira böyle düzensiz araştırmalarla belirsiz düşünceler tabiat ışığını karartır, düşünceyi köreltir ve böylece karanlıklar içinde yürümeye alışanların gözlerinin keskinliği o kadar azalır ki sonunda bu kişiler, güneş ışığına dayanamaz olurlar."

R. Descartes

1. F. Bacon ve R. Descartes'ın bu görüşlerine göre doğru bilgiye ulaşmak için bilimde gerekli olan nedir? Açıklayınız.

2. Filozofların bu görüşlerine katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

UYGULAMA

Karekodda verilen videoyu izlemeden önce "bilimsel yöntem" kavramı hakkında bildiklerinizi aşağıda "Neler Biliyorum?" bölümüne, videoyu izledikten sonra öğrendiklerinizi de "Neler Öğrendim?" bölümüne yazınız.

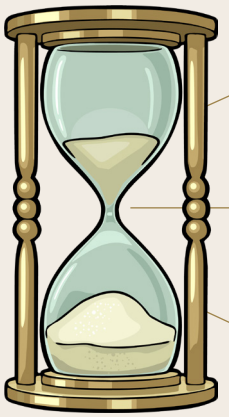

Neler Biliyorum?

BİLİMSEL YÖNTEM

Neler Öğrendim?

Videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

Kartezyen Felsefe

Kartezyen felsefe, R. Descartes'ın başlatmış olduğu ve etkisi 17. yüzyıldan günümüze kadar uzanan bir düşünme geleneğidir. İnsanı bir özne olarak felsefenin merkezine yerleştiren bu gelenek Dekartçılık olarak da anılır.

Rasyonalist bir düşünür olan R. Descartes'ın amacı, doğruluğundan şüphe duyulmayacak kesinlikte bilgiye ulaşmaktır. Ona göre akıl hem doğuştan düşüncelere hem de bilgi üretme gücüne sahiptir. Tanrı, ruh, uzay ve matematikle ilgili düşünceler insan zihninde doğuştan hazır olarak bulunur. Bunların dışındaki bilgiler, sezgi ve tümdengelim yoluyla akıl tarafından üretilir. Sezgi, son derece açık olan ve zihinde herhangi bir kuşkuya yer bırakmayan bir kavrayış faaliyetidir. Tümdengelim ise sezgi yoluyla edinilen doğrulardan yapılan zorunlu çıkarımlardır. R. Descartes, en yetkin bilim olarak matematiği görür. Matematikteki gibi hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikte bilgiye nasıl ulaşabileceğini sorgular. Duyu organlarının kendisini zaman zaman yanılttığını söyleyerek onlardan gelen bilgiye güvenmez. Aklın da rüyalar ve halüsinasyonlarla insanı yanılttığını düşünür. Önceleri güvendiği matematikten de kuşkulanmaya başlar. Bu sürecin sonunda kendi varlığını sorgular, bu da onu aradığı kesin bilgiye götürür. Kuşku duyan biri, kuşku duymakta olduğundan kuşku duyamaz. Kuşkulanmak, zihinsel bir faaliyet olduğu için bir benliğin varlığını kanıtlar. R. Descartes, böylelikle felsefesinin temel önermesine ulaşır: "Düşünüyorum, öyleyse varım."

R. Descartes, bundan sonra aynı yöntemle Tanrı'nın ve diğer varlıkların varlığını kanıtlamaya koyulur. Zihninde özü gereği kusursuz olan bir Tanrı tasarımı bulunmasından yola çıkar. Dış dünyada kusursuz bir varlık olmadığını ve kusurlu bir varlık olan insanın bu düşünceyi kendi kendine ortaya koyamayacağını söyler. O hâlde bu tasarımın bizzat Tanrı tarafından insanın zihnine yerleştirildiğini düşünür. Böylece Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaşır. Zihninde dış dünyadaki varlıklar hakkında da duyumlar ve izlenimler bulunduğunu söyler. İnsan zihni bunları kendisi oluşturamaz. Bu durumda dış dünyayla ilgili düşünce ve izlenimlerin kaynağı bizzat bu varlıkların kendisidir. R. Descartes, kuşkudan hareketle başladığı düşünme yolculuğunda aradığı kesinliğe ve apaçık bilgiye ulaşır. Onun kuşkuyu bir araç olarak kullandığı bu bilgi edinme yöntemine yöntemsel kuşku (metodik şüphe) adı verilir.

R. Descartes, varlık anlayışında düalisttir. Ona göre varlığı meydana getiren ve özleri bakımından birbirinden farklı olan iki ana töz vardır: Sonsuz töz ve sonlu tözler. Sonsuz töz, kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan her şeyin yaratıcısı olan tözdür. Sonlu tözler ise birbirine indirgenemeyen iki alt tözden oluşur: Ruh ve madde. Ruhun temel niteliği düşünme, maddenin temel niteliği ise yer kaplama ve harekettir.

UYGULAMA

R. Descartes'ın yöntemsel kuşku anlayışında yer alan argümanlar aşağıda verilmiştir. Bu argümanları R. Descartes'ın akıl yürütme yöntemine uygun olarak sıralayınız.

- Düşünüyorum öyleyse varım.
- Hem aklım hem duyularım beni yanılttığı için tüm bilgilerimden şüphe ediyorum.
- Şüphe edemeyeceğim tek şey, her şeyden şüphe ediyor oluşumdur.
- Şüphe duyulmayacak kesinlikte bilgiye ulaşmak istiyorum.
- Şüphe ediyor olduğuma göre düşünüyorum, düşündüğüme göre var olmak zorundayım.

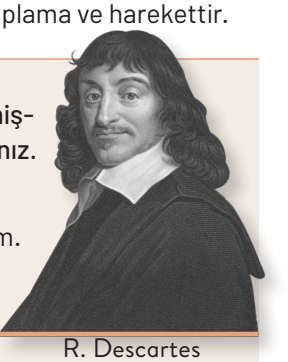

R. Descartes (Temsilî)

1	2	3	4	5
			Şüphe ediyor olduğuma göre düşünüyorum, düşündüğüme göre var olmak zorundayım.	

Hukuk Felsefesi

15. yüzyıl-17. yüzyıl arasında yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, toplumsal yapıda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde Avrupa'da ulus bilinci ortaya çıkmaya başlamıştır. Dönemin temel özelliklerinden biri olan hümanizm, beraberinde akıl sahibi olan özneyi merkeze alan bir anlayış getirmiştir. Böylece doğal hukuk anlayışı ve birey hakları önem kazanmıştır. Bu yaklaşım, siyasetten kültüre kadar toplumsal yaşamın her alanında egemen olmuştur. Bunun sonucunda devlet düzeni, yönetimin meşruiyeti, doğal hukuk anlayışı, birey hakları gibi konulara ilişkin sorunlar filozoflar tarafından sorgulanmıştır. Özellikle Niccolo Machiavelli'nin (Nikolo Makyevelli) ve Thomas Hobbes'ın (Tamıs Habs) bu konulardaki görüşleri önemli bir yere sahip olmuştur.

N. Machiavelli (Görsel 3.4), siyaset konusuyla ilgili görüşlerini "Prens" adlı eserinde anlatmıştır. Bu eserinde bir yöneticinin, egemenliğini korumak için neler yapması gerektiği üzerinde durmuştur. N. Machiavelli'ye göre şimdiye kadarki tüm başarılı hükümdarlar; sahip oldukları iktidarı koruyabilmek için hile, ikiyüzlülük ve kaba kuvveti kullanmışlardır. İktidar halkın can ve mal güvenliğini bu şekilde koruyabilmiştir. Öte yandan dürüst bir hükümdarın iktidarında halk, karmaşa ve sefalet içinde yaşar. Bundan dolayı güçlü bir devlet için güçlü bir yöneticinin varlığı gereklidir ve bu amaca ulaşmak için yönetici, her türlü aracı kullanabilir. Başka bir deyişle N. Machiavelli, siyasette temel amaç olan güce ulaşmak için iktidarın her tür aracı kullanabileceğini iddia etmiştir. N. Machiavelli'nin bu anlayışı "İktidara giden her yol mübahtır." sözüyle ifade edilmektedir.

Görsel 3.4: N. Machiavelli (Temsilî)

T. Hobbes'ın (Görsel 3.5) devlet ve hukuk konusundaki görüşleri, onun insan anlayışı etrafında şekillenir. Ona göre insan, doğası gereği çıkarlarını koruma güdüsüyle hareket eden bir varlıktır. Eşit ve özgür bir ortamın bulunduğu doğal yaşam durumunda insanların çıkarları sürekli çatışmaktadır. İnsanlar, sürekli bir savaş hâlinin yaşandığı bu durumdan kurtulmak için sınırsız özgürlüklerinden vazgeçerek haklarını herkesin üstünde yer alan egemen bir varlığa devretmişlerdir. Toplumsal bir sözleşmeyle meydana gelen bu yapay varlık, T. Hobbes'ın bir ejderhaya benzettiği ve "Leviathan" (Leviathan) adını verdiği devlettir. T. Hobbes, "Leviathan" adlı kitabında mutlak bir güce sahip olan devleti anlatmaktadır. O, iktidarın kaynağını bireylerin çıkarlarına dayandırmasına karşın devleti sınırsız yetkilerle donatmıştır. Toplumsal yaşamdaki din, hukuk, mülkiyet gibi şeyler egemen güç olan devletin iradesindedir. Ona göre iç barışın sağlanması, dinin denetim altına alınması ile sağlanabilir. Bunun yolu da devlet başkanının aynı zamanda kilisenin de başkanı olmasıdır.

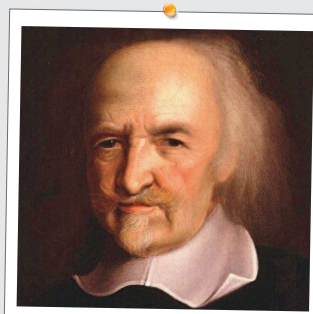

Görsel 3.5: T. Hobbes (Temsilî)

Filozof Der ki "Yasaların bilinmesi egemen gücün bilinmesine bağlıdır."
T. Hobbes

TARTIŞMA

"İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." **sözünü N. Machiavelli ve T. Hobbes'ın görüşleriyle ilişkilendirerek tartışınız.**

UYGULAMA

T. Hobbes'ın devlet anlayışına ilişkin savları aşağıda verilmiştir. Bu savları okuyup size en uygun gelen değerlendirmeyi (✓) işareti koyarak gösteriniz. Değerlendirmenizin gerekçesini yazınız.

İnsan, doğası gereği bencil bir varlıktır.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
İnsan için iyi olan, kendi çıkarını korumaya yönelik davranışlar sergilemesidir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
İnsanlar, doğal yaşamda sürekli bir çıkar çatışması hâlindedir. Bu nedenle insan insanın kurdudur.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Devlet, insanlar arasındaki çatışmaları önleyerek onların bir arada huzurla yaşamasını sağlar.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Devlet, insanlar arasındaki çatışmaları önlemek için sınırsız yetkilerle donatılmalıdır.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	

SORGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruyu cevaplayınız.

N. Machiavelli, "Prens" kitabında iyi bir hükümdarın özelliklerinden bahseder. Bunun için de "aslan ve tilki" benzetmesi yapar. Buna göre bir hükümdar, yeri geldiğinde âdeta bir aslan gibi korkutucu olmalıdır; yeri geldiğinde ise bir tilki gibi kurnazca hareket etmelidir ki hükümdarın iktidarını koruyabilmesi için bu çok önemlidir. Cumhuriyet, büyük bir tehdit ya da tehlike ile karşı karşıya kaldığında geçici bir süre despot bir yönetici atanabilir. Zorunluluk hâlinde hükümdar, baskı ve hileyle de olsa hukuksal yolu terk edebilir.

N. Machiavelli'nin iyi bir yöneticide bulunması gereken özellikler konusundaki düşüncesine katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyerek soruları cevaplayınız.

Abraham Bosse'un (Abraham Bos) imzasını taşıyan yandaki görsel, Thomas Hobbes'ın 1651 yılında yayınlanan "Leviathan" isimli kitabının kapak resmidir. Resmin merkezinde bir elinde kılıç diğerinde asa bulunan hükümdar vardır. Hükümdarın yalnızca bedeninin üst kısmı resmedilmiştir çünkü bedenin üst kısmı tutku ve coşkudan bağımsız olarak aklı temsil eder. Resmin kılıç hizasında bulunan sol alt kısımda devleti, asa hizasında bulunan sağ alt kısımda ise dini simgeleyen sembol ve resimler yer almaktadır.

1. Hükümdarın bir dev biçiminde gösterilmiş olmasının nedeni sizce ne olabilir?

2. Resmin üst bölümünün hükümdarın başı ile son bulması sizce nasıl bir anlam taşıyor? Açıklayınız.

Bilimsel Çalışmaların 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesine Etkisi

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi, pek çok alanda ele alınan problemlere yeterli cevaplar verememiş olsa da bu sorunların sonraki dönemlerde çözüme kavuşturulabilmesi için önemli bir kaynak olmuştur. Bu dönemde doğayı açıklamaya yönelik birtakım bilimsel gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan en önemlisi, bilimsel yöntem konusundadır. Uzun yıllardır tek otorite olarak görülen Aristoteles'in tümdengelim yöntemi, yerini bu dönemde olguların gözlemine dayalı tümevarımsal bir anlayışa bırakmıştır. 15-17. yüzyıllarda astronomi, matematik, fizik gibi bilimlerde yaşanan gelişmeler bu dönemin felsefe anlayışı üzerinde etkili olmuştur. Özellikle Nikolas Kopernik, Galileo Galilei, Isaac Newton ve Francis Bacon'ın bilimsel çalışmaları bu döneme damga vurmuştur.

Görsel 3.6: N. Kopernik (Temsilî)

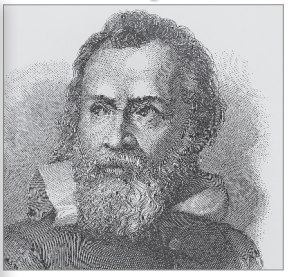

Görsel 3.7: G. Galilei (Temsilî)

Görsel 3.8: F. Bacon (Temsilî)

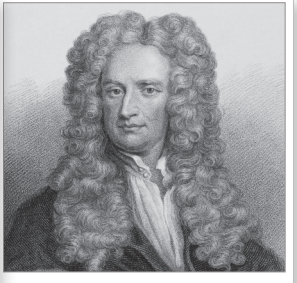

Görsel 3.9: I. Newton (Temsilî)

Rönesans'a kadar astronomide tek egemen görüş, Batlamyus'un yer merkezli evren anlayışıdır. Buna göre Dünya, evrenin merkezindedir ve hareket etmez. Güneş ve gezegenler Dünya'nın etrafında döner. Bu anlayış 16. yüzyılda yerini N. Kopernik (Görsel 3.6) tarafından öne sürülen Güneş merkezli evren yaklaşımına bırakır. Kopernik'e göre evren ve Dünya küre şeklindedir. Güneş merkezdedir, Dünya ve diğer gezegenler bunun etrafında dairesel bir hareketle dönmektedir. Dünya merkezli evren anlayışının yıkılmasıyla kiliseye olan güven sarsılmıştır. Böylece Dünya, insanın imtihan için gönderildiği bir yer olmaktan çıkmış; insanın aklıyla keşfedebileceği ve rasyonel ilkelere göre işleyen mekanik bir varlık olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Evren anlayışında N. Kopernik'i takip eden G. Galilei (Görsel 3.7), cisimlerin hareketi ile ilgili doğru kabul edilen tüm görüşleri bilimsel yöntemle sorgulamıştır. G. Galilei, fiziğin temel ilkeleri olan eylemsizlik ilkesini ve cisimlerin serbest düşme yasasını doğru bir şekilde tespit etmek için deneyler yapmıştır. Sadece deney yapmakla kalmayıp aynı zamanda bu deneyleri matematik diliyle ifade etmeyi amaçlamıştır. G. Galilei'nin önerdiği tümdengelime ve matematiğe dayalı bilimsel yöntem anlayışı, rasyonalist filozofların görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu filozoflardan R. Descartes, matematiğin kesinliğe sahip bilgilerinden etkilenerek tüm bilgilerde böylesi bir mutlaklığı aramıştır. Gottfried Leibniz (Gatfirid Laypniz) ve Baruch Spinoza (Baruh Sipinoza) gibi rasyonalist filozoflar da matematiğin kesin bilgiye götüren yöntemiyle felsefe yaparak bilgiye ulaşmaya çalışmışlardır.

F. Bacon'la (Görsel 3.8) birlikte bilimde deney ve gözleme dayalı tümevarım yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum, filozofların bilginin kaynağının duyum ve deney olduğunu savunan empirizm anlayışını benimsemelerine yol açmıştır. F. Bacon, özellikle İngiliz deneyciliğinin temsilcilerinden olan John Locke (Can Lak) ve ardılı olan düşünürlerin görüşlerini etkilemiştir.

15. yüzyıl-17. yüzyıl filozoflarının, mekanik dünya anlayışını benimsemesinde I. Newton'ın (Görsel 3.9) görüşleri etkili olmuştur. I. Newton, Aristoteles'ten itibaren hüküm süren "her şeyi yaratan ve aynı zamanda evrene sürekli müdahale eden Tanrı düşüncesi" ile "teleolojik ve organik yapıdaki evren anlayışı"na karşı çıkar. Bunun yerine "mekanist ve determinist bir evren" anlayışı ortaya koyar. Buna göre evrendeki varlıklar, Tanrı'nın iradesine göre değil fiziğin hareket yasalarına uygun olarak mekanik bir biçimde hareket etmektedir. Bu görüş insanın, doğanın hatta toplumun mekanik olarak açıklanabileceği anlayışından hareket eden R. Descartes'ın düalizmi ile T. Hobbes'ın materyalizminin (maddecilik) ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

UYGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

F. Bacon'a göre insanın anlama yetisinde kök salmış olan idoller, insanı yargılarında yanıltır. Bunlar, doğayı yorumlamaya engel olur; zihnin yeni bilgilere ulaşmasını engeller. F. Bacon'a göre bilim insanları, dünyaya ait bilgilere ulaşabilmek için önce bu idolleri ortadan kaldırmalıdırlar. İnsanın olayları ve durumları kavrayışını engelleyen dört idol vardır. Bunlar: **Kabile, mağara, pazar yeri ve tiyatro** idolleridir.

Kabile İdolü	Mağara İdolü	Pazar Yeri İdolü	Tiyatro İdolü
İnsanın doğası, ön yargıları, yeti ve tutkularından kaynaklanan sınırlılıklardır. Örneğin duyu organları, insanın dış dünyayı doğru bir şekilde algılamasını engellemektedir.	Kişinin mizaç, eğitim, zihin ve beden yapısı, otorite, kişilerle ilişkiler gibi birtakım nedenlerle olguları doğru bir şekilde kavramasını engellemektedir.	İnsanın diğer insanlarla ilişkilerinden kaynaklanır. İletişimde kelimelere yanlış anlamlar yüklenmesi, insanların doğru davranmasını engellemektedir.	Dogmalar, yanlış ispat kuralları, felsefe ve bilim sistemleri, gelenekler, astroloji, simya, büyü faaliyetleri ve batıl inançlardan oluşur.

1. **Bu idollere günlük yaşamınızdan örnekler veriniz.**

Kabile idolü: .....

.....

Mağara idolü: .....

.....

Pazar yeri idolü: .....

.....

Tiyatro idolü: .....

.....

2. **Bu idollerin dışında insanın bilgiye ulaşmasını engelleyen başka hangi unsurlar olabilir?**

.....

.....

.....

.....

.....

MERAKLISINA

"Bilimsel Çalışmaların 15. Yüzyıl-17. Yüzyıl Felsefesine Etkileri" ile ilgili daha fazla bilgi için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

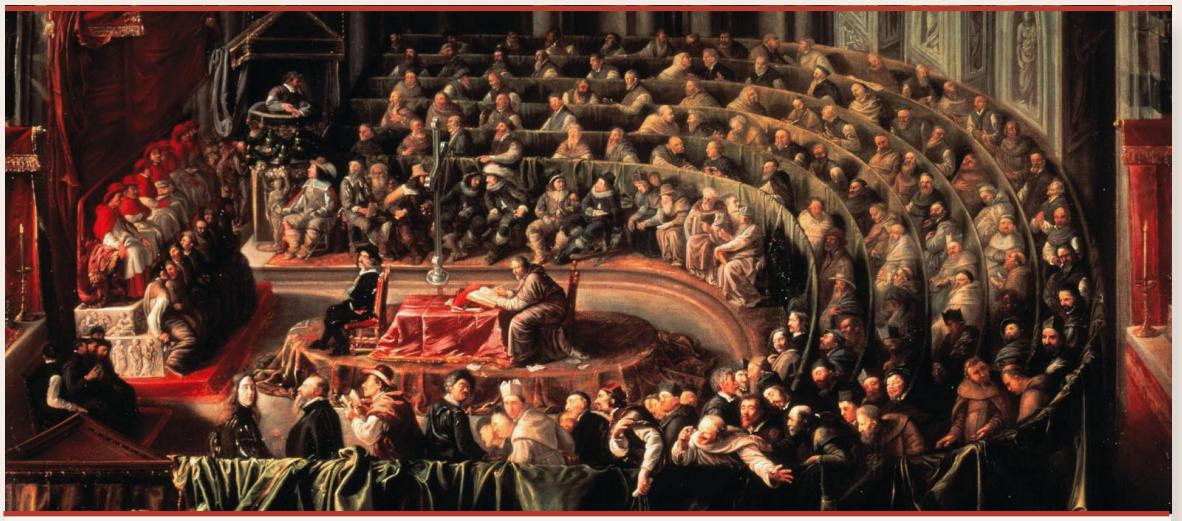

Galilei'nin mahkemesi (Yağlı boya tablo, 1633, Roma)

GALİLEİ– (Kurulanarak) (...) İnsanlık, iki bin yıl boyunca Güneş'in ve gökyüzündeki bütün yıldızların Dünya'nın çevresinde döndüğüne inandı. Papa, kardinaller, prensler, bilginler, kaptanlar, tüccarlar, balık satan kadınlar ve okul çocukları bu kristal kürede hareket etmeksizin oturduklarına inandılar. Şimdi kuşatmadan çıkıyoruz Andrea çünkü eski çağ bitti ve şimdiki yeni bir çağ. Eski kitaplarda yazılı olanlar insanlığa yetmiyor artık çünkü bin yıldır inancın oturduğu yere, tam da o yere şimdi kuşku yerleşti. Bütün dünya şöyle diyor: Evet, bunlar kitaplarda yazılı ama şimdi bir de biz kendimiz görelim.

SAGREDO– Ben seni hep kurnaz bir adam olarak tanıdım, Galilei. On yedi yıl Padua'da, üç yıl da Pisa'da yüzlerce öğrenciye sabırla Batlamyus Sistemi'ni öğrettin. O, kilisenin ilan ettiği ve kilisenin temeli olan Kutsal Kitap'ın onayladığı sistemdi. Sen, Kopernik'le birlikte bu sistemi yanlış saydın ama yine de öğrettin.

GALİLEİ– Hiçbir şey kanıtlayamadığım için.

SAGREDO– (İnanmamış bir ifadeyle) Sence bu fark eder mi?

GALİLEİ– Hem de nasıl! Bak Sagredo! Ben, insana inanıyorum yani demek istiyorum ki insanın aklına inanıyorum. Bu inancım olmasaydı eğer sabahları yatağımdan kalkacak gücü bulamazdım.

FİLOZOF– Şimdi Bay Galilei, belki bize önce sizi gerek büyük Aristoteles'in gerekse ondan bu yana gelmiş geçmiş bütün matematikçilerin ve filozofların olanaksız saydıkları yıldız hareketlerinin olanaklı olduğunu düşünmeye götüren nedenleri anlatmak istersiniz.

GALİLEİ– Gözlemlerim -ki bu konuda tuttuğum notlar emrinizdedir- bu hareketlerin olanaklı olduğunu gösteriyor. Jüpiter'in hemen yakınında dört yıldız göreceksiniz. Bu gök cisimlerinin hareketlerini her gece denetleyip notlarıma geçirdiğimden Jüpiter'in çevresinde çizdikleri çemberi de saptayabilirsiniz.

MATEMATİKÇİ– Ama böyle, hareketlerin gerçekleşebilmesi olanaksız Bay Galilei. (Galilei, gülümseyerek ve bir şey söylemeden dürbününü işaret eder.)

DİN BİLİMCİ– Bu yıldızların varlığının matematikçilerin görüşlerine göre (Matematikçinin bulunduğu yöne doğru eğilir.) olanaklı görünmemesinden başka bu yıldızların gerekli olup olmadıklarını da sormak gerekiyor. Yıldızlar Dünya'dan başka odak noktalarının çevresinde neden dönsünler? Tanrı, Güneş'i insanın yani sevgili kulunun ışık alabilmesi için Dünya'nın çevresinde döndürür.

▸▸▸

MATEMATİKÇİ— Aristoteles'e göre bir başka gök cisminin çevresinde dönen ve onunla birlikte eş zamanlı olarak ikinci bir gök cisminin çevresinde daha büyük bir yörünge çizen gök cisimlerinin varlığı tümüyle olanaksızdır.

GALİLEİ— Evet, ama Aristoteles'e göre... Baylar, Aristoteles'in otoritesine inanmak ve elle tutulur, gözle görülür olguların varlığı birbirinden farklı şeyler. Siz diyorsunuz ki Aristoteles'e göre yukarıda kristal kâseler vardır ve bu yüzden belli hareketler gerçekleşemez aksi takdirde yıldızların bu kâseleri delmesi gerekirdi. Peki ama ya bu hareketleri saptayabilirseniz? Belki böyle bir saptama, size bu kâselerin olmadığını gösterir, öyle değil mi? Baylar, sizlerden naçizane bütün dileğim, gözlerinize inanmanızdır. Gerçek, otoritenin değil zamanın çocuğudur. Size öneriyorum. Bakın bu dürbünden! Şimdi sanatlar ve bilimler için gerçek anlamda bir yeniden doğuş dönemi başlıyor. Korku diye bir şey artık kalmayacak. Olanı söylemenin suç sayıldığı bir dönem, nasıl bir dönemdir? Evet, böyle denecek şimdi: Nasıl bir dönemdi o zamanlar ki! Artık korkan kaldı mı buluşlardan, denecek. Kim korkabilir ki buluşlardan! Gerçeğin ne kadarını kabul ettirebilirsek ancak o kadarı geçerlik kazanabilir. Aklın zaferi ancak akıllıların zaferi olabilir. Yine Güneş'teki buharlardan, lekelere yol açan uydulardan, bir sürü saçmalıktan söz edilirken ben susacağım, öyle mi? Galilei ağzını açmaya cesaret edemiyor mu desinler? Dünya dönüyor ve bunu söyleyen benim, anlaşıldı mı? Ben susarsam Dünya yine durur!

ANDREA— Ben bir şiir yazdım, Bay Galilei. Şöyle:
Dünya dönmüyor, der Kutsal Kitap.
Ve doktorlar
Kanıtlar yerinde durduğunu, yalnızca şimdilik.
Papa, onu kulaklarından sımsıkı yakalar
Ve tutar öylece.
Ama dünya yine de döner, aksilik.

Bertolt BRECHT (Bertold BREHT), *Bütün Oyunları* (Düzenlenmiştir.)

1. **G. Galilei'nin dünyanın hareketi ile ilgili temel görüşüne neden karşı çıkılmaktadır?**

2. **G. Galilei'nin görüşlerinin ve tavırlarının sonraki dönemlere etkileri neler olabilir?**

3. "Gerçek, otoritenin değil zamanın çocuğudur." **sözünden ne anladığınızı açıklayınız.**

4. **G. Galilei'nin** "Ben susarsam dünya yine durur!" **sözüyle ne anlatmak istediğini açıklayınız.**

3.3. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde ünite boyunca görüşlerini öğrendiğiniz filozoflardan bazılarının eserlerinden alıntılanan metinler yer almaktadır. Dönemin felsefi anlayışını daha iyi anlamak için bu metinleri analiz ediniz.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

İNSAN BİLGİSİNİN İLKELERİ*

1. Gerçeği arayanın yaşamında bir kez tüm nesnelerden gücü yettiği ölçüde kuşku duyması gerekir. Çocuklukta, yani adam olmadan önce, henüz tüm usumuzu kullanmadığımız bu yaşta duyularımıza çarpan nesnelere ilişkin bazen iyi bazen kötü yargılarda bulunurduk: Bu nedenle, böyle aceleyle verilen birçok yargı gerçeğin bilgisine ulaşmamızın önüne taş koyuyor. Bu da bize şunu öğretiyor ki kendilerinde en küçük bir kuşku kırıntısı bulacağımız nesnelerden yaşamımızda bir kez bile kuşku duymadıkça onlardan ayrılabileceğimizi gösteren hiçbir belirti yoktur.

2. Bu nedenle kendilerinden kuşku duyulan tüm nesnelere yanlış gözüyle bakmak da yararlı olur.

(...)

3. Bu kuşkuyu hiçbir zaman işlerimizi yönlendirmede kullanmamalıyız.
(...) Bu denli genel bir kuşku biçimini gerçeği gözlemlemeye koyulduğumuz zamandan başka anda kullanmamızı ima etmiyorum. Çünkü yaşamımızın yönlendirilmesine ilişkin şeylerde, çoğu zaman ancak doğruya yakın kanılara göre hareket etme zorunda olduğumuz açıktır. (...)

4. Duyulur nesnelerin gerçekliğinden niçin kuşkulanılabilir?
Mademki şimdi, gerçeği aramaya başlamak dışında bir amacımız yoktur. O hâlde ilk önce bu ana değin duyduğumuz ya da tasarladığımız nesnelerden bazılarının gerçekten dünyada olup olmadığından kuşku duyacağız, çünkü ilkin, duyularımızın birçok kez bizi yanılttığını deneyimlerle gördüğümüz için onlara, isterse tek bir kez bile yanıltmış olsalar da fazla inanmak toyluk olur. Sonra hemen her gün düş görüyor ve bu sırada başka yerde olmayan bir sürü şeyi kuvvetle duyumsadığımızı ve onları açıkça kafamızda canlandırdığımızı sanıyoruz. Her şeyden kuşkulanmaya bu biçimde karar verdiğimiz anda, düşümüzde canlandırdığımız düşüncelerin diğerlerinden daha yanlış olduğunu bildirebilecek bir belirti de görünmüyor.

5. Neden matematiğin kanıtlarından da kuşkulanılabilir?
Eskiden bize doğru görünen tüm şeylerden hatta kendiliklerinden oldukça açık olmalarına karşın, matematiğin kanıt ve ilkelerinden bile çoğu kişi bu konular üzerinde uslamlama yaparken aldanmış oldukları için onlardan yine kuşkulanacağız. (...) Mademki Tanrı, daha önce belirtildiği gibi bazen aldanmamıza olur demiştir o hâlde, neden her zaman aldanmamıza olur demesin? (...)

6. Kuşkulu şeylere inanmaktan sakınmamıza olanak tanıyarak aldanmamıza engel olan özgür bir tutumumuz vardır.
Bizi yaratan her istediğini yapsa hatta bizi aldatmaktan zevk bile duysa kendimizde özgürlüğün varlığını duymaktan geri kalmayız. Bu öyle bir özgürlük anlayışıdır ki, onunla biz, istediğimiz zaman, iyice bilmediğimiz şeylere inanmaktan kaçınarak aldanmamızın önüne geçebiliriz.

7. Var olmasaydık kuşku duyamazdık, bu da edinebileceğimiz ilk doğru bilgidir.
Kendilerinden en ufak bir biçimde kuşkulandığımız her şeyi bu şekilde yanlış göreceğimiz gibi aynı zamanda geri de çevirebileceğimizi varsayarken, ne Tanrı, ne gök, ne de yerin var olmadığını ve bir bedenimizin de olmadığını kolayca kabul ediyoruz; ancak aynı biçimde tüm bu şeylerin gerçeğinden kuşkulanırken var olmadığımızı varsayamayız. Çünkü düşünen nesnelerin, düşünürken gerçekten var olmadığını

kavramak bize o denli aykırı geliyor ki en şaşılası varsayımlara karşın şu "düşünüyorum, o hâlde varım" sonucunun doğru olduğuna ve bunun, düşüncelerini bir sıra içinde yönlendiren ve yöneten bir kimseye görünen ilk doğru sonuç olduğuna inanmaktan kendimizi alıkoyamıyoruz.

8. Bundan sonra ruh ile beden arasındaki ayrılığı da biliyoruz.
Bu bakış açısının ruhun doğası ya da özünü ve onun bedenden büsbütün apayrı bir töz olduğunu bilmek için seçebildiğimiz en iyi bakış açısı olduğunu da sanıyorum. Çünkü düşüncemiz dışında gerçekten bulunan ya da var olan başka hiçbir şeyin olmadığına inandığımız bu anda, ne olduğumuzu incelediğimizde, var olmak için ne uzama, ne şekle, ne bir yerde olmaya ve ne de bedene verilen bu türden başka bir şeye gereksinimimiz olmadığını ve sadece düşündüğümüz için var olduğumuzu açıkça biliyoruz. Dolayısıyla ruhumuz ya da düşüncemizden edindiğimiz kavram bedenden edindiğimizden önce gelir. Çünkü dünyada herhangi bir varlığın bulunduğundan kuşkulanmamıza karşın, şunu biliyoruz ki, biz o an düşünüyoruz.

9. Düşünme nedir?
Düşünme sözüyle, bizde doğrudan doğruya kendiliğimizden görebileceğimiz biçimde olup biten tüm şeyleri anlıyorum. Böylelikle yalnız anlamak, istemek, tasarlamak değil, ancak burada duymak da düşünmekle aynı şeydir. Çünkü gözlerimin ya da bacaklarımın yaptığı işi gösterip de gördüğümü ya da yürüdüğümü söyleyip var olduğumu çıkarırsam ulaştığım sonuç, kuşku duyulmayacak kadar yanlışsız bir sonuç olmaz, zira hiçbir zaman gözlerimi açmadığım ve yerimden kımıldamadığım hâlde, gördüğümü ya da yürüdüğümü sanabilirim; çünkü kimi zaman uyuklarken böyle bir sanıya kapıldığım olur, belki vücudum olmadan da aynı sanıya kapılmışımdır. Hâlbuki yürüyorum ya da görüyorum demekle yalnız düşüncemin yaptığı işi ya da sanmayı, yani gördüğümü sanmama neden olan bendeki bilgiyi demek istersem, o zaman bu aynı sonuçtan kuşkulanmama olanak veremeyecek ölçüde mutlak olarak doğrudur çünkü bu, ruhla ilgili bir sonuçtur; duymak ya da başka herhangi bir biçimde düşünme gücü yalnızca ruhta vardır.

Rene DESCARTES, *Felsefenin İlkeleri* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi konular ele alınmaktadır?

2. R. Descartes'ın bilgi konusundaki görüşlerine katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

3. R. Descartes'ın varlık konusundaki görüşlerine katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

B. Spinoza'nın ahlak anlayışıyla ilgili açıklamayı ve metni okuyup soruları cevaplayınız.

B. Spinoza'nın Ahlak Anlayışı

B. Spinoza'nın etiğinde asıl amaç, insanın kendini gerçekleştirmiş özgür bir insan olması böylece mutluluğa ulaşmasıdır. Filozof, etik anlayışını bu görüş üzerinde temellendirir. B. Spinoza, panteist bir evren anlayışına sahip olduğundan Tanrı ve evrenin bir ve aynı şey olduğunu savunur. Ona göre erdem, insanın doğa yasalarına uygun davranmasıyla mümkündür. Bunun için insanın, doğanın bilgisine sahip olması gerekir. Doğanın bilgisine sahip olmak aynı zamanda Tanrı'nın bilgisini elde etmektir. Bu bilgiye ulaşmak için insanın tutkularını yenerek akla uygun davranması gerekir. Aklını kullanabilen insan aynı zamanda özgürdür. Bu özgürlük sayesinde doğa yasalarına dolayısıyla Tanrı'nın yasalarına uygun davrandığında insan erdemlidir. Bunun sonucunda da insan mutludur.

İNSANIN ESARETİ YA DA DUYGULARIN KUVVETİ*

(...)

VIII. Önerme

İyi ya da kötü hakkındaki bilgimiz, bilincinde olduğumuz sevinç ya da keder duygusundan başka bir şey değildir.

Kanıtlama: İyi ya da kötü dediğimiz şey, varlığımızı korumamızda bize yardımcı olan ya da bu konuda bize engel teşkil eden şeydir, yani bizim etki gücümüzü arttıran ya da azaltan, bu gücü besleyen ya da kısıtlayan şeydir. Öyleyse bir şeyin bizde sevinç ya da keder yarattığını anladığımızda o şeye iyi ya da kötü diyoruz; demek ki iyi ve kötü hakkındaki bilgimiz, sevinç ya da keder duygusunun zorunlu sonucu olan sevinç ya da keder fikrinden başka bir şey değil. (...)

Not: (...) Akıl doğaya aykırı hiçbir şey talep etmez, tek talebi herkesin kendisini sevmesi, kendisine sahiden yararı dokunacak olanı araması, kendisini gerçek anlamda daha mükemmel seviyeye eriştirecek olan her şeyi arzulaması ve herkesin kayıtsız şartsız kendi varlığını elinden geldiğince korumaya çabalamasıdır. (...) Erdem insanın kendi doğasının yasasına göre hareket etmesinden başka bir şey olmadığından ve hiç kimse kendi doğasının yasaları dışında varlığını korumaya çabalamadığından bundan çıkan ilk sonuca göre, erdemin temeli varlığı koruma çabasıdır ve insanın mutluluğu kendi varlığını koruyabilmesinden ibarettir. İkinci sonuca göre, erdem salt kendisi için istenmelidir ve erdemden başka salt kendisi için istememiz gereken daha makbul ya da bizlere daha yararı dokunacak hiçbir şey yoktur. Üçüncü sonuca göre (...) kendi varlığımızın korunması için dışımızdaki şeylere olan gereksinimimizden asla kurtulamayız ve dışımızdaki nesnelerle bağlantı kurmaksızın asla yaşayamayız. (...) Kendimizin dışında bize yararı dokunacak ve bu nedenle istememiz gereken pek çok şey söz konusudur. Bunların içinde de doğamızla tamamen uyumlu olanının en mükemmel olduğunu düşünürüz. (...) İnsanların kendi varlıklarını korumak için arzulayabilecekleri en makbul şey, herkesin zihinleriyle ve bedenleriyle her konuda adeta tek zihin ve tek beden oluşturacak şekilde uyuşması ve herkesin elinden geldiğince kendi varlığını beraberce korumaya çabalaması, herkesin hep birlikte hepsinin ortak yararına hizmet edecek olanı aramaları. Buradan çıkan sonuca göre, aklın yönetimindeki insanlar, yani kendilerine yararlı olanı aklın kılavuzluğunda arayan insanlar kendileri için istemedikleri şeyi başkaları için de istemezler, bu yüzden de böyle insanlar adil, güvenilir ve onurlu olarak bilinirler. (...)

XIX. Önerme

Herkes, kendi doğasının yasalarına göre, iyi ya da kötü olduğuna hükmettiği şeye zorunlu olarak iştah duyar ya da ondan kaçınır.

Kanıtlama: İyi ve kötünün bilgisi, bilincinde olduğumuz sürece sevinç ya da keder duygusudur; bu yüzden her insan iyi olduğuna hükmettiği şeye zorunlu olarak iştah duyar; buna karşın kötü olduğuna hükmettiği şeyden de kaçınır. Bu iştahsa insanın kendi özünden ya da doğasından başka bir şey değildir. O halde her insan sadece kendi doğasının yasaları gereği böyle bir şeye zorunlu olarak iştah duyar ya da ondan kaçınır.

XX. Önerme

Herkes kendisine yararlı olanı aradığı ölçüde, yani kendi varlığını korumaya çabaladığı ve bunu başarabildiği ölçüde erdemle donanır; buna karşın kendisine yararlı olanı, yani kendi varlığını korumayı reddettiği ölçüde erdemini yitirir.

Kanıtlama: Erdem insanın kendi gücüdür ve sadece insanın özüyle tanımlanır, yani sadece insanın kendi varlığını korumaya harcadığı çabayla tanımlanır. Bu nedenle insan kendi varlığını korumaya çabaladığı ve bunu başarabildiği ölçüde erdemli olur; dolayısıyla kendi varlığını korumayı reddettiği sürece erdemini yitirir.

(...)

XXII. Önerme

Varlığı koruma çabası denen erdemden daha üstün bir erdem yoktur.

(...)

Önerme Sonucu: İnsanın kendisini koruma çabası erdemin ilk ve tek temelidir. Çünkü bu ilkeden daha üstün bir ilke düşünülemez ve bu ilke olmadan da hiçbir erdem kavranılamaz.

(...)

XXVIII. Önerme

Zihnin en üstün iyisi Tanrı bilgisidir ve zihnin en üstün erdemi Tanrı'yı bilmektir.

Kanıtlama: Zihnin anlayabileceği en üstün şey Tanrı, yani mutlak anlamda sonsuz Varlık'tır ve bu Varlık olmadan hiçbir şey olmaz ve kavranılamaz. Bu yüzden zihne en fazla yararı dokunan ya da zihin için en iyi olan Tanrı bilgisidir. Ayrıca zihin ancak anladığı ölçüde etkindir ve zihnin sadece etkin olduğu ölçüde etkinliğinin kaynağının erdem olduğu söylenebilir. Öyleyse anlamak zihnin mutlak erdemidir.

Baruch SPINOZA, *Ethica* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde geçen felsefi kavramları belirleyiniz. Bu kavramların metinde hangi anlamda kullanıldıklarını açıklayınız.

2. B. Spinoza'ya göre iyiye ulaşmak nasıl mümkün olur?

3. Bu metinden günümüze ait ne tür dersler çıkarılabilir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

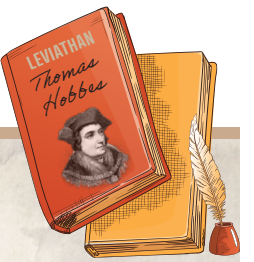

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

DEVLET ÜZERİNE*

Mutluluğu ve Mutsuzluğu Bakımından İnsanlığın Doğal Durumu Üzerine

Devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaşıdır. Çünkü SAVAŞ, sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp; mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur dolayısıyla, savaşın doğasında zaman kavramı, havanın doğasındaki gibi düşünülmelidir. Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa savaşın doğası da, çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur. Bunun dışındaki bütün zamanlarda BARIŞ vardır.

(...)

Bir Devletin Nedenleri, Doğuşu ve Tanımlanması Üzerine

Devletin amacı, bireysel güvenliktir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek yani daha önce gösterilmiş olduğu gibi, insanları korku içinde tutacak ve onları, ceza tehdidiyle, ahitlerini ifa etmeye ve doğa yasalarına uymaya zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır.

Bir devletin oluşumu. Tanımı. İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi; ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesini de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. (...) Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir Devlet, Latince Civitas, olarak adlandırılır. İşte o EJDERHA'nın veya, daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur. Çünkü, devletteki her bir kimsenin ona verdiği yetkiyle onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, o kişi, bu kudret ve gücün dehşetiyle, bütün insanların yurtta barış ve yurtdışında düşmanlara karşı yardımlaşma yönündeki iradelerini birleştirip biçimlendirmeye muktedir hale gelir. İşte devletin özü o kişide toplanmıştır; tanımlamak gerekirse, bu öz, büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükûnu ve ortak savunmaları için, içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanabilmesidir.

Sözleşme ile Kurulmuş Egemenlerin Hakları Üzerine

Bir devlet kurmak nedir? Bir insan topluluğu, kendi arasında ahit yaparak, hepsinin birden kişiliğini temsil etmek, yani onların temsilcisi olmak hakkının hangi kişiye veya heyete verileceği konusunda çoğunlukla anlaştığı vakit, bir devlet kurulmuştur denir; bunun lehinde oy verenler gibi, aleyhinde oy verenler de, barış içinde birlikte yaşamak ve başkalarına karşı korunmak amacıyla, o kişi veya heyetin bütün eylemlerini ve kararlarını, bunlar kendi eylemleri ve kararları imişçesine, yetkili kılacaktır.

(...)

Devletin kurulmasının sonuçları şunlardır: Bir devletin bu şekilde kurulmasından, halkın rızası ile kendisine egemenliğin devredildiği kişi veya heyetin bütün hakları ve yetkileri doğar.

1. Uyruklar hükümet şeklini değiştiremezler. (...)
2. Egemen güçten vazgeçilemez. (...)
3. Hiç kimse, çoğunluk tarafından belirlenen egemenin kuruluşuna, adaletsizlik etmeden karşı gelemez. (...)
4. Egemenin eylemleri uyruk tarafından eleştirilemez. (...)
5. Egemenin yaptığı hiçbir şey, uyruk tarafından cezalandırılamaz. (...)
6. Uyruklarının barışı ve savunulması için neyin gerekli olduğuna egemen karar verir. (...) Uyruklarına hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verir. (...)
7. Uyruklardan her birinin, başka hiçbir uyruğun adaletsizlik etmeden ondan alamayacağı hangi şeylerin kendisine ait olduğunu bilebileceği kurallar yapmak hakkı. (...)
8. Yargılama ve anlaşmazlıkları çözme hakkı da ona aittir. (...)
9. Uygun gördüğü şekilde savaş ve barış yapma hakkı da ona aittir. (...)
10. Bütün barış ve savaş danışmanlarını ve bakanlarını seçmek hakkı da ona aittir. (...)
11. Ödül ve ceza vermek ve (önceki bir yasa, ölçüsünü belirlememiş ise) bunu dilediği gibi yapmak hakkına da sahiptir. (...)
12. Şeref ve paye vermek hakkı da ona aittir. (...)

Thomas HOBBES, *Leviathan* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi problemler ele alınmaktadır?

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. Siz olsaydınız bu metinde hangi fikirleri öne çıkarırdınız?

4. Sizce devlet olmasaydı nasıl bir toplumda yaşıyor olurdunuz?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

3.4. 15. YÜZYIL-17. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TARTIŞMA

F. Bacon'ın "Bilgi güçtür." sözünün olumlu ve olumsuz yönlerini günlük hayattan örnekler vererek tartışınız.

Tartışma Notları:

UYGULAMA

Adımları izleyerek uygulamayı gerçekleştiriniz.

1. Adım

Ütopya konusu ile ilgili bilgileri ve ütopya türlerine yönelik örnekleri okuyunuz.

Ütopya

15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde ele alınan problemlerden biri de ideal devlet düzeninin nasıl olacağıdır. Bu probleme çözüm arayan düşünürler ideal devlet tasarımları ortaya koymuşlardır. Bu tasarımlara "ütopya" adı verilir. Ütopya kavramı "olmayan yer", "iyi ve ideal yer" gibi anlamlara gelir. Gerçekte olmayan fakat olması arzulanan bir dünyanın tasarlandığı metinler hatta resimler şeklinde ortaya konan ütopyalar, birçok kültürün düşünce ve edebiyat geleneğinde yer alır.

Ütopyalar, yazıldıkları çağın siyasal ve toplumsal sorunlarına bir eleştiri niteliği taşır. Başta yöneticiler olmak üzere insanlara daha iyi bir toplumsal düzeni oluşturmanın mümkün olduğunu göstermeyi amaçlar. Ütopyalarda ideal bir devlet ve toplum düzeni kurgulanır. Bu devlet, dış dünyadan yalıtılmış ve oldukça güvenli bir konumda tasarlanır. Kötülüklere, ekonomik sıkıntılara, kavga ve savaşlara burada yer yoktur; düzen, eşitlik, barış, mutluluk hâkimdir. Bireylerin eğitimine ve ahlaki gelişimine önem verilir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada yaşanan savaşlar, insanlık dışı olaylar, ekonomik krizler ve ürkütücü boyutlardaki teknolojik gelişmeler mükemmel bir dünya anlayışı kurgulayan ütopya düşüncesinin sarsılmasına yol açar. Bunun sonucunda daha kötü ve karamsar bir dünya düzenini anlatan "ters ütopyalar" ya da "distopyalar" ortaya çıkar. Distopya, "kötü yer" ya da "zor yer" anlamlarına gelir. Distopyalarda bilim ve teknolojideki hızlı gelişimin gelecekte birtakım olumsuzluklar getireceğine yönelik karamsar bir tablo çizilir. Bu tabloda bireyin hak ve özgürlükleri kısıtlanır ya da tamamen ortadan kaldırılır. İnsan makineleşerek insani duygularını, ahlaki ve kültürel değerlerini yitirir. Ülkeler arasındaki gerilimin insanları her an büyük bir savaşa sürükleyeceği ve bu savaşta kullanılacak gelişmiş silahlarla dünyanın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir gelecekten söz edilir. Günümüzde distopyanın yanı sıra "ekolojik ütopya", "ekonomik ütopya", "politik ütopya", "feminist ütopya" , "bilimsel ve teknolojik ütopya"gibi farklı ütopya türlerinde eserler verilmektedir.

▶▶▶

2. Adım

Ütopya ile ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak özgün bir ütopya yazınız.

3. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-9. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. Skolastik düşünce ile modern düşüncenin bilime yaklaşımları arasındaki farklar nelerdir?

2. 12. yüzyıl çeviri faaliyetlerinin 8. yüzyılda Beytülhikmede yapılan çeviri faaliyetlerinden farkları nelerdir?

3. MÖ 6. yüzyıl-MS 2. yüzyıl felsefesinin 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesine etkileri nelerdir?

4. Dünya merkezli evren anlayışının yıkılmasının sonuçları neler olmuştur?

5. F. Bacon'ın bilime ve felsefeye yaptığı katkılar nelerdir?

6. Kartezyen felsefe ne demektir?

7. Hümanizm kavramı, 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde hangi anlamları içermektedir?

8. F. Bacon ve R. Descartes'ın bilimsel yöntem konusundaki görüşlerini karşılaştırınız.

9. T. Hobbes'a göre devlet nasıl ortaya çıkmıştır? Açıklayınız.

10-12. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

"Modern felsefenin kurucusu" kabul edilen R. Descartes, bilimsel bilgi için sağlam bir temel oluşturmaya çalıştı. Doğru bilginin yöntemini konu edindi. Bunun için de öncelikle insanın şimdiye kadar edindiği tüm bilgilerinden şüphe etmesi gerektiğini savundu. Bu şüphe yöntemi ile bilgilerinin doğruluğu sonucuna ulaştı. Varlık konusunda ruh ile bedenin iki farklı töz olduğunu vurgulayarak "düalizm" anlayışını savundu. Bu anlayışa göre ruhun işlevi düşünmedir. Ruh yer kaplamaz, beden ise yer kaplar ama düşünmez. Bunlar yani ruh ve beden, birlikte insanı meydana getirir.

10. R. Descartes'ın varlık konusundaki temel savı nedir?

11. R. Descartes'ın varlıkla ilgili görüşüne katılıyor musunuz? Açıklayınız.

12. Descartes ile ilgili verilen aşağıdaki ifadelerden doğru olanları (✓) işareti koyarak gösteriniz.

a) Bilimsel bilgilere ulaşmak için yeni yöntem arayışındadır. ( )
b) Bilgilerinin doğruluğundan şüphe etmez. ( )
c) Skolastik Dönem filozofudur. ( )
ç) İnsanın madde ve ruhtan meydana geldiğini iddia eder. ( )
d) Şüpheyi doğru bilgiye ulaşmak için araç olarak kullanır. ( )
e) Sadece maddi varlıkların var olduğunu savunur. ( )

13-15. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

F. Bacon, Skolastik Dönem'in gelenekselliğine cesaretle karşı durur. Geleneksel filozofları örümceğe benzeten F. Bacon, eskilerin tümdengelimci düşüncesinin sadece insanın kendi usunun ürünü olan sistemleri oluşturduğunu söyler. Bu sistemler, örümceğin ağını örerken ağı yalnızca kendi içinden üretmesi gibi hiç dış malzeme bulundurmamaktadır. Bu tür düşüncelerin yanı sıra bazı bilim insanları da yalnızca hep dışarıdan malzeme toplar ve biriktirir fakat yeni bir model üretemez. F. Bacon, bu tür bilim insanlarını karıncaya benzetir. Bilim insanı modeli için örümcek ve karınca tipinin yanlış olduğunu öne sürer. Bilim insanı ne ağını içine çeken örümcek gibi ne de çevreden topladığıyla yetinen karınca gibi davranmalıdır. Bilim insanı topladığını işleyen, düzenleyen bal arısı gibi yapıcı bir etkinlik içinde olmalıdır.

13. F. Bacon, geleneksel filozofları ve bilim insanlarını neden eleştirmektedir?

14. F. Bacon'a göre bilim insanının amacı ne olmalıdır?

15. F. Bacon'ın görüşlerine katılıp katılmadığınızı açıklayınız.

16-19. uygulamaları gerçekleştiriniz.

16. Tablodaki ifadelerin hangi filozoflara ait olduğunu ilgili alanlara (✓) işareti koyarak gösteriniz.

	İfadeler	F. Bacon	I. Newton	G. Galilei	R. Descartes
a	Bilim matematiksel yönteme dayanmalıdır.				
b	Bilimsel araştırmanın temeli gözlem ve deneydir.				
c	Bilimsel araştırmada olguların açıklanmasıyla kurama ulaşılır.				
ç	Bilimsel araştırmanın nihai hedefi, geleceğe ilişkin öndeyilerde bulunmaktır.				

17. Aşağıda yapılandırılmış gridde bazı filozof adları ve kavramlar numaralı olarak verilmiştir. Bu numaraları uygun ifadelerin karşısına yazınız *(Aynı numarayı bir veya birden fazla ifade için kullanabilirsiniz.).*

1 Francis Bacon	2 Rönesans	3 Galileo Galilei	4 Hümanizm
5 Kartezyen Felsefe	6 Thomas Hobbes	7 Nikolas Kopernik	8 Baruch Spinoza
9 Niccolo Machiavelli	10 Isaac Newton	11 Ütopya	12 Rene Descartes

a	İnsan merkezli düşünme geleneğidir.	
b	Felsefe, bilim, sanat gibi alanlardaki yeniden doğuş hareketidir.	
c	Matematiksel kesinlikte bilgilere ulaşmak için şüpheyi bir yöntem olarak kullanır.	
ç	Devlet düzeni, yöneticinin yetkileri, bireyin hakları gibi konulardaki görüşleriyle 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesine önemli katkılar sunmuştur.	
d	Yaptığı bilimsel çalışmalarla yaşadığı döneme damga vurmuş ve 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olmuştur.	
e	Güneş merkezli evren anlayışını geliştirerek bu dünyanın insan aklıyla bilinebileceği düşüncesinin önünü açmıştır.	
f	Bilimlere tümevarım yöntemini kazandırarak deneyin önemini ortaya koymuş, empirizm anlayışının önünü açmıştır.	
g	Cisimlerin hareketi ile ilgili bilinenleri sorgulamış, bu konuda eylemsizlik ilkesi ve serbest düşme yasasını ortaya koymuştur.	
ğ	Özgür insanın doğa yasalarına uygun yaşayacağını, böylece Tanrı'nın bilgisine ulaşarak mutlu olacağını iddia etmiştir.	
h	Devletin toplumsal sözleşmeyle meydana geldiğini savunmuştur.	
ı	R. Descartes'ın felsefi sistemine verilen isimdir.	
i	Güce ulaşmak için iktidarın her yolu kullanabileceğini iddia etmiştir.	
j	Yaşanılan toplum düzenine eleştiri niteliğinde olan ideal devlet tasarımlarıdır.	

18. Tablodaki ifadeler doğru ise (D) yanlış ise (Y) kutucuğunu işaretleyiniz. Yanlış olduğuna karar verdiğiniz ifadenin karşısına doğrusunu yazınız.

	İfadeler	Karar	Doğrusu
a	15-17. yüzyıllarda felsefe, Aristoteles'in tümdengelim yöntemini benimsemiştir.	D ( ) Y ( )	
b	N. Kopernik, Batlamyus'un yer merkezli evren anlayışının yıkılmasını sağlamıştır.	D ( ) Y ( )	
c	R. Descartes, bilimsel yöntem olarak tümevarımı öne çıkarmıştır.	D ( ) Y ( )	
ç	G. Galilei, deneyi ve matematiksel yöntemi bir arada kullanarak günümüz bilim anlayışına katkı sağlamıştır.	D ( ) Y ( )	
d	B. Spinoza, mekanik evren anlayışı ile kendinden sonraki birçok düşünürü etkilemiştir.	D ( ) Y ( )	
e	N. Kopernik'in Güneş merkezli evren anlayışı, yeni bir dünya görüşünün benimsenmesine katkıda bulunmuştur.	D ( ) Y ( )	
f	F. Bacon'a göre bilimsel yöntem, gözlem ve deneye dayanmalıdır.	D ( ) Y ( )	

19. Aşağıda birbiriyle bağlantılı doğru/yanlış ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç verilmiştir. İlk ifadeden başlayıp her doğru (D) ya da yanlış (Y) cevabınıza göre okları takip ederek çıkışa ulaşınız.

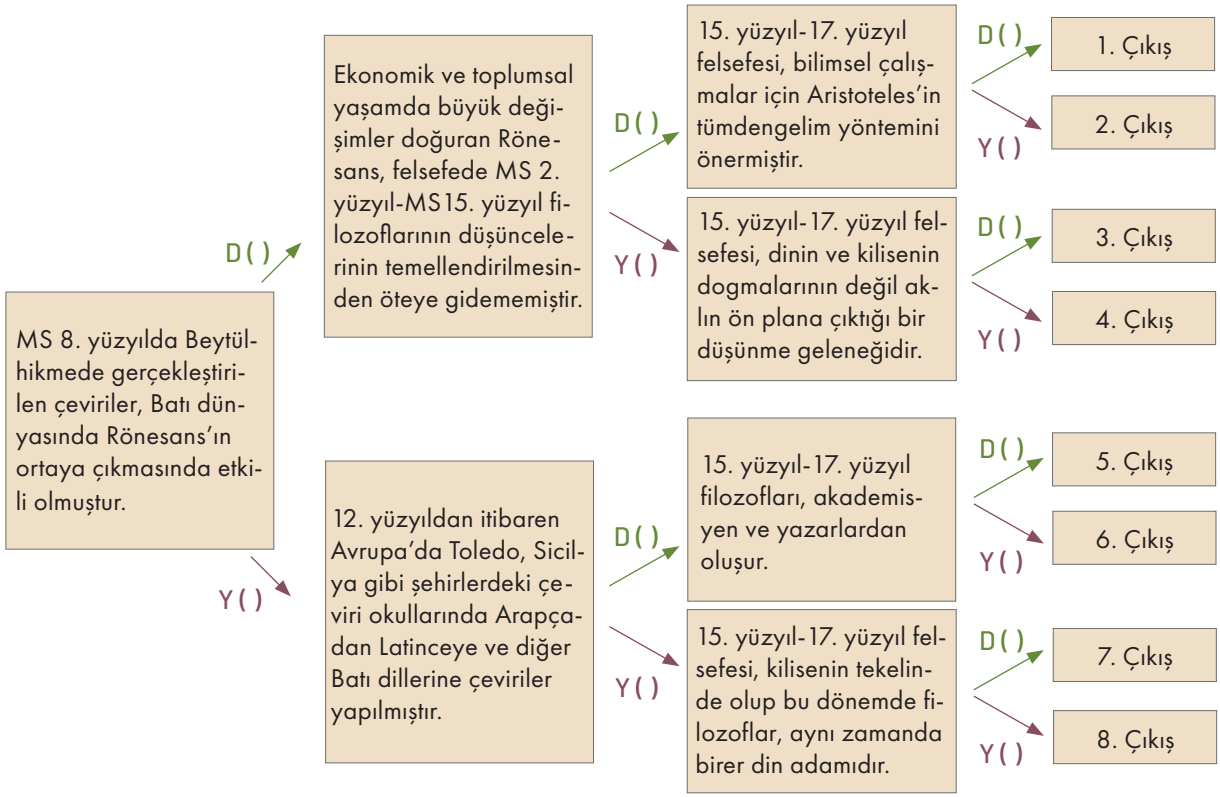

20-32. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

20. MS 2-12. yüzyıllar arasında hâkim olan anlayışa göre yeryüzü, göklerin merkeziydi ve insanla ilgili her şeyin bir amacı vardı. Ancak 17. yüzyılda yaşayan Newton'ın sisteminde Dünya seçkin bir yıldız değil küçük bir gezegendi. Astronomik uzaklıklar öylesine büyüktü ki Dünya, onlara bakıldığında bir toplu iğne başı kadardı. Bu çok büyük aygıtın toplu iğne başı büyüklüğündeki bir yerde yaşayan yaratıklar için tasarlanmadığı anlaşılıyordu. Ayrıca doğayı belirleyen tanrısal bir güç değil mekanik yasalardı.

Bu parçaya göre aşağıdakilerden hangisi 17. yüzyıl felsefesinin savlarındandır?

A) İnsanın varlığının bir amacı vardır.
B) Tanrı, evreni insan için yaratmıştır.
C) Bilimsel çalışmalar astronomiyle sınırlıdır.
D) Evren, tanrısal bir tasarım kabul edilmelidir.
E) Her şey fizik yasalarına uygun şekilde oluşur.

21. F. Bacon'a göre doğanın sırlarını çözmek ve yasalarını keşfetmek için her türlü gözlem ve deney sonuçlarının toplanması, kaydedilmesi ve sınıflandırılması yeter. Başka bir deyişle F. Bacon bilimsel yöntemi, gözlem ve deney yolunda veri toplama ve toplanan verileri sınıflama işlemi olarak görür. Bu bakımdan F. Bacon, empirik bilimlerin yöntem ve anlamı üzerinde duran bir düşünür olarak empirizm anlayışını savunan filozofların görüşlerinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

Buna göre F. Bacon'ın felsefeye katkısı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Empirist filozofların görüşlerine zemin hazırlamıştır.
B) Bilgi edinmede aklın yeterli olduğunu göstermiştir.
C) Doğayı bilimsel olarak açıklamaya çalışmıştır.
D) Bilimsel yöntem tartışmasına son vermiştir.
E) Din ile bilimi birbirinden ayırmıştır.

22. Aşağıdakilerden hangisi 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinde ele alınan konulardan biridir?

A) İnanç akıl ilişkisi
B) Evrenin yaratılışı
C) Bilimsel yöntem
D) Değişim problemi
E) Kötülüğün kaynağı

23. I. Bütün kabullenilmiş bilgilerin ötesinde gözlem ve deneyle doğanın yeniden incelenmesi
II. Doğru düşünmeyi ve sağlam bilgilerin elde edilmesini sağlayan yöntem üzerinde çalışma
III. Bilginin, insanoğlunu doğaya egemen kılan en güçlü araç olduğunun anlaşılması
IV. Aklın, inancın açıklanmasında bir araç olarak kullanılmaya başlanması

Yukarıdakilerden hangileri 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin ayırt edici özelliklerindendir?

A) I ve II B) I ve IV C) III ve IV
D) I, II ve III E) I, II ve IV

24. I. İnsan merkezli olma
II. Aklı ve deneyi temel alma
III. Otoriteye bağlı düşünme
IV. Teolojinin etkisinde olma

Yukarıda verilen ifadelerden hangileri modern düşüncenin karakteristik özelliklerindendir?

A) I ve II B) II ve IV C) III ve IV
D) I, II ve III E) I, II ve IV

25. I. Rene Descartes
II. Niccolo Machiavelli
III. Roger Bacon
IV. Thomas Hobbes

Verilenlerden hangileri 15. yüzyıl-17. yüzyıl filozoflarındandır?

A) I ve II B) I ve IV C) III ve IV
D) I, II ve III E) I, II ve IV

26. I. Yapılan icatların, bilimsel çalışmaların gelişmesini sağlaması
II. Coğrafi Keşifler sonucunda matbaanın kullanılması ve okuryazarlık oranının artması
III. İslam felsefesinde inanç akıl ilişkisinin ele alınması
IV. Toledo gibi okullarda yapılan çevirilerle bilim ve felsefenin gelişmesi

Yukarıdaki ifadelerden hangileri Rönesans'ın ortaya çıkışına neden olan etkenler arasında gösterilebilir?

A) I ve II B) II ve III C) III ve IV
D) I, II ve IV E) I, III ve IV

27. 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin gelişimini inceleyenler, onun Orta Çağ'ın derinliklerinden Antik Çağ'a uzandığını görürler. Modern düşüncenin öncüsü olan Rönesans aydınları, bilgi araştırmasına Antik Çağ'ın verimli düşünce denizinde başlamışlardır. Onlar evrensel değerlere ulaşma çabasının tadını stoa filozoflarından, dünyanın yaşanmaya değer bir hazlar alanı olduğu anlayışını Epikürcü bakış açısından derlediler.

Bu parçada

I. Rönesans aydınları, Antik Yunan düşünürlerinden etkilenmiştir.
II. 15. yüzyıl-17. yüzyıl felsefesinin kökleri, yüzyıllar öncesine dayanır.
III. Rönesans filozofları, dine değil akla öncelik vermiştir.

yargılarından hangileri vurgulanmaktadır?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) I ve III E) II ve III

28. Hümanizm, tarihsel süreçte insanı "insan etme" çabalarının tümünün adıdır. İnsanın önceden belirlenmiş, değişmez bir özü olmayışına tam tersine onun değiştirilebilirliğine ve eğitilebilirliğine yaptığı vurguyla öne çıkan hümanizm, her şeyden önce bir insan ülküsüdür. İnsanı merkeze alan, akıllı bir varlık olması bakımından onu değerli bir varlık olarak gören bir dünya görüşüdür.

Buna göre

I. İnsan, Tanrı'nın buyruklarına uygun davranmalıdır.
II. Bilme ve anlama yetisine sahip insan, doğa ve toplumla ilgili sorunlara yönelmelidir.
III. İnsan, bilgi ve yeteneklerini geliştirmek için çaba sarf etmelidir.

yargılarından hangileri hümanist bakış açısına uygundur?

A) Yalnız II B) I ve II C) I ve III
D) II ve III E) I, II ve III

29. **Aşağıdakilerden hangisi hümanizm anlayışı tarafından savunulamaz?**

A) İnsan, belirlenmiş değil özgür bir varlıktır.
B) İnsan için bu dünyada mutlu olmak amaçtır.
C) Gerçeğin doğaüstü değil olgusal bir niteliği vardır.
D) İnsan, aklıyla doğru bilgiyi bulma yetisine sahiptir.
E) Her tür otoriteye uymak, insanın temel görevidir.

30. İnsanlar, doğal dünyanın olgularını Tanrı'nın müdahalesinden bağımsız olarak araştırabilir. Ayrıca insanların yaptığı araştırmaların sonuçlarını dinle ya da kurumlaşmış otoriteyle bağdaştırmaları da gerekmez.

Bu ifade 17. yüzyıl felsefesinin hangi ilkesine işaret etmektedir?

A) Bilimsellik B) Hümanizm
C) Kartezyen anlayış D) Laiklik
E) Rasyonalizm

31. 13. yüzyılda Avrupa'da hem Yunanca hem Arapça eserlerin Latinceye aktarılmasını sağlayan bir tercüme faaliyeti başlamıştı. Bir taraftan Aristoteles'in diğer taraftan İslam düşünce dünyasının temel eserlerinin tercümesiyle birlikte Yeni Platoncu felsefe ile Hristiyan teolojisinin Aristotelesçi felsefe ile uzlaştırılmaya/ayrıştırılmaya çalışıldığı bir düşünsel tartışma oluşmuştu.

Bu parçaya göre çeviri faaliyetleri ile ilgili aşağıdaki yargıların hangisi doğrudur?

A) Çevrilen eserler; tıp, mekanik, matematik alanlarına aittir.
B) İslam felsefesine ait eserler Yunancaya çevrilmiştir.
C) Yeni Platoncu eserlerin çevirisi sonraki dönemlere bırakılmıştır.
D) Din adamlarının kontrolünde yürütülmüştür.
E) Antik Yunan felsefesi ile din uzlaştırılmaya çalışılmıştır.

32. Rönesans insanı cennet, cehennem gibi konularla ilgilenmekten vazgeçmiş ve gözlerini gerçek dünyaya çevirmiştir. Onun için insanın başka bir dünyadaki geleceği değil yaşadığı dünyadaki sorunları ve temel değerleri ön plana geçmiştir. Teoloji ve onun hizmetindeki skolastik felsefe, yerini gerçeklere dönük özgür araştırma ve öğrenme çabasına bırakmıştır.

Buna göre Rönesans insanı için

I. Doğa ve insanı konu edinen problemlerle ilgilenmiştir.
II. İnanç merkezli bir bakış açısına sahiptir.
III. Toplumsal sorunları tartışmıştır.

yargılarından hangileri doğrudur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) I ve II
D) I ve III E) II ve III

Daha fazla içerik için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

4. ÜNİTE

18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİ

Ünite ile ilgili EBA içeriklerine ulaşmak için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

Voltaire'in L'Orphelin de la Chine (Lörfelan dö la Şin) adlı eserinin Madam Geoffrin'in (Medam Jörfhan) salonunda okunması
[Yağlı boya tablo, Anicet Charles Gabriel Lemonnier (Anise Şarl Gebriel Lemoni), 1812, Malmaison (Melmezun) Kalesi, Fransa]

ÜNİTE KONULARI

4.1. 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesini Hazırlayan Düşünce Ortamı
4.2. 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Karakteristik Özellikleri
4.3. 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Filozoflarının Felsefi Görüşlerinin Analizi
4.4. 18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Örnek Düşünce ve Argümanlarının Felsefi Açıdan Değerlendirilmesi

TEMEL KAVRAMLAR

- Aydınlanma
- Akıl
- Bilgi
- Pozitivizm
- Ahlak
- Ödev
- Toplum Sözleşmesi
- Tin
- Diyalektik

J. Locke
(1632-1704)

G. Berkeley
(1685-1753)

Montesquieu
(1689-1755)

D. Hume
(1711-1776)

J. J. Rousseau
(1712-1778)

ÜNİTEYE GİRİŞ

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi, dinin ve metafiziğin eleştirildiği, her alanda aklın ve bilimin egemen olduğu bir düşünce biçimidir. Aydınlanma Çağı olarak da nitelendirilen bu yüzyıllar, günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir.

Kimilerine göre bir aydınlanmadan değil aydınlanmalardan bahsetmek daha doğrudur. Tüm Avrupa'yı etkisi altına alan Aydınlanma Çağı'nı uluslar farklı biçimlerde yaşamıştır. Özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya Aydınlanma düşüncesinin üç önemli merkezini oluşturmaktadır. İngiliz Aydınlanması, 1730'larda başlayan sanayileşme ile ortaya çıkmıştır. Sanayileşme, bilim ve teknikte ilerlemeyi zorunlu kılmış; bunun sonucunda her alanda bilimsel yaklaşım önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak felsefede bilgi alanında empirizm ile sensualizm (duyumculuk) anlayışı egemen olmuştur. Fransa'da Aydınlanma düşüncesi, 1789 yılında Fransız İhtilali'ni ortaya çıkarmıştır. Fransız düşünürler, Aydınlanma ekseninde toplumsal sorunlara önem vermiştir. "Ansiklopedistler" olarak isimlendirilen felsefi akımın mensupları, çıkardıkları "Ansiklopedi" sayesinde geniş kitlelerin bilgiye ulaşımını kolaylaştırmıştır. Felsefede özgürlük, eşitlik, hak gibi kavramlar sorgulanmış; bilgide rasyonalizm egemen olmuştur. Almanya'da ise Aydınlanma ile felsefede ve edebiyatta idealizm, rasyonalizm ve romantizm anlayışları hâkim olmuştur.

18-19. yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerle mevcut kurumlar, bilgiler, felsefi düşünceler, değerler eleştirilmiş ve ortadan kaldırılmış ancak onların yerine yenileri oluşturulamamıştır. Aydınlanma, geleneksel olan her şeyi yıkıp yerine yenilerini oluşturma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Aydınlanma felsefesi; aklı, laikliği, hak ve özgürlüklere sahip birey anlayışını savunmuş ve günümüz değerlerinin oluşmasında etkili olmuştur.

ÜNİTEYE HAZIRLIK SORULARI

1. **18-19. yüzyıllarda dünya tarihine yön veren hangi olaylar gerçekleşmiştir? Tarih dersinden edindiğiniz bilgilerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.**
2. **Bilimde yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı toplumsal sonuçlar neler olabilir?**
3. **Bilgi edinmede duyularınıza mı yoksa aklınıza mı daha çok güvenirsiniz? Nedenini açıklayınız.**
4. **Yasalar, insanların özgürlüklerini kısıtlar mı yoksa onlara özgür olma imkânı mı sağlar? Tartışınız.**
5. **Okuduğunuz bir eserin edebî ya da felsefi nitelik taşıdığına nasıl karar verirsiniz?**

Ünite sunumu için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

I. Kant
(1724-1804)

J. Bentham
(1748-1832)

F. Hegel
(1770-1831)

A. Comte
(1798-1857)

4.1. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

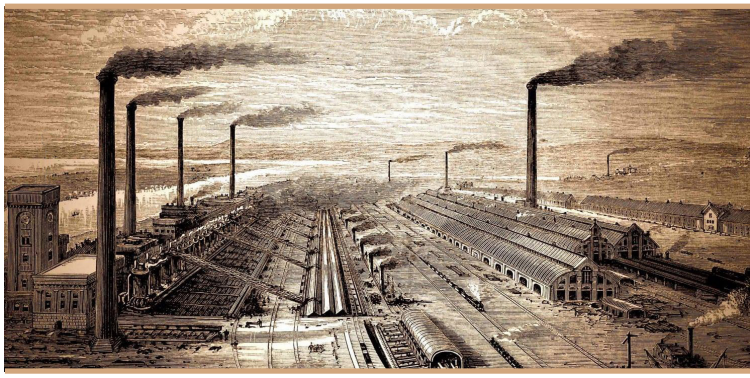

Görsel 4.1: 18-19. yüzyıllarda etkili olan sanayileşme süreci

15-17. yüzyıllar arasında Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte siyasal, toplumsal ve düşünsel alanda köklü değişimler gerçekleşmiştir. Bu dönemde bilim ve teknikteki gelişmeler, üretimde makinelerin kullanılmasını sağlamıştır. Üretimde makineleşme, sanayileşmeye yol açmıştır (Görsel 4.1). Sanayileşme sadece üretim biçimini değil aynı zamanda yaşam biçimini de değiştirmiştir. Küçük köy ve kasaba topluluklarının yerine büyük kentler kurulmaya başlanmıştır. Tarımla uğraşan köylüler, kentlere göç ederek yoksul sanayi işçisi hâline gelmiştir. O döneme kadar varlığını devam ettiren toplumsal düzen tamamen bozulmuştur. İnsanlar, bozulan düzenin yerine yenisinin kurulması için arayış içine girmiştir. Bu arayış çerçevesinde daha önce koşulsuz bir biçimde kabullendikleri konular üzerinde düşünmeye ve bunlar hakkında sorular sormaya başlamıştır. Bu durum beraberinde mevcut düşüncelerin, toplumsal anlayışların, sanatın ve kültürün eleştirilmesine ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

17. yüzyılın ikinci yarısıyla 19. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan döneme "Aydınlanma Çağı" veya "Aydınlanma Yüzyılı" adı verilmiştir. Aydınlanma kavramı ile aklın, dinin baskısından kurtularak her alandaki sorunları kendi gücüyle çözmeye çalışması anlaşılmıştır. Başka bir deyişle Aydınlanma'da bireysel, toplumsal ve siyasi yaşamın problemleri dinin açıklamalarından bağımsız olarak aklın ve felsefenin yöntemleriyle ele alınmıştır. Böylece insan; bilimin, dinin, felsefenin ve toplumsal geleneklerin dayattığı dogmadan ayrılarak aklını kullanıp doğruyu bulma amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Akla verilen bu değer sayesinde bilim, felsefe, kültür, sanat gibi pek çok alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır.

15-17. Yüzyıl Felsefesinin 18-19. Yüzyıl Felsefesi Üzerindeki Etkileri

18-19. yüzyıl felsefesi, Reform ve Rönesans'ın attığı temeller üzerinde yükselmiştir. Bu bakımdan 15-17. yüzyıllardaki felsefi ve bilimsel çalışmalar, 18-19. yüzyıl filozoflarına kaynaklık etmiştir. Özellikle G. Galilei, N. Kopernik ve F. Bacon'ın bilim alanındaki çalışmaları sonucunda metafizik reddedilerek kendi kendine yeten mekanik bir evren anlayışı kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, I. Newton'ın fizik yasalarıyla iyice güçlenmiştir ve böylece 18-19. yüzyıl düşünürlerinin mekanik materyalizm ve deizm anlayışlarını savunmalarında etkili olmuştur. Aynı zamanda I. Newton'ın her tür olguyu duyular dünyasının somut varlıklarına dayanarak açıklaması, 18-19. yüzyıl felsefesinde empirizm anlayışının benimsenmesini sağlamıştır.

15-17. yüzyıl felsefesinin önemli düşünürlerinden olan R. Descartes, 18-19. yüzyıl felsefesinin gelişmesinde önemli bir role sahiptir. R. Descartes'ın Kartezyen anlayışı, 18-19. yüzyıl düşünürlerinin aklın gücüne duydukları güvenin temellerini atmıştır.

17-18. yüzyıllarda felsefedeki en önemli değişimler din, siyaset ve toplum alanlarında meydana gelmiştir. Bu konuda özellikle Aydınlanmacı bir yaklaşıma sahip olan T. Hobbes'ın görüşleri önemli bir yere sahiptir. T. Hobbes, öne sürdüğü doğal hukuk anlayışı ile Avrupa'da hukuk ve devlete dair yeni görüşlerin oluşmasını sağlamıştır.

ARAŞTIRMA

Sanayileşmenin felsefe üzerindeki etkilerini ve Fransız düşünürlerinin Fransız İhtilali'ne etkilerini güvenilir kaynaklardan ve "gov.tr", "edu.tr" uzantılı genel ağ adreslerinden yararlanarak iş birlikli çalışmayla araştırınız. Elde ettiğiniz bilgilerle bir sunum hazırlayınız. Sunumunuzu sınıfta paylaşınız.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görseli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Yandaki görsel, 18. yüzyıl Alman sanatçı Daniel Chodowiecki'nin [Danyıl Şodoviki (1726-1801)] "Aydınlanma" adlı gravürüdür ve dönemin düşünsel atmosferini simgesel bir dille yansıtır. Gravürde karanlık bir orman yolunda yürüyen bir yaya, bir atlı ve bir at arabası yer alır. Bu figürler, geçmişin karanlığından aklın ve bilimin ışığında aydınlık bir geleceğe doğru yapılan simgesel yolculuğu temsil eder. Arka planda iki kuleli bir şato ve daha uzakta tepeye kurulmuş bir yerleşim yeri görülür. Ufukta yükselen güneşin ışıkları, dağların ardından doğarak dağılan sisleri deler ve sahneyi aydınlatır. Bu sahne, Aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturan ilerleme, bilgi ve akıl vurgusunu görsel bir anlatımla ortaya koyar. Gravürün adı olan "Aydınlanma", sadece bir sanat eserini değil aynı zamanda Batı uygarlığının akla ve bilime yaptığı ilerleyişi simgeler.

Aydınlanma (Gravür, Daniel Chodowiecki, 1726-1801)

1. Sizce sanatçı gravürde güneşin doğuşu ile neler anlatmak istemiş olabilir? Yorumlayınız.

2. Sizce gravürde güneşin aydınlığa kavuşturduğu karanlıklar neler olabilir?

4.2. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Rönesans'ın felsefi düşüncede başlattığı dönüşüm 17. yüzyılın sonlarında tamamlanmış, modern düşünce felsefeye egemen olmuştur. İnsan aklına duyulan koşulsuz güven, 18. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde felsefenin amacı, din ve geleneksel otoritelerin etkisinde kalmadan yalnızca aklın ışığıyla insan yaşamını aydınlatmaktır. Hümanizm, deizm, ateizm, akılcılık, ilerlemecilik, iyimserlik ve evrenselcilik Aydınlanma düşüncesini belirleyen temel eğilimlerdir.

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesi, aklı insan yaşamındaki mutlak yönetici ve yol gösterici yapma çabalarıyla öne çıkan bir felsefedir. Aydınlanma düşünürleri, insan aklını sınırlayan ve boyunduruk altına almak isteyen her türlü otoriteye başkaldırmış, dinî otoritelerin yanında siyasi otoriteleri de eleştirmiştir. Bu dönemde laik bir devlet anlayışı, seküler bir yaşam biçimi benimsenmiştir. İnsanın kendi kaderi üzerinde söz sahibi olduğu görüşü, filozofları toplumsal sorunlar üzerine düşünmeye yöneltmiştir. Böylece felsefe, sadece kuramsal bir bilgi olmaktan çıkmış; insanın yaşamını düzenlediği bir faaliyete dönüşmüştür. Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaygın olduğu bu dönemde felsefe, edebiyatla sıkı bir ilişki içine girmiştir. Ulusal dillerinde eserler veren yazarlardan oluşan düşünürler, kamuya açık alanlarda felsefe yaparak görüşlerinin geniş halk kitlelerine ulaşmasını sağlamışlardır.

Bilimde yeni yöntem anlayışının sağladığı başarılar, Aydınlanma düşünürlerinin geleceğe umutla bakmasını sağlamıştır. Onlara göre insan, bilim sayesinde evrende bilinmeyen bir gerçek, çözülmemiş bir sorun bırakmayacaktır. Bilime duyulan güven, insanlığı daha iyi bir geleceğin beklediği yönünde iyimser ve ilerlemeci bakış açısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aydınlanma düşünürleri, bilimsel ilerleme sonucunda insanlığın refah ve mutluluğa ulaşacağına inanmıştır. Bu amaca ulaşmak için doğa bilimlerinin yeni yöntemini insan bilimlerine de uyarlamak istemişlerdir. Böylece insan, kültür dünyasını da akılla aydınlatıp ona egemen olabilecektir.

18. yüzyıl, felsefe tarihi açısından tam bir eleştiri çağı olmuştur. Bu yüzyılda siyasi otoriteler ve din kadar akılcılık, evrenselcilik gibi Aydınlanma'nın temel değerleri de sorgulanmıştır. Buna bağlı olarak 19. yüzyılda Aydınlanma düşüncesinin etkisi azalmıştır hatta bu yüzyılda romantizm gibi Aydınlanma düşüncesine karşıt akımlar ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi'nin ardından yaşanan toplumsal sorunlar ise düşünürlerin iyimser ve ilerlemeci yaklaşımına darbe vurmuştur. Aydınlanma düşünürlerinin özgürlükçü ve bireyi önceleyen yaklaşımlarına alternatif olarak eşitliği temel alan yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu bakımdan 19. yüzyıl karşıt görüşlerin çarpıştığı bir "ideolojiler çağı" olmuştur.

18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Temel Özellikleri

- İnsanın varlığının anlamı ve bu dünyadaki yeri sorgulanmıştır.
- Akla duyulan güven nedeniyle dinî ve siyasi otoriteler eleştirilmiştir.
- Düşünürler, siyasal ve toplumsal sorunlara yönelmiştir.
- Felsefi düşünce aydın ve yazarlar aracılığı ile halka ulaşmıştır.
- Düşünce ve ifade özgürlüğü yaygınlaşmıştır.
- Doğa bilimleriyle birlikte insan bilimlerine de önem verilmiştir.
- Felsefede yeni ekoller doğmuştur.

UYGULAMA

Felsefe sözlüklerinden yararlanarak aşağıdaki kavramların anlamını yazınız.

bilimcilik:

evrenselcilik:

ilerlemecilik:

iyimserlik:

seküler:

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Aydınlanma Dönemi'nin insanı, yaşamını aklın rehberliğinde şekillendirmek istiyordu. Artık hayallere kapılmak ya da başkalarının yönlendirmesini beklemek yerine kendi kararlarını alabilen bilinçli biri olmaya çalışıyordu. Bu dönemde insan, kendi aklını kullanarak yaşamına yön verme gücünü keşfetti. Böylece Batı dünyasında "insan merkezli" bir düşünce öne çıktı. Bu anlayış, bireyin hem kendine hem de hayatına sahip çıkmasını vurguluyordu. Aydınlanma; insan olmayı, olgunlaşmayı, öz güven kazanmayı ve dış otoritelerin etkisinden kurtulmayı ifade ediyordu. Artık insan ne bir krala itaat eden bir kul ne de dinî kurumların pasif bir üyesiydi. Aksine kendi yaşamının sorumluluğunu taşıyan, düşünen, sorgulayan ve toplumda aktif rol üstlenen bilinçli bir vatandaş olarak tanımlanıyordu.

1. Aydınlanma insanı hangi özelliklere sahiptir?

2. Aydınlanma'nın günümüz birey anlayışına katkıları neler olabilir?

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan, kendi suçu ile düşmüştür. Bunun nedenini de aklın kendisinde değil aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!

Immanuel KANT (İmanuel Kant), *Seçilmiş Yazılar* (Düzenlenmiştir.)

1. Sizce I. Kant, altı çizili ifade ile neyi anlatmak istemiştir?

2. "Aklını kullanma cesaretini göstermek" ifadesinden ne anlıyorsunuz?

MERAKLISINA

"18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesine Yön Veren Olaylar" ile ilgili daha fazla bilgi için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Temel Problemleri

18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinde Öne Çıkan Görüşler ve Filozoflar	
Bilginin Kaynağı ve Sınırları	John Locke, David Hume (Devid Huym), Immanuel Kant, Auguste Comte (Ogüst Komt)
Ahlakın Kaynağı	Immanuel Kant, Jeremy Bentham (Ceremi Bentım)
Birey-Devlet İlişkisi	John Locke, Montesquieu (Monteskü), Jean Jacques Rousseau (Jan Jak Russo)
Varlık Problemi	Friedrich Hegel (Fredrih Hegel), George Berkeley (Corç Barkli)

Bilginin Kaynağı ve Sınırları

17 ve 18. yüzyıllar arasında yaşamış olan J. Locke (Görsel 4.2); bilginin tek kaynağının duyum, algı, gözlem ve deneyim olduğunu savunan empirizmin kurucu düşünürüdür. Ona göre bilmek, zihinde birtakım idelere sahip olmak demektir. O, bilgi görüşünde idelerin yani düşünce içeriklerinin nasıl ortaya çıktığını açıklamayı hedefler. Ona göre insan zihni, doğuştan boş bir levha gibidir (tabula rasa). İnsanın yaşadığı deneyimlerle bu boş levhayı zaman içerisinde doldurmasıyla bilgi oluşur.

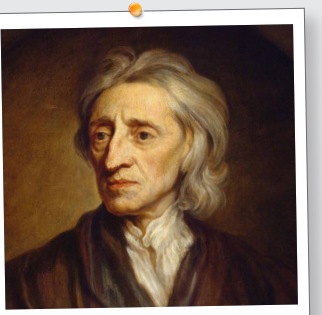

Görsel 4.2: J. Locke (Temsilî)

J. Locke'a göre iki çeşit deneyim vardır. Birincisi zihnin tümüyle pasif konumda olduğu dış deneyimdir. İnsan, dış deneyimle beş duyu aracılığı ile dış dünyaya ilişkin ham bilgi toplar. İkinci deneyim türü ise insanın kendi iç dünyasında olup bitenleri tecrübe ettiği iç deneyimdir. J. Locke, insan zihnindeki tüm idelerin bu iki kaynaktan geldiğini savunur. O, insan zihnindeki ideleri basit ideler ve bileşik ideler olarak ikiye ayırır. Basit ideler, dış dünyadaki cisimlerin duyu organları üzerindeki etkisi sonucunda elde edilir. Acı, ekşi, sıcak, ıslak gibi duyumlar basit idelere örnektir. Özgürlük, ağaç, yağmur gibi bileşik ideler ise basit idelerin zihin tarafından birleştirilmesi ile edinilir. Örneğin soğuk, ıslak, beyaz gibi basit idelerin zihinde bir araya gelmesiyle "kar" bileşik idesi ortaya çıkar. J. Locke'a göre zihin, kendi başına bilgi üretme gücüne sahip olmasa bile bileşik ideleri oluşturmada tümüyle aktiftir. Başka bir deyişle J. Locke, bilgi edinme sürecinde aklı tümüyle dışlamaz ve aklın iç ve dış duyumlar aracılığıyla düşünceye ulaştığını iddia eder.

D. Hume (Görsel 4.3), J. Locke'ın açtığı yolda ilerleyen empirist bir düşünürdür. O da J. Locke gibi düşünce içeriklerinin kaynağını araştırır. D. Hume'a göre insan zihninin tüm içeriği, duyum ve deneyimle sağlanan algısal malzemeden oluşur. O, algıları izlenimler ve ideler olarak ikiye ayırır. İzlenimler bir şeyi görürken, işitirken, hissederken oluşan canlı ve güçlü duyumlardır. İnsanlar, bu izlenimler üzerinde düşündüğü zaman onlara ilişkin idelere sahip olur. İdeler, izlenimlerin zihinde bıraktığı soluk izlerdir.

Görsel 4.3: D. Hume (Temsilî)

Aydınlanma felsefesinin en önemli isimlerinden biri olan I. Kant (Görsel 4.4), bilgi anlayışında rasyonalizm ve empirizmi sentezleyerek özgün bir bakış açısı geliştirmiştir. I. Kant'ın bakış açısı, kendinden önceki görüşlerin incelemesini ve eleştirisini içerdiği için onun felsefesi "eleştirel felsefe" (kritisizm) olarak adlandırılır. I. Kant'ın amacı, felsefeyi bilimsel bir hâle getirmektir. Bunun için metafizik bilginin imkânını ve aklın neyi bilip neyi bilemeyeceğini sorgular.

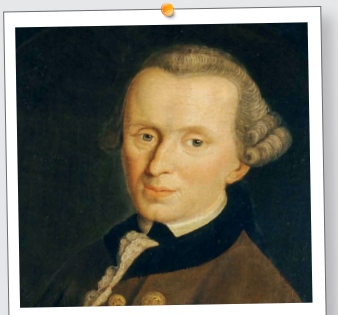

Görsel 4.4: I. Kant (Temsilî)

I. Kant'a göre bilgi, deneyle başlar ancak akılla tamamlanır. Duyu verilerinin sağladığı ham madde, zihinde doğuştan bulunan kategorilerde biçimlendirilerek bilgi hâline gelir. Bu yaklaşım, I. Kant'ın insan bilgisine bir sınır çizmesine neden olmuştur. Buna göre I. Kant, insanın ancak duyu organlarının ve aklının ona sunduğu imkânlar dâhilinde varlıklar hakkında bilgi sahibi olabileceğini söyler. Ona göre insan, varlıkları oldukları şekliyle değil yalnızca göründüğü şekliyle bilebilir. Bu bakımdan Kant, metafiziğin bilgisini reddeder. Kant varlığın algılanan ve algılanamayan iki boyutu olduğunu savunur. Varlığın görünen ve algılanan boyutuna "fenomen", varlığın algıdan bağımsız gerçek varoluşuna ise "numen" adını verir. Varlığın, aklın formlarına göre bilinmesi öznel bir durum gibi görünse de bu formların tüm insanlarda aynı olması bilgiyi genelgeçer ve zorunlu kılar. I. Kant'ın bu tutumu "nesnel görelilik" olarak adlandırılır.

A. Comte (Görsel 4.5), etkisi günümüze kadar uzanan bir bilgi anlayışı olan pozitivizmin kurucusudur. Pozitivizm, bilgiyi gözlem ve deneye dayanan bilimsel bilgi ile sınırlandıran, metafiziği ve dini insanlığın ilerlemesinde engel olarak gören bir dünya görüşüdür.

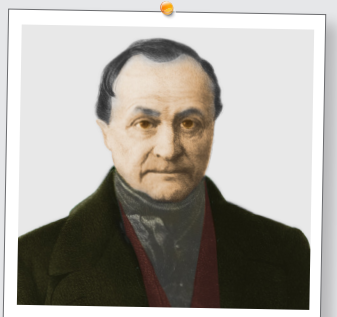

Görsel 4.5: A. Comte (Temsilî)

A. Comte'a göre gerçekliğin algılanan boyutu dışında başka bir boyutu yoktur. Bu nedenle insanın duyusal alanın ötesinde bir bilgi arayışında bulunması, anlamsız ve boş bir çabadır. İnsan, varlığın özü ve ilk nedenleri gibi metafizik bilgilere ulaşamaz. O ancak deney ve gözleme konu olabilen olguların bilgisine ulaşabilir. Bu anlamda bilim, olgulardan hareket ettiği için doğru bilgi bilimsel bilgidir.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

D. Hume, "Ben'in kim ya da ne olduğu sorulursa deneyimle ya da gözlemle desteklenebilecek tek cevap şudur: Ben, bir duyumlar yığınıdır." der.

1. **D. Hume bu sözüyle bilginin kaynağı konusunda hangi görüşü savunmaktadır? Açıklayınız.**

2. **D. Hume'un bu görüşüne katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.**

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Doğuştan görme engelli bir kişinin aynı maddeden yapılmış ve yaklaşık aynı boyuttaki bir küp ile küreyi dokunarak ayırt etmeyi öğrendiğini varsayalım. Yine küple kürenin bir masaya konduğunu ve bu kişinin gözlerinin açılmış olduğunu kabul edelim. Kişi onlara dokunmadan yalnızca görmeyle onları ayırt edebilir ve hangisinin küp, hangisinin küre olduğunu söyleyebilir mi? Hayır çünkü o, bir küre ve bir küpün dokunma duyusunu nasıl etkileyeceğinin deneyimini edinmiş olmakla birlikte henüz dokunma duyusunu etkileyen şeyin görme duyusunu nasıl etkilediğini bilemez. Kişi, elini değişik biçimde etkileyen kübteki çıkıntılı açının gözüne küpte olduğu gibi görüneceğinin deneyimini edinmemiştir.

John LOCKE, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Düzenlenmiştir.)

1. J. Locke'a göre bilgiye nasıl ulaşılabilir?

2. J. Locke'ın bu düşüncesine katılıyor musunuz? Tartışınız.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

İnsan zihnini dünyayı algılarken takılan pembe bir gözlük gibi düşünebiliriz. Pembe gözlük takan biri, her şeyi pembe görür; aynı şekilde zihnimiz de gördüğümüz ve yaşadığımız her şeyi kendine göre şekillendirir. Alman filozof I. Kant'a göre zaman, mekân, nedensellik gibi kavramlar, dış dünyanın gerçek yapısından değil zihnimizin eklediklerinden oluşur. Bu nedenle dünyayı olduğu gibi değil zihnimizin bize gösterdiği şekilde algılarız. Yapabileceğimiz en doğru şey, bu "zihinsel gözlüğün" farkına varmak ve onun deneyimlerimizi nasıl etkilediğini anlamaya çalışmaktır.

1. Açıklamada I. Kant'ın hangi görüşleri vurgulanmaktadır?

2. Sizce gerçeklik, algılanandan farklı olabilir mi? Görüşünüzü gerekçelendirerek açıklayınız.

3. İnsan bilgisinin bir sınırı var mıdır? Tartışınız.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

A. Comte, insan düşüncesinin tarihsel süreçte teolojik ve metafizik aşamalardan geçerek en yüksek düzey olan pozitif aşamaya ulaştığını savunur. İnsanlar, olay ve olguları teolojik aşamada doğaüstü güçlere başvurarak metafizik aşamada soyut kavramlar, hayal gücü ve akıl yürütmeler yoluyla açıklamışlardır. Pozitif aşamada ise olay ve olgular, bilimsel yasalarla açıklanmaktadır. Bu dönem, bilimsel bilginin güvenilir tek bilgi kaynağı olarak görüldüğü ve insan zihninin ulaştığı en yüksek aşamadır. A. Comte'un "üç hâl yasası" olarak bilinen bu görüşü şöyle örneklendirilebilir: Şimşek çakması, teolojik aşamada mitolojilere dayanılarak açıklanır. Örneğin Yunan mitolojisinde şimşek, Tanrı Zeus'un öfkesinin sonucudur. Metafizik aşamada dinin ya da Tanrı'nın yerini "doğanın intikamı" düşüncesi alır. Pozitif aşamada ise şimşek çakması, bilimin verileriyle açıklanarak elektrik yüklü bulutlar arasındaki elektrik boşalması şeklinde ifade edilir.

1. A. Comte'un pozitif aşamanın insan zihninin ulaştığı en üst aşama olduğu görüşüne katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

.....

.....

.....

2. Verilen örnek durum veya olaylardan ikisini seçerek bunları A. Comte'un üç hâl yasasını oluşturan teolojik, metafizik ve pozitif aşamalara uygun şekilde açıklayınız.

Nazar boncuğu kullanımı, salgın hastalıklar, deprem, devletin oluşumu, evrenin meydana gelmesi

1. Örnek: .....

Teolojik aşama:

Metafizik aşama:

Pozitif aşama:

2. Örnek: .....

Teolojik aşama:

Metafizik aşama:

Pozitif aşama:

Ahlakın Kaynağı

I. Kant, insanın aklını ve iradesini önceleyen tutumu ile tam bir Aydınlanma filozofudur. Ona göre insanın bireysel ve toplumsal yaşamını düzenleyen ahlak kurallarının kaynağı, doğaüstü bir varlık değil insanın kendisidir. I. Kant, ahlaki eylemi "iyi irade" (iyiyi isteme) ve "ödev" kavramlarıyla açıklar. Ona göre iyi irade, insanın aklıyla her koşulda doğru olarak kabul edilebilecek ilkelere göre davranmayı seçmesidir. Ahlaki eylem, insanın aklı ve iradesi sonucunda ortaya çıkan bir eylem olduğu için diğer canlıların davranışlarından ve insanın içgüdüsel davranışlarından ayrılır. Ödev ise insanın arzu ve isteklerinden bağımsız olarak onu ahlaken iyi olan davranışa yönelten vicdani buyruklardır. Ona göre bir eylem, herhangi bir çıkar gözetmeden yalnızca ödev duygusu ile gerçekleştiriliyorsa ahlaki olabilir. Ödev duygusu, insanın vicdanından doğduğu için öznel bir yapıya sahip olmakla birlikte tüm insanlar için geçerli olan ahlak ilkelerini içerir. Bu nedenle ödev, evrensel bir ahlak yasasına temel oluşturur. Ahlaki eylemi, davranışın gerisinde yatan ilke ve ödev duygusu ile açıklayan I. Kant'ın bu yaklaşımı "ödev ahlakı" olarak isimlendirilir. I. Kant, ahlaki eylemin bir araç değil bir amaç olduğunu savunur. Ona göre ahlaki eylem, sağlayacağı yararlardan dolayı değil de yalnızca iyi olduğu için gerçekleştirilmelidir. Bu nedenle bir eylemi başlatan ilke (maksim) yani niyet, eylemin kendisinden ve sonuçlarından daha önemlidir.

I. Kant, insan davranışlarını belirleyen "koşullu (hipotetik) buyruk" ve "koşulsuz (kategorik) buyruk" olmak üzere iki tür buyruk olduğunu söyler. Koşullu buyruk, bir amaca ulaşmak için ne yapılması gerektiğini söyleyen buyruktur. "İnsanlar arasında mahcup olmak istemiyorsan yalan söylememelisin!" gibi. Koşulsuz buyruk ise hiçbir koşula bağlı olmadan tüm insanların gerçekleştirmek zorunda oldukları ödevleri yerine getirmelerini isteyen buyruktur. I. Kant'a göre ahlaki davranışın temelinde koşulsuz buyruklar vardır. I. Kant, koşulsuz buyrukların üç ilkeye dayandığını ileri sürer. "I. Kant'ın maksimleri" olarak bilinen bu ilkeler şunlardır:

1. Öyle davran ki eyleminin gerisindeki ilke, herkes için geçerli evrensel bir yasa olsun.
2. İnsanlığı kendinde ve başkalarında bir araç olarak değil de her zaman bir amaç olarak görecek şekilde davran.
3. Öyle davran ki iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin.

J. Bentham (Görsel 4.6), siyaset ve etik alanlarındaki görüşleriyle öne çıkan bir filozoftur. Ona göre insan davranışını yönlendiren iki temel güdü vardır: Acıdan kaçmak ve hazza yönelmek. İnsan için psikolojik bir zorunluluk olan bu iki güdü, aynı zamanda ahlaki eylemin de kaynağıdır. J. Bentham, eylemlerin hazzı arttırıp arttırmadıklarına ve acıyı azaltıp azaltmadıklarına bakılarak ahlaki açıdan iyi ve kötü olarak sınıflandırılabileceğini savunur.

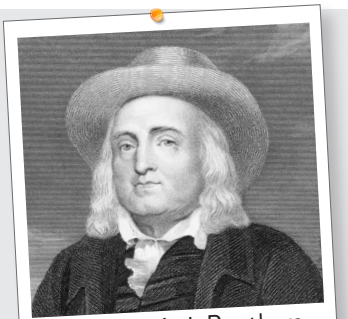

Görsel 4.6: J. Bentham (Temsilî)

J. Bentham'a göre ahlaki eylemin amacı, mutluluğa ulaşmaktır. O, insanın mutluluğa ulaşabilmesi için hazza yönelmesi ve yaşamdan olabildiğince çok haz elde etmesi gerektiğini savunur. Bu nedenle insanların kendilerine en fazla faydayı sağlayacak eylemi seçtiklerini iddia eder. J. Bentham, insanın mutluluğunun toplumun mutluluğu ile ilişkili olduğunu düşünür. İnsan, eylemlerinden en fazla faydayı elde edebilmek için toplumun genelini dikkate almalıdır. J. Bentham'a göre insanı mutluluğa götürecek en yüce haz, "en fazla sayıda insana en fazla fayda sağlayan" hazdır. J. Bentham'ın savunduğu bu ahlaki anlayış "fayda ahlakı" (utilitarizm) olarak isimlendirilir.

SORGULAMA

Verilen örnek durumları okuyup size en uygun gelen değerlendirmeyi (✓) işareti koyarak gösteriniz. Değerlendirmenizin gerekçesini yazınız.

Yolda yürürken yaşlı bir adamın aniden yere yığıldığını görüyorsunuz. Etrafta sizden başka kimse yok. Hemen yaşlı adamın yardımına koşarak ambulans çağırıyorsunuz. İçiniz çok rahat çünkü yapılması gereken her şeyi yaptınız ancak I. Kant'a göre yaşlı adama yalnızca üzüldüğünüz için yardım ettiyseniz bu davranışınız ahlaki bir eylem değildir. Ona göre ahlak, ne yaptığınızla ilgili değil neden yaptığınızla ilgilidir. Ahlaki eylemde bulunanlar, eylemi hislerine dayanarak gerçekleştirmezler. Ahlaki eylemin kararı akla dayanmalıdır çünkü ne hissederseniz hissedin size ödevinizin ne olduğunu yalnızca akıl söyler.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Bir marketiniz olduğunu hayal edin. Çevrenizde müşterileriyle iyi ilişkiler kuran güvenilir bir esnaf olarak tanınıyorsunuz. İnsanlara karşı kibar ve dürüst davranıyorsunuz çünkü bu şekilde daha çok müşteri çekeceğinizi düşünüyorsunuz. Eğer davranışlarınızın tek gerekçesi buysa siz, daha çok para kazanmak için insanları kullanan birisiniz. I. Kant'a göre herkesin herkese bu şekilde yaklaşması önerilemeyeceği için bu davranışlar ahlaki değildir. Eğer siz insanlara iyi davranmanın ve onlara karşı dürüst olmanın ödeviniz olduğunun bilinciyle bu şekilde davranıyorsanız eyleminiz ancak o zaman ahlaki olabilir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	

TARTIŞMA

Açıklamayı okuyunuz. Verilen soruyu değerlendiren bir tartışma gerçekleştiriniz.

Bir gün okula gidiyorsunuz ve yerde bir yüzük buluyorsunuz. Yüzük harika görünüyor ve siz, yüzüğü denemeye karar veriyorsunuz. Okula yaklaştığınızda bir grup arkadaşınızı görüyorsunuz. "Bekle!" diye bağırıyorsunuz ama kimse sizi görmüyor. Yüzüğün sihirli olduğunu anlıyorsunuz. Tamamen görünmez oldunuz.

Buna rağmen ahlak kurallarına uygun davranmak neden önemlidir?

SORGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Kontrolden çıkmış bir tramvay yolda hızla ilerliyor. Tramvayın kendilerine doğru geldiğinden habersiz olan, yolun bir bölümünü onaran beş işçi var. Tramvay, birkaç dakika sonra onları ezecek. Az ötenizde yer alan mekanizmayı çekebilir ve tramvayı diğer yola yönlendirebilirsiniz. Ne yazık ki ikinci yolda da bir işçi var. Duruma müdahale edebilecek tek kişi sizsiniz.

1. **Bu durumda kolu çekmeli misiniz? Kararınızı gerekçelendirerek açıklayınız.**

2. **Sizce bir davranış, eylemin sonucuna mı yoksa amacına göre mi değerlendirilmelidir? Görüşünüzü Kant'ın ahlak anlayışına göre değerlendiriniz.**

3. **Bir davranış bir kişiye zarar veriyor, birden fazla kişiye fayda sağlıyorsa o davranışı ahlaki olarak nitelendirir misiniz? Görüşünüzü gerekçelendirerek açıklayınız.**

TARTIŞMA

Açıklamayı okuyunuz. Verilen soruyu değerlendiren bir grup tartışması gerçekleştiriniz.

Bir kimyager ve mikrobiyolog olan Louis Pasteur (Lui Pastör), hayatını bilime adamış ve insanlık için önemli bir başarıya imza atmıştır. Virüse bağlı hastalıklar, bağışıklık mekanizması ve aşı hazırlama teknikleri gibi konulara yönelen L. Pasteur, çalışma arkadaşı olan Doktor Emile Roux (Emil Rou) ile birlikte aşı yöntemini geliştirmiş ve bu yöntemi önce tavşanlar üzerinde denemiştir. Ardından aşı yönteminin kuduz hastalığı üzerindeki etkisini araştırmak için köpekler üzerinde deney yapmıştır. İlk kuduz aşısını, kuduz bir köpek tarafından ısırılmış olan 9 yaşındaki Joseph Meister'e (Josef Mister) 6 Temmuz 1885 tarihinde uygulamıştır. Kendisi bir doktor olmayan L. Pasteur, aşıyı kullanma konusunda tereddüt etse de çevresindekilerden aldığı destekle çocuğa aşıyı uygulamıştır. Aşı uygulaması sonucunda çocuk iyileşmiş ve L. Pasteur kahraman ilan edilmiştir.

L. Pasteur'ün yaptığı deneyin insanlık tarihi açısından olumlu sonuçlanması bu durumu ahlaki kılar mı? Soruyu ödev ahlakı ve faydacı ahlak bakımından tartışınız.

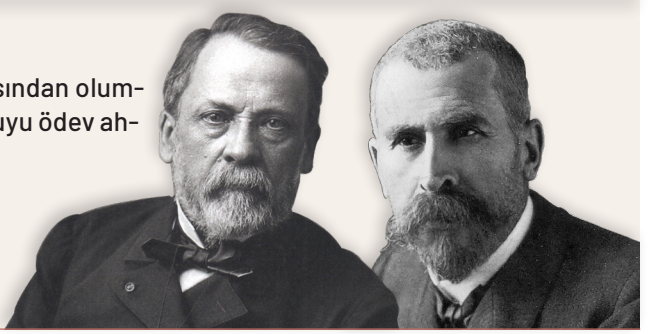

L. Pasteur E. Roux

Birey-Devlet İlişkisi Problemi

J. Locke, siyaset konusundaki görüşlerini devletin olmadığı bir "doğa hâli" düşüncesinden yola çıkarak temellendirir. Ona göre tüm insanlar özgür ve eşit doğarlar. Bireyler, sahip oldukları doğal hak ve özgürlüklerini güvence altına almak için toplumsal bir sözleşmeyle devleti meydana getirmişlerdir. Doğa durumundan toplumsal yaşama geçişin nedeni insanların bencil doğası değil, temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alıp daha nitelikli bir yaşama kavuşma arzusudur. J. Locke, insanların temel haklarından biri olarak gördüğü mülkiyet hakkının da politik toplumun ortaya çıkışında önemli bir rolü olduğuna inanır. Buna göre mülkiyet hakkı devletin tanıdığı bir hak değildir. Aksine insanların mülkiyetlerini koruma arzusu, devletin varlık nedenlerinden biridir. J. Locke devletin, insanların bu arzularını yerine getirdiğinde meşruiyet kazanacağını düşünür. İnsanın hak ve özgürlüklerini baskı altına alan despotik bir yönetime şiddetle karşı çıkan J. Locke, iktidarın güç ve yetkilerinin sınırlandırılması gerektiğini savunur. Ona göre bunun yolu, yasama ve yürütme gücünün birbirinden ayrılmasıdır. Mutlakiyetçiliğe karşı çıkması, mülkiyet hakkına vurgu yapması ve kuvvetler ayrılığını savunması ile J. Locke liberalizmin kurucusu kabul edilmektedir.

Görsel 4.7: Montesquieu (Temsilî)

Montesquieu'ye (Görsel 4.7) göre toplumun ortaya çıkışı, toplumsal bir sözleşmeye değil insanda var olan sosyalleşme güdüsüne dayanır. O, insanların "doğa durumu"nda kendini koruma arzusu ve içgüdüsel korkular içinde bulunduğunu düşünür. İnsanların topluluk hâlinde yaşamaya başlaması ile bu güçsüzlük duygusu ve korkular ortadan kalkar ancak toplumların ortaya çıkışı ile birlikte insanlar arasındaki eşitlik yok olur ve savaş hâli başlar. Toplumun sağlayacağı yararları insanların kendilerinden yana çevirmeye çalışmaları, kişiler arasında savaşa yol açar. Toplumların kendi güçlerinin farkına varması ise milletler arasında savaşların ortaya çıkmasına neden olur. Montesquieu'ye göre insanlar, her iki savaş durumundan da kaçınmak için yasalar oluşturur. Bu yasalar, bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin yanında yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkileri de düzenler. Montesquieu hak, adalet ve sorumluluk kavramlarının insanda doğuştan gelen bir düşünce olmadığını, yasalarla birlikte ortaya çıktığını ileri sürer. Montesquieu, bireysel özgürlüklerin önemine dikkat çeker. Ona göre özgürlük, insanın her istediğini yapması değil yasaların izin verdiği her şeyi yapabilme hakkıdır. Özgürlüğün güvencesi ise yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Bu görüşüyle Montesquieu, kuramsal olarak kuvvetler ayrılığı ilkesini ifade eden ilk düşünür olmuştur.

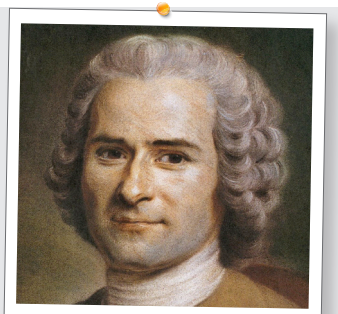

Görsel 4.8: J. J. Rousseau (Temsilî)

J. J. Rousseau (Görsel 4.8), devletin ve toplumun ortaya çıkışını "toplum sözleşmesi" kavramına dayandırır. Bu konudaki görüşlerini devletin olmadığı bir doğa durumuna dayanarak açıklar. Ona göre tüm insanların özgür ve eşit olduğu doğa durumu, tarımın ve buna bağlı olarak mülkiyetin ortaya çıkışı ile son bulmuştur. Mülkiyet; hak ve haksızlık kavramlarının doğmasına, zengin-fakir, efendi-köle gibi ayrımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. İnsanlar, bu sorunlarla baş edebilmek için toplumsal bir sözleşmeyle devleti oluşturmuşlardır ancak toplumsal sözleşmeyle özel mülkiyetin güvence altına alınması eşitsizlikleri pekiştirmiştir. J. J. Rousseau, bu nedenle toplum sözleşmesinin insanların özgürlüğünü elinden aldığını ve onları köleleştirdiğini düşünmüştür. Ona göre doğa durumuna geri dönmek mümkün değildir. Mal mülk eşitsizliği artık kültürün bir parçası hâline geldiği için yapılacak tek şey, zümreler arasında hak eşitliğini sağlamaktır. Bu, devletin herkesin doğal haklarını koruyan yasalar yapmasıyla gerçekleşebilir. J. J. Rousseau, toplumsal sözleşmeyle kurulmuş olan devletin, halkın genel iradesini yansıttığını düşünmüştür. Bu nedenle de kuvvetler ayrılığı ilkesini reddetmiştir.

SORGULAMA

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın aşağıda verilen maddelerini okuyarak soruları cevaplayınız.

VI. Egemenlik

Madde 6: Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

VII. Yasama yetkisi

Madde 7: Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez.

VIII. Yürütme yetkisi ve görevi

Madde 8: Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı (...) tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

IX. Yargı yetkisi

Madde 9: Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.

X. Kanun önünde eşitlik

Madde 10: Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası* (Metnin aslına sadık kalınmıştır.)

1. Verilen anayasa maddeleriyle J. Locke, Montesquieu ve J. J. Rousseau'nun siyaset konusundaki görüşleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları değerlendiriniz.

2. Felsefenin günlük hayatımızda yansımaları olduğunu düşünüyor musunuz? İlgili Türkiye Cumhuriyeti Anayasası maddeleri ve filozofların görüşleri size bununla ilgili ne gibi bir fikir veriyor?

3. Anayasa kavramı ile ilgili yapılan tanımları araştırarak seçtiğiniz bir tanımı aşağıya yazınız. Bu tanımın J. Locke, Montesquieu ve J. J. Rousseau'nun siyaset konusundaki görüşleri ile bağlantılı olduğunu düşünüyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Varlık Problemi

F. Hegel (Görsel 4.9), felsefeye varlığı sorgulayarak başlamıştır. Ona göre felsefe, varlığın ne olduğunun bilimidir. Varlığın ne olduğunu araştıran F. Hegel, herhangi bir belirlenimi olmaması nedeniyle varlığın yokluk olduğu sonucuna ulaşmıştır. F. Hegel, birbirine zıt olan varlık ve yokluk kavramlarını "oluş" kavramını kullanarak birbiriyle uzlaştırmıştır. Oluş, bir şeyin bir başka şeyden ortaya çıkması anlamına geldiğinden varlık ve yokluğu birlikte içerdiği yani varlığın oluş olduğu sonucuna ulaşır. Bu bakımdan oluş dünyasında her şey hem "kendisi" hem de "kendisi olmayan" olduğu için çelişkiyi barındırır. Karşıtları içeren bu duruma "diyalektik" adı verilir.

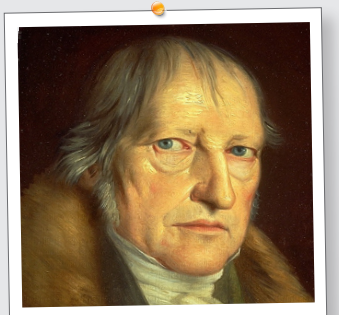

Görsel 4.9: F. Hegel (Temsilî)

F. Hegel, her şeyin varlık nedeni olan asıl varlığın "Tin" (ruh-geist) olduğunu savunmuştur. Bu görüşten hareketle akılsal olanın gerçek, gerçek olanın akılsal olduğunu iddia etmiştir. "Tin"in oluş içerisinde olduğunu ve zamanla belli bir ereğe doğru değiştiğini belirtmiştir. Ona göre "Tin"in değişimdeki ereği, kendi bilincine ve özgürlüğüne kavuşmaktır.

F. Hegel, bu değişimi Herakleitos'tan itibaren kullanılan diyalektik ile açıklamıştır. F. Hegel'e göre diyalektikte üç basamak vardır: Tez, antitez ve sentez. Karşılaşılan her durum ve olay bir tezdir, bu beraberinde karşıtı olan antitezi ortaya çıkarır. Bunların çatışmasıyla ortaya çıkan yeni durum bir sentezdir. Sentez, içinde karşıtları barındırdığı için aynı zamanda bir tezdir ve karşıtını meydana getirerek yeni bir senteze yol açar. Tez-antitez-sentez biçiminde kendini tekrar eden bu değişim süreci, devam edip gider. Bu nedenle hiçbir şey aynı kalmaz.

F. Hegel'e göre "Tin"in gelişimi kendi içinden dışarıya çıkması, kendini açması ve kendine dönmesi biçiminde gerçekleşir. Buna göre "Tin" başlangıçta kendi başınaydı, kendini açınca evren meydana geldi ancak madde olmayan "Tin" burada maddeye dönüştüğü için kendine yabancılaştı. Kendine geri dönmek istedi. "Tin"in geçirdiği bu üç döneme, varlık alanına karşılık üç bilim alanı vardır: Mantık ve matematik, doğa bilimleri, kültür bilimleri (sanat, din, felsefe, hukuk). Bunlar arasındaki bağlantı, diyalektik yoluyla kurulur. Mantık ve matematiğin değişmeyen formları ile sürekli değişim hâlinde olan doğadaki nesneler arasında bir tez-antitez karşıtlığı ortaya çıkar. Bu durum kültür bilimlerinde bir senteze ulaşır. Kültür bilimleri aracılığıyla "Tin" kendine dönerek kendini gerçekleştirmiş olur.

G. Berkeley (Görsel 4.10), felsefe tarihinde modern idealizmin kurucusu olarak kabul edilmiştir. Filozof genel olarak zihinden bağımsız bir gerçekliğin olamayacağını, gerçekliğin zihne bağlı olarak var olduğunu savunmuştur. Her tür bilginin kaynağının deneyim olduğunu belirten G. Berkeley, bunun da algı ile mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle bir şey eğer algılıyor ve algılanıyorsa vardır. Algısına sahip olunmayan bir şey var değildir. Ona göre gerçek, akılsal bir varlıktır ve "var olmak algılanmış olmak" demektir. Buna rağmen G. Berkeley, maddenin algılanmamış olmasının onun var olmadığı anlamına gelmeyeceği anlayışını ortaya koyar. Bir kişi nesneyi algılamasa da bir başkası algılayacaktır hatta hiç kimse tarafından algılanmasa bile Tanrı tarafından algılandığı için varlıklar vardır. O hâlde tek gerçeklik Tanrı adı verilen, her şeyi anlayan ve insanın gerçekliği algılamasını sağlayan, her yerde olan, ezelî akıldır.

Görsel 4.10: G. Berkeley (Temsilî)

UYGULAMA

Açıklamayı okuyup şekli inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Diyalektik Süreç

F. Hegel hem düşüncenin hem de varlığın gelişimini karşıt düşünceler arasındaki çatışmaya dayanan diyalektik yöntemle açıklar. Buna göre önce bir düşünce yani tez ortaya atılır. Sonra bu düşüncenin karşısına karşıtı yani antitezi konur. Bu iki düşüncenin çatışmasından üçüncü bir düşünce yani ilk iki düşüncenin sentezi ortaya çıkar. Sonrasında süreç tekrar başlar. Sentez bir teze dönüşür, onun karşısına bir antitez çıkar. Tin, kendisini eksiksiz bir biçimde anlayana dek süreç devam eder. Bu süreci şöyle bir örnekle somutlaştırabiliriz: Herhangi bir tohumu toprağa attıktan bir süre sonra o toprakta tohumun yerine yeşil yapraklı filiz görürüz. Tohum, gerekli koşullar oluştuğunda yeni bir aşamaya geçerek tohum olma özelliğini yitirir ve filiz hâline gelir. Filiz zamanla büyüyüp bitki hâline gelir, yeni tohumlar verir ve kuruyup ölür. Bir tohumdan birden fazla tohumun elde edilmesine kadar uzanan bu süreç diyalektik döngüdür.

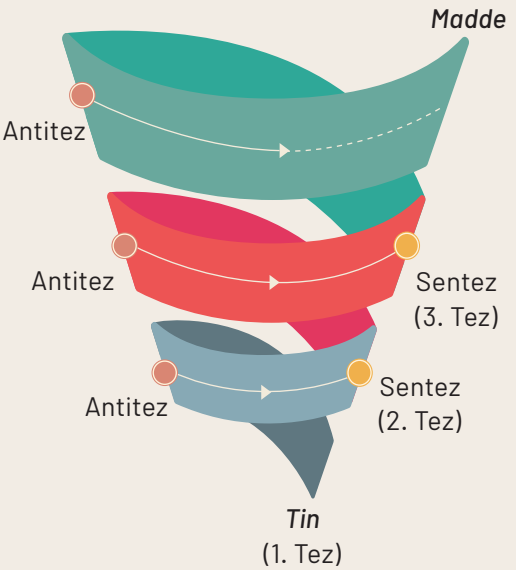

Diyalektik süreç

Bir insanın embriyo evresinden ölümüne kadar devam eden süreçte yaşadığı değişimleri F. Hegel'in diyalektik yönteminin aşamalarına uygun şekilde açıklayınız.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruyu cevaplayınız.

F. Hegel'in en temel fikirleri arasında şunlar yer alır:

- Her şey tarihsel olduğundan tarihsel bağlamında incelenmelidir.
- Her şey diyalektik olduğundan kendi karşıtına dönüşme eğilimindedir.
- Her şey birbiriyle ilişkili olduğundan "gerçeklik bütündür" ve insanlar ancak diğer insanlar tarafından tanınarak tamamen öz bilinçli hâle gelir.

Evrende her şeyin bir çatışma ve değişim hâlinde olduğu düşüncesine katılıyor musunuz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

UYGULAMA

Karekodda verilen videoyu izlemeden önce "diyalektik idealizm" kavramı hakkında bildiklerinizi aşağıda "Neler Biliyorum?" bölümüne, videoyu izledikten sonra öğrendiklerinizi de "Neler Öğrendim?" bölümüne yazınız.

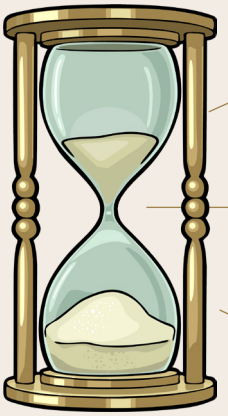

Neler Biliyorum?

DİYALEKTİK İDEALİZM

Neler Öğrendim?

Videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

UYGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve açıklamada yer alan soruların cevaplandığı bir yansıtma yazısı yazınız.

G. Berkeley, "Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma" isimli eserinde şöyle der: "Bahçıvana sor bakalım, bahçedeki kiraz ağacının varlığına niçin inandığını; göreceksin, onu görüp, hissettiği, yani tek kelimeyle onu duyuları ile algıladığı için buna inandığını söyleyecektir. Bir de, bir portakal ağacının orada bulunmadığına niçin inandığını sor ona; o zaman da onu algılamadığı için inandığını söyleyecektir. Duyu ile algıladığı şeye o, gerçek adını verir ve onun orada bulunduğunu ya da var olduğunu söyler; algılayamadığı şeyin ise var olmadığını ileri sürer. (...)"

G. Berkeley'in söylediklerini düşündüğümüzde şöyle bir sahne hayal edelim: Sınıfın penceresinden dışarı bakıyorsunuz. Bahçede bir ağaç ve dalında bir kuş var. Kuş ötüyor. Akşam eve gittiğinizde o ağaç ve kuşun hâlâ orada olduğundan nasıl emin olabilirsiniz? Eğer bir şey, sadece algılandığında varsa biz bakmadığımızda o şey gerçekten var olmaya devam eder mi? Bu durumda varlıkların gerçekte var olup olmadığını nasıl bilebiliriz?

18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin Dönemin Dil ve Edebiyatıyla İlişkisi

Edebiyat ve felsefe, iki ayrı disiplin olmakla birlikte her zaman ilişki içerisinde olmuştur. Öyle ki bazen edebiyat felsefeye aracılık etmiş, bazen de felsefe dil ve edebiyat üzerinde etkili olmuştur. Bu etkileşimin en belirgin örnekleri 18 ve 19. yüzyıllarda görülür. 19. yüzyılın başından ortalarına kadar bütün Avrupa'da hâkim olan sanat ve edebiyat akımı romantizmin temelini Voltaire (Volter), Rousseau, Montesquieu gibi Aydınlanma Dönemi filozofları oluşturur. Bu filozoflar, yüzyıl boyunca Fransız İhtilali'ni ortaya çıkaran düşüncenin zeminini hazırlamakla birlikte görüşleriyle edebiyatı da etkilemişlerdir. Goethe (Göte), Schiller (Şilla), Lamartine (Lemartin), Hugo (Hügo) gibi sanatçılar bu felsefi atmosferin doğurduğu sanat ve edebiyat ortamında yapıtlarını ortaya koymuşlardır.

Yine realizmin doğuş zemini incelendiğinde felsefenin aynı etkisini görmek mümkündür. 19. yüzyılda Fransız filozofu A. Comte tarafından sistemleştirilen pozitivizm, realizmi etkileyen en önemli felsefi düşünce olmuştur. Böylece edebiyatta dolayısıyla dilde gözlem, eleştirel ve toplumsal gerçeklik, objektiflik gibi unsurlar hâkim olmuştur. Başta Stendhal (Stendal), Balzac (Balzak), Gogol, Dickens (Dikıns), Turganyev, Dostoyevski, Flaubert (Fuluber), Tolstoy, Hamingway (Hemingvey), Steinbeck (Steynbek) gibi birçok sanatçı bu görüşler içerisinde eserlerini kaleme almışlardır.

18. yüzyılda yaşanan Ansiklopedi hareketi, Aydınlanma düşüncesinin ve pozitivist görüşlerin yazın aracılığıyla kısa sürede Avrupa'ya yayılmasını sağlamıştır. Diderot (Didero) ve d'Alembert (Delomber) gibi aydınlar tarafından yaklaşık yirmi yıl sürdürülen Ansiklopedi hareketi sırasında otuz beş cilt eser yazılmıştır (Görsel 4.11). Bu dönemde düşünürler; din, ahlak, siyaset, hoşgörü, özgürlük, ilerleme kavramları üzerinde tartışmışlardır.

Realizmde olduğu gibi natüralizmin de doğuşunu sağlayan önemli bir felsefi akım vardır, bu akım determinizmdir. Evrende olup biten her şeyin bir nedensellik bağlantısı içinde gerçekleştiğini, fiziksel evrendeki dolayısıyla insanın tarihindeki tüm olgu ve olayların mutlak olarak nedenlere bağlı olduğunu ve nedenler tarafından koşullandığını savunan bu anlayış, başta Zola (Zula) ve Maupassant (Mopessan) olmak üzere birçok yazarı etkilemiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinde Batı'da şiire hâkim olan sembolizm (simgecilik) de felsefi temelleri olan bir edebiyat akımıdır. Sembolizm, I. Kant'ın idealist felsefesine dayanır. 19-20. yüzyıllar arasında yaşayan Henri Bergson'un (Hanri Berkson) pozitivist felsefeye karşı geliştirdiği ve aklın karşısında sezgiyi önde tutan sistemi de sembolizmin felsefi zeminin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu filozofların düşünceleri; Baudelaire (Bodler), Mallarme (Melarmi), Varleine (Verleyn), Rimbaud (Rimbo) gibi sanatçıların eserlerine yansımıştır.

Edebiyat ve felsefe insanın kendi varoluşunu açığa vurduğu, dil üzerine inşa edilmiş iki farklı etkinlik alanıdır. İnsanı ilgilendiren hemen her şey hem edebiyatın hem de felsefenin konusudur. Sanatçılar eserlerinde içinde yaşadığı toplumu veya bütün insanlığı ilgilendiren günlük veya genelgeçer bir konuyu, problemi ele alıp işler. Bunlar aynı zamanda felsefenin de konusu olduğu için edebî eserler içerik bakımından felsefi bir boyuta sahiptir. Bunun yanında bazı filozoflar, edebiyatın anlatım olanaklarından yararlanarak roman, deneme gibi edebî türler yoluyla felsefi düşüncelerini ortaya koymaya çalışmışlardır.

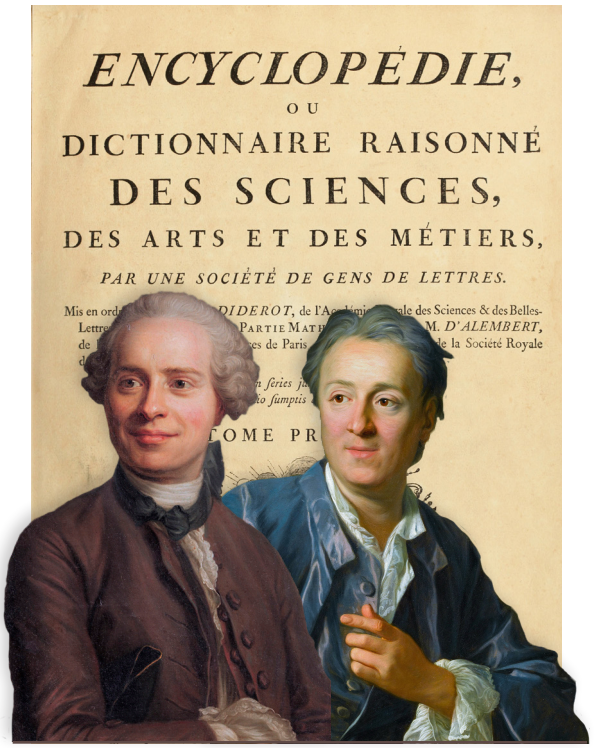

Görsel 4.11: Ansiklopedi hareketinin öncülerinden d'Alembert ve Diderot (Temsilî)

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

Kızıl ve Kara

Verrieres'in (Veriyer) kuzey yanını Jura Dağları'nın bir kolu olan yüksek bir dağ örter. Verra Dağı'nın dalgalı tepelerini ekim ayının daha ilk soğuklarında kar kaplar. Dağdan kopan bir sel, Doubs'ya (Du) dökülmeden önce Verieres'den geçip birçok kereste bıçkısını harekete geçirir. Kerestecilik basit sanatlardandır ve Verrieres'in kasabalıdan çok köylüye yakın ahalisinin çoğuna oldukça refah sağlar ama bu küçük şehri zenginleştiren, kereste bıçkıları değildir. Verrieres, Napolyon'un düşmesinden beri hemen hemen bütün evlerin yüzlerini yenileştirmiş olan bolluğu, Mulhouse (Müluz) bezi denen renkli bez üreten fabrikasına borçludur.

İnsan, kasabaya girer girmez gürültücü ve görünüşte korkunç bir makinenin patırtısı ile serseme döner. Her düşüşlerinde yeri titreten yirmi ağır çekiç, sel suyunun işlettiği çarkla kalkıp kalkıp iner. Bunlardan her biri, günde bilmem kaç bin çivi yaparmış. Bu kocaman çekiçlerin düşeceği yere çabucak çivi şekline giriverecek demir parçacıklarını güzel ve teni parlak kızlar koyar. Görünüşte pek ağır olan bu iş, Fransa'yı İsviçre'den ayıran dağlara ilk kez giren gezgini en çok şaşırtan işlerden biridir. Verrieres'e giren yolcu, caddeden geçenleri sağır eden bu güzel çivi fabrikasının kimin olduğunu sorarsa ona yayvan bir konuşma ile şu cevabı verirler: "Kimin olacak? Belediye başkanımızın!"

Yolcu, Doubs kıyısından başlayıp da ucuna kadar bu caddede biraz olsun vakit geçirmek isterse önemi ve işinin çokluğu tavrından anlaşılan bir büyük adamı göreceğinden hiç şüpheniz olmasın. O görünür görünmez bütün başlardan şapkalar çıkıverir. Saçları kır, üstü başı kurşunidir. Göğsünde birçok nişanın kurdelesi vardır. Geniş alınlı, gaga burunludur ve şöyle toptan bakılınca çehresinde bir düzgünlük görülür. Ona ilk bakan, bu yüzde kasaba belediye başkanı ağırbaşlılığı ile kırk sekiz-elli yaşlarındaki kimselerde de bulunabilen bir soy güzelliğinin birleştiğini bile söyleyebilir. Fakat onun kendini beğenmek ve ukalalıkla karışık dar kafalılık ve beceriksizlik hâli, arası çok geçmeden Parisli yolcunun garibine gider. Sonunda bu adamın bütün yeteneğinin, alacağını alabilmek, vereceğini de elinden geldiği kadar geç verebilmekten ibaret olduğu hissedilir.

John STENDHAL, *Kızıl ve Kara* (Düzenlenmiştir.)

1. Bu metnin realizmin bir örneği olduğunu nasıl kanıtlarsınız?

2. Sizce metnin yazarının dış dünyayı gözlemleri aracılığıyla aktarmasının nedeni ne olabilir? Açıklayınız.

3. Bu metni pozitivist düşüncenin hangi özelliği ile ilişkilendirebilirsiniz? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

4.3. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde ünite boyunca görüşlerini öğrendiğiniz filozoflardan bazılarının eserlerinden alıntılanan metinler yer almaktadır. Dönemin felsefi anlayışını daha iyi anlamak için bu metinleri analiz ediniz.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

İDELER ÜZERİNE*

Genel Olarak İdeler ve Kaynakları

İdeler Düşüncenin Nesneleridir. Herkes düşündüğünün ve düşündüğü sırada zihninin uğraştığı şeyin ideler olduğunun bilincinde olduğuna göre, insanların zihinlerinde 'aklık', 'düşünme', 'devim', 'adam', 'fil', 'ordu', 'karanlık' sözcükleriyle başka sözcüklerin anlattığı türden idelerin bulunduğu kuşkusuzdur: demek ilk araştırılması gereken şey insanın bunları nasıl edindiğidir.

(...)

Bütün İdeler Duyumdan ya da Düşünümden Gelir. Öyleyse zihnin, bütün özniteliklerden yoksun, hiçbir idesi olmayan, özel deyimiyle, beyaz kâğıt olduğunu düşünelim; bu zihin nasıl donatılacaktır? İnsanın o devingen ve sınırsız imgeleminin, sınırsız bir değişiklik içinde ona işlediği bu geniş birikim nereden geliyor? Zihin usun ve bilginin bütün gereçlerini nereden edinmiştir? Bunu tek sözcükle deneyden diye yanıtlayacağım. Bilgimizin tümünün temelinde deney vardır ve o gereçlerin hepsi de oradan türetilmiştir. Anlığımızı düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey ya dışsal duyulur şeyler üzerinde ya da zihnimizin algıladığımız ya da düşündüğümüz şeylerle ilgili olarak yaptığı içsel işlemlere yönelik gözlemlerdir. Bunlar hem edinmiş olduğumuz hem de doğal olarak edinebileceğimiz bütün idelerin kendilerinden çıktığı iki bilgi kaynağıdır.

İdelerin Kaynaklarından Biri Duyum Nesneleridir. Duyularımız önce duyulur tikel nesnelere yönelirler ve zihne bu nesnelerin onları etkilemesinin değişik yollarına göre birçok seçik algısını iletirler. Böylece bizdeki sarı, ak, sıcak, soğuk, sert, acı, tatlı ideleriyle, duyulur nitelikler dediğimiz bütün öteki niteliklerin idelerini ediniriz; bunları zihne duyuların ilettiğini söylerken, duyuların dışsal nesnelerden zihne, orada o algıları üreten şeyleri ilettiklerini söylemek istiyorum. İdelerimizin büyük bölümünün bu büyük kaynağı, tümüyle duyularımıza bağlı olduğu ve anlığa onlar aracılığıyla iletildiği için, buna da DUYUM diyorum.

İdelerin Öteki Kaynağı Zihnimizin İşlemleridir. Deneyin anlığı idelerle donattığı diğer kaynak, zihnimizin, sahip olduğu ideler üzerinde çalışırken, kendi içimizde yaptığı işlemlerin algılarıdır; bu işlemler, ruhun kendileri üzerinde düşünüp onları incelemesi yoluyla, anlığa, bu işlemler olmadıkça nesnelerden edinemeyeceğimiz türden bir başka ideler takımı sağlar. Algılama, düşünme, kuşkulanma, inanma, uslamlama, bilme, isteme ve zihinlerimizin değişik edimlerinin hepsi böyledir; bunların bilincine vararak onları içimizde gözlemlemekle, zihnimize bunlardan da duyularımızı etkileyen cisimlerden olduğu gibi, seçik ideler alırız. Bu ide kaynağı herkesin kendindedir ve bu, dışsal nesnelerle ilgisi olmadığı için duyu değilse de, ona çok benzer ve buna içsel duyu denmesi uygun olur. Fakat ötekine duyum adı verdiğime göre buna da DÜŞÜNÜM adını veriyorum; çünkü bunun sağladığı ideleri zihin yalnızca kendi iç işlemleri üzerinde düşünerek edinir. (...) İşte benim için bu ikisi, DUYUM'un nesneleri olan dışsal özdeksel şeylerle, DÜŞÜNÜM'ün nesneleri olan, zihnimizin kendi içindeki işlemleri, bütün idelerimizin kendilerinden başladığı biricik kaynaklardır. (...)

Bütün İdelerimiz Bu İki Kaynağın Birisinden Gelir. Ben anlıkta, bu iki kaynaktan alınanların dışında herhangi bir idenin bulunabileceğini sanmıyorum. Dışsal nesneler, zihne, hepsi de kendilerinin bizde ürettiği değişik algılar olan, duyulur ideleri sağlar, zihin de anlığa kendi işlemlerinin idelerini sağlar.

Bunların birçok tipi, bileşimi ve bağıntısıyla birlikte tam bir incelemesini yaptığımız zaman bizim ideler birikimimizin tümünü içerdiğini ve zihinlerimizde iki yoldan biriyle gelmemiş olan hiçbir şeyin bulunmadığını görürüz. (...)

Bir çocuğu doğuşundan başlayarak izleyip zamanın getirdiği değişmeleri gözlemleyin; zihnin duyular yoluyla idelerle donandıkça çocuğun gittikçe daha çok uyanık kaldığını, üzerinde düşüneceği gereçler arttıkça daha çok düşündüğünü göreceksiniz. Bir süre sonra, en alışkın olduğu, dolayısıyla en kalıcı izlenimler bırakan nesneleri tanımaya başlar. Böylece aşama aşama, günlük ilişki kurduğu insanları tanımaya ve onları yabancılardan ayırt etmeye başlar; bunlar onun, duyuların ona ilettiği ideleri saklamaya ve birbirinden ayırt etmeye başlamasının örnekleri ve sonuçlarıdır. Böylece zihnin bu konularda nasıl derece derece geliştiğini ve (...) idelerini genişletme, birleştirme ve soyutlama, onlar üzerinde uslamlamalar yapma ve bütün bunlar üzerinde düşünme gibi öteki yetilerini uygulamada nasıl ilerlediğini gözlemleyebiliriz.

Öyleyse bir insanın ne zaman ideler edinmeye başladığı sorulduğunda, doğru yanıtın, "ilk duyumu edindiğinde" olması gerektiğini sanıyorum. Zihinde, duyular bir şey iletmeden önce hiçbir ide görünmediğinden, anlıktaki idelerin duyumla eş zamanlı olduğunu anlıyorum; çünkü duyum, bedenin herhangi bir bölümünde üretilen bir izlenim ya da devimdir ve kendisi de anlıkta bir algı doğurur. Zihnin algılama, anımsama, inceleme, uslamlama vb. adını verdiğimiz işlemlerdeki ilk etkinliğini, dış nesnelerin duyularımız üzerinde yaptığı bu izlenimleri üzerinde başlattığı anlaşılıyor.

Bütün Bilgimizin Kaynağı. Zamanla, zihin, duyum yoluyla edinilen ideler üzerindeki kendi işlemleri üzerinde düşünmeye başlar ve böylece benim düşünüm ideleri adını vereceğim, yeni bir ideler takımı biriktirir. Bunlar zihin dışında bulunan dışsal nesnelerin duyularımız üzerinde yaptığı izlenimlerdir ve zihnin üzerinde düşündüğü zaman kendi içgözleminin de nesnesi olacak olan içsel ve kendine özgü güçlerden doğan kendi işlemleri, daha önce de söylediğim gibi, bütün bilginin kaynağıdır. Böylece insan düşüncesinin ilk yeteneği, zihnin, ya duyular yoluyla dış nesnelerin ya da onlar üzerinde düşündüğü zaman kendi işlemlerinin kendisine yaptıkları izlenimleri almaya yatkın oluşundan gelir. Bu, bir insanın bir şey bulmaya doğru ilk adımıdır ve bu dünyadan doğal olarak edineceği kavramların üzerine oturacağı temeldir. Bulutların üstüne çıkıp göklere yükselen bütün o yüce düşünceler de kaynağını buradan alır; zihin, büyük kurgular aracılığıyla dolaştığı o geniş alanlarda, duyu ve düşünümün kendi içgözlemine sundukları bu idelerin bir adım ötesine geçemez.

John LOCKE, *İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. **Metinde hangi konular ve problemler ele alınmaktadır?**

2. **Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.**

3. **J. Locke'a göre bir çocuk herhangi bir konudaki bilgiye hangi süreçler sonucunda ulaşır?**

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

ÖDEV AHLAKI*

(...) Herkesin kabul etmesi gerekir ki bir yasa ahlâk yasası olarak geçerli olacaksa, yani bir yükümlülük nedeni olacaksa, mutlak zorunluluk taşımalıdır. (...) Gerçekten ahlak yasaları olan diğer bütün yasalarda da durum böyledir; dolayısıyla yükümlülük nedeni burada insanın doğal yapısında ya da içinde bulunduğu dünyanın koşullarında değil, a priori olarak doğrudan doğruya saf aklın kavramlarında aranmalıdır. (...)

İyi isteme, etkilerinden ve başardıklarından değil, konan herhangi bir amaca ulaşmağa uygunluğundan da değil, yalnızca isteme olarak, yani kendi başına iyidir; ona, kendi başına ele alındığında, onun herhangi bir eğilimin, hatta isterseniz bütün eğilimlerin topunun birden, lehine gerçekleştirebileceği her şeyden, karşılaştırılamayacak kadar daha yüksek değer verilmelidir. (...)

Bir bakkalın tecrübesiz alıcısını aldatmaması hiç kuşkusuz ödeve uygundur; ve çok alışverişin yapıldığı bir yerde, hiçbir akıllı tüccar bunu göze almaz, tersine, zeki bir tüccar herkes için değişmez bir fiyat saptar, öyle ki küçük bir çocuk bile, herhangi bir kimse gibi, aldatılmadan ondan bir şey satın alabilir. Yani, insanlara dürüst bir biçimde hizmet verilmiş olur; ancak bu, tüccarın bunu ödevden ve dürüstlük ilkesinden dolayı böyle yaptığına inanmamız için yeterli olmaktan uzaktır; çünkü çıkarı bunu gerektiriyordu; ama tüccarın ayrıca müşterilerine karşı beslediği bir tür saygı ve sevgiden dolayı, birini ötekine fiyat bakımından yeğlemesi için doğrudan doğruya bir eğilimi olması gerektiği, burada düşünülemez. Demek oluyor ki bu eylem, ne ödevden ve ne de doğrudan doğruya eğiliminden dolayı değil, yalnızca bencil bir amaç nedeniyle yapılmıştır.

(...) Ödev, yasaya saygıdan dolayı yapılan eylemin zorunluluğudur. (...)

İsteme için zorlayıcı olduğu ölçüde nesnel bir ilkenin tasarımına emir (aklın emri), bu emrin formülüne de buyruk denir.

Bütün buyruklar bir "gerek"le dile getirilirler. (...)

Şimdi, bütün buyruklar koşullu olarak ya da kesin olarak buyururlar. İlk buyruklar, insanın ulaşmak istediği (veya isteyebileceği) başka bir şeye araç olarak olanaklı bir eylemin zorunluluğunu ortaya koyarlar. Kesin buyruk ise bir eylemi kendisi için, başka herhangi bir amaçla ilgi kurmadan, nesnel zorunlu olarak sunan buyruk olur.

(...) Şimdi, eğer eylem sırf başka bir şey için -araç olarak- iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi, dolayısıyla kendiliğinden akla uygun olan bir istemenin ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarlanırsa, o zaman kesindir.
(...)
Genel olarak koşullu bir buyruk düşündüğümde, neyi içereceğini önceden bilmiyorum, ta ki koşulu bana verilsin. Kesin bir buyruk düşündüğümde ise neyi istediğini hemen biliyorum. Çünkü buyruk yasadan başka yalnızca maksimin bu yasaya uygun olması zorunluluğunu içerdiğinden, yasa ise onu sınırlayan hiçbir koşul içermediğinden, genel olarak bir yasanın genelliğinden başka bir şey kalmıyor; eylemin maksimi buna uygun olmalı ve buyruğu asıl zorunlu olarak sunan yalnızca bu uygunluktur.

Öyleyse kesin buyruk bir tek tanedir: Ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun.

Şimdi bütün ödev buyrukları, kendi ilkelerinden türetilircesine, bu tek buyruktan türetilebilirse; ödev denen şeyin büsbütün boş bir kavram olup olmadığını belirsiz bıraksak da hiç olmazsa bununla neyi düşündüğümüzü ve bu kavramın ne demek istediğini gösterebiliriz.

Etkilerin ona göre çıktığı yasanın genelliği, en genel anlamda (biçim bakımından) asıl doğa denen şeyi, yani genel yasalarca belirlenen şeylerin varoluşunu meydana getirdiğinden, genel ödev buyruğu şu şekilde dile getirilebilir: Eylemin maksimi sanki senin istemenle genel bir doğa yasası olacakmış gibi eylemde bulun.

(...) İnsan ve genel olarak her akıl sahibi varlık, şu veya bu isteme için rastgele kullanılacak sırf bir araç olarak değil, kendisi amaç olarak vardır ve gerek kendine gerekse başka akıl sahibi varlıklara yönelen bütün eylemlerinde hep aynı zamanda amaç olarak görülmelidir. (...)

İşte eğer en yüksek bir pratik ilkenin ve insanın istemesi bakımından bir kesin buyruğun olması gerekiyorsa, bu, kendisi amaç olduğundan, zorunlu olarak herkes için amaç olanın tasarımından istemenin nesnel bir ilkesini oluşturan, dolayısıyla genel pratik yasa işini görebilen bir buyruk olmalı: Akıl sahibi doğa, kendisi amaç olarak vardır. İnsan kendi öz varoluşunu zorunlu olarak böyle tasarımlar; dolayısıyla o aynı zamanda nesnel bir ilkedir ki bundan en yüksek pratik temel olarak, istemenin bütün yasaları çıkarılabilmelidir: Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun. (...)

İstemenin [iradenin] maksimleri aracılığıyla kendisini aynı zamanda genel yasa koyucu olarak görebilecek şekilde eylemde bulun.

Immanuel KANT, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde geçen felsefi kavramları belirleyiniz. Bu kavramların metinde hangi anlamda kullanıldıklarını açıklayınız.

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. "Ödeve uygun olan"la I. Kant neyi kastetmektedir?

4. I. Kant'ın ödev ahlakında amacın mı yoksa sonucun mu önemli olduğunu nedenleriyle yazınız.

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

DİYALEKTİK İDEALİZM*

(...) Tin, tam bir dönüşüm çabası içindedir; şimdiye kadar geçerli olan şeyler ve fikirler dünyası ile bağını koparmış, onları geçmişin derinliklerine atmak üzeredir. Gerçi Tin hiç bir zaman durup dinlenmez; hep ilerleyen bir harekete kapılıp gider. (...) Ağır ağır ve sessizlik içinde yeni biçimini olgunlaştırır; sonra önceki dünyanın yapısına ait kırık parçaları birbiri arkasına eritip dağıtır. O dünyanın sarsılışı ancak tikel belirtilerle kendini gösterir: Kurulu düzeni kaplayan kayıtsızlık ve can sıkıntısı —bu belirsiz önsezi—, yürümeye koyulmuş yeni dünyanın öncü işaretleridir. Bu derece derece parçalanış tümün çehresini değiştirmemiştir; ama, bir şimşek çakışı içinde ve bir hamlede yüzünü açıveren bu yeni dünyanın sahneye çıkışı ile birden kesintiye uğramıştır.

Ne var ki bu yeni gerçek, yeni doğmuş çocuktan daha tamamlanmış değildir; bunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir. Bu gerçeğin ortaya çıkışı onun dolaysız hali ya da soyut kavramıdır. Yapı, temeli atılınca bitmiş olmaz ve bütünün kavramı bütünün kendisi değildir. Gövdesinin bütün gücü, dallarının genişliği ve yapraklarının koyuluğu içinde bir meşe ağacı görmek istediğimiz zaman, bize bir meşe palamudu gösterilirse, istediğimize kavuşmuş olmayız. Bunun gibi, tinsel dünyanın taçlanması demek olan bilim de, başlangıcında tamama ermiş değildir. Yeni Tinin başlaması, birçok kültür biçiminin geniş ölçüde yıkılışının ürünüdür, gene birçok çaba ve gerginliğin kıvrıla büküle giden bir yol sonundaki ödülüdür. Tin, ardarda gelen biçimler içinde açılıp yayıldıktan sonra gene kendisine dönen bütündür, kendi soyut kavramı haline gelen bütündür. Bununla birlikte bu bütünün gerçekliği şundadır ki onun anları haline gelen oluşumlar yeniden gelişir ve kendilerine biçim verirler, ama yeni ortamları, yeni anlamları içinde.
(...)
Doğru'nun sadece sistem olarak gerçek olması ya da tözün temelinden özne olması, mutlakın Tin olduğu görüşünde ifadesini bulur: bütün kavramların en yücesi olan bu kavram, çağımıza ve çağımızın dinine özgüdür. Yalnız tinsel olan edimsel'dir. O, Evrenin derin özü ya da kendinde varlıktır. Bağıntıda olan ve belirlenmiş olandır, başka varlık ve kendi için varlıktır, bu belirlenim ve bu dışsallık içinde de kendi içinde kalandır, başka deyişle kendinde ve kendi içindir. Bu kendinde ve kendi için varlık, ilk önce bizim için ya da içkindir, tinsel tözdür. Ayrıca kendi için'leşmek zorundadır, tinseli bilme ve Tin olarak kendi kendisini bilme olmak zorundadır, yani nesne olarak kendi kendisi için olmak zorundadır, ama aynı zamanda, dolaysızca, bu nesnel biçimi aşmak zorundadır, kendi yansımış nesnesi olmak zorundadır. Kendi tinsel içeriğini gene kendisinin üretmiş olması bakımından o, ancak bizim için olduğundan ötürü kendi içindir; ama Tinin kendi için olduğunu gene kendisinin bilmesi bakımından, bu kendiliğinden üreme, bu saf kavram, onun için, aynı zamanda, içinde dış varoluşunu (Dasein) bulduğu nesnellik ortamıdır; bu şekilde, varoluşu içinde o, kendine yansımış nesne olmanın bilincindedir. Tin olarak, böyle gelişmiş olduğu zaman, kendini bilen Tin, Felsefedir. Felsefe, Tinin edimselliğidir ve kendi öz ortamı içinde kendine kurduğu ülkedir.

Friedrich HEGEL, *Tinin Fenomenolojisi* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde hangi konu ele alınmaktadır?

.....

.....

2. Tin nasıl bir değişim geçirir ve bunun sonucunda neye ulaşır?

.....

.....

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

4.4. 18. YÜZYIL-19. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TARTIŞMA

J. J. Rousseau'nun "İnsan özgür doğar oysa her yerde zincire vurulmuştur." sözünden hareketle özgürlük problemi konusunda sınıf içi bir tartışma gerçekleştiriniz. Bu tartışmada ulaştığınız sonuçları tartışma notları bölümüne yazınız.

Tartışma Notları:

UYGULAMA

Günlük hayatta kullanılan bilgilerde aklın ve deneyin rolüne ilişkin özgün bir metin yazınız.

4. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-9. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. 15-17. yüzyıllardaki bilimsel çalışmaların 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesine etkilerini yazınız.

2. F. Hegel'e göre değişimin amacı nedir?

3. J. Bentham'ın faydacı ahlak anlayışını açıklayınız.

4. J. Locke ve J. J. Rousseau, devletin ortaya çıkışını nasıl açıklamışlardır?

5. J. Locke ve I. Kant'ın bilgi anlayışlarını karşılaştırınız.

6. Ödev ahlakı ne demektir? Açıklayınız.

7. 18-19. yüzyıllarda felsefenin edebiyata ne gibi katkıları olmuştur?

8. 18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinde hangi felsefi problemler tartışılmıştır?

9. A. Comte'un metafiziği reddetmesinin nedenleri nelerdir? Açıklayınız.

10-12. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

J. J. Rousseau, insanların doğarken iyi olduklarına ama toplum içinde büyürken edindikleri deneyimlerle bozulduklarına inanmaktaydı. J. J. Rousseau'ya göre doğa durumundaki insan "Soylu bir vahşiydi." Fakat uygar denen bir toplumda büyüyen çocuğa doğal içgüdülerini frenlemesi, gerçek duygularını bastırması, kavramsal düşüncenin yapay kategorilerini duygularına dayatması, düşündüklerini ve hissettiklerini sanki düşünmemiş, hissetmemiş gibi; düşünmediklerini ve hissetmediklerini de düşünmüş, hissetmiş gibi yapması öğretilir. Sonuçta kişi, kendine yabancılaşır; yalan ve ikiyüzlülük her yanı kaplar. O yüzden uygarlık, gerçek değerleri çürütür ve yok eder ancak bir kere uygarlıkla tanışan birinin ilkel duruma dönme olasılığı artık yoktur. Bu nedenle yapmamız gereken şey deyim yerindeyse uygarlığı uygarlaştırmaktır. Uygarlığı, doğal içgüdülerimizin ve duygularımızın daha eksiksiz ve daha özgür ifade edilmesine olanak sağlayacak bir biçimde değiştirmemiz gerekir.

10. J. J. Rousseau, uygarlığı hangi bakımlardan eleştirmiştir?

.....

.....

.....

11. J. J. Rousseau'nun görüşlerine katılıyor musunuz? Görüşünüzü gerekçelendirerek açıklayınız.

.....

.....

.....

12. Bu parçaya göre aşağıdaki ifadelerden hangisine ulaşılabilir?

A) İnsan doğası gereği bencil bir varlıktır.
B) İnsan uygarlık sayesinde her alanda özgürleşir.
C) Toplum insanın korunma ihtiyacının ürünüdür.
D) Uygarlık insanın doğasını olumsuz yönde etkiler.
E) Eğitim insanın olanaklarının geliştirilmesini sağlar.

13-14. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

Charles Dickens "İki Şehrin Hikâyesi" adlı eserinde Aydınlanma Dönemi'ni şöyle anlatır: "Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü hem akıl çağıydı hem aptallık hem kuşku hem de inanç devriydi. Aydınlık mevsimiydi, karanlık mevsimiydi hem umut baharı hem de umutsuzluk kışıydı. Hem her şeyimiz vardı hem hiçbir şeyimiz yoktu, hepimiz ya doğruca cennete gidecektik ya da tam öteki yana. Sözün kısası şimdikine öylesine yakın bir dönemdi ki kimi yaygaracı otoriteler bu dönemin -iyi ya da kötü fark etmez- sadece daha sözcüğü kullanılarak diğerleriyle karşılaştırılabileceğini iddia ederdi."

13. Yazar Aydınlanma Dönemi'ni nasıl betimlemiştir? Bu betimlemeye katılıyor musunuz? Açıklayınız.

.....

.....

.....

14. Bu parçaya göre aşağıdakilerden hangisi Aydınlanma Dönemi için doğrudur?

A) Aklın eleştirildiği bir dönemdir.
B) Dogmalar her alana egemendir.
C) Farklı yaklaşımlar bir aradadır.
D) Demokratik bir yönetim vardır.
E) Din, toplumsal yaşamı belirler.

15-18. uygulamaları gerçekleştiriniz.

15. Aşağıdaki metinde boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

akıl, bilim, diyalektik, doğa bilimleri, eşit, doğal, iyilik, düşünce, iyimserlik

Montesquieu, d'Alembert, Diderot, Condillac, Voltaire gibi düşünürler, devletin meşruiyet kaynağının yurttaşlarının ..... ve mutluluğu için çalışmak olduğuna inanıyorlardı. İnsanların akılcı davranmaları gerektiğini savunan bu düşünürler, insanların akıllarını kullandıkları takdirde kendileri için gerçekten iyi olanı bulup ona erişmenin yollarını kolaylıkla keşfedebileceklerini, bu yüzden insanlara hayatlarını kendi bilgileri, ... ve deneyimlerine dayanarak düzenleme imkânının sağlanması gerektiğini öne sürdüler. İnsanları ..... kılan şeyin akıllarını kullanma yeteneği olduğuna inandılar. Yasaların, yurttaşların taleplerine göre düzenlenmesi ve insanların haklarını koruması gerektiğini söylediler. Aklın ve bilimin yardımıyla gerekli ilerlemenin gerçekleşeceğinden emin olan bu düşünürler, her şeyi reformdan geçirme ve daha iyi bir gelecek inşa etme konusunda tam bir ..... sergilediler. Referans noktaları doğaydı yani her şeyde insanların ve kurumların uyması gereken bir ..... düzen bulunduğunu savundular. Kendi aralarında doğal sistemleri tanımlama noktasında farklılık gösterseler bile doğal bir ahlak, hukuk, din ve ekonomi düzeni olduğuna inanıyorlardı. Demek ki 18. yüzyıl Fransız filozofları; geçmişin kapsamı içinde kalan her şeye bütün düşünce, inanç ve kurumlara savaş açarken akıl ve ..... eliyle kurulacak yeni dünyanın habercisi ya da öncüsü olma mücadelesi verdiler. Geleceği yaratacak ..... ve inançların savunucusu oldular. İlerlemeye ve insanlığın geleceğine sarsılmaz bir inanç besleyen bu düşünürler, ... ve sosyal bilimlerin insanın bu dünyadaki durumunu iyileştirecek tek güç olduğunu savundular. Özgürlüğün her türüne mutlak bir inanç beslediler.

16. Aşağıda yapılandırılmış gridde bazı filozof adları ve kavramlar numaralı olarak verilmiştir. Bu numaraları uygun ifadelerin karşısına yazınız *(Aynı numarayı bir veya birden fazla ifade için kullanabilirsiniz.)*.

1 Tin	2 Auguste Comte	3 Montesquieu	4 John Locke
5 Jeremy Bentham	6 Aydınlanma	7 J. J. Rousseau	8 Pozitivizm
9 Friedrich Hegel	10 George Berkeley	11 Immanuel Kant	12 David Hume

a	İnsanın her türlü bilgisinin kaynağı deneyimdir.	.....
b	Yaşama dair problemlerin, dinin etkisinden uzak şekilde akılla çözülmeye çalışılmasıdır.	.....
c	Bilginin kaynağı konusundaki görüşleriyle öne çıkan Aydınlanma filozoflarındandır.	.....
ç	Yalnızca deney ve gözleme konu olan şeylerin bilgisine ulaşılabilir.	.....
d	Bireyler, hak ve özgürlüklerini yaptıkları bir toplumsal sözleşme ile güvence altına alır.	.....
e	İyi niyetle ve ödev duygusuyla yapılan davranışlar, gerçek anlamda ahlaki davranışlardır.	.....
f	Ahlakın amacı, olabildiğince çok insanın olabildiğince yüksek düzeyde mutluluğudur.	.....
g	Varlık alanındaki idealist görüşleriyle öne çıkan Aydınlanma filozoflarındandır.	.....
ğ	F. Hegel'in düşünce sisteminde varlıkların özünü oluşturan asıl varlığa verilen isimdir.	.....
h	İnsanların özgürlüğü; devletin yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılmasıyla mümkün olur.	.....
ı	Var olmak algılanmaktır.	.....

17. Verilen metni okuyunuz. Metinden hareketle aşağıdaki maddelerden ulaşılabilecek olanları tespit edip (✓) işareti koyarak gösteriniz.

17. yüzyılın son çeyreği, Batı felsefesinde Aydınlanma'nın başladığı dönem olarak bilinir. I. Newton'ın 1687 yılında yayınlanan "Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri" adlı eseri, N. Kopernik ve G. Galilei ile başlayan büyük bilim hareketinin, matematiğin doğaya uygulanmasına dayanan büyük fiziki sentezin doruk noktasını oluşturdu. J. Locke'tan itibaren I. Kant da dâhil olmak üzere 18. yüzyılın bütün büyük filozoflarının yaşadığı büyük coşku, doğal dünyanın I. Newton tarafından gerçekleştirilen entelektüel fethinin bir eseridir. Aydınlanma, insan zihnini açıklamak amacıyla doğanın kuruluşundan veya fiziki gerçekliklerden onu büyük bir başarıyla bilme durumuna gelen zihnin yapısına doğru bir dönüş yaptı. Zihnin donanımıyla ilgili deneyimsel bir açıklama ortaya koymaya yönelirken bilginin duyumsal bileşenleri üzerinde yoğunlaştı. Böylece J. Locke, G. Berkeley ve D. Hume'un görüşleri, Aydınlanma'nın I. Kant'a kadar devam edecek olan bakış açısına tamamen hâkim oldu. Bu düşünürler deneyim üzerinden felsefe yaptı. Bu yüzden Rönesans sonrası Avrupa felsefesinin akılcı ve metafiziksel olduğu yerde Aydınlanma felsefesi, epistemolojik ve deneyci bir karakter taşıdı.

a) I. Newton'ın fizik eseri Aydınlanma üzerinde etkili olmuştur. ( )
b) Bu dönemde empirizm ve deneyim öne çıkmıştır. ( )
c) Aklın doğuştan ve zorunlu ilkeleri önem kazanmıştır. ( )
ç) İnsan zihninin yapısı, ana kaynakları incelenmiştir. ( )
d) Deneye dayalı açıklamalar yapılmaya başlanmıştır. ( )
e) Akılcılık ve metafizik merkeze alınmıştır. ( )
f) Araştırma alanı dış dünyadan insana dönmüştür. ( )
g) Deneyciliğe önemli eleştiriler yöneltilmiştir. ( )

18. Aşağıda birbiriyle bağlantılı doğru/yanlış ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç verilmiştir. İlk ifadeden başlayıp her doğru (D) ya da yanlış (Y) cevabınıza göre okları takip ederek çıkışa ulaşınız.

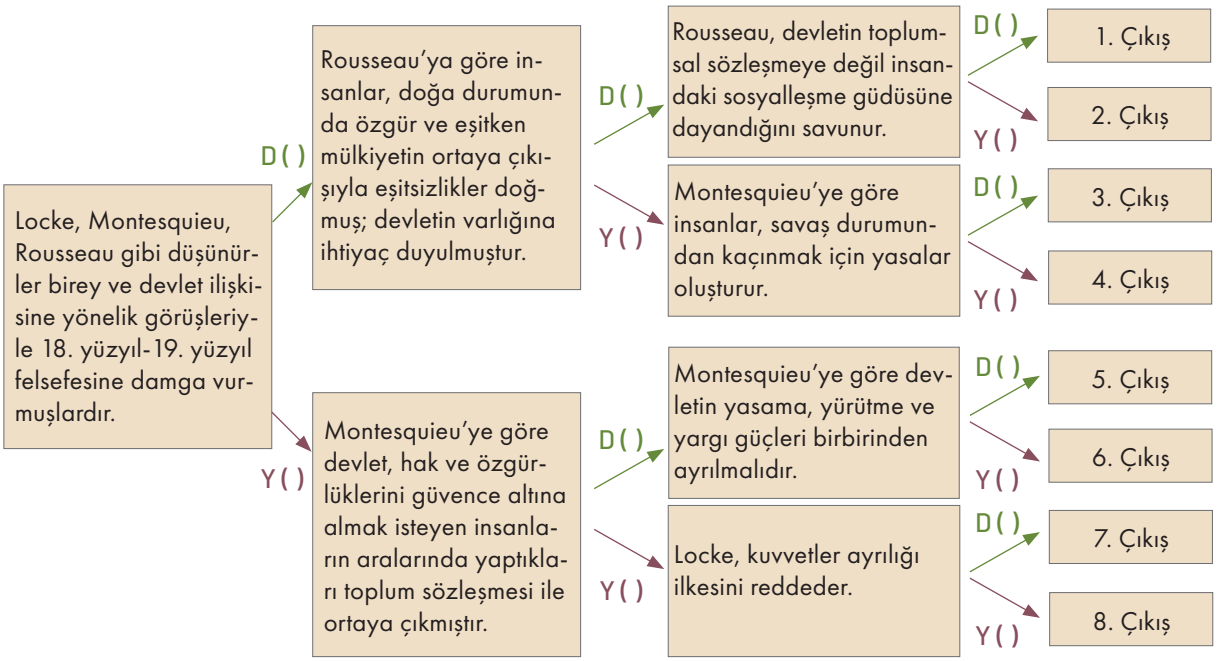

19-29. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

19. J. J. Rousseau "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde insanların doğal yaşama hâlindeyken korunmalarının güç olduğunu, bu nedenle arayış içerisine girdiklerini ve bir sözleşme oluşturduklarını vurgular. J. J. Rousseau şöyle der: "Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki orada her insan hem herkesle birleştiği hâlde yine kendi buyruğunda kalsın hem de eskisi kadar özgür olsun."

J. J. Rousseau'nun görüşlerini yansıtan bu parçaya dayanarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Karmaşa, insan yaşamını tehdit ettiği için devlet gereklidir.
B) Devletin varlık nedeni Tanrı iradesini egemen kılmaktır.
C) Devlet, insanlar arasındaki ortak anlaşmanın ürünüdür.
D) Toplumsal sözleşme ile insan hakları güvence altına alınır.
E) Hak ve özgürlükler, siyasi bir güç tarafından korunmalıdır.

20. Ansiklopedi'ye yazılarıyla destek veren Fransız Aydınlanmacıları; dinî, siyasi ve toplumsal açıdan tam bir uzlaşma ortaya koyamasalar da değişimin ve ilerlemenin savunucuları olmuşlardır. Bu nedenledir ki Fransızlar, Aydınlanma düşüncesinin bayraktarlığını yaparak Aydınlanma'nın diğer milletlere yayılmasında oldukça etkili olmuştur. Fransız Aydınlanmacılarını ayırt eden en önemli şey, eski rejim olarak nitelendirilen kabule toptan bir eleştiri getirmeleridir. Bu bağlamda özellikle din, ahlak, politika, tolerans, özgürlük, kölelik, ticaret, ilerleme gibi kavramlar çokça tartışılmıştır.

Bu parçaya göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Fransız Aydınlanmacıları, her konuda ortak bir düşünceye sahiptir.
B) Ansiklopedistler, Aydınlanma düşüncesinin yayılmasında etkilidir.
C) Aydınlanma'da eski kabuller ve düşünceler varlığını devam ettirmiştir.
D) Fransız aydınları, değişim ve ilerlemeye karşı bir duruş sergilerler.
E) Fransız aydınları, ansiklopedi çalışmalarına İngilizler aracılığıyla başlarlar.

21. J. Locke 18. yüzyıl Aydınlanması'nın gerçek kurucusu sayılır. Onun ömrü boyunca klasik Aydınlanma'yla ilgili savunduğu ilke ve düşünceleri şunlardır: Birey özgür olmalıdır, akıl hayatın kılavuzu yapılmalıdır, kültürün her alanında –bilimde, dinde, devlet ve eğitimde– gelenek ve otoritenin her türlüsünden kurtarılmalıdır. Nitekim onun devlet felsefesi siyasi liberalizmi hazırlamıştır.

Bu parçaya göre 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesi ile ilgili aşağıdaki yargılardan hangisi doğrudur?

A) Aydınlanma'da olay ve olgular akla dayanılarak açıklanmıştır.
B) Duyu ve deney, bilginin tek kaynağı olarak kabul edilmiştir.
C) Mevcut yasaların ve kuralların korunması savunulmuştur.
D) Toplumcu yaklaşım, bireyci yaklaşımın önüne geçmiştir.
E) Dogmatik anlayış, yaşamın her alanında egemen olmuştur.

22. "Anlayış gücünde bulunan hiçbir şey yoktur ki duyularda bulunmamış olsun." **diyen J. Locke'ın aşağıdakilerden hangisini ileri sürmesi beklenmez?**

A) Başlangıçta bomboş olan zihin, dış gerçeği yansıtan bir ayna gibidir.
B) İnsanın anlayış gücü, üstünde yazılı hiçbir şey olmayan boş bir kâğıt gibidir.
C) Zihinde yer alan fikirler, deneyimlerden türeyen bilgiye dayanır.
D) Bilgi, duyu organlarıyla edinilen duyumların işlenmesiyle oluşur.
E) Süreklilik arz eden varlıkların akli bilgisi gerçek bilgidir.

23. I. Kant'ın felsefesinin "eleştirel felsefe" **olarak nitelenmesinin nedeni aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Düşüncenin üstünlüğünü ispatlayacak kanıtlar ortaya koyması
B) Bilginin oluşumu ve sınırlarını ortaya koyacak kanıtlar araştırması
C) Maddesel varlığın önceliğini ispatlayacak kanıtlar araması
D) Düşüncenin mutlak gerçekliğini ortaya koyacak delillere ulaşması
E) Bilginin duyulardan geldiğini kanıtlayacak deliller bulması

24. Okuyucunun romandan çıkardığı ahlaki sonuç romancının hedefi değildir. Romanın kendi güzelliğinden ve biçim mükemmelliğinden başka endişesi yoktur. Bir fizikçinin tabiat olaylarını izlediği gibi romancı da insanları ve onların hayatlarından bazı kesitleri izler ve anlatır. Romancının yorum yapmaya veya kendi fikirleri doğrultusunda kahramanlarına yol göstermeye hakkı yoktur.

Bu parçada sözü edilen anlayışın felsefi temeli aşağıdakilerden hangisidir?

A) İdealizm
B) Materyalizm
C) Rasyonalizm
D) Septisizm
E) Sezgicilik

25. R. Descartes'tan itibaren Aydınlanmacılar, her türlü mistik anlayışı reddediyor ve doğa olaylarını akılla açıklıyorlardı. 1820'den itibaren ortaya çıkan romantikler "Düşünüyorum öyleyse varım." yerine "Düşünüyor ve hissediyorum öyleyse varım." demeyi daha doğru buldular. Böylece zıtlar arasında bir denge kurmak istiyorlardı.

Bu parçaya göre aşağıdakilerden hangisi doğrudur?

A) Romantizmin temeli rasyonalizmdir.
B) Sanat sadece duygusal coşkuları ele alır.
C) Akıl, eserlerin temel kurgusunu oluşturur.
D) R. Descartes, romantizmi temellendirmiştir.
E) Sanatta aklın yanında duygular da önemlidir.

26. Bütün ideler duyumdan ya da düşünümden gelir. Öyleyse zihnin bütün öz niteliklerden yoksun, hiçbir idesi olmayan, beyaz bir kâğıt olduğunu düşünelim. Bu zihin nasıl donatılacaktır? Zihin, bilginin bütün gereçlerini nereden edinmiştir? Bunu tek sözcükle "Deneyden." diye cevaplayacağım. Bilgimizin tümünün temelinde deney vardır. Bilginin bütün gereçleri oradan türetilmiştir. Zihnimizi düşüncenin bütün gereçleriyle donatan şey, içsel işlemlere yönelik gözlemlerdir. Bu gözlemler, duyularla elde ettiğimiz ya da zihinde algıladığımız şeylerle ilgilidir. Bunlar bütün idelerin iki bilgi kaynağıdır.

Bu parçadan aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılamaz?

A) Bilgiler, duyular yoluyla elde edilir.
B) Tüm bilgilerimizin kaynağı deneyimlerdir.
C) Zihin, içsel işlemler için akla ihtiyaç duyar.
D) İdelerin kaynağı duyum veya düşünümdür.
E) İnsanın bilgileri doğuştan değil sonradandır.

27. I. Kant'a göre bazı yeti ve yeteneklerle donatılmış olan, onlardan başkasına sahip olmayan insan ancak duyularla algılayabileceği şeylerin bilgisini elde edebilir. O ne kendisine duyularla verilmiş olan malzemeyi yaratabilir ne de kendi gücünü aşabilir. Bu nedenle o, gerçeğin ne olduğunu bilemez. Sadece zihninde doğuştan var olan kategorilerle işlenmiş hâlini bilir. Tanrı, ruh, ölümsüzlük gibi deneyi aşan konularda bilgi sahibi olunamaz.

Parçaya göre filozof bilgi konusunda aşağıdakilerden hangisini savunmaktadır?

A) Doğru bilgiye ulaşmak mümkün değildir.
B) Bilgiye ulaşmada kategorilerin rolü yoktur.
C) Metafizik konularla ilgili bilgiye ulaşılamaz.
D) İnsanın düşünme yetisi algılarıyla sınırlıdır.
E) Bilgi, nesnesi ile uyuşursa doğrulanmış olur.

28. **Aşağıdakilerden hangisi F. Hegel'in diyalektik anlayışı için doğrudur?**

A) Duyular dünyasından idealar dünyasına yükselmek için gerekli bir düşünme biçimidir.
B) Çelişkili bir görüşün mantık bakımından düşünülemeyeceğini ortaya koyan öğretidir.
C) Bilimsel düşünüşe karşıt kanıları savunan bir akıl yürütme ve açıklama yöntemidir.
D) Sağlam bir akıl yürütme olmadığı hâlde öyleymiş gibi görünen düşünme biçimidir.
E) Doğada ve tarihte kendini gösteren "Tin"in gelişmesini ifade eden temel yasadır.

29. I. Kant'a göre bir bakkalın müşterilerini aldatmaması ve insanlara dürüstçe hizmet etmesi ödeve uygundur. Bu bakkal, herkes için değişmez bir fiyat koymalıdır. Bir çocuk dahi aldanmadan oradan alışveriş yapabilmelidir ancak bu, bakkalın ödev ve dürüstlük ilkesinden dolayı böyle yaptığına inanmamız için yeterli değildir çünkü çıkarı böyle davranmasını gerektiriyor da olabilir.

Buna göre bir davranışın ödeve uygun olmasının ölçütü aşağıdakilerden hangisidir?

A) İradeye dayanması
B) Çıkardan uzak olması
C) Bireysel amaçlar içermesi
D) Toplumsal amaçlar taşıması
E) Hukuka uygun gerçekleşmesi

Daha fazla içerik için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

5. ÜNİTE

20. YÜZYIL FELSEFESİ

Ünite ile ilgili EBA içeriklerine ulaşmak için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

The Forest [Bronz Heykel, Alberto Giacometti (Alberto Ciokometdi), 1950]

ÜNİTE KONULARI

5.1. 20. Yüzyıl Felsefesini Hazırlayan Düşünce Ortamı
5.2. 20. Yüzyıl Felsefesinin Karakteristik Özellikleri
5.3. 20. Yüzyıl Filozoflarının Felsefi Görüşlerinin Analizi
5.4. 20. Yüzyıl Felsefesinin Örnek Düşünce ve Argümanlarının Felsefi Açıdan Değerlendirilmesi
5.5. 20 ve 21. Yüzyıl Felsefecilerinin Yaşadıkları Coğrafyalar

TEMEL KAVRAMLAR

- Fenomenoloji
- Hermeneutik
- Varoluş
- Öz
- Diyalektik Materyalizm
- Mantıksal Pozitivizm
- Paradigma
- Yanlışlama
- Yeni Ontoloji

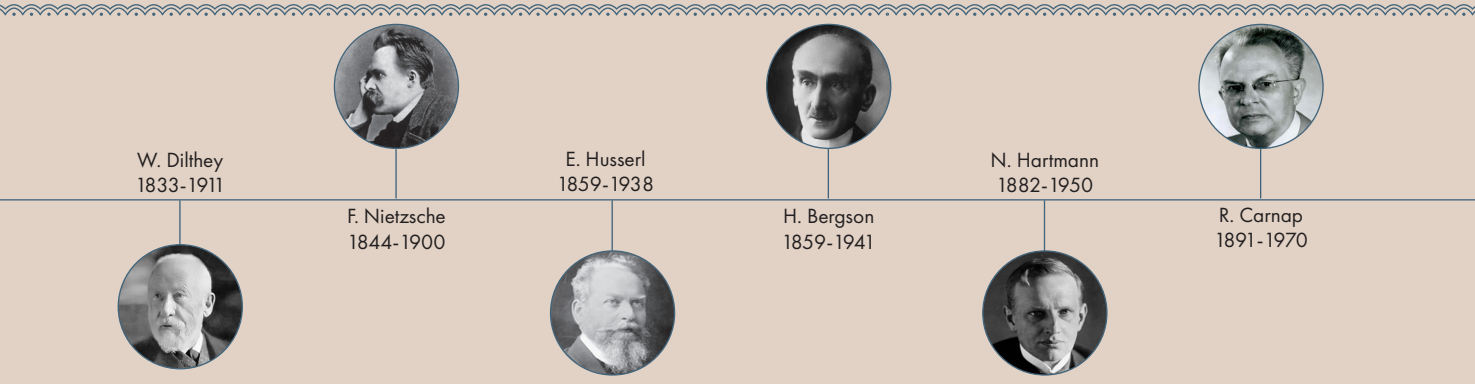

ÜNİTEYE GİRİŞ

20. yüzyılın en büyük atılımı teknoloji alanında olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren hızla ilerleyen bilim, teknolojinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bilim ve teknolojinin yarattığı olumlu ve olumsuz değişiklikler; düşünce dünyasını, bilim anlayışını ve sanatı tümüyle etkilemiştir. Teknolojinin büyük savaşlarda kullanıldığı ve kitlesel soykırımların yaşandığı 20. yüzyılda insan, bilimin kılavuzluğunu sorgulamaya başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte yaşanan kentleşme, insanın doğayla bağlarının kopmasına neden olmuştur. Bununla birlikte insanlık, yaşamın anlamını sorgulayıp derin bir varoluşsal kriz yaşamıştır. 20. yüzyıl, çok sayıda felsefi akımın ortaya çıktığı böylece farklı fikirlerin çatıştığı bir dönemdir. Bu dönemin toplumsal ve siyasal ihtiyaçları; sembolik mantık, ahlak felsefesi, dil felsefesi, bilim felsefesi, toplumsal cinsiyet felsefesi, çevre felsefesi gibi yeni felsefi disiplinlerin doğmasını sağlamıştır.

20. yüzyılda Türkiye'de de bazı değişimler yaşanmıştır. Yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, yeni kurulan devlette her alanda olduğu gibi üniversitelerde de reforma gidilmiştir. Bunun sonucunda felsefe kurumsallaşmış ve yeni bir öğretim programıyla özellikle pozitivist bir yaklaşımla okullarda kendine yer edinmiştir. Zamanla sayıları artan üniversitelerdeki felsefe bölümlerinde çok sayıda felsefeci yetişmiş ve bu felsefeciler, felsefe dünyasına önemli katkılar sunmuştur.

ÜNİTEYE HAZIRLIK SORULARI

1. **20. yüzyılda insanlık tarihi hangi önemli gelişmelere tanık olmuştur? Bunların düşünce dünyasına etkileri neler olabilir?**
2. **Sizce günümüzde felsefe hangi problemleri tartışmalıdır?**
3. **Türkiye'de yaşayan/yaşamış felsefeciler, yürütülen felsefi faaliyetler ve felsefeye hizmet eden kuruluşlar hakkındaki bilgilerinizi paylaşınız.**

Ünite sunumu için akıllı cihazınıza karekodu okutunuz.

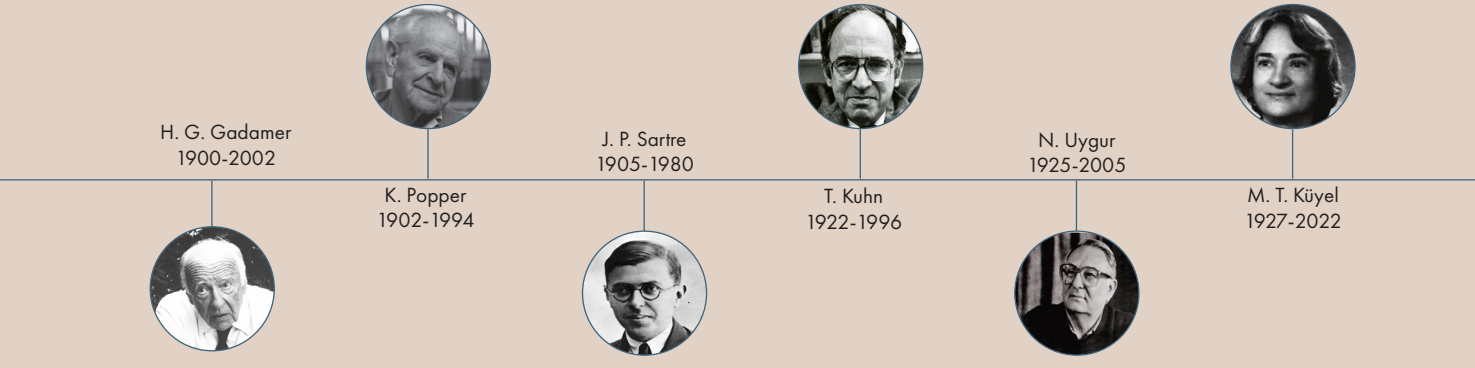

5.1. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİ HAZIRLAYAN DÜŞÜNCE ORTAMI

20. yüzyıl felsefesi, 19. yüzyılın yarısından başlayıp günümüze kadar gelen dönemi içerir. 20. yüzyıl felsefesi yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel olaylar tarafından biçimlendirilmiştir. 18 ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da sanayileşme, Fransız İhtilali, sınıf çatışmaları gibi olaylar yaşanmıştır. Bunları takip eden süreçte ortaya çıkan iki büyük dünya savaşı, kimi devletlerin yıkılmasına ve yeni devletlerin kurulmasına yol açmıştır. Bilimsel ilerlemelere bağlı olarak ortaya çıkan teknolojik gelişmeler sonucunda silahlar icat edilmiştir. Bu durum işgalleri arttırmış, sömürgeciliğin yayılmasına ve soykırımların yaşanmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin toplumun itici gücü olmasıyla kentlere göç yoğun bir şekilde devam etmiştir. Tüm bu gelişmeler, toplumsal ve siyasal yapıda değişikliklere neden olmakla kalmayıp düşünce dünyasını da etkilemiştir. 20. yüzyılda bilimler, büyük bir hızla ilerlemeye başlamış ve çeşitli alanlarda çalışmalar yapan birçok bilim insanı yetişmiştir (Görsel 5.1). Matematikte kullanılan kavramların sağlam temellere dayanmadığını gören matematikçiler, kavramsal sorgulamaya girişmişlerdir. Diğer bilimler de mantık, matematik gibi sembolik bir dil kullanmaya yönelmiştir. Fizikte M. Planck'ın (Plank) hipotezi, A. Einstein'ın (Aynştayn) izafiyet teorisi, W. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi gibi gelişmeler bilimlerde ilerlemeyi hızlandırmıştır. Bu durum sosyal bilimler için de geçerli olup özellikle sosyoloji ve psikoloji alanlarında önemli aşamalar kaydedilmiştir. Tüm bu gelişmeler, 20. yüzyıl felsefesinin konu alanlarını belirlemiştir.

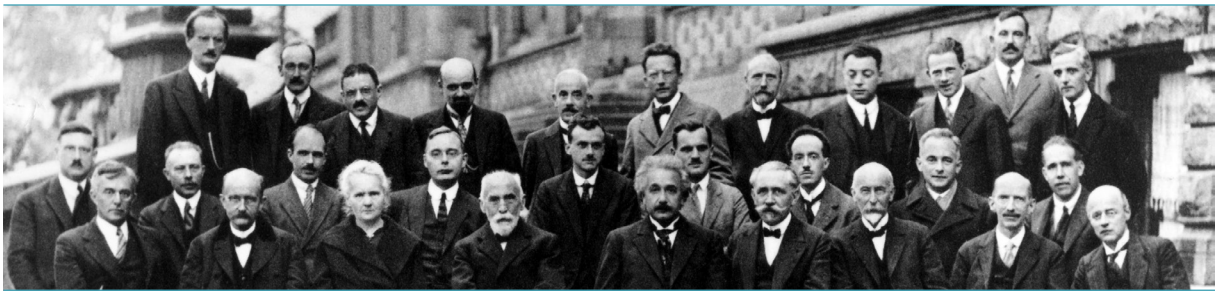

Görsel 5.1: Solvay Kuantum Mekaniği Konferansı'nda bilim insanları, 1927

18. Yüzyıl-19. Yüzyıl Felsefesinin 20. Yüzyıl Felsefi Akımları Üzerindeki Etkileri

20. yüzyıl felsefi akımlarının pek çoğu 18-19. yüzyıllardaki felsefi birikim üzerine oluşturulmuştur. Bu birikim ile dönemin siyasal ve toplumsal koşullarından etkilenen filozoflar, döneme özgü yeni yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. J. Locke, D. Hume gibi filozoflar bilgide empirizmi savunarak evrene ve olaylara ilişkin bilgiye ancak duyum ve deneyle ulaşılabileceğini savunmuşlardır. Bu anlayış, 20. yüzyılda özellikle bilimsel yaklaşımı felsefenin merkezine alan görüşleri etkilemiştir. Benzer şekilde 19. yüzyılda sadece olguların duyusal bilgisinin mümkün olduğunu savunan ve A. Comte'un başını çektiği pozitivizm anlayışı da 20. yüzyıl düşünce dünyasında analitik felsefe, mantıksal pozitivizm gibi yaklaşımların ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

20. yüzyıl felsefesini etkileyen filozoflardan biri de I. Kant'tır. Bu dönemde I. Kant'ın görüşlerini onaylayanların yanı sıra onu eleştirenler de vardır. I. Kant, duyularla algılanan varlıkların akıldaki kategoriler tarafından işlenmiş hâli olan fenomenin bilgisinin mümkün olduğunu, gerçeklik olan numenin bilinemeyeceğini iddia etmiştir. I. Kant'ın bu görüşleri, 20. yüzyılın metafiziğe karşı çıkan bir düşünce akımı olan mantıksal pozitivizm tarafından eleştirilirken Yeni Kantçılık tarafından desteklenerek devam ettirilmiştir.

18. yüzyıl-19. yüzyıl felsefesinin önemli filozoflarından F. Hegel de 20. yüzyıl düşüncesinin oluşumunda etkili olan isimlerdendir. Özellikle diyalektik idealizm anlayışı, Karl Marx'ta (Karl Marks) diyalektik materyalizme dönüşmüştür. K. Marx, bir yandan F. Hegel'in idealizm anlayışını eleştirerek yerine materyalist görüşü geliştirmiş diğer yandan onun diyalektik yöntemini kendi felsefesine uyarlamıştır. Bu nedenle K. Marx'ın felsefesinin temelinin F. Hegel tarafından atıldığı düşünülmektedir.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olan romantizm, Aydınlanma'nın temel ilkesi olan akılcılığa karşı çıkmıştır. Romantizmin duyguları ve sezgileri ön plana çıkaran yaklaşımı, 20. yüzyılda etkili olmuş filozoflardan Friedrich Nietzsche'nin (Fredrih Niçe) felsefi düşüncelerini belirlemiştir.

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

Akla Duyulan Güven ve "Titanik"

19. yüzyıl, Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle akıl, bilim ve ilerleme inancının güçlendiği bir dönemdir. Bu dönemde Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik ilerlemeler, insanlığın doğayı ve evreni kontrol edebileceği düşüncesini pekiştirmiştir. Buhar gücüyle çalışan makineler, demir yolları ve büyük sanayi şehirleri, insan aklının her sorunu çözebileceği inancını desteklemiştir. Bilimsel yöntem, neredeyse kutsallaştırılmış ve teknoloji, medeniyetin ölçütü hâline gelmiştir. Ancak bu iyimserliğe ilk büyük darbe, 1912'de Titanik'in batmasıyla vurulmuştur. "Batmaz." denilen bu dev geminin okyanuslara gömülmesi, teknolojinin kusursuz olduğu inancını sarsmış ve insanın doğaya karşı zaferi düşüncesi sorgulanmaya başlanmıştır. Bu kırılma, kısa süre sonra Birinci Dünya Savaşı ile daha da derinleşmiştir. Aklın ürünü olan bilim ve teknoloji, bu kez insanlığı savunmak yerine yok etmek için kullanılmıştır. Makineli tüfekler, siper savaşları, kimyasal gazlar ve dikenli teller milyonlarca insanın ölümüne yol açmış; savaşın cephelerinde sadece askerler değil aynı zamanda "ilerleme" düşüncesi de ölmüştür. Aklın ilerlemeyi garanti edeceği düşüncesi, savaşın yıkıcı gerçekliği karşısında sorgulanmaya başlanmıştır. Bu sorgulama, İkinci Dünya Savaşı'nda daha da büyümüş ve yüksek kültürel seviyeye sahip toplumların insanlık dışı uygulamalara ortak olması, akıl ve kültürün insan ahlakını güvence altına almakta yetersiz kaldığını göstermiştir. İnsanlık; kendi yarattığı bilgi ve kültür birikiminin, aynı zamanda kendi yıkımına da hizmet edebileceğini fark etmiş ve bu gerçekle yüzleşmek zorunda kalmıştır. 20. yüzyılın bu ağır deneyimleri, insanın akıl ve bilimle ulaştığı ilerlemenin, aynı zamanda felakete de yol açabileceğini göstererek iyimser bakış açısını sarsmıştır.

Yazar tarafından hazırlanmıştır.

1. 20. yüzyıldaki toplumsal ve siyasal olaylar, Aydınlanma felsefesinin hangi ilke ve değerlerinin tartışılmasına neden olmuştur?

.....

.....

.....

2. Titanik'in batışı, düşünce dünyası için ne ifade etmektedir?

.....

.....

.....

Titanik (Temsilî)

SORGULAMA

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

(...) Aklını yitirmiş insanlık tarihinin son yirmi senesinde tıpkı çağının sarsıntıları içinde umutsuzca aklını yitiren yaşıtlarım gibi beni de ayakta tutan bir duygu oldu: Günümüzde yazmak bir onurdur. Çünkü yüklediği sorumluluk, sadece yazmak eyleminin kendisine yönelik değildir. Bilhassa bu sorumluluk, sahip olduğum gücüm ve varoluşum doğrultusunda, aynı tarihi yaşayan tüm insanlar olarak paylaştığımız bu sefalet ve umudu birlikte göğüslemenin sorumluluğudur. Birinci Dünya Savaşı'nın başında doğan, Hitler iktidara geldiğinde yirmilerinde olan, bu dönemde ilk devrim mahkemelerinin kurulmasını gören ve ardından bu da yetmezmiş gibi bu devrim mahkemelerinin İspanya İç Savaşı'yla, İkinci Dünya Savaşı'yla, toplama kamplarıyla, işkence ve hapishane Avrupa'sıyla bastırılışını gören bu insanlar; bugün hem evlatlarını hem de eserlerini nükleer yıkım tehdidi altındaki bir dünyaya getiriyorlar. Sanıyorum ki kimse bu insanlardan iyimser olmalarını bekleyemez. Hatta şöyle düşünüyorum: Onlarla mücadele etmeye devam ederek aşırı umutsuzluk içerisinde çağımızın nihilizmine gark olup onursuzca davranma hakkını kendinde gören insanların yaptıkları hatayı bile anlamaya çalışmalıyız. Fakat şu var ki ülkemde ve Avrupa'da, birçoğumuz bu nihilizmi reddedip bir meşruiyet arayışına koyulduk. Bu felaket çağında ölmek içgüdüsüne karşı çetin bir savaş vererek ikinci defa doğmak adına yaşama sanatını incelikle işlemeye mecbur kaldık. Kuşku yok ki her nesil dünyaya, onu değiştirmek için geldiğine inanır. Benim neslim artık onu değiştiremeyeceğini biliyor. Fakat başarması gereken görev belki bundan daha zor. Zira bu görev, dünyanın kendini yok etmesini engellemekten geçiyor. (...)

Albert Camus (Albert Kemü), 1957 yılında
Nobel Edebiyat Ödülü'nü alırken yaptığı konuşma

Albert Camus

1. 20. yüzyılı şekillendiren olaylar nelerdir?

2. Yazar, 20. yüzyılı nasıl tanımlamaktadır?

3. Sizce 20. yüzyılda yaşanan bu gelişmeler filozofların düşüncelerini nasıl etkilemiş olabilir?

5.2. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

20. yüzyıl, filozofların metafizik tartışmalar içinde bulunduğu ve dile ilginin arttığı bir dönemdir. Bu dönemde bilim, akıl ve insana dair sorgulamalar yapılmıştır. Filozoflar, insandan bağımsız bir dünyanın varoluşunu ve bu nesnel dünyanın bilgisine ulaşmanın mümkün olduğunu kabul ederek görüşlerini ortaya koymuşlardır.

20. yüzyıl felsefesi, filozofların çokluğu ile kendisinden önceki felsefelerden ayrılır. 20. yüzyıl filozoflarının düşüncelerine yön veren ise dönemin sosyal ve politik koşulları olmuştur. Dünya savaşlarının yarattığı umutsuzluk ve toplumsal sorunların yarattığı güven bunalımı düşünürleri etkilemiş, onların ilgisinin değerler alanına yönelmesine neden olmuştur. Dönemin düşünürleri; din, ahlak, sanat, toplum gibi alanlarda felsefi görüşler geliştirmiştir. İnsanın bu dünyadaki yerinin ne olduğuna ilişkin sorgulamalar yapmışlardır. 20. yüzyılda bilim ve teknolojinin hem olağanüstü başarılara imza atması hem de insanlık açısından çok büyük felaketlere yol açması, filozofların bilim karşısında farklı tutumlar takınmasına neden olmuştur. Filozoflar bir yandan bilimin değerini sorgularken diğer yandan bilimin felsefeye üstünlüğünü ilan etmişlerdir. Felsefenin ve felsefenin görevinin ne olduğu sık sık tartışılmış, felsefe yapmanın yeni yöntemleri geliştirilmiştir.

20. yüzyılda klasik felsefe dallarının dışında birçok felsefe dalı ortaya çıkmıştır. Dil felsefesi, felsefi antropoloji, çevre felsefesi, bilim felsefesi gibi yeni dallar kendi terminolojilerini yaratmıştır. Bu durum, felsefe okulları arasındaki görüş ayrılıklarını keskinleştirmiş ve etkileşimi azaltmıştır. 20. yüzyıl, felsefede uzmanlaşmanın yanında profesyonelleşmenin de görüldüğü bir dönemdir. 20. yüzyıl filozoflarının hemen hepsi, üniversitelerde maaş karşılığı çalışan profesörlerden oluşmaktadır. Felsefe böylelikle üniversitelerde ve araştırma enstitülerinde tamamen kurumsal olarak icra edilen bir faaliyete dönüşmüştür. Bu dönemin ayırt edici özelliklerinden biri de kadın filozofların felsefeye olan katkılarıdır.

20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Özellikleri

- Felsefe tarihinin filozof ve eser sayısı bakımından en verimli dönemidir.
- Felsefenin temel problemlerine yeni açıklamalar getirilmiştir.
- Felsefe okulları arasındaki radikal ayrılıklar entelektüel rekabeti artırmıştır.
- Felsefede uzmanlaşma sonucunda yeni felsefe dalları ortaya çıkmıştır.
- Felsefe, üniversitelerde profesyonel olarak yapılan kurumsal bir faaliyet hâline gelmiştir.
- Felsefenin doğasına yönelik sorgulamalar yapılmış, felsefeye yeni yöntemler önerilmiştir.
- Tarihte en fazla kadın filozofun yer aldığı dönemdir.
- Filozoflar, 20. yüzyılda ortaya çıkan durum ve olaylardan yoğun biçimde etkilenmiştir.
- Dile yönelik ilgi artmış, dil merkezli felsefe anlayışı yaygınlaşmıştır.

SORGULAMA

Açıklamayı okuyunuz ve soruyu cevaplayınız.

20. yüzyıl insanı, geçmiş dönemlerin insanından daha kuşkucu olmuştur. Bu dönemde matematiğin ve deneysel bilimlerin ortaya koyduğu kesin bilgiler metafiziğe karşı kuşkuları çoğaltmıştır. Öte yandan felsefe tarihinde ortaya çıkan görüşlerin tutarsızlığı da bu kuşkuların artmasına neden olmuştur. Bu kuşkucu tutuma ve bilimlerdeki ilerlemeye rağmen felsefe güçlenerek varlığını devam ettirmiştir.

Sizce 20. yüzyılda felsefenin varlığını devam ettirmesinin nedenleri neler olabilir?

.....

.....

.....

20. Yüzyıl Felsefesinin Temel Problemleri

20. Yüzyıl Felsefesinde Öne Çıkan Görüşler ve Filozoflar		
Varlık ve Bilgi Problemi	Fenomenoloji (Görüngü bilimi)	Edmund Husserl (Edmond Hussel)
Anlam ve Yorum Problemi	Hermeneutik (Yorumbilim)	Wilhelm Dilthey (Vilhem Diltay) Hans Georg Gadamer (Hans Georg Gadamer)
Yaşamın Anlamı Problemi	Egzistansiyalizm (Varoluşçuluk)	Sören Kierkegaard (Sören Kirkego) Friedrich Nietzsche Karl Jaspers (Karl Yespers) Martin Heidegger (Martin Haydeger) Jean Paul Sartre (Jan Pol Sart)
Değişim Problemi	Diyalektik Materyalizm	Friedrich Engels (Fredrih Engels) Karl Marx
Bilgi Problemi	Mantıksal Pozitivizm	Rudolf Carnap (Rudolf Karnap) Karl Popper (Karl Popır) Thomas Kuhn (Tomas Kun)
Varlık Problemi	Yeni Ontoloji	Nicolai Hartmann (Nikolay Hartman)

Varlık ve Bilgi Problemi: Fenomenoloji

20. yüzyılın en önemli felsefi akımlarından biri olan fenomenoloji, Edmund Husserl (Görsel 5.2) tarafından geliştirilen bir bilgi kuramıdır. Fenomenoloji, duyularla algılanan varlıkların yani fenomenlerin duyusal alanın dışında bir öze sahip olduğu ve bu özün insan bilinci tarafından kavranabileceği iddiasındadır. Fenomenolojinin amacı, asıl gerçeklik olan fenomenlerin özünü kavramaktır. E. Husserl, bu amaçla fenomenolojik yöntem adı verilen bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem sayesinde felsefeyi tüm bilimlere temel olabilecek kesin bir bilim hâline getirmeye çalışmıştır.

E. Husserl'e göre dünyayı göründüğü şekliyle anlamak, felsefi faaliyetin önemli bir parçasıdır. Görünüşler yani fenomenler, kendilerini gözlemleyen öznenin bilincine bağlıdır. Bu nedenle felsefe, öznenin bakış açısını yansıtan bilinç içeriklerine yönelmelidir. E. Husserl'e göre rastlantısal ögeler, ön yargılar, inançlar gibi etkenler; nesnelerin oldukları şekliyle kavranmasına engel olur. Ona göre nesneleri olduğu şekliyle kavrayabilmek için nesnel dünya ile ilgili herhangi bir bakış açısından veya görüşten uzak durulması gerekir. E. Husserl, bu tutuma "paranteze alma" (epokhe-askıya alma) adını verir. Paranteze almanın üç türü olduğunu belirtir. Bunlar:

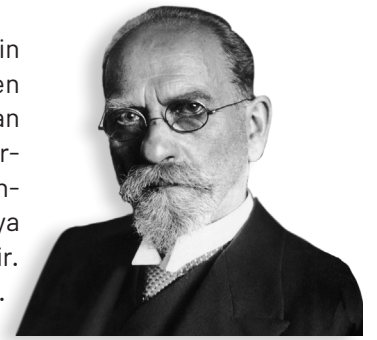

Görsel 5.2: E. Husserl

1. Tarihle ilgili paranteze alma: Günlük yaşam, toplumsal çevre, bilim, din vb. yollar ile edinilen bütün bilgilerin bir kenara bırakılarak ön yargılardan uzak durulmasıyla gerçekleşir.

2. Varoluşla ilgili paranteze alma: İncelenen nesnelerin gerçekte var olup olmadığı hakkındaki sorgulamaların bir kenara bırakılmasıyla gerçekleşir.

3. İdelerle (özler) ilgili paranteze alma: Zaman ve mekân ile ilgili bilgilerin bir kenara bırakılarak nesnelerin renk, şekil, koku gibi özelliklerinden arındırılmasıyla gerçekleşir.

Bu paranteze almalar sonunda nesnelerin aslı olan ve hiç değişmeyen "öz"ü elde kalır. E. Husserl'e göre öz, fenomenin saf bilinçle dolaysız olarak kavranan içeriğidir.

UYGULAMA

Adımları izleyerek uygulamayı gerçekleştiriniz.

1. Adım

Görseldeki varlık hakkında sahip olduğunuz ön bilgileri ve bu varlığın algıladığınız duyusal niteliklerini tabloda ilgili yerlere yazınız.

Duyumsadığım nitelikleri:
Sahip olduğum ön bilgiler:

2. Adım

Aşağıdaki soruları cevaplayıp görüşlerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

1. Bu varlığın duyusal niteliklerini ve onun hakkındaki ön bilgilerinizi bir kenara bıraktığınızda onu nasıl tanımlarsınız?
2. Yaptığınız tanımın görseldeki varlığa ilişkin önceki algılarınızda ortaya çıkardığı değişim nedir?
3. Yaptığınız bu çalışma ile E. Husserl'in fenomenolojik yöntemi arasında benzerlikler var mıdır?

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup görselleri inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Piet Mondrian (Pit Modriyın), farklı tarihlerde yaptığı dört ağaç resminden hareketle süreç içerisinde değişmeden kalan "ağaç özünü" ortaya çıkarmaya çalışır. Bu amaçla sanatçı, ilk yaptığı ağaç resmindeki nitelikleri soyutlayarak son resme ulaşır. Mondrian, bu yaklaşımını şu şekilde ifade eder: "Doğa; bana ilham veriyor, bende bir şey yapmak için dürtü uyandırıyor ama ben gerçeği olabildiğince yakından ele almak istiyorum. Bu nedenle ben 'şey'lerin özüne ulaşana kadar her şey soyutlanmalı!"

Kırmızı Ağaç (1910)

Gri Ağaç (1911)

Çiçek Açan Elma Ağacı (1912)

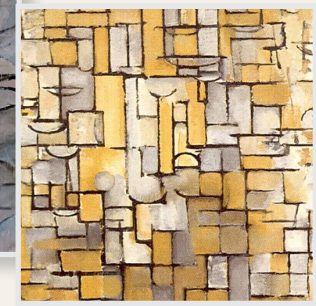

Kahverengi ve Gri Kompozisyon (1913)

Piet Mondrian'ın soyut resim anlayışına ulaşması fenomenolojik paranteze alma yöntemi ile nasıl ilişkilendirilebilir? Yorumlayınız.

Anlam ve Yorum Problemi: Hermeneutik

Hermeneutik; genel olarak bir metnin, bir ifadenin veya bir eserin yorumlanması olarak tanımlanır. Hermeneutiğin amacı, anlaşılmak istenen şeyi örtük anlamından kurtarıp onun asıl anlamını ortaya koymaktır. Önceleri Tanrı'nın mesajlarını anlaşılır kılma, kutsal metinlerde gizli olan anlamı ortaya çıkarma faaliyeti olarak görülen hermeneutik, zamanla dilsel ve hukuksal metinlerin yorumlanması ve anlamlandırılmasında kullanılmaya başlanmıştır. Hermeneutik kavramına felsefi bir anlam kazandıran ise Wilhelm Dilthey'dır. İnsanın kendini anlama çabasının bir sonucu olan hermeneutik, 20. yüzyılın en önemli felsefi geleneklerinden biri hâline gelmiştir.

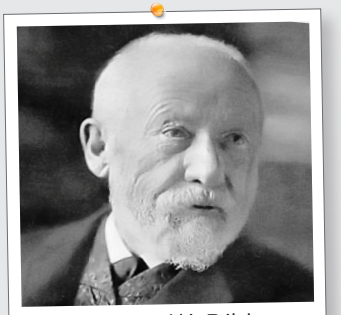

Görsel 5.3: W. Dilthey

Wilhelm Dilthey (Görsel 5.3), insan bilimlerinin konusunun insanın eylemleri ve yaşamı olması gerektiğini savunur. İnsan eylemleri, doğa olayları gibi genelgeçer yasalarla açıklanamaz. Her insanın davranışı kendisine özgüdür ve insanın eylemlerinde bir amaç, bir niyet söz konusudur. Bu nedenle insan bilimleri, insanı açıklamak yerine anlamaya yönelmelidir. İnsan bilimlerinin yöntemi ise insanın bireyselliği, özgüllüğü ve tarihselliği içinde kavrandığı yaşam dünyasına dayanmalıdır. Hermeneutik, insanın tarih ve kültür dünyası içinde anlaşılmasını sağlayacak başlıca yöntemdir. W. Dilthey, tarih bilimini insan bilimlerinin en önemlisi olarak görür. Ona göre insan ve tarih iç içedir. W. Dilthey, her tarihsel dönemin kendine has özellikler taşıdığını düşünür. Tarihsel bir dönemi ya da olayı anlamak için dönemin anlam dünyasını dikkate almak gerektiğini ileri sürer. Bunun için o dönemde dile yüklenen anlamlar göz önünde bulundurulmalı ve değerlendirme, o dönemde yaşayan bireyin bakış açısı ile yapılmalıdır.

Filozof Der ki

"Her anlama bir yeniden üretimdir; yeniden üretme ve anlama sürecini aydınlatmak için iç deneyimden, kişiye özel durumların yaşantısından yola çıkmak zorundayız."

Wilhelm Dilthey

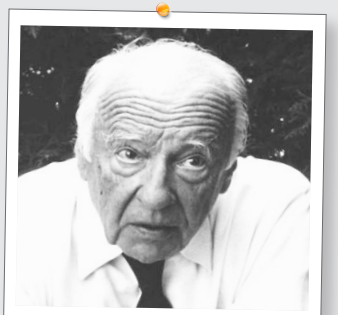

Görsel 5.4: H. G. Gadamer

Hans Georg Gadamer (Görsel 5.4), anlamanın ve yorumlamanın sadece bilimle değil genel olarak insanın yaşama deneyimi ile ilgili olduğunu düşünür. O, hermeneutiğin görevinin, insanın tüm deneyimlerine ve tüm yaratımlarına sinmiş olan anlamı ortaya çıkarmak olduğunu söyler. H. G. Gadamer için anlama, bir bilince sahip olan insanın dünyayla ilişki kurmasının biricik yoludur. İnsanın bir şeyleri anlayabilmesini mümkün kılan ise bir dile sahip olmasıdır. H. G. Gadamer, insanın kendisine özgü bir anlamlar dünyası içinde yaşadığını ve bu anlamlar dünyasının dil ile belirlendiğini düşünür. Ona göre birey, toplumda konuşulan dille sosyalleşerek içinde bulunduğu kültürü içselleştirir. Bireyin anlama yetisi; toplumun kültürü, geleneği, tarihi ve dili tarafından belirlenir. Gelenekler, bireyde ön yargıların oluşmasına neden olur. İnsan, dünyayı bu ön yargılarla anlamlandırır.

Filozof Der ki

"Var olmak anlamak demektir."

Hans Georg Gadamer

UYGULAMA

H. G. Gadamer'in hermeneutik anlayışını oluşturan savları aşağıda verilmiştir. Bu savları okuyup size en uygun gelen değerlendirmeyi (✓) işareti koyarak gösteriniz. Değerlendirmenizin gerekçesini yazınız.

Biz, dünyayı yorumlama yoluyla anlarız.	Katılıyorum ( ) Katılmıyorum ( )	Gerekçe:
Yorumlama, her zaman tarihî bir dönem içerisinde gerçekleşir.	Katılıyorum ( ) Katılmıyorum ( )	Gerekçe:
Her tarihî dönem insanlara ön yargılar ve yanılgılar kazandırır.	Katılıyorum ( ) Katılmıyorum ( )	Gerekçe:
Biz, sahip olduğumuz ön yargılarla dünyayı anlamlandırırız.	Katılıyorum ( ) Katılmıyorum ( )	Gerekçe:
Tarih bize ait değildir, biz ona aitiz.	Katılıyorum ( ) Katılmıyorum ( )	Gerekçe:

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Hermeneutik yaklaşımı benimseyen düşünürler, bütünü anlamadan bütünü meydana getiren bileşenlerin, bileşenlere ilişkin sağlam bir kavrayışa ulaşmadan da bütünün anlaşılamayacağını dile getirir. Bu düşünürlere göre aynı sözcükler hatta aynı cümleler, farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşır. Dolayısıyla bu sözcük ya da cümlelerin anlamları, içinde geçtikleri bağlama ya da yer aldıkları bütüne ilişkin bir kavrayışa ulaşmadan bilinemez. Bütünle parçalar karşılıklı olarak bağımlılık içinde olduğundan bütün ya da metin ancak ve ancak onu meydana getiren bileşenler anlaşıldığı zaman kavranabilir. Hermeneutik döngü olarak bilinen bu görüş, daha çok nesnel bir anlamayı ve yorumu imkânsız kılan kötümser bir bakış açısının ürünüdür.

Ahmet CEVİZCİ, *Felsefe Sözlüğü* (Düzenlenmiştir.)

1. Hermeneutik döngü ne demektir?

2. Altı çizili ifadede savunulan görüşe katılıyor musunuz? Günlük yaşamınızdan örneklerle açıklayınız.

Yaşamın Anlamı Problemi: Varoluşçuluk

19. yüzyılda etkili olan bilimsel düşünce tarzının insanın öznelliğini yok sayan tutumu, bazı düşünürleri insanın bireysel varoluşu ve değeri üzerine düşünmeye yöneltir. 20. yüzyılda ise bilimsel ilerlemenin özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda yol açtığı trajik olaylar, düşünürlerin insanın nasıl bir varlık olduğunu sorgulamasına neden olur. Böylelikle varoluşçuluk, 20. yüzyılın en etkili felsefi akımlarından biri hâline gelir. Varoluşçuluk; insan için var olmanın ne anlama geldiğini, yaşamın anlamını ve insanın birey olarak değerini sorgulayan felsefi harekettir. Varoluşçuluğa göre insanın önceden belirlenmiş bir doğası yoktur. İnsan, önce dünyaya gelir yani var olur. Daha sonra deneyimleri ve seçimleri ile kendi varoluşunu gerçekleştirir. İnsan için varoluş, olmuş bitmiş bir durum değildir. İnsanın özgür seçimleriyle her an yinelenen bir süreçtir.

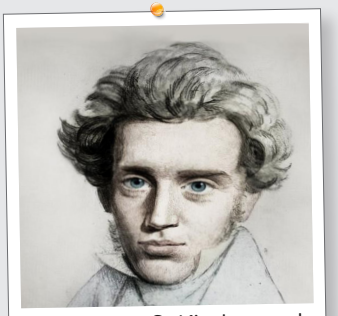

Görsel 5.5: S. Kierkegaard (Temsilî)

Sören Kierkegaard'ya (Görsel 5.5) göre varoluş; somut, öznel ve uyanık insan yaşamıdır. İnsan yalnızca düşünen bir varlık değil aynı zamanda duyguları olan, inanan ve eylemde bulunan bir varlıktır. S. Kierkegaard; insanı tanımlarken umutsuzluk, özgürlük, korku, kaygı, titreme, bunaltı gibi ruh hâllerini ele alır. Ona göre insana ait olan bu duygular, insanın özgür doğasının bir sonucudur. S. Kierkegaard için varoluş, insanın tüm ruh hâllerini kapsayan bütünsel bir durumun ifadesidir. İnsan bir yanıyla doğanın parçası olsa da aklı, inançları, duyguları, tarihselliği ve özgür seçimleriyle doğadaki diğer varlıklardan farklıdır. İnsan, doğanın zorunluluklarından kurtulup kendi varoluşunu belirleyebilecek yegâne varlıktır. İnsan için varoluş, insanın sürekli kendini aşması şeklinde gerçekleşen bir oluşum, bir süreçtir. S. Kierkegaard, Tanrı'yı insanın kendini gerçekleştirmesinin bir koşulu olarak kabul eder. İnsanın benliğinin oluşum sürecini estetik, etik ve dinî varoluş evreleri ile açıklar.

Filozof Der ki

"İnsan olmak yani var olmak bizzat kendi olmak için daimi bir çabadır.
İnsanın yaşamında, insanın özünden varoluşuna doğru bir hareket vardır."

S. Kierkegaard

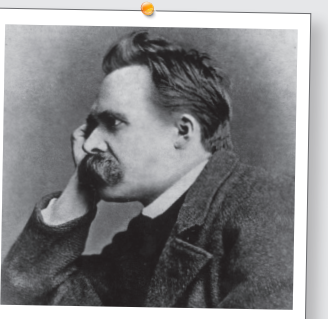

Görsel 5.6: F. Nietzsche

Friedrich Nietzsche (Görsel 5.6), 19. yüzyıldaki geleneksel ahlak anlayışını köle ahlakı olarak nitelendirir. Köle ahlakını insanın zayıflıklarını öne çıkardığı için eleştirir. Modern insan, yaşamının anlamını ve bağlanacağı değerleri özgürlük içinde yeni baştan yaratmalıdır. Eskinin bozulmuş ve köleleşmiş insanının yerine kendisinin efendisi olan güçlü ve kudretli insanı koymalıdır. Bu da köle ahlakından efendi ahlakına, kendi kendisinin efendisi olan yeni insanın ahlakına geçiş demektir. F. Nietzsche, yeni değerler ortaya koyarak tarihe yön veren insanları üstün ve seçkin insanlar olarak görür. Ona göre insanda daha güçlü ve daha kudretli olmaya yönelik bir irade vardır. İnsanın mutlu olması, haz elde etmesine değil kudretli olmasına bağlıdır. İnsan, basit hazlara kapıldığı sürece gerçek üstün kudretten yoksun kalır. Hayvani dürtülerini denetim altına alabilen insan, gerçek insan varlığına ulaşır. F. Nietzsche, bu ideal insanı "üst insan" olarak adlandırır ve onu insanlığın amacı olarak görür.

Karl Jaspers (Görsel 5.7), insanın birbiriyle ilişkili iki farklı varlık biçimine sahip olduğunu söyler. Bunlar "var olma" ve "varoluş"tur. İnsan, var olma biçimlerini psikoloji, sosyoloji, fizyoloji gibi bilimler sayesinde öğrenir ancak bilimlerin insanı araştırma nesnesi olarak ele alması, onun varlığının yalnızca bir yönünü ortaya çıkarır. Oysa insan, nesnel varlığının ötesinde bir varoluşa da sahiptir. Varoluş, insanın düşüncelerinin ve eylemlerinin kaynağı olan asıl varlıktır. K. Jaspers'a göre insanı kendisi yapan, onun özgür seçimleridir. Özgür olduğunun bilincinde olan insan, kendinden beklenileni yapmak yerine seçimleri ile kendi kimliğini ortaya koyar. Böylece bireysel varoluşunu gerçekleştirir ve kendi olma bilincine erişir. Kendi varoluşunun bilincine varmak, insanın sıradan yaşantıları ve yalın tecrübeleri aşıp kendine özgü varlığını ortaya çıkardığı bir aydınlanma sürecidir. Bu aydınlanma sürecinde özgürlük, iletişim, ölüm, suç, acı çekme, yaşlılık gibi durumlar etkili olmaktadır.

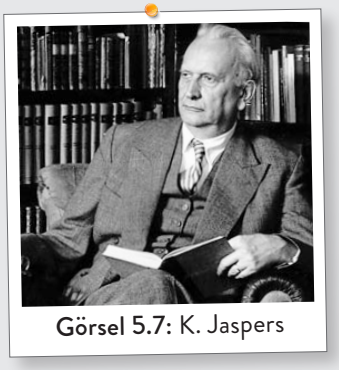
Görsel 5.7: K. Jaspers

Martin Heidegger (Görsel 5.8), "var olmanın ne anlama geldiğini" sorgular. Bu sorunun insana dair çözümlemelerle cevaplanabileceğini düşünür. Ona göre insan, varoluşunun bilincinde olan tek varlıktır. Heidegger, insanın var olma tarzını tanımlamak için "dasein" (dazayn) kavramını kullanır. İnsan dışındaki varlıklar yalnızca vardır oysa gerçek varoluşa sahip olan sadece insan yani daseindır. Bu bakımdan varoluş, daseinın gerçekte farklı bir şey olma ve seçme imkânının olması anlamına gelir.

Heidegger'e göre insan, var olmayı kendisi seçmemiş ve bilinmeyen bir güç tarafından bu dünyaya âdeta fırlatılmıştır. İnsan kendini yabancı hissettiği bu dünyada iç daralması olarak adlandırılabilecek bir kaygı taşır. Geçmişle gelecek, varlıkla hiçlik arasında havada kalan varoluşunun belirsizliğini ve hayatın anlamsızlığını görerek umutsuzluğa kapılır. Bu durumdan kurtulmak amacıyla kitle içerisinde yaşamaya yönelir ve sorumluluklarını toplumsal düzene teslim eder. Başkalarının kendisine ilişkin kararlar vermesine izin verir. Dünya içinde âdeta kaybolan insan, kendi varoluşunu gerçek anlamda ortaya koyamaz. İnsanın kendi varoluşunu ortaya koyabilmesi, toplumun belirlenimlerinden kurtulup eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi ile mümkündür. Varoluş olanaklarını hayata geçiren insan, aynı zamanda özgür olur.

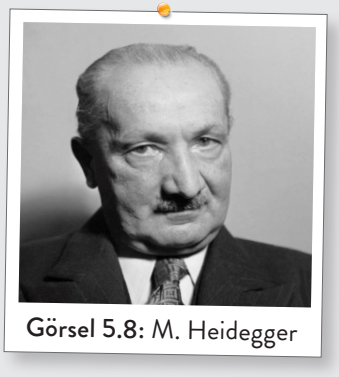
Görsel 5.8: M. Heidegger

Jean Paul Sartre (Görsel 5.9), insan olmanın ne anlama geldiğini sorgular. İnsanın bir bilince sahip olması bakımından diğer varlıklardan farklı olduğunu düşünür. Ona göre iki tür varlık vardır: "kendinde varlık" ve "kendisi için varlık". Kendinde varlık, bir bilince sahip olmayan dolayısıyla kendi varlığını fark edemeyen varlıklardır. Kendinde varlık, kendisiyle özdeştir yani o, ne ise odur. Kendisi için varlık ise kendi varoluşunun farkında olan ve sahip olduğu bilinçle dünyayı anlamlandıran insandır. İnsan, diğer varlıklardan farklı olarak önce var olur daha sonra kendini tanımlayarak özünü belirler. J. P. Sartre'a göre insan, bilinciyle kendi kendini inşa eder. İnsan, kendini nasıl yaparsa öyledir. Bu nedenle insan, ne olduğundan sorumludur. Önceden belirlenmiş bir öze sahip olmadığı için insan, özgürlüğe mahkûmdur.

Görsel 5.9: J. P. Sartre

SORGULAMA

Şiiri okuyarak soruları cevaplayınız.

ODA*

..... ODA=ADA
Evin doğası sessizliktir. Odalar, sofalar,
merdivenler, döşemeler sessizlik eğirir.

SESSİZLİK İSTER EV.

Kapı yolları yumağıdır ev.
Bu keçi yolları besler onu.
Böyle bir sessizlik, sınırsızlık saçar.

Her şey de bu sessizliği dolu dolu yaşar.
(Evde paylaşılan tek şey de budur.)

Odadır, ev.

Bir ada.
(Kendi hâlinde)
Bir içe çağrı.
Kapalılığa, yalnızlığa övgü.

Ama biz bir evi görürüz hep.
Oysa ev seyircidir.
Gezinir, yokmuş gibi yaşar.
Açar kapar kapıları
Evde her şey birbiri için vardır.
(Kapalılık bunu gerektirir.)
Oda yalnız kendisi için yaşar.
Her durumda düşe çekilir ev.
Oda hep uyanıktır.
Her şeyi konuşur oda.
Her şeyin de bir anlamı vardır.
(Hiçbir şey anlamdan kurtulamaz.)

İnsan bir adadır.

Oda: Bir dünya.

İlhan BERK, *Şeyler Kitabı*

1. Şiirin teması nedir?

2. Şair, insanı "ada" ile "ada"yı da "oda" ile özdeşleştirerek ne anlatmak istemiş olabilir?

3. Bu şiir, varoluşçuluk felsefesine ait hangi görüşleri içermektedir? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Değişim Problemi: Diyalektik Materyalizm

Diyalektik materyalizm, Karl Marx (Görsel 5.10) ve Friedrich Engels (Görsel 5.11) tarafından ortaya koyulan bir görüştür. K. Marx, F. Hegel'in diyalektik idealizm görüşünü ters çevirerek diyalektik materyalizmi oluşturur. F. Hegel'in diyalektik süreci "Tin"le başlayıp maddeye giderken K. Marx ve F. Engels'in diyalektik süreci maddeden hareketle başlar. Maddenin "karşıtların çatışması" şeklinde yaşadığı diyalektik değişim, bilincin oluşumuyla son bulur (Şekil 5.1). Diyalektik materyalizme göre sadece varlık değil aynı zamanda tarih ve toplum da sürekli olarak değişmektedir. Bu nedenle K. Marx'ın diyalektiğine "tarihsel materyalizm" adı verilir.

F. Engels, diyalektik yasaların doğa ve toplumun tarihinden çıkartıldığını ve bu yasaların hem düşüncenin hem de tarihsel gelişimin yasaları olduğunu savunmaktadır.

K. Marx, toplumsal değişimlerin temelinde ekonominin yer aldığını iddia eder. Ona göre bir toplumda yaşanan ekonomik süreç, üretim araçlarına sahip olanlar ve üretimde bulunanlar şeklinde iki farklı toplumsal sınıfın meydana gelmesine neden olur. Farklı çıkarlara sahip olan bu sınıflar arasında çatışmalar yaşanır. Sınıflar arası çatışma, toplumsal değişimin itici gücünü oluşturur. Bu çatışma, sınıfsız toplum meydana gelene kadar devam eder. K. Marx, tarihsel materyalizm anlayışını açıklarken altyapı ve üstyapı kavramlarını kullanır. Toplumların altyapısını oluşturan temel unsur ekonomidir. Ekonomik yaşam diyalektiğin temel süreçlerini takip ederek ilerler. Ekonomik yapının değişmesi; toplumun üstyapısını oluşturan bilim, hukuk, kültür, sanat, din gibi unsurları etkiler.

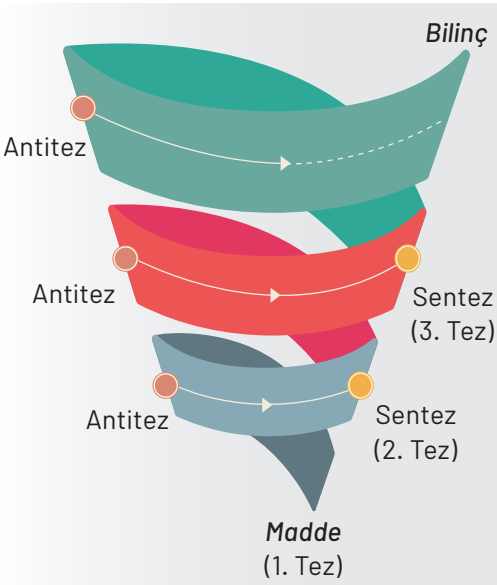

Şekil 5.1: Diyalektik süreç

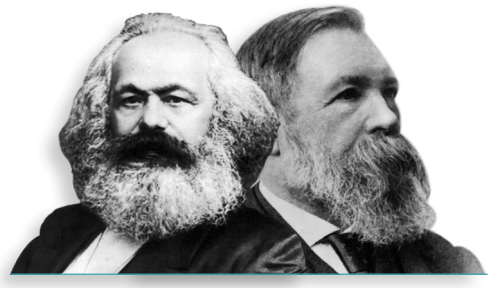

Görsel 5.10: K. Marx **Görsel 5.11:** F. Engels

UYGULAMA

Karekodda verilen videoyu izlemeden önce "diyalektik materyalizm" kavramı hakkında bildiklerinizi aşağıda "Neler Biliyorum?" bölümüne, videoyu izledikten sonra öğrendiklerinizi de "Neler Öğrendim?" bölümüne yazınız.

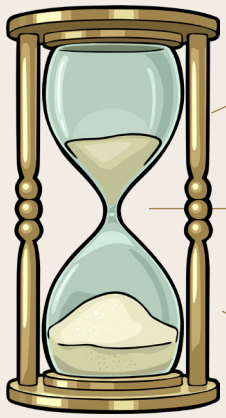

Neler Biliyorum?

DİYALEKTİK MATERYALİZM

Neler Öğrendim?

Videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

Bilgi Problemi: Mantıksal Pozitivizm

"Viyana Çevresi" olarak isimlendirilen filozoflar tarafından savunulan mantıksal pozitivizm, 20. yüzyıl felsefesini derinden etkileyen felsefi yaklaşımlardan biridir. Mantıksal pozitivizm, pozitivizm anlayışında olduğu gibi bilginin duyum ve deneye dayanan bilimsel yöntemle elde edilebileceğini, bunların dışında kalan metafiziksel alanın bilgisinin mümkün olmadığını savunur. Bilgilerin mantıksal analizi sayesinde doğru bilgiye ulaşmanın mümkün olabileceğini iddia eder. Bunun için bilgilerin ifadesinde kullanılan dilin çözümlenmesine önem verir. Mantıksal pozitivizme göre doğrulanabilen ve anlamlı olan bilgiler mümkündür. Başka bir deyişle anlamlı olan her önerme aynı zamanda doğrulanabilir bir bilgidir. Doğrulanamayan metafiziksel önermeler, anlamlı olmadıklarından bilgi değeri taşımaz. Bu yaklaşımla mantıksal pozitivizm, her tür bilginin tek yönteminin bilim olduğunu hatta felsefenin bile bilimsel bir yaklaşım içinde olması gerektiğini savunur.

Rudolf Carnap (Görsel 5.12), felsefi sorunların dil analizi yöntemiyle ele alınması gerektiğini ve bunun için öncelikle önermenin anlamlı olup olmadığının belirlenmesinin şart olduğunu savunmuştur. Ona göre anlamlı önermeler doğrulanabilir olanlardır. Doğrulama ya doğrudan ya da dolaylı yollarla yapılır. Doğrudan doğrulamada bilginin konusu, duyum ve deneyime dayalı bilimsel yöntemlerle doğrulanabilir. Başka bir deyişle doğrudan doğrulamada tek tek olgular gözlenip deneyimlenerek yani tümevarımla bilgiye ulaşılabilir. Dolaylı doğrulama ise doğrudan doğrulanmış önermelerle mantıksal bağlantı kurularak gerçekleştirilir. Örneğin masanın rengini doğrudan gözlemlere dayanarak doğrulamak mümkünken masanın demirden yapılıp yapılmadığı, "Mıknatıs demiri çeker." bilgisinden hareketle kendisine yaklaştırılan mıknatısa tepkisine bağlı olarak dolaylı yollarla doğrulanabilir.

Görsel 5.12: R. Carnap

Karl Popper (Görsel 5.13), mantıksal pozitivizmin öne sürdüğü anlamlı bir önermenin "doğrulanabilirlik" ölçütüne uygun olması gerektiği görüşünü eleştirmiştir. Doğrulanabilirlik ilkesine göre bir bilgi, deney ve gözleme dayanan tümevarım yöntemiyle doğrulanabilir. Bunun için doğrulanacak olguya ait tüm evren, eksiksiz bir biçimde gözlem ve deneyime tabi tutulmalıdır. Bu ne sahip olunan olanaklar ne de zaman bakımından mümkündür. Bu durumda bilimsellik için gerekli olan, "yanlışlama"dır. Bilgi, tüketici bir biçimde doğrulanamaz ancak yanlışlanabilir. K. Popper, bu görüşleriyle bilimselliğin ölçütünün yanlışlama olduğunu savunmuştur.

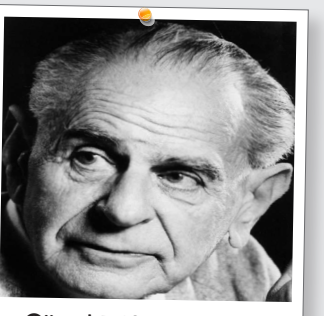
Görsel 5.13: K. Popper

Thomas Kuhn (Görsel 5.14), bilimin tarihsel gelişimi içerisinde bilgiyi ele almıştır. Bunu yaparken de "paradigma" kavramını kullanmıştır. Paradigma, bir dönemde herhangi bir alanda egemen olan dünya görüşü anlamına gelmektedir. Buna göre bilgi ve bilim, bir paradigmadan diğerine geçişler biçiminde ilerlemektedir. Bunun için de çeşitli aşamalardan geçilir. "Olağan bilim dönemi"nde konuyla ilgili mevcut paradigma kullanılır. Bu paradigma yeni bazı sorulara cevap veremezse bir bunalım ortaya çıkar. Bu döneme "olağanüstü bilim dönemi" denir. Bu dönemden eski paradigmanın terk edilmesi ve konuyu yeterince açıklayan yeni bir paradigmanın kabulü ile çıkılır. Bu durum "bilimsel devrim" olarak adlandırılır. Bilimsel devrim, uzun ve zorlu bir süreçten sonra gerçekleşir.

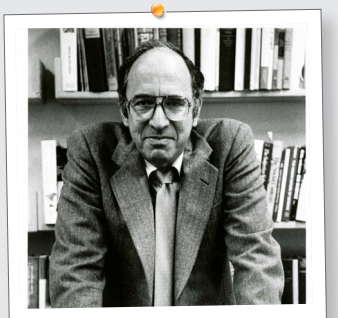
Görsel 5.14: T. Kuhn

SORGULAMA

Açıklamayı okuyup soruları cevaplayınız.

Bilimsel düşüncenin gelişimi, tarih boyunca farklı paradigmaların ortaya çıkması ve bu paradigmaların yön verdiği dönemlerle şekillenmiştir. Aristoteles'in doğaya dair yaptığı sistemli açıklamalar, uzun süre geçerliğini koruyan bir paradigma oluşturmuştur. Ancak bu paradigma, Rönesans Dönemi'nde bilim alanındaki gelişmeler karşısında yetersiz kalmış; bilimsel bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizi aşan kişi Newton olmuştur. Newton'ın geliştirdiği mekanik evren anlayışı, bilim dünyasında bir devrim yaratmış ve birçok alanda sistemli çalışmaların temelini atmıştır. Ancak 20. yüzyılda elde edilen yeni gözlemler ve kuramsal gelişmeler, Newton'ın kuramının sınırlı kaldığını göstermiştir. Bu noktada devreye giren Einstein, görelilik kuramıyla yeni bir paradigma sunmuş; bilimde yaşanan krizi aşmış ve birçok fiziksel olayın açıklanmasında temel bir kaynak hâline gelmiştir. Bu gelişmeler, bilim tarihinin durağan değil krizler ve devrimlerle ilerleyen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

1. **Paradigma değişimine diğer bilim alanlarından örnekler veriniz.**

.....

.....

.....

2. **Sizce paradigma değişimi her bilim için gerekli midir? Görüşlerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.**

.....

.....

.....

SORGULAMA

Mantıksal pozitivistlerin görüşlerine yönelik açıklamalar aşağıda verilmiştir. Bu açıklamaları okuyup size en uygun gelen değerlendirmeyi (✓) işareti koyarak gösteriniz. Değerlendirmenizin gerekçesini yazınız.

Mantıksal çözümleme yöntemi kullanılarak doğa bilimleri, insan bilimleri, felsefe, edebiyat gibi alanlara ait bilgiler birbirinden ayrılmaksızın tek bir bilimin çatısı altında toplanabilir.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Metafizik önermeler, sanat ve din önermeleri doğrulanamadığı için anlamsız önermelerdir. Anlamsız oldukları için bu konularda bilgi elde edilemez.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Binlerce hatta yüz binlerce örnek, bir hipotez ya da kuramı doğrulamaya yetmezken tek bir aykırı örnek onu yanlışlamaya yeter. Bu nedenle bilimselliğin ölçütü yanlışlama olmalıdır.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	
Felsefe, önermelerin doğru olup olmadığı konusunda bilimlerden yararlanmalıdır.	*Katılıyorum ( )*	*Katılmıyorum ( )*
	Gerekçe:	

Varlık Problemi: Yeni Ontoloji

Varlığı konu edinen felsefe disiplini olan ontoloji, Alman filozof N. Hartmann (Görsel 5.15) tarafından yeniden yapılandırılmış ve böylece yeni ontoloji anlayışı ortaya çıkmıştır. N. Hartmann, her tür felsefi sorunun, özü itibarıyla ontolojik olduğunu iddia ederek felsefenin temeline ontolojiyi koymuştur. Yeni ontolojinin konusu, bilinçten bağımsız olarak var olan somut varlıklardır. N. Hartmann'a göre varlık, var olan en son şeydir ve onun arkasında metafiziksel bir gerçeklik yoktur. Varlık ancak var olandan hareketle incelenebilir ve bunun için de fenomenolojik yöntem kullanılmalıdır. N. Hartmann, varlık kuramında varlığı katmanlardan oluşan bir bütün olarak kabul eder. Bu kuramda varlığı real ve ideal olmak üzere ikiye ayırır. Bir varlık birden fazla katmandan meydana gelebilir. Cansız varlıklar bir katmanlı, canlı varlıklar iki katmanlı, ruhu olan varlıklar üç katmanlı, tinsel varlıklar ise dört katmanlıdır. İlk üç katman real varlık, dördüncü katman ise ideal varlık alanına aittir. Varlığı oluşturan alttaki katmanların var olmak için üstteki katmanlara ihtiyacı yoktur ancak üstteki katmanların var olmak için alttaki katmanlara gereksinimi vardır. Üstteki katman her ne kadar var olmak için altındaki katmanlara ihtiyaç duysa da onlar tarafından belirlenemez. Her katman öncekinden farklı bir yenilik getirmiştir. Her katman kendi içinde değerli olup bir katmanın diğerine üstünlüğü söz konusu değildir.

Görsel 5.15: N. Hartmann

UYGULAMA

Adımları izleyerek uygulamayı gerçekleştiriniz.

1. Adım

N. Hartmann'ın varlık katmanlarını güvenilir kaynaklardan ve "gov.tr", "edu.tr" uzantılı genel ağ adreslerinden yararlanarak araştırarak aşağıdaki tabloyu doldurunuz.

Varlık Türü	*Varlık Katmanları*	*Varlık Örneği*	*İlgilenen Alan*
İdeal varlık			Felsefe
Real varlık		Hayvan	
	Canlı (organik) varlık		
		Masa	

2. Adım

N. Hartmann'a göre varlıklar, birden fazla katmandan meydana gelebilir. Bu katmanların yer aldığı aşağıdaki tabloyu inceleyiniz. Tabloda boş bırakılan yerleri doldurunuz.

Katman Sayısı	*Varlık Türü*	*Varlık Katmanları*	*Örnek*
Bir katmanlı varlık	Maddi varlık	Cansız nesne	Taş
İki katmanlı varlık	Bitkiler		
Üç katmanlı varlık	Hayvanlar		
Dört katmanlı varlık	İnsanlar		

3. Adım

Kendi kendini organize eden bir yapay zekâ, bu katmanlardan herhangi birinde yer alır mı? Tartışınız.

Türkiye'de Felsefi Düşünceye Katkıda Bulunan Felsefeciler

Türkiye'de felsefenin yaygınlaşması üniversiteler aracılığı ile olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra başarılı öğrenciler, eğitim amacıyla yurt dışına gönderilmiştir. Bu öğrenciler, yurda döndüklerinde üniversitelerde görev almıştır. Yine bu dönemde farklı ülkelerden Türkiye'ye davet edilen düşünürler, üniversitelerde ders vermeye başlamıştır. Gerek yabancı akademisyenler gerekse yurt dışına gönderilen öğrenciler o dönem Batı'da hâkim felsefi akımların Türkiye'de etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Öte yandan Türk düşünce geleneğinin kökleri araştırılmaya başlanmış, felsefe tarihçiliği gelişim göstermiştir. Bu anlamda Türkiye'de dünya felsefe tarihine geçmiş, önemli felsefi eserler ortaya koymuş birçok felsefeci yetişmiştir. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi (Görsel 5.16) Edebiyat Fakültesinde açılan felsefe bölümü, Türkiye'de felsefenin kurumsallaşmasında önemli bir role sahiptir.

Görsel 5.16: İstanbul Üniversitesi

Hilmi Ziya Ülken (Görsel 5.17), felsefenin yanı sıra sosyal bilimlerin neredeyse her alanında eserler vermiş, akademik kariyeri boyunca pek çok öğrenci yetiştirmiş bir düşünürdür. Felsefenin temel konusu olarak varlığı öne çıkarır. Ona göre bütün varlık ilişkileri; Tanrı, evren ve insan arasındaki ilişkilere dayalıdır. H. Z. Ülken, mutlak hakikat olarak gördüğü Tanrı'yı "aşkın varlık" olarak nitelendirir. Evreni Tanrı'nın tecelli alanı olarak görür. Tanrı ile diğer varlıklar arasındaki ilişkiyi "kuşatma" kavramı ile açıklar. Ona göre aşkın varlık, insanı çepeçevre kuşatmıştır. Bu nedenle aşkın varlık, insanın bilme ve düşünme gücünün üstündedir. Onunla ancak "inanma" gücüyle temasa geçilebilir. Bunun yöntemi ise sezgidir. Sezgi; yaşanmış ve yaşanacak, gerçek ve ideal hâllerin aynı anda aynı bilinç eyleminde kavranması demektir. H. Z. Ülken; bilinç, özgürlük ve sorumluluk kavramlarını Tanrı kavramına dayandırır. İnsan, Tanrı karşısında sorumlu olduğu için kendine ve diğer insanlara karşı da sorumludur. İnsanı diğer varlıklardan ayıran onun vicdanen özgür olmasıdır. Bu özgürlüğü ise insana Tanrı karşısındaki sorumluluğu kazandırır.

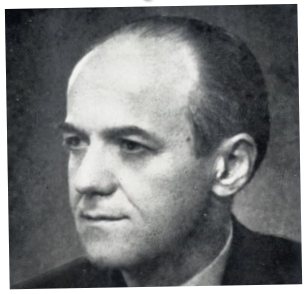

Görsel 5.17: H. Z. Ülken

Nurettin Topçu (Görsel 5.18), ahlak felsefesi alanındaki görüşleriyle öne çıkan, ahlak konusundaki görüşlerini "hareket" kavramı üzerinde temellendiren bir düşünürdür. Ona göre evren; varlık, düşünce ve hareketten oluşmaktadır. İnsan, hareket içinde olan ve hareketleriyle anlam kazanan bir varlıktır. Hareket, düşünceden uygulamaya geçiştir; insanın özüdür. Hareket, bilinçli ve amaçlı olmalıdır. Bu ise özgür irade ile mümkündür. Özgür irade sahibi insan ahlaklı hareket eder. İnsanın iradeli her hareketi, sürekli daha mükemmel olana ve sonsuzluğa yani Tanrı'ya yönelir. İnsanın iradeli hareketi şuurlu bir hareket olup N. Topçu bu harekete "isyan ahlakı" adını verir. İsyan ahlakı insanın kendisi ile mücadelesidir. Tanrı'ya teslim olan insan, Tanrı'nın özgürlüğünü kendisinde hisseder, kendisini sınırlandıran güçlere isyan eder ve onlarla mücadele eder. İsyan, Tanrı'ya ulaşınca sona erer, yerini boyun eğmeye bırakır. Boyun eğme ise ahlaki sorumluluğu ortaya çıkarır. N. Topçu'ya göre ahlaki ve insani değerlerin yitirilmesi, değerler dünyasının yok olması sonucunu doğurur. Bu durum, toplumu dolayısıyla bireyi etkileyerek onun hareketini olumsuz anlamda değiştirir.

Görsel 5.18: N. Topçu

Takiyettin Mengüşoğlu (Görsel 5.19), fenomenoloji ve felsefi antropoloji alanındaki çalışmalarıyla Türkiye'de felsefenin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. E.Husserl ve N. Hartmann'ın görüşlerinden etkilenen T. Mengüşoğlu, insan merkezli bir felsefe anlayışı geliştirmiştir. T. Mengüşoğlu'na göre insan; biyolojik ve psikolojik bir varlık olmasının yanında özgürce eylemde bulunan, üreten, düşünen, inanan vb. birçok yönü bulunan bir varlıktır. T. Mengüşoğlu, insanı tek yönlü olarak ele alan bakış açılarının insanı anlamaktan uzak olduğunu ifade eder. Ona göre insan, bütün yapıp ettikleri ve başarıları ile somut bir varlık bütünü olarak ele alınmalıdır. İnsan doğasına ait özellikler, bilimsel verilerden yararlanılarak ve insanın tüm yönleri dikkate alınarak ortaya konmalıdır. İnsanın benimsediği değerler, eylemlerinin niyetini ve oluş biçimini belirler. Bu nedenle insanı ve insanın eylemlerini anlamak, eylemlerin gerisindeki etik değerleri kavramakla mümkündür.

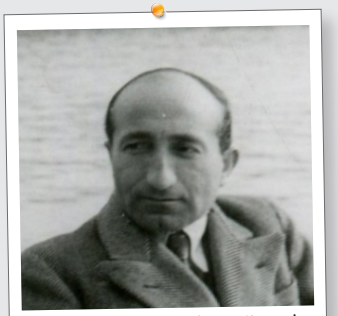
Görsel 5.19: T. Mengüşoğlu

Nermi Uygur (Görsel 5.20), insan merkezli felsefe anlayışı ve dile verdiği önemle Cumhuriyet tarihinde öne çıkan bir düşünürdür. Modern bilimin, insanın doğaya hâkim olmasını sağlamasına karşın insanı anlamaktan uzak olduğu görüşündedir. Bu düşünceyle insanın "yaşama dünyası"na yönelir. E. Husserl'in fenomenolojik yöntemi ile analitik yaklaşımı bir arada kullanarak yaşama dünyasına ilişkin görüşlerini dil üzerinden temellendirir. N. Uygur'a göre insanın varoluşunun ana koşulu dildir. Yaşamın her alanında dilin belirleyici bir etkisi vardır. Dil; düşünceyi ve değeri var eden, kuran ve yaratan ortamdır. İnsan, ana dili sayesinde bir dünya görüşü geliştirir ve evreni bu bakış açısı ile kavrar. N. Uygur, dil ile düşüncenin birbirinden ayrı ele alınamayacağını çünkü dilin düşünceyi, düşüncenin de dili şekillendirdiğini savunur. Dilin felsefedeki yeri ve Türkçe felsefe yapmanın şartları ile ilgilenir. "Bir Felsefe Sorusu Nedir?" adlı denemesi, onun dünya felsefe literatüründe yer alan bir isim olmasını sağlamıştır.

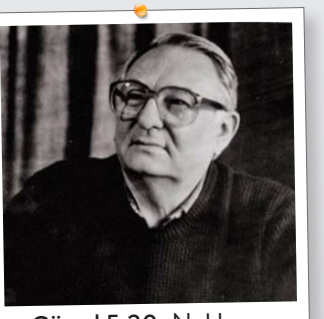
Görsel 5.20: N. Uygur

Filozof Der ki

"Felsefeyi sevmek felsefeyle var olmaktır. Felsefeyle var olmak için de felsefede yok olmak gerekir."

Nermi Uygur

Mübahat Türker Küyel (Görsel 5.21), Türk-İslam felsefesine yönelik çalışmalarıyla tanınır. M. T. Küyel, uygarlık tarihinin oluşumunda bilim ve teknolojinin etkisine dikkat çeker ve bilginin birikimselliğine vurgu yapar. Ona göre medeniyet, bir bütün hâlinde ve kesintisiz olarak ilerlemiştir. Medeniyetin maddi boyutu teknolojiyi, manevi boyutu ise kültürü oluşturur. Kültür ve medeniyet kavramları, insanın ayırt edici yanı olan "değer yaratma" yetisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dil, bilim, bilgelik sevgisi, teknik, sanat, din, hukuk, ahlak gibi unsurlar canlılık vasfıyla yetinmeyen insanın yarattığı yüksek değerlerdir. Bilim ve felsefenin, medeniyetin inşasındaki kilit rolüne dikkat çeken M. T. Küyel'e göre medeniyetin ortaya çıkışı, farklı toplumların katkılarıyla gerçekleşmiştir. M. T. Küyel, uygarlığın bugüne gelişinde katkı sağlayan bütün kültürlerin dikkate alınması gerektiğini düşünür ve felsefi düşüncenin Antik Yunan'dan başlatılmasına karşı çıkar. Ona göre felsefe, Sümerlerden Mısırlılara, Mısırlılardan Yunanlara ve Yunanlardan da İslam dünyasına geçmiştir. Bu birikimsel süreçte İslam düşüncesi de Batı felsefe tarihinin bir halkası olarak görülmelidir.

Görsel 5.21: M. T. Küyel

5.3. 20. YÜZYIL FİLOZOFLARININ FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ANALİZİ

Bu bölümde ünite boyunca görüşlerini öğrendiğiniz filozoflardan bazılarının eserlerinden alıntılanan metinler yer almaktadır. Dönemin felsefi anlayışını daha iyi anlamak için bu metinleri analiz ediniz.

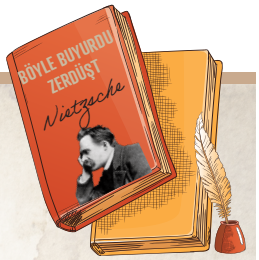

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

KENDİNİ AŞMAK ÜZERİNE*

(...) Nerede bir canlı buldumsa, orada itaat hakkında konuşulduğunu da duydum. Her canlı bir itaat edendir.

Ve şuydu ikinci duyduğum: kendi kendine itaat edemeyene emredilir. Böyledir canlıların doğası.

Üçüncü olarak da şunu duydum: emretmek daha zordur itaat etmekten. Ve emredenin tüm itaat edenlerin yükünü taşıması ve bu yükün onu kolayca ezmesi değildir bunun tek nedeni: –Bir çaba ve bir cesaret göründü gözüme tüm emirlerde; emreden kişi her emrettiğinde kendi kendini tehlikeye sokar.

Ve kendi kendine emir verdiğinde de: o zaman da ödemelidir kendi emrinin bedelini. Kendi yasasının yargıcı ve celladı ve kurbanı olmak zorundadır.

Peki nasıl olabiliyor bu? diye sordum kendime. Canlıyı itaat etmeye ve emretmeye ve emrederken hâlâ itaatkâr olmaya ikna eden nedir?

Dinleyin şu sözümü, ey en bilgeler! İyice bir sınayın yaşamın yüreğine kadar ve yaşamın yüreğinin köklerine dek inip inmediğimi!

Nerede bir canlı gördüysem, orada güç istemini gördüm; ve hizmet edenin isteminde bile efendi olma istemini gördüm.

Zayıf olanın güçlü olana hizmet ettiğine ikna eder istemi, daha da zayıfların üstünde efendi olmak isteyenin: bir tek bu zevkten mahrum bırakamaz kendini.

Nasıl ki küçük en küçükten zevk alsın ve onun üstünde güç sahibi olsun diye, kendini daha büyüğe feda ediyorsa: en büyük de fedakârlık eder ve güç uğruna– yaşamı koyar ortaya.

Cesaret ve tehlike oluşu ve ölümüne bir zar atmak oluşu: budur fedakârlığı en büyüğün.

Fedakârlığın, hizmetlerin ve sevdalı bakışların olduğu yerde: orada da vardır efendi olma istemi. Zayıf olan gizli kuytu yollardan sokulur kalesine, hatta güçlü olanın ta yüreğine –ve çalar oradan gücü.

İşte bu sırrı verdi bana yaşamın kendisi. "Bak, " dedi, "ben kendini sürekli olarak aşması gerekenim.

Elbette siz ona (...) hedefe, daha yükseğe, daha uzağa, daha çeşitli olana ulaşma dürtüsü dersiniz: ama tüm bunların hepsi tek bir sırdır.

Bu tek olanı yadsımaktansa, yok olmayı tercih ederdim; sahiden, her nerede yok oluş ve yaprak dökümü hüküm sürüyorsa, bak, orada feda eder kendini yaşam– güç uğruna.

Kavga olmam, oluş olmam gerektiğini, hedef ve hedeflerin çatışması olmam gerektiğini keşfeden, –ah, benim istemimin ne olduğunu keşfeden– keşfeder ayrıca onun hangi çarpık yollardan geçmesi gerektiğini!

Ne yaratırsam yaratayım, onu nasıl seversem seveyim, –çok geçmeden düşman olmam gerekir ona ve sevgime: böyle ister benim istemim.

Ve sen de, idrak eden kişi, bir patikası ve ayak izisin benim istemimin: sahiden, benim güç istemim senin isteminin ayaklarıyla yürür hakikate!

Hakikati gözünden vurmak için 'var olma istemi' lafını ortaya atan, isabet ettiremedi şüphesiz: böyle bir istem– yok çünkü.

Çünkü: var olmayan isteyemez de; ama var olan nasıl bir de var olmayı ister ki!

Sadece yaşamın olduğu yerde vardır istem de: ama yaşama istemi değil, aksine –böyle öğretiyorum sana– güç istemi!

Yaşayanlar birçok şeye yaşamdan daha çok değer verirler; ama tam da değer biçmekte dile gelir –güç istemi!"–
Bunu öğretmişti yaşam bana: ve bu sayede çözüyorum, ey en bilgeler, yüreğinizin bilmecesini.
Sahiden, diyorum ki size: iyinin ve kötünün ölümsüzlüğü –yoktur böyle bir şey! Onlar da kendiliklerinden tekrar tekrar aşmak zorundadırlar kendilerini.
Siz iyi ve kötüye ilişkin değerlerinizle ve sözcüklerinizle güç uyguluyorsunuz, siz değer biçenler: ve budur sizin gizli sevdanız ve gönlünüzün parıldaması, titremesi ve sevinçle taşması.
Oysa daha büyük bir güç ve yeni bir kendini aşma doğar sizin değerlerinizden: ona çarpıp kırılır yumurta ve yumurtanın kabuğu.
Ve iyinin ve kötünün yaratıcısı olmak isteyen: sahiden, önce bir yok edici olmalıdır ve değerleri paramparça etmelidir.
En büyük kötülük de en büyük iyilikle beraberdir böylece: ama bu yaratıcı iyiliktir.–
Kötü olsa da söz edelim bundan, ey en bilgeler. Susmak daha kötüdür; suskunlukla geçiştirilmiş tüm hakikatler zehirlenir.
Parçalanabilecek ne varsa, bırakın parçalansın hakikatlerimize çarpıp da! İnşa edilecek pek çok ev var hâlâ!
Böyle söyledi Zerdüşt!

Friedrich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. **Sizce metinde hangi sorulara cevap aranıyor olabilir?**

2. **Metinde en çok desteklediğiniz ve karşı çıktığınız görüşler nelerdir?**

3. **Filozofun** "Nerede bir canlı gördüysem, orada güç istemini gördüm." **sözüne katılıyor musunuz? Düşüncelerinizi gerekçelendirerek açıklayınız.**

4. **Sizce metnin yazılma amacı nedir?**

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

H. Bergson'un bilgi anlayışıyla ilgili açıklamayı ve metni okuyup soruları cevaplayınız.

H. Bergson'un Bilgi Anlayışı

H. Bergson, bilimin ve bilimsel düşünmenin felsefede değerli olduğu bir dönemde metafiziği savunması bakımından önemli bir isimdir. H. Bergson, bilgiye iki ayrı yolla ulaşılabileceğini savunmuştur. Bu yollardan biri akıl ve duyum, diğeri ise sezgidir. Akıl ve duyumla varlığın hareketsiz, parçalı ve donuk bilgisi elde edilir. Bu bilgi dille ifade edilebilir. Oysa gerçeklik sürekliliktir. Zaman ile mekân, akış ve oluş hâlindedir. Dolaysız kavrayış anlamında kullanılan sezgi, süreç hâlindeki gerçekliği; bütünlük, hareketlilik ve canlılık içinde verir ancak bu bilgi dille ifade edilemez.

BİLİNCİN DOĞRUDAN VERİLERİ*

(...) Halbuki duygunun kendisi yaşıyan, gelişen ve bu hâl ile durmadan değişen bir varlıktır; böyle olmasaydı yavaş yavaş bir karar vermeğe bizi nasıl götürecekleri hiç anlaşılmaz, bütün kararlarımız çabucak verilirdi. Duygular da bir canlı gibi yaşıyor, çünkü onları geliştiren süre anları birbiri içine giren bir süredir. Bu anları birbirinden ayırmak, zamanı mekânda yaymakla duyguların canlılık ve renklerini kaybettiriyor, ortada kalan kendi gölgemiz oluyor; duygularımızı tahlil ettiğimizi sanırken gerçekte kelimelerle ifade edilebilecek cansız bir takım haller sıralıyoruz; çünkü kelimeler bir orta malı ve binnetice [sonuçta] bütün bir cemiyet tarafından muayyen [belirli] bir halde duyulmuş intihaların [sonların] bir artığı olmak dolayısiyle beylik şeylerdir. Bu haller üzerinde akıl yürütmemiz ve basit mantığımızı tatbik etmemiz de bundan ileri geliyor, ayni zamanda birbirlerinden ayırarak her birini bir nevi [türü] haline getirmekle ilerde yapılacak bir istidlâle [çıkarıma] yarayacak tarzda hazırlanmış bulunuyoruz. Şimdi bu itibarî benliğimizin maharetle örülmüş kumaşını yırtacak cesur bir romancı çıksa da bize zâhirde [görünüşte] mantıki olan bu kumaşın altındaki temelli saçmalığı ve adlandırılmakla katılaştırılmış bu basit haller yığınının altındaki bin bir intibaın [izlenimin] kaynaşmasını gösterse bizi bizden daha iyi bildiğini söyliyerek onu öğeceğiz. Halbuki hiç de böyle olmuş değildir, duygumuzu mütecanis [bağdaşık] bir zamana sermek ve unsurlarını kelimelerle ifade etmek dolayısiyle onun gösterdiği de bir gölgeden başka bir şey değil; yalnız bu gölgeyi onu aksettiren objenin fevkalâde ve mantıksız tâbirlerini bize sezdirecek tarzda düzenlemiştir, haricî [dıştan gelen] ifadeye bu tenakuzdan [çelişkiden], bu ifade edilmiş unsurların esasını teşkil eden o karşılıklı içiçe girişten bir nebze vermekle de bizi teemmüle [ayrıntılarıyla düşünmeye] davet etmiştir. Bundan cesaret alarak da kendimizle şuurumuz arasına koyduğumuz perdeyi bir an için kaldırmış, bizi kendi kendimizle karşılaştırmıştır.

Henri BERGSON, *Bilincin Dolaysız Verileri Üzerine Deneme* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Metinde "duygu" ve "gölge" ifadeleriyle ne kastedilmektedir?

2. Bergson'un savunduğu temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. Metindeki altı çizili ifadeden hareketle sezginin rolü ve önemini açıklayınız.

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

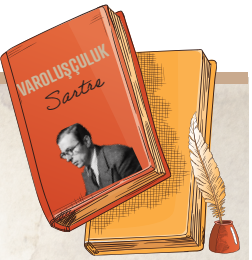

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

VAROLUŞÇULUK*

(...) Varoluş özden önce gelir. İyi ama, ne demektir bu? Şu demektir: İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır.

Varoluşçuya göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez; hiçbir şey değildir o zaman. Ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır. Kavrayacak, tasarlayacak bir Tanrı olmayınca, insan doğası diye bir şey de olmaz bu durumda. İnsan yalnızca kendini anladığı gibi değil, olmak istediği gibidir de.

İnsan, var olduktan sonra kendini kavradığı gibidir, varlaşmaya doğru yaptığı bu atılımdan (hamleden) sonra olmak istediği gibidir. Kendini nasıl yaparsa öyledir yani. Varoluşçuluğun baş ilkesi de budur işte. Buna "öznellik" adını verenler de var. Onlar bizi öznelcilikle (subjectivisme) suçluyorlar.

Peki biz ne demek istiyoruz bununla? İnsanın taştan ya da masadan daha değerli olduğunu mu söylemek istiyoruz yoksa? Şunu demek istiyoruz: İnsan var olur önce. Bir geleceğe doğru atılan ve bu atılışın bilincine varan bir varlık olarak ortaya çıkar. Bir yosun, bir karnıbahar ya da çürümüş bir nesne değildir o, öznel olarak kendini yaşayan bir tasarıdır. Bu tasarıdan önce anılacak hiçbir şey yoktur. Gökyüzünde hiçbir şey anlaşılmaz ondan önce. İnsan, nasıl olmayı tasarladıysa öyle olacaktır. Olmak isteyeceği şey değil, tasarlayacağı şey yani. İstemek deyince bilinçli bir kararı anlıyoruz biz; aramızdan birçokları için kendi kendine oluştan sonra gelir bu. Bir partiye girmek, bir kitap yazmak, evlenmek istiyebilirim; ama bütün bunlar irade denen şeyden daha köklü, daha kendiliğinden bir seçmenin belirtisidir.

Gelgelelim, gerçekten de varoluş özden önce geliyorsa, insan ne olduğundan sorumludur öyleyse. İşte, varoluşçuluğun ilk işi de her insanı kendi varlığına kavuşturmak, varlığının sorumluluğunu omuzuna yüklemektir. Ne var ki biz, "insan sorumludur" derken, yalnızca "kendinden sorumludur" demek istemiyoruz, "bütün insanlardan sorumludur" demek istiyoruz. Görülüyor ki iki ayrı anlamı var 'öznelcilik' sözcüğünün. Bakıyorum da, düşmanlarımız hep bu çifte anlamlılık üzerinde oynayıp duruyorlar. Oysa öznelcilik, bir yandan bireysel öznenin (sujet) kendi kendini seçmesi, öbür yandan da insancıl öznelliği aşmanın kişioğlunun elinde olmaması demektir. Varoluşçuluğun derin anlamı bunlardan ikincisinde gizlidir.

"İnsan kendi kendini seçer" dediğimizde, her birimizin kendi kendini seçmesini anlıyoruz bundan. Ama insan kendini seçerken bütün insanları da seçer. Kendini seçmesi bütün öbür insanları da seçmesi demektir aynı zamanda. Olmak istediğimiz kimseyi yaratırken, herkesin nasıl olması gerektiğini de tasarlarız. Hiçbir edimimiz yok ki, olmasını zorunlu saydığımız bir insan tasarımı (tasavvuru) doğurmasın bizde.

Öte yandan, bütün insanları seçerken insanoğlu kendini de seçmiş olur. Şöyle ya da böyle olmayı seçmek, bir bakıma, seçtiğimiz şeyin değerli olduğunu belirtmek demektir. Çünkü, hiçbir zaman kötüyü seçmeyiz. Hep iyiyi (iyi sandığımızı) seçeriz. Herkes için iyi olmayan şey, bizim için de iyi olamaz.

Ayrıca, varoluş özden önce gelince ve biz, tasarımıza göre varlaşmak isteyince, bu tasarı herkes için, bütün çağımız için bir değer ve geçerlik kazanır. Böylece, sorumluluğumuz düşünemiyeceğimiz kadar büyümüş olur, giderek, sonunda bütün insanlığı kucaklar. Bir işçiysem, sosyalist olmayı değil de, bir hristiyan sendikasına girmeyi seçersem, bununla şunu belirtmiş olurum: "İnsana düşen, alınyazısına katlanmaktır; tevekküldür, boyun eğmektir. Çünkü bu dünyada saltanat yok insan için!"

Gelgelelim, bu hareketimle, bu seçişimle yalnızca kendimi bağlamış olmakla kalmam, herkes adına tevekkülü salık vermekle bütün insanlığı da bağlamış olurum.

Daha bireysel bir örnek alalım: Diyelim ki evlenmek, çoluk çocuk yetiştirmek istiyorum. Bu evlenme yalnızca benim durumumdan, tutkumdan (ihtirasımdan) ya da isteğimden doğsa bile, yine de ben bununla yalnızca kendimi bağlamış olmuyorum, bütün insanlığı da tekli-evlenme (monogamie) yoluna sokmaya, bağlamaya çalışmış oluyorum.

Demek ki yalnızca kendimden değil, herkesten de sorumluyum. Kendime karşı sorumlu olunca, herkese karşı da sorumlu oluyorum. Seçtiğim belirli bir insan tasarısı kuruyorum, yani kendimi seçerken gerçekte 'insan'ı seçiyorum.

Bu durum bunaltı, bırakılmışlık, umutsuzluk gibi görkemli sözcüklerin örttüğü şeyi anlamamızı sağlar. Üstelik, göreceğimiz üzere, öyle zor falan da değildir bunu anlamak, hatta oldukça kolaydır.

Jean Paul SARTRE, *Varoluşçuluk* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. **Metnin konu ve problemleri nelerdir?**

2. **Metinde en çok desteklediğiniz ve karşı çıktığınız görüşler nelerdir?**

3. **İnsanda varoluşun özden önce gelmesinin sonuçları nelerdir?**

4. J. P. Sartre'ın "İnsan, kendini nasıl yaparsa öyledir." **görüşüne katılıyor musunuz? Düşüncelerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.**

5. **Kendi tercihlerinden sorumlu olmak, kişiyi nasıl etkiler?**

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

Metni okuyup soruları cevaplayınız.

OLAĞAN BİLİME GİDEN YOL*

'Olağan bilim' deyimi, bu denemede, geçmişte kazanılmış bir ya da daha fazla bilimsel başarı üzerine sağlam olarak oturtulmuş araştırma anlamında kullanılmaktadır. Söz konusu başarılar belli bir bilim çevresinin, uygulamanın sürekliliğini sağlamak üzere bir süre için temel kabul ettiği bilimsel ilerlemelerdir. Günümüzde bu başarılar temel veya ileri düzeydeki bilimsel ders kitapları tarafından, ender olarak ilk ortaya çıktıkları biçimde ama tüm özellikleriyle aktarılmaktadır. Bu ders kitapları kabul edilmiş olan kuramsal yapıyı yorumlar, hemen hemen bütün başarılı uygulamalarını örnekler ve bu uygulamaları örnek gözlem ve deneylerle karşılaştırırlar. Bu tür kitaplar 19'uncu yüzyıldan itibaren (ve hatta bazı yeni olgunlaşan bilimlerde daha bile yakın zamanlarda) yaygınlaşmaya başlamadan önce, bilim dünyasının birçok ünlü klasiği benzer bir işlevi yerine getiriyordu. Aristoteles'in Physica eseri, Ptolemy'nin Almagest'i, Newton'un Principia ve Opticks eserleri, Franklin'in Electricity, Lavoisier'nin Chemistry ve Lyell'in Geolgy kitapları, bütün bunlar ve diğer yapıtlar, belli bir araştırma alanında geçerli sayılan sorunların ve yöntemlerin gelecekte uygulama yapacak kuşaklar için tanımlanmasında uzun süre hizmet gördüler. Bunu yapabilmelerini de iki can alıcı özelliğe sahip olmalarına borçluydular: her birinin temsil ettiği başarı ya da ilerleme, rakip bilimsel etkinlik tarzlarına bağlanmış olanları çevrelerinden koparıp kendilerine çekecek kadar yeni ve benzersizdi. Aynı zamanda da, çeşitli birçok sorunun çözümünü, yeniden oluşacak bir topluluğun ilerideki çabalarına bırakacak kadar açık uçluydu, yani daha da yeni gelişmelere açıktı.

Bu iki özelliği paylaşan başarılar için bundan sonra 'paradigma' terimini kullanacağım, ki bu terim 'olağan bilim' deyimiyle yakından bağlantılıdır. Bunu kullanmaktaki amacım, kabul edilmiş bazı gerçek bilimsel uygulama örneklerinin -yasa, kurum, uygulama ve bilimsel araçların hepsini kapsayan örneklerin- iç tutarlılığına sahip tikel araştırma geleneklerinin kaynaklandığı birer model olduklarını göstermektir. (...)

Paradigmalar, bilim topluluğunun son derece önemli olduğuna karar verdiği bazı can alıcı sorunlar çözümlemekte rakiplerinden daha başarılı oldukları için sonraki üstün konumlarına ulaşabilmişlerdir. (...)

(...) Herhangi bir bilimin gelişmesinde kullanılan ilk paradigmanın genellikle bu bilim dalında çalışanların rahatlıkla erişebildiği bütün gözlem ve deneyleri başarılı bir şekilde açıkladığına inanılır. Dolayısıyla ileriki gelişmeler daha etkili araçların yapılmasını, son derece uzmanlaşmış becerilerin ve terimlerin geliştirilmesini ve kavramların, başlangıçta türetildikleri günlük gerçeklere giderek daha az benzeyecek şekilde soyutlaşmasını gerektirir. Söz konusu bu profesyonelleşme bir yandan bilim adamının görüş açısında büyük bir daralma yaratır ve paradigma değişikliklerine karşı büyük bir direnişin oluşmasına yol açar. Yani bilim dalı giderek katılaşır. Öte yandan, paradigmanın bilim topluluğunun dikkatlerini yönlendirdiği alanlarda olağan bilimin en ince ayrıntılara inebilmesi sağlanır ve gözlem ile kuram arasındaki uyum başka hiçbir yolla ulaşılamayacak bir kesinliğe ulaşır. (...)

(...) Bir paradigmanın sağladığı kavramsal araçlar gene aynı paradigmanın belirlediği sorunları çözümlemekte yeterli oldukları sürece, bu araçların güvenli kullanılması sayesinde bilim en hızlı ilerlemesini kaydeder ve sorunların en derinlerine kadar işleyebilir. (...)

(...) Herhangi bir paradigmayı reddetme kararı aynı zamanda daima bir başkasını da kabul etme kararıdır. Bu karara yol açan uslamlama her iki paradigmanın da, hem doğa ile hem birbirleri ile karşılaştırılmalarını gerektirir.

(...) Üzerinde çalışılan aykırılık olağan bilimin sıradan bulmacalarından daha ciddi bir hal almaya başladığı zaman bunalıma ve olağanüstü bilime geçiş de başlamış demektir. Bu durumda aykırılığın kendisi de meslek çevresinde ön plana çıkar. İlgili bilim dalının giderek daha çok sayıda ileri gelen üyesi, aykırılığa giderek daha çok zaman ve çaba sarf etmeye başlar. Bu tür aykırılıklar genellikle çözüme ulaş-

makla beraber, direnç gösterdikleri durumlarda bilim adamları bu çözümün bulunmasını ilgi dallarının en önemli konusu olarak kabul ederler. Onlar için artık bu bilim dalının eskisi gibi olmasına olanak yoktur. Bu farklı görünüşün bir nedeni bilimsel dikkatin yeni bir noktada düğümlenmesidir. Ancak, değişikliğin çok daha önemli bir kaynağı, dikkatlerin bir sorunda toplanması sonucu ortaya çıkan sayısız çözüm parçalarının çok farklı yapılara sahip olabilmeleridir. Direnç gösteren soruna yapılan ilk müdahaleler henüz paradigma kurallarını yakından takip eden çabalardır. Fakat direnç devam ettikçe, müdahalelerin giderek daha büyük bir kısmında paradigma irili ufaklı değişikliklere uğratılır. Bunlardan hiçbiri bir diğerine benzemediği gibi her biri ancak kısmen başarıya ulaşabilir, ama bütün topluluk tarafından paradigma olarak kabul edilecek çapta bir başarı genellikle elde edilmez. Bilim çevresi de zaten birbirinden çok farklı bu değişiklikleri rastgele, ayaküstü uyarlamalar olarak nitelemeye başlar ve bunların çoğalmasıyla birlikte olağan bilimin temel kuralları giderek belirsizleşir. Ortada hâlâ bir paradigma olmasına karşın, çok az kimse bunun gerçek niteliği hakkında fikir birliğine varacak durumdadır. Daha önce çözümlenen sorunlara bulunmuş yerleşik çözümlere bile artık kuşkuyla bakılır.

(...) Bütün bunalımlar sayacağımız üç şekilden biriyle son bulur. Bazen olağan bilim, varolan paradigmanın sonu geldiğine dair duyulan umutsuzluğa karşın, bunalım yaratan sorunu çözümlemek için gerekli esnekliği göstermeyi başarır. Başka tür koşullarda ise, bunalımı çıkaran sorun son derece köktenci yeni yaklaşımlara bile direnç göstermekte devam eder. O zaman bilim adamları ilgi dallarının o anki durumunda hiçbir çözüm bulunamayacağı sonucuna varabilirler. Böylelikle sorun adeta 'dosyalanarak' daha gelişmiş araçlara sahip olacak ileriki kuşaklar için bir kenara bırakılır. Yahut, üçüncü bir şık olarak, ki bu bizi en çok ilgilendirecek olanı, bunalım yeni bir paradigma adayının ortaya çıkması ve bunun kabulüne ilişkin son bir mücadele ile sona erer. (...)

Sonuç olarak, yaşanan yeni paradigmaya geçiş bilimsel bir devrimdir. (...)

Thomas KUHN, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* (Kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. "Paradigma", "olağan bilim" ve "bilimsel devrim" kavramlarının metinde hangi anlamlarda kullanıldığını yazınız.

2. Metinde öne sürülen temel görüşü ve bu görüşün dayandığı argümanları yazınız.

3. Bilimsel ilerleme nasıl gerçekleşmektedir?

4. Paradigma değişimlerinin zor olmasının nedenleri neler olabilir?

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

5.4. 20. YÜZYIL FELSEFESİNİN ÖRNEK DÜŞÜNCE VE ARGÜMANLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

TARTIŞMA

Nurettin Topçu'nun "İsyan Ahlakı" adlı eserinden alınan aşağıdaki metni okuyunuz. Bu metinden hareketle düşünürün ahlak hakkındaki görüşlerini tartışınız.

İsyan Ahlâkı*

(...) Ahlâk meselesinin kalbine sorumluluk kavramını koyuyoruz. Bütün ahlâk doktrinleri sorumluluğu menfî [olumsuz] açıdan ele aldılar, yani şu veya bu kötü fiilin gerçekleşmesinden doğan sorumluluktan bahsettiler. Onlara göre sorumluluk, kendimizi korumaya yarayan kuvvettir. Bir hareket sebebi değildir. Bizim anlayışımızla mesele yön değiştirmekte ve sorumluluk müsbet [olumlu] hale gelmektedir; o böylece hareketin bizzat sebebi olmaktadır. Bu tarzda bir sorumluluk anlayışının kaynağı şuurdadır. (...) Sorumluluk, düşünme faaliyetini doğurur ve insan düşündükçe, yapacağı hareket karşısında kendini daha sorumlu hisseder. O halde, kaynağı itibariyle düşünce hayatı ahlâkî hayattan doğmuştur. (...)

İsyan, insan hareketinde hürriyetin varlığını gerektirir. Aslına bakılırsa, isyan bu hürriyetin habercisidir. Eğer uysalların yanında isyancılar da varsa ve bazı ruh dünyasının kahramanları kendilerini isyankâr olmakla suçlayan insan yığınlarının aksine ıstırabı istirahate [sıkıntıyı rahata] tercih ediyorlarsa, insan hareketlerindeki bu çelişki, toplum içinde bile akıntıya karşı göğüs geren fertlerin, esaretin yanı sıra hürriyetin bulunduğunun en açık delilidir. Kalabalıklar, bu isyancıları her çağda körü körüne suçlamışlardır. (...) Bazı uysallık vaizleri onları görerek; "Toplum düzenine niye karşı gelmeli, ne diye akıntıya karşı çıkmalı?" şeklinde soracaklardır. Bu asilerin ta içinden gelen bir ses onlara şunu ilham etmiştir: İnsanı esaretten kurtararak bizzat insan kılmak gerekir; insanın kendi dünyasını kendi inançlarıyla kurması daha iyidir; tek kelimeyle ruhun yücelmesi, insanın Yüce Varlık'a kadar ulaşmak için yükselmesi ve gerçek anlamda kendini ona tanıtması lâzımdır. (...)

O hâlde, bizim anlayışımıza göre isyan nedir? Biz hem uysallığa hem de anarşizme karşıyız. Her türlü sosyalizm'e, yani toplum gerçeğinin her şey olduğu anlayışına karşı olduğumuz kadar, bencil ve katı ferdiyetçiliğin de karşısındayız. Ferdin, sadece bütün iradeleri ayni şekilde belirleyen bir İrade karşısındaki uysallığını kabul ediyoruz. Bu İlâhî İrade, fert tarafından isyanla dilenmiş ve verilmiş bulunmaktadır. Bu İlâhî İrade, bildiğimiz ve istediğimiz her şeye sahiptir. O, bilhassa aramızdaki en güçlü kimseler için zarurîdir. Bizdeki irade, Yüce Varlık ile aramızda içten bir râbıtadır [bağdır]. Bu Yüce Varlık olmasaydı bizdeki irade anlaşılmaz, tuhaf bir şey olurdu. (...)

Belki de, "isyankâr bir varlık" olduğunu söyleyerek, insanın en iyi tarifini yapıyoruz. (...) Hürriyet, irade, merhamet ve sorumluluk, ahlâkî hayatın bütün bu faktörleri, tek bir olguyu hazırlarlar; bunlar bizde tek bir olgunun, yani isyanın varlığıyla ortaya çıkarlar. İnsanlığımızın cevherini isyan teşkil ediyor, o bize bütün hareketlerimizde hâkim oluyor. (...)

Bizim zevki hor görmemizin, günahı affetmemizin, kavgada ve suçta şartlar gerektirdiğinde ortaya çıkan sorumluluğumuzun, başkasının hareketi sonucu bizi değiştiren ve bizim hareketimiz sonucu başkasını değiştiren merhametimizin belirleyicisi olarak bize görünen de isyandır. (...) Ahlaksızlık, merhamet ve isyana karşı gelen harekette bulunmaktadır. (...)

Toplum, zorbalık ve zulme kanat germekte, bu şekilde esirliği ve esaret derecesinde uysallığı yaratmaktadır. O, böylelikle ferdin iradî güçlerini öldürmektedir. Oysa toplum tam aksine, ferdî hareketin özlem duyduğu, atıldığı bir ideal, yani merhametin ve isyanın eseri olan ideal olmalıdır. İnsanlıkta inançların tesirli bir şekilde yayılması, gerçekten toplumun ve medeniyetin yaratıcısıdır. İşte bu yayılmadır ki, her birimizi gücümüz nispetinde birer âsi, yani birer ahlâki varlık hâline getirir. Biz bütün insanlığın selâmetini bu, inançların yayılması olgusunda aradık.

Nurettin TOPÇU, *İsyan Ahlâkı* (Kısaltılmıştır.)

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

TARTIŞMA

Takiyettin Mengüşoğlu'nun "İnsan Felsefesi" adlı eserinden alınan aşağıdaki metni okuyunuz. Bu metinden hareketle filozofun "insanı bir bütün olarak gören" düşüncelerini tartışınız.

İnsan Felsefesi*

Ontolojik Temellere Dayanan Antropoloji

Bir bütün olarak somut insanla günlük hayattaki en yalın işlerde, bilim, teknik, sanat gibi en karmaşık eylemlerde karşılaşırız. Gerçekten bir bütün olarak somut insan, ancak yapıp-etmelerinde, bu yapıp-etmeleriyle gerçekleştirdiği başarılarında ortaya çıkar. Ancak bu fenomenlerde ve başarılarda insanı somut bir bütün olarak kavrayabilir, anlayabiliriz.

İnsanın bütünlüğü ile ortaya çıktığı fenomen ve başarılar şunlardır: Bilen, yapıp-eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören ve önceden belirleyen, isteyen, özgür ve tarihsel bir varlık olan, ideleştiren, bir şeye kendisini veren, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, inanan, sanat ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, disharmonik, biyopsişik bir varlık olan insan.

(...)

Bu fenomen ve başarılar, insan varlığının taşıyıcısıdır; yani onlar olmadan insan yaşayamaz; hiç olmazsa, şimdi ve tarihte karşılaştığımız şekliyle yaşayamaz. Bundan dolayı bu fenomen ve başarılara Nietzsche'nin bir deyimi ile insanın "varlık-koşulları" adını veriyoruz. Çünkü onlar insanın bulunduğu her yerde vardırlar. (...)

Eğer somut insanın varlık yapısı kavranmak isteniyorsa, onun varlık bütünlüğü parçalanmamalıdır.

Biyopsişik Bir Varlık Olarak İnsan

İnsan biyopsişik bir varlıktır; insanın bir "bios"u, bir de "psyche"si vardır; fakat insanın biosu ile psychesi arasındaki bağlılık bir eklenti değil, bir bütündür; yani insanın varlığı bios+psyche gibi iki öğenin birbirine eklenmesiyle oluşan bir toplam değil, tersine birbirinden ayrılamayan bir bütündür. Biz günlük hayatta bu bütünle fenomen olarak karşılaşmaktayız. (...)

Günlük hayatlarında ne sokaktaki sade insan, hattâ ne de bilim adamı insan varlığının ruh-beden gibi bir ikilikten meydana geldiğini düşünür. Onlar insanı bir bütün olarak görürler. (...) Onların ruh ve bedenin birleşmesinden meydana gelen insan varlığının ikiliğini, birbirinden ayrılmış duran, birbirinden ayrılabilen, ayrı ayrı incelenmesi gereken, kendi başına var olan bir ruhu, kendi başına var olan bir bedeni düşündüklerinden de söz edilemez. Ancak bilim ve din gibi özel alanlar ve nedenler insanı böyle refleksiyonlu bir tavra götürürler. Fakat bu refleksiyonlu tavrın da öğrenilmesi gerekir. İnsan naif bir tavır içinde kaldıkça, insan varlığının ikiliğinden konuşulamaz. Çünkü insan bir bütün olarak insandır; ve o bize böyle bir bütün olarak verilmiştir. Nitekim biz bir insana selâm verirken, ruh ve bedenden meydana gelen bir ikiliğe değil, somut bir bütün olan insana selâm veririz.

Takiyettin MENGÜŞOĞLU, *İnsan Felsefesi* (Kısaltılmıştır.)

(*) Metin, yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış olup günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamıştır.

UYGULAMA

K. Popper'ın "Ben yanılmış olabilirim ve sen haklı olabilirsin ve ortak çaba sonucunda belki doğruluğa biraz daha yaklaşabiliriz." **sözünden hareketle bilginin doğruluğu ile ilgili özgün bir metin yazınız.**

5.5. 20 VE 21. YÜZYIL FELSEFECİLERİNİN YAŞADIKLARI COĞRAFYALAR

Felsefi problemleri ele alarak kendine özgü görüşlerini sistemli bir biçimde ifade eden kişi "filozof" olarak tanımlanır. Felsefe araştırmaları ve incelemeleri yapan kişiye ise "felsefeci" denir. Hem filozof hem de felsefeci, felsefi düşüncenin gelişmesinde önemli katkılarda bulunmaktadır. Geçmişten günümüze çok sayıda filozof ve felsefeci yaşamıştır. 20 ve 21. yüzyılda sadece yaşadıkları coğrafyada değil dünyada da felsefeye katkılarıyla isimleri duyulmuş felsefeciler ve bu felsefecilerin yaşadıkları bölgeler şöyledir:

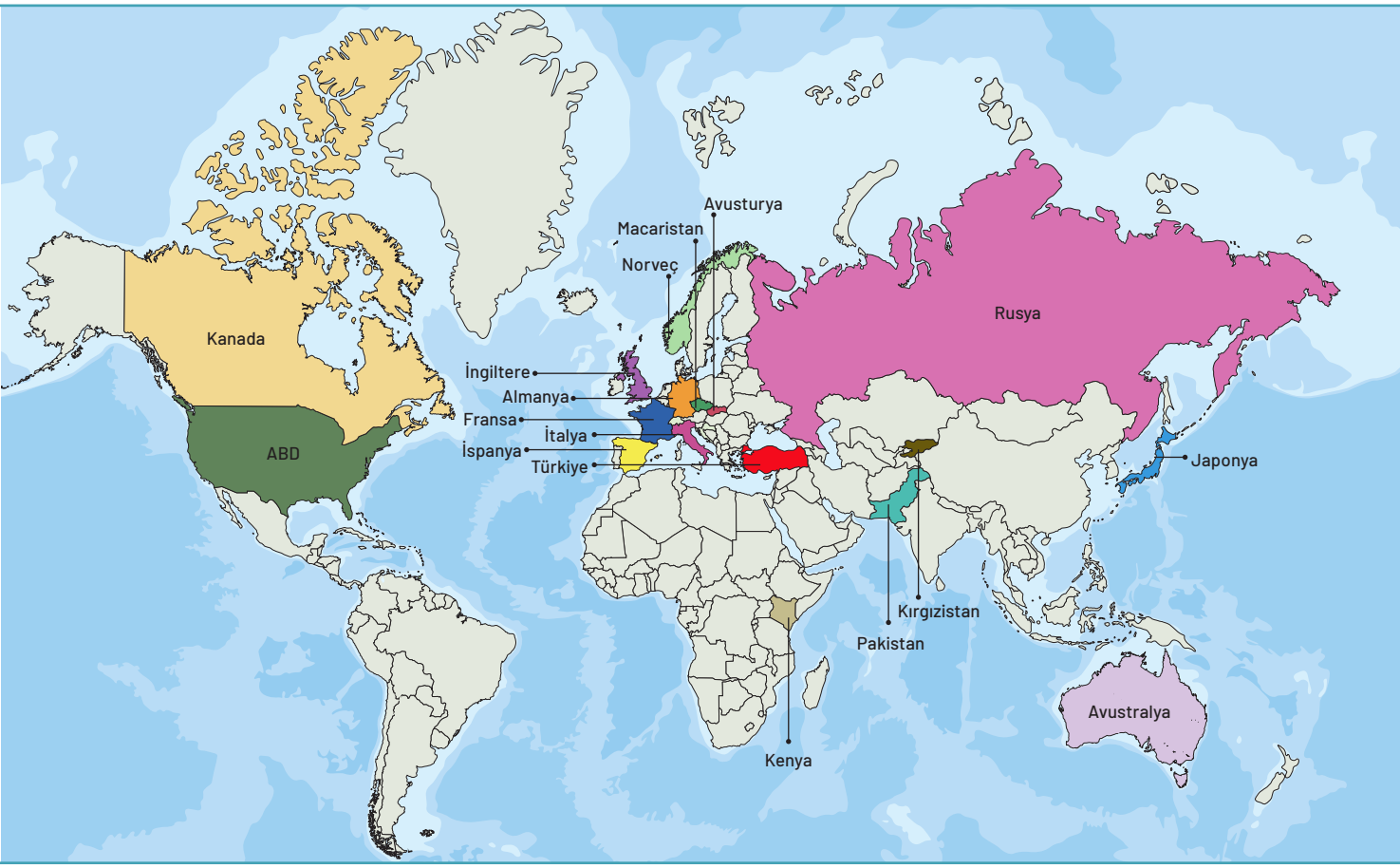

TÜRKİYE

Hasan Âli Yücel (1897-1961)
Nusret Hızır (1899-1980)
Hilmi Ziya Ülken (1901-1974)
Takiyettin Mengüşoğlu (1905-1984)
Macit Gökberk (1908-1993)
Nurettin Topçu (1909-1975)
Aydın Sayılı (1912-1993)
Bedia Akarsu (1921-2016)
İsmail Tunalı (1922-2015)
Cemal Yıldırım (1925-2009)
Nermi Uygur (1925-2005)
Teo Grünberg (1927-2025)
Bilge Karasu (1930-1995)
Uluğ Nutku (1935-2014)
Afşar Timuçin (1939-2024)
Doğan Özlem (1944-2022)
Ömer Naci Soykan (1945-2017)
Şaban Teoman Duralı (1947-2021)
Oruç Aruoba (1948-2020)
Arda Denkel (1949-2000)
Ahmet Cevizci (1959-2014)

KIRGIZİSTAN

Tendik Askarov (1937-2019)

PAKİSTAN

Muhammed İkbal (1877-1938)

RUSYA
Nikolay Berdyayev [Nikoley Berdiyayev (1874-1948)]
Mihail Mihayloviç Bahtin [Mihayıl Mihayloviç Bahtın (1895-1975)]

AVUSTURYA
Paul Feyerabend [Pol Feyirabent (1924-1994)]
Kurt Gödel [Kurt Göde (1906-1978)]

MACARİSTAN
Imre Lakatos [İmre Lakatoş (1922-1974)]
Agnes Heller [Agneş Heller (1929-2019)]

ALMANYA
Hans Blumenberg [Hans Blumunberg (1920-1996)]
Günther Anders [Günta Andes (1902-1992)]
Theodor Adorno [Tiodo Adono (1903-1969)]
Carl Gustav Hempel [Karl Güstav Hempıl (1905-1997)]

FRANSA
Michel Serres [Mişel Ser (1930-2019)]
Alexandre Koyre [Aleksandra Köyri (1892-1964)]
Gilles Deleuze [Jil Dölüz (1925-1995)]
Felix Guattari [Feliks Guatari (1930-1992)]
Michel Foucault [Mişel Fuko (1926-1984)]
Emmanuel Levinas [İmanuel Levinas (1906-1995)]
Maurice Merleau-Ponty [Moris Merlo Ponti (1908-1961)]
Jean-François Lyotard [Jan Fransua Liyöta (1924-1998)]

İSPANYA
George Santayana [Corç Santayana (1863-1952)]
Ortega y Gasset [Ortega yi Gaset (1883-1955)]
Germa Colon [Herma Golon (1928- 2020)]
Francisco Jose Ayala
[Fransisko Hose Ayala (1934-2023)]

İTALYA
Benedetto Croce [Benedetto Kroçe (1866-1952)]
Nicola Abbagnano [Nikola Abanyano (1901-1990)]
Tullio Gregory [Tulyo Gregori (1929-2019)]
Antonio Negri [Antonyo Negri (1933-2023)]
Elena Pulcini [Elena Pulçini (1950-2021)]

KANADA
Ioannes Vanier [Yoanıs Vanie (1928-2019)]
Ian Hacking [İn Hakin (1936-2023)]
Michael Ruse [Maykıl Ruz (1940-2024)]

ABD
Ayn Rand [Ayn Rend (1905-1982)]
Hannah Arendt [Hena Arent (1906-1975)]
William Frankena [Vilyım Frenkina (1908-1994)]
John Bordley Rawls [Can Bordli Ravıls (1921-2002)]
Stephen Toulmin [Stivın Tulmin (1922-2009)]
Hilary Putnam [Hilıriy Patnım (1926-2016)]
Tom Regan [Tom Rigın (1938-2017)]

AVUSTRALYA
John Leslie Mackie [Can Lesli Maki (1917-1981)]

JAPONYA
Kiyoshi Miki [Kiyosi Miki (1897-1945)]
Masanobu Fukuoka [Masanobu Fukuoka (1913-2008)]
Toshihiko Izutsu [Tosihko İzutu (1914-1993)]

İNGİLTERE
Alfred Jules Ayer [Alfred Culs Eyır (1910-1989)]
Philippa Ruth Foot [Filipa Rud Fod (1920-2010)]
Alfred North Whitehead
[Alfred Nort Vaythed (1861-1947)]

NORVEÇ
Arne Naess [Arne Naes (1912-2009)]

KENYA
Henry Odera Oruka [Henri Odera Oruka (1944-1995)]

MERAKLISINA

"Günümüz Felsefecilerinden Bazılarını Tanıyalım" adlı içeriğe ulaşmak için akıllı cihazınızı karekodu okutunuz.

5. ÜNİTE SONU ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

1-9. soruların cevabını boş bırakılan alanlara yazınız.

1. A. Comte'un pozitivizm anlayışının 20. yüzyıl felsefesine etkileri nelerdir?

2. Fenomenolojik yöntemde "paranteze alma" ne demektir?

3. W. Dilthey'ın yöntem anlayışını açıklayınız.

4. Varoluşçu felsefenin temel savları nelerdir?

5. N. Hartmann'ın varlık kuramını açıklayınız.

6. N. Uygur'un felsefe literatürüne katkıları nelerdir?

7. R. Carnap'a göre bilginin doğruluğunun ön koşulu nedir?

8. K. Marx'ın materyalizmine tarihsel materyalizm denmesinin nedeni nedir?

9. H. Bergson'a göre sezgi ile elde edilen bilginin özellikleri nelerdir?

10-12. soruları aşağıda verilen parçaya göre cevaplayınız.

E. Husserl'in "Şeylerin kendisine dönelim." çağrısında önemli olan; bize toplum tarafından benimsetilen düşünceleri, kültürümüzü sorgulama, askıya alma tavrını temsil etmesidir. Böylelikle nesnelerin bize nasıl göründükleri doğrudan doğruya kültürümüzün oluşturduğu tül, araya girmeksizin saptanabilecektir. Husserl'e göre şeylerin aslında nasıl göründüklerini saptamak, nasıl olduklarını saptamak demektir. Şeylerin bize öğretildiği gibi olduklarını sorgusuz kabullenemeyiz, onlara bakışımızı belirleyen öğretilmiş bilgilerimizi yeniden incelememiz gerekir. Kültürümüzü parantez içine aldığımızda şeylerin nasıl göründüklerini ortaya çıkarmak felsefe yapmaya başlamaktır. Bunu benimseyerek anlatmak, ayrıntılara inen büyük bir gayret gerektirdiğinden E. Husserl, felsefenin kesin bir bilim olduğunu söyler.

10. E. Husserl'e göre nesnelerin özünü kavramak için nasıl bir tavır almak gerekir?

.....

.....

.....

.....

11. Sizce E. Husserl'in yöntemi ile nesneleri oldukları hâliyle kavrayabilir miyiz? Açıklayınız.

.....

.....

.....

.....

12. Bu parçaya göre aşağıdakilerden hangisi filozofun görüşlerine uygundur?

A) Varlıkların özellikleri soyutlanarak kavranabilir.
B) Bilimsel bir yaklaşımla felsefi bilgiye ulaşılabilir.
C) Hiçbir konuda yargıda bulunmamak gerekir.
D) Duyum ve deneyle algılanan her şey gerçektir.
E) Varlıkların öznel bilgisine sahip olunabilir.

13-17. uygulamaları gerçekleştiriniz.

13. Aşağıdaki metinde boş bırakılan yerleri uygun kavramlarla tamamlayınız.

periyodik, paradigma, yanlışlama, istikrar, normal bilim, olağanüstü bilim, bilimsel devrimler

T. Kuhn, bilim insanları tarafından kabul görmüş olan inançlar bütününe veya problemlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda hemfikir olunan genel kabullere ..... adını vermiştir. Bilimin doğrusal olarak sürekli ilerleyen bir sürece değil bir görüşten diğerine atlamalar biçiminde gerçekleşen ..... biçiminde ilerlediğini savunur. T. Kuhn'a göre bilimsel teoriler, doğa olaylarını açıklayabildiği sürece ..... dönemi yaşanır. Doğa olaylarını açıklayan teorilerin bütünü, bilim insanlarının sahip olduğu paradigmaları şekillendirir. Normal bilim sürecinde bilimsel istikrar sürerken bilim insanlarını araştırma sonuçları öyle bir noktaya getirir ki araştırma bulguları sahip oldukları paradigmalarla çelişir. Başlangıçta paradigmaları tehdit eden bu bulgular, kabul edilmek istenmez ve görmezden gelinir. Bu aşamaya ..... dönemi denir. Araştırma safhaları ilerledikçe ve araştırmaların çeşitliliği arttıkça elde edilen bulguların kabul görmekte olan paradigma ile olan çelişkisi artar ve bilimin inatçılığı kırılır. Bu kriz durumunu aşmak için bilim insanları, eski paradigmalarını yeni bir paradigma ile değiştirmek zorunda kalırlar. Bilimsel ..... ve süreklilik böylece bozulmuş olur. Bilimsel devrimler ..... olarak bu aşamalarla sürüp gider.

14. Aşağıda yapılandırılmış gridde bazı filozof adları ve kavramlar numaralı olarak verilmiştir. Bu numaraları uygun ifadelerin karşısına yazınız *(Aynı numarayı bir veya birden fazla ifade için kullanabilirsiniz.).*

1 Wilhelm Dilthey	2 Hermeneutik	3 Takiyettin Mengüşoğlu	4 Nicolai Hartmann
5 Karl Popper	6 Karl Marx	7 Mantıksal Pozitivizm	8 Friedrich Engels
9 Fenomenoloji	10 Rudolf Carnap	11 Nermi Uygur	12 Jean Paul Sartre

a	İnsanı anlamaya çalışan görüşleriyle öne çıkar.	
b	Felsefenin bilimselleşmesi gerektiğini savunan "Viyana Çevresi" filozoflarındandır.	
c	Varlıkların, maddenin diyalektik değişimiyle meydana geldiğini savunur.	
ç	Dil konusunda ortaya koyduğu felsefi görüşlerle öne çıkan bir filozoftur.	
d	Varoluş özden önce gelir, bu yüzden insan özgürlüğe mahkûmdur.	
e	Yalnızca doğrulanabilir olanın bilgisine ulaşılabilir.	
f	Felsefenin merkezine ontolojiyi yerleştirir ve varlık katmanları görüşüyle öne çıkar.	
g	Görünüşün ardındaki öz, bilinçle kavranabilir ve asıl gerçeklik bu özdür.	
ğ	Metinlerin anlaşılır biçimde yorumlanması, gerçek anlamlarının ortaya konmasıdır.	
h	İnsan bilimleri, insanı kültür dünyası ve tarih içinde anlamaya çalışmalıdır.	
ı	Bilimselliğin ölçütü, doğrulama değil yanlışlamadır.	

15. Aşağıdaki tabloda yer alan ifadelerin hangi filozofa ait olduğunu belirleyerek ilgili alanlara (✓) işareti koyarak gösteriniz.

	İfadeler	*H. Z. Ülken*	*T. Mengüşoğlu*	*N. Topçu*	*M. T. Küyel*	*N. Uygur*
a	Uygarlığın inşasında Türk kültürünün katkısı üzerinde durmuştur.					
b	Edebiyat, tarih, bilim, eğitim vb. kültür ögeleri zorunlu olarak dilin izlerini taşır.					
c	İnsanın ontolojik bir varlık bütünü olarak ele alınması gerektiğini savunur.					
ç	İnsanın özgür iradesiyle imanını ve sorumluluğunu gözeterek aklını kullanmasını "isyan ahlakı" olarak niteler.					
d	Mutlak hakikate ancak sezgi yoluyla erişileceği görüşündedir.					
e	Ana dilin insanın düşünme yapısını belirlediğini düşünür.					
f	Felsefenin temel konusunun varlık olduğunu düşünür.					
g	Ahlak felsefesi ile ilgili görüşlerini hareket kavramı ile temellendirir.					

16. Verilen kavramları tablodaki ilgili ifadelerin karşısına yazınız.

fenomenoloji, hermeneutik, varoluşçuluk, diyalektik materyalizm, öz, mantıksal pozitivizm, yeni ontoloji

	İfadeler	Kavram
a	İnsanı tarihselliği içinde felsefi açıdan anlayabilmek için onun sözlerinin, eylemlerinin, yarattığı ürünlerin ve kurumların anlamını kavramak gerektiğini ileri süren görüştür.	
b	Yaşamın ve insan varoluşunun anlamını sorgulayan ve insanın kendi özünü kendisinin belirlediğini ileri süren yaklaşımdır.	
c	Tek gerçeklik olan maddenin kesintisiz olarak diyalektik bir değişim sürecinde olduğunu savunan yaklaşımdır.	
ç	Deneyle kanıtlanamayan tüm problemlerin, felsefenin inceleme alanı dışında tutulması gerektiğini savunan düşünce hareketidir.	
d	Varlığın ancak var olandan yola çıkılarak bilinebileceğini düşünen Nicolai Hartmann tarafından geliştirilen felsefi anlayıştır.	
e	Bilincin paranteze alma yöntemini kullanarak nesneleri olduğu şekliyle kavrayabileceğini savunan, Edmund Husserl tarafından kurulmuş felsefe anlayışıdır.	

17. Aşağıda birbiriyle bağlantılı doğru/yanlış ifadeler içeren tanılayıcı dallanmış ağaç verilmiştir. İlk ifadeden başlayıp her doğru (D) ya da yanlış (Y) cevabınıza göre okları takip ederek çıkışa ulaşınız.

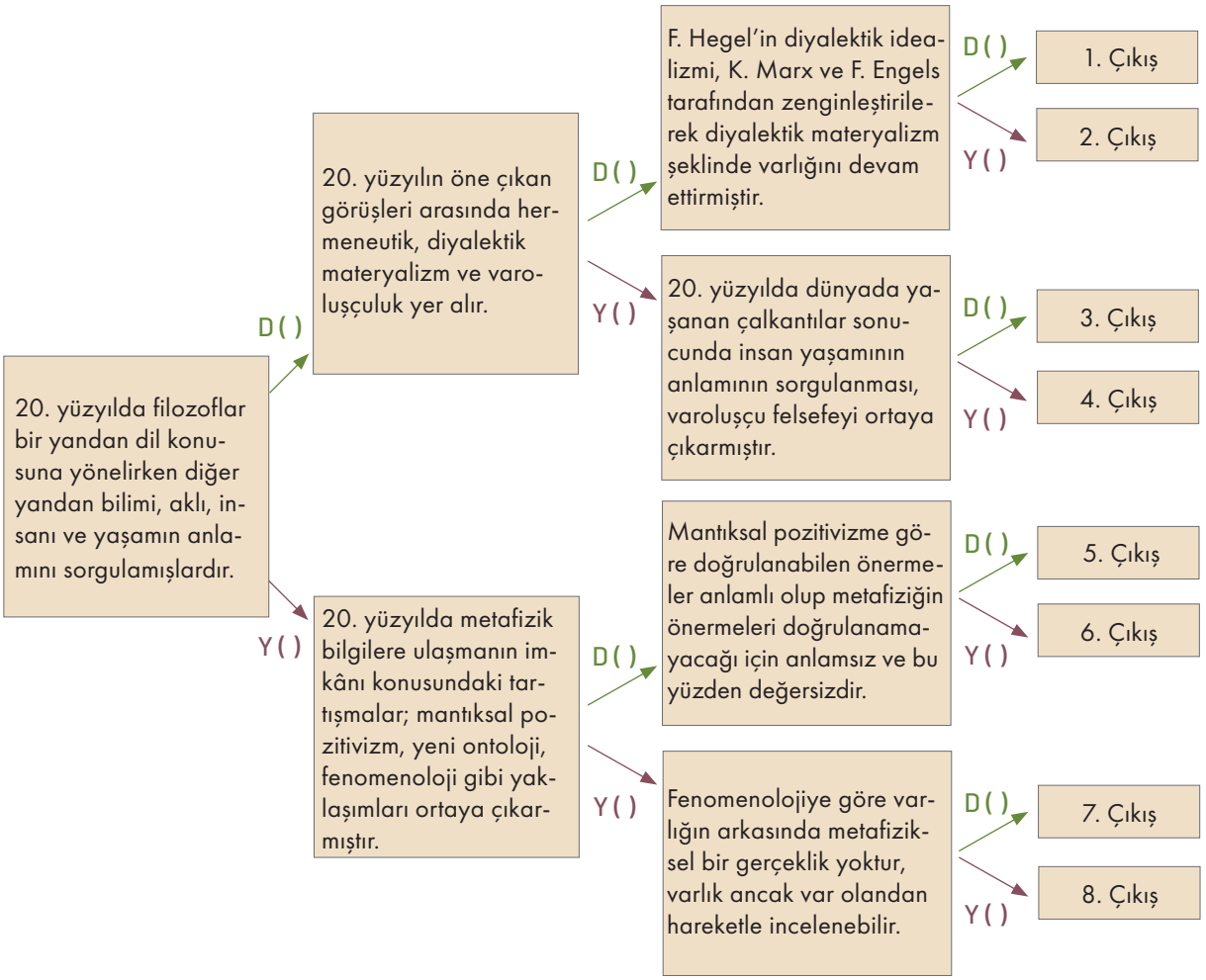

18-30. sorularda doğru seçeneği işaretleyiniz.

18. 19. yüzyılın sonuna kadar felsefeye sistemler egemen olmuş ve dünyanın farklılık gösteren çok çeşitli fenomen veya algısal görünüşleri, felsefenin kurucu boyutu üzerinden birtakım sistemler yoluyla anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır. Felsefenin 19. yüzyıldan itibaren giderek güç kaybetmeye başlayan bu kurucu veya metafiziksel boyutu, çok sayıda filozof ve akımın yer aldığı 20. yüzyılda sadece birkaç filozof ve bir akım tarafından temsil edilmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi 20. yüzyıl felsefesi için doğru bir yargıdır?

A) Felsefede bilime yönelik eleştiriler önemlidir.
B) Çok sayıda felsefi yaklaşım ortaya çıkmıştır.
C) Metafiziksel yaklaşımlar önem kazanmıştır.
D) Felsefi sistemlerin varlığını sürdürdüğü bir çağdır.
E) Birkaç akım ve sınırlı sayıda filozofla felsefe yapılmıştır.

19. Mantıksal pozitivistlere göre felsefe, metafizik olmamalıdır çünkü metafizik önermeler anlamlı ve doğrulanabilir şeylerden söz etmezler.

Bu ifadeden aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılabilir?

A) Metafizik, felsefenin bir alanıdır.
B) Anlamlı olan her bilgi metafizikseldir.
C) Felsefe metafizik konuları ele almalıdır.
D) Bilgiler doğrulanamasa da bilimsel olur.
E) Felsefe, bilimsel bilgileri konu edinmelidir.

20. F. Nietzsche "Canlının bulunduğu her yerde kudret iradesi buldum ve hizmetçinin iradesinde de efendi olmak arzusunu buldum. Daha zayıfın, daha güçlüye hizmet etmesi için zayıfın iradesi kendinden daha zayıfa hâkim olmaya ikna eder fakat o bu isteğe sahip çıkmaz." der.

Bu parçada aşağıdakilerden hangisi vurgulanmaktadır?

A) İnsanın temel amacı, hayatta kalabilmek olmalıdır.
B) Güçlüler, güçsüzlere hizmet etmek zorundadır.
C) Güçlülere hizmet etmekteki amaç, daha güçlü olabilmektir.
D) İnsan mutlu olabilmek için güçlülere itaat ederek yaşamalıdır.
E) İtaat etme istemi, efendi olma isteminden daha baskındır.

21. Nicolai Hartmann'a göre değişik nitelikler taşıyan varlık alanlarını kavrayabilmek için evren bir bölümüyle değil bütünlüğüyle ele alınmalı, olgular ve olaylar arasındaki varlık bağlantıları araştırılmalıdır. Varlık, kendi bütünlüğüyle ortadadır ve iki temel kategoriye (belirleyici ilke) sahiptir. Birincisi zaman ve mekân boyutlarının dışında kalan ve değişmeyen "ideal varlık" kategorisi, ikincisi ise mekân ve zaman boyutları içinde yer alan "real varlık" kategorisidir. Real varlık değişir, ideal varlık ise değişmez.

Bu parçadan aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılamaz?

A) İdeal varlık zaman ve mekân dışıdır.
B) Farklı özelliklere sahip varlıklar vardır.
C) Real varlık zamanla değişim hâlindedir.
D) Evren tek bir varlıktan meydana gelmiştir.
E) Varlıkların farklılığı madde olup olmadığına bağlıdır.

22. Karl Marx, maddi gerçekliği yaşamın ya da fenomenin kendisi olarak kabul etmektedir. Bilinç veya düşünce yapılarını ise bu maddi gerçekliğin ya da yaşamın olgularının yansıması ve biçimlenmesi olarak görmektedir. Buna göre diyalektik; tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel olarak maddi temelde biçimlenmiş görünüşler ya da fenomenler olarak olgusal ilişkilerin süreçte karşıtlarıyla birlikte gelişimlerini ve dönüşümlerini anlamaya ve açımlamaya çalışan bir yöntemdir.

Bu parçaya göre aşağıdaki yargıların hangisi Karl Marx tarafından savunulabilir?

A) Her şey ancak bilimle açıklanabilir.
B) Diyalektik, bilimin yöntemi olmalıdır.
C) Asıl gerçeklik insan zihninin ürünüdür.
D) Evren, düşünceden meydana gelmiştir.
E) Değişim, karşıtların çatışmasıyla ortaya çıkar.

23. Varoluşçuya göre insan daha önce tanımlanamaz, belirlenemez. Bu nedenle hiçbir şey değildir ancak sonradan bir şey olacaktır ve kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır.

J. P. Sartre'ın bu anlayışına göre aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılabilir?

A) İnsanda varoluş özden önce gelir.
B) İnsan tanımlanamayan bir varlıktır.
C) İnsanın özü varoluşunu ortaya koyar.
D) İnsan ne olduğunun bilincinde değildir.
E) İnsanın kendi özünü belirleme gücü yoktur.

24. Kuşlar uçmak için doğmuş;
Kemiklerinin boş olmasından anlıyoruz.
Açık ve bilinen bir yönü yok insanların
Onu biz yaratıyoruz.

Özdemir Asaf

Bu dizelerden aşağıdakilerin hangisine ulaşılamaz?

A) İnsan için varoluş özden önce gelir.
B) İnsan kendi özünü kendisi oluşturur.
C) Kuşların özü varoluşlarından öncedir.
D) Kuşlar kendi özlerini kendileri belirler.
E) Önceden belirlenmiş bir doğası olmadığı için insan özgürdür.

25. **Genel anlamda** "Ben kimim?", "Tek bir birey olarak var olmanın anlamı nedir?" **gibi sorulara cevap bulmaya çalışan, dünyada insan olarak var olmanın ne anlama geldiğini açıklayan felsefi hareket aşağıdakilerden hangisidir?**

A) Diyalektik materyalizm
B) Hermeneutik
C) Mantıksal pozitivizm
D) Varoluşçuluk
E) Yeni ontoloji

26. Nurettin Topçu "İsyan Ahlakı" eserinde şöyle der: "O hâlde, bizim anlayışımıza göre isyan nedir? Biz hem uysallığa hem de anarşizme karşıyız. Ferdin, sadece bütün iradeleri aynı şekilde belirleyen bir 'irade' karşısındaki uysallığını kabul ediyoruz. Bu 'ilâhi irade', fert tarafından isyanla dilenmiş ve verilmiş bulunmaktadır. Bu 'ilâhi irade', bildiğimiz ve istediğimiz her şeye sahiptir. O, bilhassa aramızdaki en güçlü kimseler için zarurîdir. Bizdeki irade, 'Yüce Varlık' ile aramızda içten bir bağdır. Bu 'Yüce Varlık' olmasaydı bizdeki irade anlaşılmaz, tuhaf bir şey olurdu."
Bu parçadan aşağıdaki yargıların hangisine ulaşılabilir?

A) İnsan bütün toplumsal değerlere isyan etmelidir.
B) İsyan, insanı "Yüce Varlık"a ulaştıran bir eylemdir.
C) İsyan eden insanın iradesi, ilahi iradeden uzaklaşır.
D) "Yüce Varlık" olmasaydı insanın iradesi özgürleşirdi.
E) İnsan isyandan uzak, uysal bir varlık olarak yaşamalıdır.

27. K. Popper'a göre olası bir olayla çürütülemeyen bir kuram bilimsel değildir. Çürütülemezlik bir kuramın erdemi değil erdemsizliğidir.
Buna göre aşağıdakilerden hangisi filozofun savunduğu bir düşüncedir?

A) Anlamlı olan her bilgi aynı zamanda doğrudur.
B) Doğa bilimlerinde esas olan doğrulamadır.
C) Dille ifade edilemeyen bilgiler bilimseldir.
D) Bilimde paradigmalar zamanla değişir.
E) Bilimsel bir bilgi ancak yanlışlanabilir.

28. **Aşağıdaki filozof-akım eşleşmelerinden hangisi yanlıştır?**

A) Sartre - Varoluşçuluk
B) Dilthey - Yeni ontoloji
C) Husserl - Fenomenoloji
D) Marx - Diyalektik materyalizm
E) Carnap - Mantıksal pozitivizm

29. T. Kuhn "Üzerinde çalışılan aykırılık olağan bilimin sıradan bulmacalarından daha ciddi bir hâl almaya başladığı zaman bunalıma ve olağanüstü bilime geçiş de başlamış demektir. İlgili bilim dalının giderek daha çok sayıda ileri gelen üyesi, aykırılığa giderek daha çok zaman ve çaba sarf etmeye başlar. Bunalım yeni bir paradigma adayının ortaya çıkması ve bunun kabulüne ilişkin son bir mücadele ile sona erer." der.
Parçada vurgulanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bilimsel devrim
B) Bunalım
C) Olağan bilim
D) Olağanüstü bilim
E) Paradigma

30. Takiyettin Mengüşoğlu "İnsan Felsefesi" eserinde "Nitekim biz bir insana selam verirken ruh ve bedenden meydana gelen bir ikiliğe değil somut bir bütün olan insana selam veririz." der.
Takiyettin Mengüşoğlu'nun bu ifadesinde aşağıdakilerden hangisi vurgulanmaktadır?

A) İnsanın bütünlüğünü
B) İnsan varlığının ikiliğini
C) Sosyal yaşamın önemini
D) İnsanın somut özelliklerini
E) Ruhun bedenden bağımsızlığını

Daha fazla içerik için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

SÖZLÜK

A

algı : Bir şeye dikkati yönelterek duyular yoluyla o şeyin bilincine varma.
apolojetik : Teolojide, inancın tanrısal kökenini akıl yoluyla haklı kılma çabası.
argüman : Bir tezi, görüşü veya iddiayı geçerli ya da geçersiz kılmak amacıyla ileri sürülen, kendi içinde tutarlılık gösteren çıkarım veya akıl yürütme.
arkhe : Antik Yunan felsefesinde her şeyin kendisinden varlığa geldiği ilk töz, maddi neden ya da ilke.

B

bilge : Bilgili, iyi ahlaklı, olgun ve örnek (kimse), hakim.
bilim : Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi, ilim.

C-Ç

çelişik : Aralarında çelişme bulunan (önermeler, yargılar, kavramlar, terimler).
çıkarım : Doğruluğu doğrudan doğruya bilinmeyen bir önermenin, doğru olarak kabul edilmiş olan başka önermelerle bağlantısına dayanarak doğruluğunu çıkarma işlemi.

D

deizm : Tanrı'yı yalnızca ilk sebep olarak kabul eden, evreni bir Tanrı'nın yarattığına inanmakla beraber yaratıcının evrene hiçbir müdahalesi olmadığını ve olmayacağını savunan, vahyi reddeden görüş.
diyalektik : Gerçekliği ve onun çelişmelerini incelemeye yarayan ve bu çelişmeleri aşmayı sağlayan yolları aramayı öngören akıl yürütme yöntemi, eytişim.
dogma : Belli bir konuda ileri sürülen bir görüşün sorgulanamaz, tartışılamaz gerçek olarak kabul edilmesi.
düalizm : Birbirinden ayrı, birbirinden bağımsız, birbirine geri götürülemeyen, birbirinin yanında veya karşısında bulunan iki ilkenin varlığını kabul eden görüş.

E

ekol : Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan akım veya okul.
erdem : İstencin ahlaksal iyiye yönelmesi.

F-G-Ğ

fenomenoloji : Bilincin çeşitli formlarıyla estetik, ahlaki ve duyusal her tür doğrudan deneyimini analiz edip betimleyen felsefe anlayışı.

H

hikmet : Felsefede kendini tanımanın bilgisi.

I-İ-J

ide : Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik.
ideal : Düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan.
idealizm : Bilgide temel olarak düşünceyi alan ve varlığı insan düşüncesinin kurduğunu kabul eden öğretilerin genel adı.
ideoloji : Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü.
idoller : Kişiyi doğru ve kesin bilgiye ulaşmaktan alıkoyan, deneyle hiçbir bağlantısı olmayan ön yargılar.

K

kinizm : İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan bütün gereksinmelerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan öğreti.

L

laiklik : Devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olması, laisizm.
liberalizm : Devlet, toplum ve birey arasındaki tüm ilişkilerde bireyin hak ve özgürlüklerini öne çıkaran, her bireyin düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünün tanınması gerektiğini savunan ekonomik ve siyasal öğreti.
logos : Antik Yunan düşüncesinde söz, konuşma, düşünce, akd, anlam, açıklama; bir şeyin her ne ise o olmasını sağlayan nedenler; belli bir disiplinde, fenomenleri açıklamak amacıyla kullanılan yöntem ve ilkeler bir şeyi bizim için anlaşılır kılan dayanak anlamına gelen sözcük.

M

maksim : Genel olarak bir bireyin benimseyebileceği ya da bireye eylemlerinde iyi bir yol gösterici olarak kabul etmesi tavsiye edilen davranış kuralı.

materyalizm : Dünyada yalnızca maddenin varlığını kabul eden; Tanrı, ruh vb. manevi kavramları ret ve inkâr eden felsefi görüş, maddecilik, özdekçilik.

metafizik : Felsefenin, amacı var olanların gerçek doğasını belirlemek, var olanların anlamını, yapısını ve ilkelerini ortaya koymak olan temel disiplini.

mitoloji : Bir ulusa, bir dine, özellikle Yunan, Latin uygarlığına ait mitlerin, efsanelerin bütünü.

N

nominalizm : Kavramların gerçek varlıklar olduğunu kabul eden, kavram gerçekliğine karşıt olarak tümel kavramların yalnızca nesnelerin adları olduğunu ileri süren görüş, adcılık.

O-Ö

ödev : İstemelerimizin belirleyicisi olarak ahlak yasası üzerine bilinç (Kant).

öndeyi : Genellik ve yasalara dayanılarak yapılan geleceğe yönelik çıkarım ya da öngörülen nedensel ilişkinin gerçekleşeceğine ilişkin beklenti, kestirim.

ön yargı : Bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin hüküm, peşin fikir.

öz : Bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu olgusu; bir şeyi o şey yapan, öyle oluşunu sağlayan şey; bir varlığın yapısını kuran şey.

P

paradigma : Bilimde bilim insanlarının dünyaya bakışını belirleyen ve ona fenomenleri açıklama olanağı veren model, kavramsal çerçeve veya ideal teori.

pozitivizm : Genel olarak modern bilimi temele alan, ona uygun düşen ve batıl inançları, metafizik ve dini, insanlığın ilerlemesini engelleyen bilim öncesi düşünce tarzları ya da formları olarak gören dünya görüşü.

R

realizm : Bilinçten bağımsız bir gerçekliğin var olduğunu benimseyen görüş.

romantizm : XVIII. yüzyıl sonunda başlayan, duygu, coşku ve sembole aşırı yer veren sanat akımı.

rölativizm : Hakikatin ya da doğruların bireylere, çağlara ve toplumlara göreli olduğunu savunan anlayış.

Rönesans : XV. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımı.

S-Ş

sezgi : Gerçeğin deneye veya akla vurmadan doğrudan doğruya kavranması.

soyutlama : Bir nesnenin özelliklerinden veya özellikleri arasındaki ilişkilerden herhangi birini tek başına ele alan zihinsel işlem, gerçeklikte ayrılamaz olanı düşüncede ayırma.

T-U-Ü

tasavvuf : Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akım.

tikel : Bir türün bütün bireylerine değil de bir veya birkaç bireyine ilişkin olan, cüzi, tümel karşıtı.

töz : Değişenlerin özünde değişmeden kaldığı varsayılan idealist kavram, cevher.

tümdengelim : Tümel bir önermeden tikel bir önermeye, yasalardan olaylara, etkenden etkiye geçme yolu, dedüksiyon.

tümel : Belli bir sınıfa bağlı bireylerin hepsini içine alan, külli.

tümevarım : Özel olandan genel olana giden, tek tek olgulardan genel önermelere varan yöntem, endüksiyon.

V

varoluşçuluk : Varoluşun özden önce geldiğini ve özü sürekli olarak yarattığını ileri süren öğreti, egzistansiyalizm.

Y-Z

yasa : Bilimde çok sayıda deney ve gözlemden sonra, aynı şartlarda aynı sonuçları verdiği kesin olarak belirlenen durum.

yöntem : Bilimlerde belli bir sonuca erişmek üzere bir plana göre gidilen yol.

DİZİN

A

altın orta 10, 28, 36
Anaksagoras 15, 40
Anaksimandros 10, 15, 16, 17, 40, 42, 43
Anaksimenes 10, 15, 16, 17, 40, 41, 43
Anselmus 44, 49, 51, 66, 82, 83
apeiron 16, 17, 40, 42, 43
apolojetik 44, 49, 190
Aquinalı Thomas 44, 49, 51, 53, 54, 66, 82, 90
Aristoteles 3, 11, 15, 16, 23, 26, 27, 28, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 56, 57, 63, 64, 69, 81, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 96, 102, 104, 105, 117, 119, 167, 178
arkhe 7, 10, 12, 16, 17, 18, 40, 41, 190
Auguste Comte 121, 126, 127, 129, 138, 146, 148, 154, 184
Augustinus 44, 49, 51, 53, 54, 66, 70, 71, 81, 82, 83
Aydınlanma 87,120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 130, 138, 147, 148, 149, 150, 151,154, 155, 163

B

Batlamyus 69, 87, 88, 89, 102, 104, 117
Beytülhikme 44, 45, 68, 69, 88, 89, 114, 117
Boethius 44, 49, 51, 54, 84, 85

C-Ç

Cebriyye 62
Clemens 44, 49, 53, 66, 81, 82

D

dasein 144, 163
David Hume 120, 126, 127, 148, 149, 154
determinist 62, 102
Diogenes 15, 40, 42
diyalektik 8, 18, 120, 135, 136, 148, 151, 154, 165, 186, 187, 188, 190
diyalektik idealizm 8, 137, 144, 154, 165, 187
diyalektik materyalizm 152, 154, 158, 165, 187, 189
düalizm 87, 90, 112, 115, 190

E

Edmund Husserl 152, 158, 159, 170, 185, 187, 189
El Kindî 45, 56, 58, 59, 60, 66, 81, 82, 85, 90
Empedokles 11, 16, 40, 41, 43
empirizm 87, 90, 102, 116, 118, 121, 122, 126, 127, 149, 154
Epiktetos 15, 40, 41, 58
Epiküros 46, 48, 90
erdem 10, 11, 12, 21, 23, 26, 28, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 56, 64, 72, 73, 77, 82, 83, 108, 109, 112, 113, 189, 190
Eş'ariyye 56, 63, 66, 67

F

Fârâbî 45, 56, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 72, 73, 81, 82, 83, 85, 88, 90, 112
fenomenoloji 152, 158, 159, 168, 170, 184, 186, 187, 189, 190
Francis Bacon 86, 87, 96, 97, 102, 103, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 122
Friedrich Engels 158, 165, 186, 187
Friedrich Hegel 121, 126, 135, 136, 144, 146, 148, 151, 154, 165, 187

G-Ğ

Galileo Galilei 87, 96, 102, 104, 105, 116, 117, 122, 149
Gazâlî 45, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 66, 76, 80, 82, 85, 88, 90
George Berkeley 120, 126, 135, 137, 148, 149
Gorgias 11, 19, 41

H

Hacı Bektâş Velî 56, 78, 79
Hans Georg Gadamer 153, 158, 160, 161
Henri Bergson 138, 152, 175, 184
Herakleitos 10, 15, 17, 18, 38, 40, 41, 42, 43, 83, 135
hermeneutik 152, 158, 160, 161, 186, 187, 189
Hilmi Ziya Ülken 169, 186
hümanizm 86, 87, 90, 94, 95, 99, 114, 116, 119, 124

I-İ

Immanuel Kant 121, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 138, 142, 143,146, 148, 149, 150, 151, 154, 187
Isaac Newton 50, 87, 96, 102, 116, 118, 122, 149, 167, 178
İbn Haldûn 45, 56, 60, 64, 82, 83, 85
İbn Rüşd 45, 56, 59, 60, 64, 66, 77, 82, 85, 88, 89
İbn Sînâ 45, 56, 57, 59, 61, 74, 75, 81, 82, 85, 88, 89, 90
idea 10, 23, 24, 25, 26, 33, 39, 41, 42, 46, 48, 54, 83, 151
İoanna Kuçuradi 171, 172, 182, 186

J

Jean Jacques Rousseau 120, 126, 133, 134, 138, 145, 146, 147, 148, 149, 150
Jean Paul Sartre 153, 158, 163, 177, 186, 188, 189
Jeremy Bentham 121, 126, 130, 146, 148
John Locke 102, 120, 126, 128, 133, 134, 141, 146, 148, 149, 150, 154

K

Kaderiyye 62
Karl Jaspers 158, 163
Karl Marx 154, 158, 165, 184, 186, 187, 188, 189
Karl Popper 153, 158, 166, 167, 181, 186, 189
kavram realizmi 54, 55, 83
Konfüçyüs 10, 13, 29, 30, 41, 42
konseptüalizm 54, 83
Ksenofanes 15, 40, 48

L

Lao Tse 10, 13, 18
Lukianos 15, 40

M

mantıksal pozitivizm 152, 154, 158, 166, 186, 187, 189
materyalizm 102, 122, 151, 191
Mâtürîdiyye 56, 63, 66
metafizik 13, 26, 48, 122, 127, 129, 149, 151, 157, 166, 167, 168, 171, 187, 188, 191
Mevlânâ 56, 57, 78, 79, 83
modern düşünce 7, 86, 87, 90, 92, 93, 114, 118, 119, 124
Montesquieu 120, 126, 133, 134, 138, 148, 149
Mu'tezile 56, 61, 66, 81
Mübahat Türker Küyel 153, 170, 186

N

Nermi Uygur 153, 170, 184, 186
Niccolo Machiavelli 86, 99, 100, 116
Nicolai Hartmann 152, 158, 168, 170, 184, 186, 188
Nikolas Kopernik 86, 87, 102, 104, 116, 117, 122, 149
nominalizm 54, 83, 90, 191
Nurettin Topçu 169, 180, 186, 189

O-Ö

Ockhamlı William 44, 49, 54, 66, 82, 90

P

paradigma 152, 166, 167, 178, 179, 185, 189, 191
Parmenides 10, 18, 38, 41, 42, 83
patristik 44, 49, 82, 85
Platon 7, 11, 16, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 56, 57, 63, 64, 69, 81, 83, 85, 90, 119
pozitivizm 120, 127, 138, 148, 154, 166, 184, 191
Protagoras 11, 19, 20, 37, 41, 42, 43

R

rasyonalizm 23, 26, 87, 119 121, 127, 151
Rene Descartes 87, 96, 97, 98, 102, 106, 107, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 151
Roger Bacon 90, 118
romantizm 121, 124, 138, 151, 154, 191
Rönesans 57, 68, 69, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 96, 99, 102, 116, 117, 118, 119, 122, 124, 149, 167, 191
Rudolf Carnap 152, 158, 166, 184, 186, 189

S-Ş

sembolizm 138
skolastik 7, 44, 48, 49, 54, 82, 83, 90, 92, 93, 94, 96, 114, 115, 119
sofistler 7, 15, 16, 19, 21, 41, 42, 90
Sokrates 7, 11, 16, 19, 21, 22, 31, 32, 38, 41, 42, 43, 46, 68
Sören Kierkegaard 158, 162
stoacılık 46, 58
sudûr 44, 46, 59, 81, 82

T

Takiyettin Mengüşoğlu 170, 181,186, 189
Tao 13,18, 42
teoloji 44, 47, 49, 66, 118, 119
Tertullian 49, 66, 81, 82, 83,
Thales 10, 11, 13, 15, 16, 17, 40, 41, 42
Thomas Hobbes 87, 99, 100, 101, 102, 110, 111, 114, 116, 117, 118, 122
Thomas Kuhn 153, 158, 166, 178, 179, 185, 189
tin 120, 135, 136, 144, 148, 151, 165
töz 53, 70, 98, 107, 115, 191
tümeller 49, 54, 55, 80, 82, 83, 84

U-Ü

ütopya 86, 112, 113, 116

V-W

vahdetivücut 56
varoluşçuluk 8, 158, 162, 164, 176, 177, 187, 189, 191
Wilhelm Dilthey 152, 158, 160, 184, 186, 189

Y

Yeni ontoloji 152, 158, 168, 187, 189
Yeni Platonculuk 45, 46, 69, 81
yorumlama 160, 161
Yûnus Emre 56, 78

Z

Zenon 19
Zerdüşt 13, 173, 174

KAYNAKÇA

Ajdukiewicz, K. (1994). *Felsefeye Giriş Temel Kavramlar ve Kuramlar.* (A. Cevizci, Çev.) Ankara: Gündoğan Yayınları.
Akarsu, B. (1985). *Çağdaş Felsefe.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
Altunoğlu, M., Taştan, F. (Ed.). (2018). *İlkçağ Felsefesi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Aristoteles. (1997). *Nikomakhos'a Etik.* (S. Babür, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
Arslan, A. (1999). *İslâm Felsefesi Üzerine.* İstanbul: Vadi Yayınları.
Arslan, A. (2016). *İlkçağ Felsefe Tarihi (Cilt 2).* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Arslan, A. (2018). *İlkçağ Felsefe Tarihi (Cilt 1).* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
Arslan, A. (2019). *Felsefeye Giriş.* Ankara: Serbest Akademi.
Atkinson, S. (Ed.). (2011). *Felsefe Kitabı.* (E. Lakşe, Çev.) İstanbul: Alfa Yayınları.
Augustinus. (2009). *İtiraflar.* (Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Bacon, F. (2012). *Novum Organum.* (S. Önal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
Bayrak Akyıldız, H., Açık, T., Atalay, İ., Şahin, İ., Akpınar, S. (2018). *Batı Edebiyatında Akımlar 1.* (H. Bayrak Akyıldız, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Bayrakdar, M. (Ed.). (2010). *İslâm Düşünce Tarihi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Bergson, H. (1990). *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri.* (M. Ş. Tunç, Çev.) İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
Berk, İ. (2002). *Şeyler Kitabı.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Berkeley, B. (1984). *Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma.* (K. S. Sel. Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.
Bıçak, A. (2004). *Tarih Felsefesinin Oluşumu.* İstanbul: Dergâh Yayınları.
Bıçak, A. (2012). *Türkiye'de Felsefenin Gelişimi 1.* (O. F. Akyol, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Bobaroğlu, M. (2002). *Aydınlanma Sorunu ve Değerler.* İstanbul: Ayna Yayınevi.
Brecht, B. (1997). *Bütün Oyunları.* (A. Cemal, A. Çalışlar, Y. Erten, Ö. Nutku, Çev.) İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
Cevizci, A. (2001). *Ortaçağ Felsefesi Tarihi.* Bursa: Asa Kitabevi.
Cevizci, A. (2003). *Felsefe Ansiklopedisi (Cilt 1).* İstanbul: Etik Yayınları.
Cevizci, A. (2005). *Felsefe Ansiklopedisi (Cilt 3).* Ankara: Babil Yayıncılık.
Cevizci, A. (2009). *Felsefe Tarihi.* İstanbul: Say Yayınları.
Cevizci, A. (2013). *Bir Bakışta Felsefe.* Ankara: Lider Gençlik Yayınları.
Cevizci, A. (2014). *Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Say Yayınları.
Cevizci, A. (2020). *Aydınlanma Felsefesi.* İstanbul: Say Yayınları.
Corbin, H. (2000). *İslam Felsefesi Tarihi.* (A. Arslan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
Çakmak, C. Yıldız, N. Uslu, S. (Ed.). (2015). *İlkçağ Felsefesi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Çetinkaya, B. A. (Ed.). (2015). *Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni (Cilt 2-4).* İstanbul: İnsan Yayınları.
Çiğdem, A. (2009). *Aydınlanma Düşüncesi.* İstanbul: İletişim Yayınları.
Çüçen, A. K. (2005). *Bilgi Felsefesi.* Bursa: Asa Kitabevi.
Çüçen, A. K. (2013). *Orta Çağ ve Rönesans'ta Felsefe.* Bursa: Ezgi Kitabevi.
Çüçen, A. K. (2015). *Orta Çağ Felsefesi.* B. A. Çetinkaya (Ed.), Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni. İstanbul: İnsan Yayınları.
Descartes, R. (1997). *Felsefenin İlkeleri.* (M. Akın, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
Dumont, J. P. (2007). *Antik Felsefe.* (İ. Yerguz, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
Dupre, B. (2020). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Felsefe Fikri.* (E. Göktepe, Çev.) İstanbul: Domingo.
El Kindî. (2015). *Üzüntüden Kurtulma Yolları.* (M. Çağrıcı, Çev.) Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
Elmalı, O. (2015). Hellenistik Felsefe ve Roma Felsefesi-Ahlak Felsefesi: Stoacılık. Çakmak, C. Yıldız, N. Uslu, S. (Ed.). *İlkçağ Felsefesi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Fahri, M. (1998). *İslam Felsefesi Tarihi.* (K. Turhan, Çev.) İstanbul: Ayışığı Kitabevi.
Fârâbî. (2016). *İdeal Devlet (El-Medînetü'l Fâzıla).* (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Gökberk, M. (2019). *Felsefe Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
Günay, M. (2004). *Metinlerle Felsefeye Giriş.* Adana: Karahan Kitabevi.
Hacı Bektâş-ı Veli. (2007). *Makâlât.* (A. Yılmaz, M. Akkuş, A. Öztürk, Dü.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Hegel, G. W. (1976). *Bütün Yapıtları-1 (Seçmeler-Tinin Fenomenolojisi).* (H. Demirhan, Çev.) Ankara: Onur Yayınları.
Hilav, S. (1993). *100 Soruda Felsefe El Kitabı.* İstanbul: Gerçek Yayınevi.
Hobbes, T. (2007). *Leviathan.* (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Horner, C., Westacott, E. (2001). *Felsefe Aracılığı ile Düşünmek.* (A. Arslan, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınevi.
İbn Arabî, Muhyiddin, (2011). *Fütûhât-ı Mekkiyye (Cilt 15).* (E. Demirli, Çev.) İstanbul: Litera Yayıncılık.
İbn Rüşd. (1986). *Tehâfüt et-Tehâfüt.* (K. Işık, M. Dağ, Çev.) Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Basımevi.
İbn Sina, İbn Tufeyl. (2021). *Hay bin Yakzan.* (B. Reşid, M. Ş. Yaltkaya, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Kant, I. (1984). *Seçilmiş Yazılar.* (N. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Remzi Kitapevi.
Kant, I. (1995). *Ahlâk Metafiziğinin Temellendirilmesi.* (İ. Kuçuradi, Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
Kaya Keha, M. (Ed.). (2016). *Çağdaş Felsefe Akımları.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
Kaya, D. (2009). *Yunus Emre ve Seçme Beyitler.* Sivas: Vilâyet Kitabevi.
Kaya, M. (2014). *İslâm Filozoflarından Felsefe Metinleri (Dalâletten Kurtuluş).* İstanbul: Klasik Yayınları.
Kefeli, E. (2009). *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları.* İstanbul: Akademik Kitaplar.
Kenny, A. (2017). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi (Cilt 2).* (Ş. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
Kenny, A. (2017). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi (Cilt 3).* (V. Uzundağ, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
Konfüçyüs. (2021). *Konuşmalar.* (G. Fidan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Kranz, W. (2009). *Antik Felsefe.* (S. Y. Baydur, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
Kuhn, T. S. (1991). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı.* (N. Kuyaş, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
Laertios, D. (2010). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri.* (C. Şentuna, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Locke, J. (2013). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme.* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
Loewer, B. (2016). *30 Saniyede Felsefe* (Z. Delen, Çev.) İstanbul: Caretta Yayınları.
Magee, B. (2000). *Felsefenin Öyküsü.* (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi.
Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan Felsefesi.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.
Mevlânâ. (1963). *Mektuplar.* (A. Gölpınarlı, Çev.) İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
Mevlâna. (2012). *Mevlânâ'nın Rubâîleri.* (M. N. Gençosman, Çev.) İstanbul: Ataç Yayınları.
Montaigne. (2019). *Denemeler.* (S. Eyüboğlu, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nietzsche, F. (2011). *Böyle Söyledi Zerdüşt.* (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
O'Donoghue, B. (2020). *Meraklı Çocuklar İçin Felsefi Hikâyeler.* (I. Demir, Çev.) İstanbul: Masalperest.
Oflazoğlu, A. T. (1971). *Sokrates Savunuyor.* İstanbul: Varlık Yayınları.
Ortaöğretim Felsefe Dersi (10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı. (2018). Ankara: T. C. Millî Eğitim Bakanlığı.
Platon. (1998). *Sokrates'in Savunması.* (N. Berkes, Çev.) İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
Platon. (2002). *Devlet.* (V. Atayman, C. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
Russ, J. (Ed.). (2011). *Felsefe Tarihi Kurucu Düşünceler (Cilt 1).* (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
Sadrettin Kovevî, (2013). *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi.* (E. Demirli, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
Saraç, C. (1971). *İyonya Pozitif Bilimi (Temel Kaynakları ve Etkileri).* İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
Sartre, J. P. (1985). *Varoluşçuluk.* (A. Bezirci, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
Sönmez, V. (2008). *Bilim Felsefesi.* Ankara: Anı Yayıncılık.
Spinoza, B. (2012). *Ethica.* (Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
Stendhal. (2011). *Kırmızı ile Kara.* (N. Ataç, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
Thilly, F. (2000). *Felsefenin Öyküsü (Cilt 1).* (İ. Şener, Çev.) İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
Timuçin, A. (2005). *Düşünce Tarihi (Cilt 1-3).* İstanbul: Bulut Yayınları.
Timuçin, A. (2011). *Gençler İçin Felsefe Tarihi.* İstanbul: Bulut Yayınları.
Topçu, N. (2017). *İsyan Ahlakı.* İstanbul: Dergâh Yayınları.
Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Uslu, S. (Ed.). (2012). *İlkçağ Felsefesi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
Von Aster, E. (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ felsefe Tarihi.* (V. Okur, Çev.) İstanbul: İm Yayınları.
Warburton, N. (2015). *Felsefenin Kısa Tarihi.* (G. Ateşoğlu, Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.
Yazım Kılavuzu. (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Yıldırım, C. (2012). *Bilim Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.
Yörükoğulları, E., İhsanoğlu, E. (Ed.). (2013). *Bilim ve Teknoloji Tarihi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

DERGİ KAYNAKÇASI

Agtaş, Ö. (2016). Guernica'nın İzinde: İnsan, Hayvan ve Şiddet. *Mülkiye Dergisi, 40 (1)*, 237-278.
Alkayış, A. (2020). Felsefi Akımlar Üzerine Bazı Değerlendirmeler (20. Yüzyıl Örneği). *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (1)*, 53-71.
Arslan, A. (1988). Felsefenin Başlangıçları ve İyonya. *Felsefe Tartışmaları Dergisi, 3*, 55-69.
Arslan, A. (1988). İslam Felsefesinin Özgünlüğü Sorunu. *Felsefe Tartışmaları Dergisi, 14*, 63.
Can, M. (2020). Akıl, Birey ve Bireycilik Kavramlarının Aydınlanma Felsefesi Işığında Yeniden Yorumlanması. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 29*, 181-200.
Coşkun, S. (2021). Anlama ve Açımlama Yöntemi Olarak Diyalektik: Hegel ve Marx. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 32,* 155-175.
Çapku, A. (2022). Şaban Teoman Duralı Düşüncesinde Temel Meseleler. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 17, 5-16.
Çelebi, V. (2014). Nicolai Hartmann'ın Yeni Ontolojisinde Varlık ve Değer İlişkisi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 7*, 74-97.
Çolak, P. D. (2016). Soyut Sanata Fenomenolojik Bir Yaklaşım. *MSGSÜ Sosyal Bilimler, 14*, 97-107.
Çüçen, K. (2006). Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı*, 25-34.
Dağ, A. (2016). Ş. Teoman Duralı Düşüncesinde Metafizikten Makinaya Batı Medeniyeti. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 22,* 241-262.
Demir, A. (2018). Ölümsüzlük ve Yapay Zekâ Bağlamında Trans-hümanizm. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology, 9 (31)*, 95-104.
Güven, E. B. (2020). Aydınlanma Felsefesi ve Alman Aydınlanma Edebiyatı. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 10 (20)*, 307- 321.
Kuçuradi, İ. (2021). Dijitalleşme, İnsan Haysiyeti, Bilgi ve Etik. *TRT Akademi Dergisi, 06 (12)*, 564-569.
Önal, R. (2013). Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmi'ndeki Yeri. *Akademik İncelemeler Dergisi. 8 (3)*, 325-360.
Özel, O. (1988). İslâm Dünyasında Din-Felsefe İlişkisi ve İbn Rüşd. *Felsefe Dergisi, 25*, 33-45.
Polat, M. (2017). Yunus Emre Düşüncesinde Bir Eğitim Modeli Olarak "İnsân-ı Kâmil": Konuya Öğretim Programlarının Kültürel ve Felsefi Temelleri Bağlamında Bir Yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (1)*, 29-42.
Satıcı, M. (2015). Ahlak-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli'nin Politika Teorisi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 20,* 113-130.
Topdemir, H. G. (2011). Francis Bacon ve Yeni Bilimsel Yöntem. *Bilim ve Teknik Dergisi, 524*, 104-106.
Vural, M. (2011). Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 9 (17)*, 519-540.

TEZ KAYNAKÇASI

Biçer, Ş. E. (2020). *Beytü'l-Hikme ve Tercümeler Dönemindeki Önemi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
Çakıroğlu M. (2014). *Arkhe Problemi Bağlamında Atom Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Cern Deneyi (Standart Model ve Higgs Parçacığı).* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Giresun.
Çakmaker, S. (2020). *1950-1970 Arası Türk Şiirinde Varoluşçuluk.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
Durmuş, G. (2012). *Özdemir Asaf: Şair, Hikâye Yazarı ve Denemeci Olarak.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
Şahan, F. (2012). *Takiyettin Mengüşoğlu'da İnsanı ve Eylemlerini Anlama Sorunu.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
Taşkesen, M. (2019). *Özdemir Asaf'ın Şiirlerinde Estetik Unsurlar.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
Uyanık, N. (2006). *Aydınlanma Felsefesinde İlerleme Düşüncesi ve Etkileri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dicle Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Kaynakça atıf sistemi, APA 6.0 yazım kuralları ve kaynak gösterme biçimine göre düzenlenmiştir.

Cevap anahtarına ulaşmak için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

Görsel, Genel Ağ ve E İçerik kaynakçasına ulaşmak için karekodu akıllı cihazınıza okutunuz.

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Sinop
Samsun
Artvin
Ardahan
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Kocaeli
Düzce
Karabük
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Kars
Erivan
Yalova
Sakarya
Bolu
Çankırı
Amasya
Çorum
Tokat
Gümüşhane
Bayburt
Iğdır
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Bursa
Bilecik
Ankara
Erzincan
Erzurum
Ağrı
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Balıkesir
Eskişehir
Kırıkkale
Yozgat
Sivas
Tunceli
Bingöl
Muş
Kütahya
Kırşehir
Manisa
Afyonkarahisar
Elâzığ
Van
Atina
İzmir
Uşak
Kayseri
Nevşehir
Malatya
Bitlis
Aydın
Aksaray
Konya
Diyarbakır
Siirt
Batman
Hakkâri
Şırnak
Mardin
İ R A N
Denizli
Isparta
Burdur
Niğde
Kahramanmaraş
Adıyaman
Muğla
Karaman
Osmaniye
Gaziantep
Şanlıurfa
Antalya
Adana
Kilis
Mersin
Hatay
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
S U R İ Y E
I R A K
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
LÜBNAN
Beyrut
Bağdat
Şam
A K D E N İ Z
L İ B Y A
Tel Aviv
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
İSRAİL
M I S I R
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT • Ankara
İL MERKEZİ • Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400 km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞİSTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Bering Denizi
Ohotsk Denizi
Kuzey Denizi
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Kızıldeniz
RUSYA FEDERASYONU
KAZAKİSTAN
TÜRKİYE
TÜRKMENİSTAN
ÖZBEKİSTAN
TACİKİSTAN
KIRGIZİSTAN
AZERBAYCAN
İRAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
BANGLADEŞ
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SURİYE
IRAK
SUUDİ ARABİSTAN
YEMEN
UMMAN
MISIR
LİBYA
CEZAYİR
TUNUS
FRANSA
ALMANYA
POLONYA
UKRAYNA
İSPANYA
PORTEKİZ
İTALYA
İSVİÇRE
İSVEÇ
NORVEÇ
FİNLANDİYA
İZLANDA
İNGİLİZ KRALLIK
HOLLANDA
BELÇİKA
DANİMARKA
BELARUS
MOLDOVA
ROMANYA
BULGARİSTAN
YUNANİSTAN
GÜRCİSTAN
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Dişanbe
Kabil
İslamabad
Yeni Delhi
Dakka
Ulanbator
Pekin
Ankara
Tahran
Bağdat
Şam
Amman
Kahire
Riyad
Doha
Muskat
Sana
Trablus
Madrid
Lizbon
Paris
Berlin
Varşova
Kiev
Minsk
Oslo
Stockholm
Helsinki
Lefkoşa
Tiran Denizi
Cebelitarık B.
Manş Denizi
Baltık Denizi
Adriyatik Denizi
Kara Denizi
Ural N.
Volga N.
Don N.
Obi N.
Yenisey N.
Lena N.
Amur N.
Sarı N.
Hoan N.
Ganj N.
Nil N.
Fırat N.
Dicle N.
Sırderya N.
Amuderya N.
Ural G.
Balkaş G.
Baykal G.
Ladoga G.
Onega G.
Peçora N.
Usa N.
Irtiş N.
Hulun G.
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Tarafsız Bölge
Cammu ve Keşmir
Ermenistan
Nakhçıvan
Gürcistan
Azerbaycan
Kazakistan
Türkmenistan
Özbekistan
Tacikistan
Kırgızistan
Afganistan
Pakistan
Hindistan
Bangladeş
Moğolistan
Çin Halk Cumhuriyeti
Suriye
Irak
Suudi Arabistan
Yemen
Umman
Mısır
Libya
Cezayir
Tunus
Fas
Çad
Nijer
Sudan
Katar
Bahreyn
Birleşik Arap Emirlikleri
Kuveyt
Filistin
Ürdün
Kıbrıs
Yunanistan
Bulgaristan
Romanya
Macaristan
Slovakya
Çekya
Polonya
Almanya
Fransa
İspanya
Portekiz
İngiltere
Hollanda
Belçika
Danimarka
Norveç
İsveç
Finlandiya
İzlanda
Belarus
Moldova
Ukrayna
Gürcistan
Azerbaycan
Ermenistan
Nakhçıvan
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Tarafsız Bölge
Cammu ve Keşmir
Yeni Delhi
Islamabad
Kabil
Dişanbe
Taşkent
Bişkek
Astana
Aşkabat
Tahran
Ankara
Lefkoşa
Şam
Amman
Kahire
Riyad
Doha
Muskat
Sana
Trablus
Madrid
Lizbon
Paris
Berlin
Varşova
Kiev
Minsk
Moskova
Oslo
Stockholm
Helsinki
Ulanbator
Pekin
Dakka
Tiran Denizi
Cebelitarık B.
Manş Denizi
Baltık Denizi
Adriyatik Denizi
Kara Denizi
Ural N.
Volga N.
Don N.
Obi N.
Yenisey N.
Lena N.
Amur N.
Sarı N.
Hoan N.
Ganj N.
Nil N.
Fırat N.
Dicle N.
Sırderya N.
Amuderya N.
Ural G.
Balkaş G.
Baykal G.
Ladoga G.
Onega G.
Peçora N.
Usa N.
Irtiş N.
Hulun G.
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Kızıldeniz
Norveç Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Bering Denizi
Ohotsk Denizi
Kuzey Denizi
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D
40°K 30°K 20°K 10°K
50°K 40°K 30°K 20°K 10°K